dante

«Călătorie, suiș, progres, *Divina Comedie* constituie însă nu numai enciclopedia vieții intelectuale și spirituale a Evului Mediu, ci și o enciclopedie a existenței integrale, pe plan fizic și spiritual, din care oricine, în orice epocă a istoriei, poate extrage adevăruri supreme. Fiindcă drumul e făcut de unul din cei mai mari poeți ai lumii și savanta construcție filozofică și teologică se estompează în fața copleșitoarei bogății a vieții sensibile reflectate cu o forță neasemuită de acest curios și pasionat om al Renașterii, pe care nu numai o vestește, dar o cuprinde în sine. Dante a primit impresiile lumii înconjurătoare cu acuitatea unică a unei sensibilități polivalente — vizuală, auditivă, tactilă, olfactivă — și a putut-o reconstitui, cu cele mai mărunte detalii, într-o sinteză realistă uriașă, de necrezut aproape pentru un teolog și un filozof scolastic, familiarizat numai cu abstracțiunea și năzuința spre universalitate a scolasticii.»

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

Vol. I, II, III lei 24

editura minerva

1118

dante

dante

divina comedie
purgatoriul

Ilustrația copertei: Reproducere după Botticelli (*Purgatoriul*, cîntul IV)

dante alighieri

divina comedie

purgatoriul

ÎN ROMÂNEȘTE DE
ETA BOERIU
NOTE ȘI COMENTARII DE
ALEXANDRU BALACI

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1982
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : ION GHICA

Bun de tipar 20.05.1982. Coli ed. 15,47.
Coli tipar 8,5

Comanda nr. 20 047
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii",
Piața Scînteii nr. 1, București.

PURGATORIUL

CÎNTUL I

Preludiu și invocație. Cele patru stele. Cato, paznicul Purgatoriului. Convorbirea cu Virgiliu.

Înalțe pînze-a închipuirii navă
și-apuce-n larg pe ape ce-s mai clare,
lăsînd în urmă marea de otravă;
căci vreau să cînt împărăția-n care
se spală omul de păcat, să fie
de ceruri vrednic și de-a lor chemare.

1. *Navă:* De nenumărate ori în *Divina Comedie*, Dante și-a comparat rațiunea cu o corabie care navighează pentru dobîndirea cunoașterii, liman de liniște și de seninătate.

2. *Ape:* Spre deosebire de apele prime, furtunoase, ale Infernului, acestea ale Purgatoriului sînt mult mai pacifice, *mai clare*.

3. *Lăsînd:* De la început se poate observa o deosebire fundamentală între tonalitatea *Purgatoriului* și aceea a *Infernului*. Cea de a doua cantică a *Divinei Comedii* stă sub semnul armoniei și seninătății, spre deosebire de prima, în care sînt predominante accentele și culorile grave și întunecate. *Marea de otravă:* mare a furtunilor a fost *Infernul*.

4. *Împărăția:* Tărîmul Purgatoriului, cea de a doua zonă din lumile de dincolo. Spre deosebire de teologi, de doctorii Bisericii, Dante a creat un Purgatoriu mai poetic și mai senin, care se ridică drept cel mai înalt munte al lumii, într-o insulă înconjurată de apele emisferului austral. Potrivit simetriei dantești, acest gigantic munte, cel de al doilea ținut al lumii de dincolo, este împărțit în zece părți, în care sufletele se curăță de păcatele capitale. Pe creasta muntelui se întinde luminosul platou al Paradisului pămîntesc.

5. *Se spală:* Răscumpărîndu-și greșelile în Purgatoriu, apoi scăldîndu-se în apele rîului Lete, care străbate grădina înflorită a Para-

7 Renască-aici pierduta-n iad poezie,
o, Muze dragi, căci eu al vostru sînt,
şi Caliope într-ajutor îmi vine
10 şi mă-nsoţească cu-al ei dulce cînt
ce-a stins pe veci nădejdea de iertare
fecioarelor tesale pe pămînt.
13 Preadulce-albastra de safir culoare
ce sus pe boltă se-aduna, brăzdînd
văzduhul pur pînă departe-n zare
16 mă mirui cu desfătări la rînd,
cît ce ieşii din bezna nopţii grele
ce mă-ntristase adînc în ochi şi-n gînd.

disului pămîntesc, sufletele devin demne de a se înălţa la cerurile Paradisului.

7. *Pierduta-n iad:* În textul italian „moarta poezie". Este denumită astfel poezia sa de pînă atunci, versurile *Infernului*, care avuseseră drept argument lumea damnaţilor, lumea morţilor fără speranţa mîntuirii.

8. *O, Muze:* Am semnalat de multe ori în *Infern* amestecul acesta de elemente sacre şi păgîne. Iată un alt exemplu de o asemenea fuziune, şi Dante se declară aici a fi în întregime dăruit muzelor („al vostru sînt"), simbol al Artelor, credincios al lor ca poet.

9. *Caliope:* Iniţial Dante a invocat toate Muzele, dar el doreşte îndeosebi ajutorul Caliopei, muza poeziei epice.

12. *Fecioarelor tesale:* Fiicele regelui tesalian Pierius care, avînd o mare încredere în glasurile lor melodioase, au îndrăznit să provoace la întrecere Muzele. Ascultînd însă magica voce a Caliopei şi-au dat seama că nu mai pot avea nici o speranţă. Biruite, au fost metamorfozate, simbolic, în gaiţe.

13. *Preadulce:* Urmează o terţină cu totul caracteristică pentru tonalitatea *Purgatoriului*. Versurile sînt străbătute de unde de lumină şi de calm, de seninătate şi armonie în contemplarea orizontului în această dimineaţă luminoasă de primăvară în care Dante şi Virgiliu au ieşit din prăpastia întunecată a Infernului.

17. *Bezna nopţii:* Este aura, aerul întunecat al Infernului care l-a întristat atît de mult pe Dante în cele trei zile ale călătoriei sale de pînă acum.

19 Zvîrlea de sus luceafărul betele
şi zîmbet anina spre răsărit,
învăluind alaiul lui de stele,
22 cînd eu întors spre dreapta mea-am zărit
la cel'lalt pol patru lumini deodată,
ce primelor făpturi li s-au ivit.
25 Tot cerul s-ar fi zis că se desfată
în raza lor; o, văduvită ginte,
ce parte n-ai să le zăreşti vreodată!
28 Şi luînd apoi spre cel'lalt pol aminte,
cînd mă sucii pe unde-i Ursa Mare,
pierită acum de unde sta-nainte,

19. *Zvîrlea de sus:* Este luceafărul dimineţii, Venus, planeta care, după astrologi, avea o puternică influenţă asupra sentimentelor de iubire ale oamenilor.

20. *Zîmbet anina:* Versul dantesc şi-a păstrat şi în traducere marea sa putere expresivă, luminozitatea.

21. *Alaiul lui de stele:* Este vorba de constelaţia Peştilor. Sensul este acesta: Luceafărul, Venus, eclipsa cu via ei strălucire constelaţia Peştilor, cu care se afla în conjuncţie astronomică.

22. *Spre dreapta:* Dante în Purgatoriu va merge mereu spre dreapta, spre deosebire de Infern, unde călătoria s-a desfăşurat mereu spre stînga. Întoarcerea spre dreapta este ca un simbol al dorinţei sale de mai bine.

23. *Cel'lalt pol:* Este polul antartic, polul sud. *Patru lumini:* Cele patru stele simbolizează pentru Dante cele patru virtuţi cardinale: Prudenţa, Dreptatea, Tăria şi Cumpătarea. Numeroşi comentatori au văzut în această constelaţie alegorică, imaginată de Dante, grupul stelar al Crucii Sudului. Ei nu au dreptate însă, pentru că în Evul Mediu această constelaţie era cunoscută şi deci afirmaţia din versul care urmează: „ce primelor făpturi li s-au ivit" şi altor nu, n-ar mai fi valabilă.

24. *Primelor făpturi:* Primii oameni, Adam şi Eva.

25—27. Terţina întăreşte interpretarea alegorică a celor patru stele. Dante deplînge emisferul boreal (emisferul locuit de oameni) că este lipsit de strălucirea unor asemenea astre, care sînt tot atîtea virtuţi.

28. *Cel'lalt pol:* Este polul nord, polul artic, de pe al cărui firmament constelaţia Ursei Mari (Carului Mare) nu apune niciodată.

31 văzui în preajmă-un moş, la-nfăţişare
atît de vrednic de cinstire, cum
nu-i nici un fiu s-o dovedească-n stare.
34 Cărunta barbă-i luneca molcum
şi viţe lungi i se-adunau ciorchină
de două laturi. Şi cum sta pe drum,
37 din patru stele cobora lumină
pe faţa lui, încît privirea-mi oarbă,
precum de soare, se ferea în tină.
40 „Voi, ce-aţi scăpat din închisoarea searbă
fugind pe rîu, au cine sînteţi oare?
grăi clătind preacuvioasa barbă.
43 Cum aţi ieşit? Cine v-a fost lucoare,
ca să puteţi prin noaptea grea răzbate,
ce-n veci umbreşte-a iadului hotare?
46 Sînt legile Gheenei încălcate?
sau rînduială nouă-n cer să însemne

31. *Un moş:* Este Cato din Utica (n. 95 — m. 46 î.e.n.), paznicul Purgatoriului. Luptător pentru libertate; pentru a nu cădea în mîinile lui Cezar, s-a sinucis. Îndeosebi în Evul Mediu, Cato Uticense a fost considerat ca un înalt exemplu de virtuţi cetăţeneşti. Iată motivul pentru care Dante, care-l admira mult, l-a făcut, deşi Cato era păgîn şi sinucigaş, paznicul ţinutului Purgatoriului, unde sufletele aspiră şi ele spre libertate, spre eliberarea din grelele cătuşe ale păcatelor.

34. *Cărunta barbă:* S-a făcut de multe ori comparaţia între Caron, luntraşul Aheronului, fluviu infernal, şi Caton, paznicul Purgatoriului, pentru a arăta diversitatea cu care Dante ştie să portretizeze.

37. *Cobora lumină:* Razele celor patru stele alegorice ale virtuţilor cardinale luminau faţa lui Caton cu intensitatea strălucirii soarelui.

40. *Voi, ce-aţi scăpat:* Caton crede că cei doi poeţi sînt damnaţi care au fugit din închisoarea eternă a Infernului, „fugind pe rîu", fluviul Cocit, descris în Cîntul XXXIV al primei cantice.

42. *Preacuvioasa barbă:* Barba, semn de cinste şi bărbăţie care împodobeşte obrajii lui Cato Uticense.

46. *Sînt legile:* Versul final al inscripţiei de pe poarta Infernului („*Lasciate ogni speranza voi ch'entrate*") pecetluia cea mai aspră lege infernală: smulgerea speranţei şi condamnarea eternă la chinuri. De aceea Cato este nedumerit şi doreşte să afle dacă asemenea legi eterne au putut fi distruse, el crezînd mereu că Dante şi Virgiliu sînt doi damnaţi evadaţi din Infern.

de-mi calcă pragul duhuri blestemate?"
49 Porni Virgiliu-atunci să mă îndemne
cu glasu-i blînd şi mă-nvăţă smerit
să-ngenunchez, prin vorbă şi prin semne.
52 Apoi grăi: „Prin mine n-am venit;
din cer o doamnă pogorî şi voi
să ştii că vrerea-întocmai i-am plinit.
55 Acesta-i adevărul despre noi;
dar de pofteşti să-mi fie vorba clară,
nu se cuvine a mă da-napoi.
58 Acesta-aici n-a apucat să moară,
dar fu smintit pînă-ntr-atît pe lume,
că prea puţin i-ar fi ajuns să piară.
61 Precum ţi-am spus, am fost trimis anume
spre-a-l mîntui; şi n-a fost chip s-apuc
alt drum decît cel scufundat în brume
64 I-am arătat mişeii strînşi buluc
şi-acum spre cei ce către bine-asudă,
sub paza ta, m-aş osîrdi să-l duc.

48. *De-mi calcă pragul:* Cuvintele acestea ni-l arată pe Cato ca pe un paznic al Purgatoriului.

49. *Porni Virgiliu:* Cu mare grabă, Virgiliu îl îndeamnă pe Dante să îngenuncheze în faţa lui Cato, drept semn de mare respect.

52. *Apoi grăi:* Ne amintim cît de aspru răspundea în Infern Virgiliu demonilor paznici ai diferitelor cercuri. Lui Cato, paznic al Purgatoriului, îi răspunde într-un fel cu totul deosebit, foarte reverenţios.

53. *O doamnă:* Beatrice.

54. *Vrerea-întocmai:* Cu multă modestie rezumă astfel Virgiliu întreaga sa operă de călăuză în aspra încercare de a străbate prăpastia infernală.

58. *Să moară:* Deci Dante este viu. Dar a fost aproape de moarte (de data aceasta a sufletului), prin „sminteala" lui. Aluzie la îndelunga rătăcire a poetului în pădurea păcatelor de pe pămînt, în timpul gravei lui crize spirituale din *il traviamento*.

64. *I-am arătat:* Într-un singur vers, Virgiliu sintetizează întreaga lui călătorie prin Infern, cu toate peripeţiile ei.

66. *Sub paza ta:* Expresia „de-mi calcă pragul" (versul 48) l-a făcut pe Virgiliu să înţeleagă misiunea de paznic al Purgatoriului pe care o îndeplineşte Cato.

67 Să-ţi spun cum l-am adus mi-ar fi spre trudă;
m-ajută cerul să-l desprind de turmă
şi să-l îndrum ca vorba ta s-audă.
70 Primeşte-l dar; pe-a libertăţii urmă
păşeşte el şi scumpă-i e, cum ştie
cel care viaţa pentru dînsa-şi curmă.
73 Şi tu o ştii, căci de-al ei drag în glie
şi tu lăsat-ai haina ce-mprejur
sclipi-va la Judeţ şi mai lucie.
76 Nu pier prin noi cereştile măsuri,
căci el e viu, iar Minos nu mă leagă;
ci vin din brîu-n care-s ochii puri
79 ai Marţii tale, ce şi-acum te roagă
a ta, părinte,-n gînd s-o socoteşti;
pe-a ei iubire drumul, deci, dezleagă
82 spre-a tale şapte împărăţii crăieşti,
şi noi i-om duce mulţumită ei,
de-n iad de tine s-amintesc primeşti."

68. *M-ajută cerul:* Din cer a coborît virtutea care l-a ajutat pe Virgiliu să întreprindă nobila sa misiune de călăuză, pînă aici, în faţa lui Cato.

70. *Primeşte-l dar:* Versuri magnifice, închinate libertăţii şi luptei pentru ea, dusă pînă la moarte, aşa cum a făcut Cato.

74. *Haina:* Corpul lui Cato, care în marea zi a Judecăţii universale va străluci cu o lumină nouă, fiind primit între drept-fericiţii cerului.

77. *El e viu:* Virgiliu răspunde mai departe la întrebările lui Cato, arătînd că ei n-au violat legile Infernului, Dante fiind viu, iar el însuşi fiind aşezat în Limb, zonă în lumea de dincolo care nu aparţine Infernului.

79. *Ai Marţii tale:* Este soţia lui Cato, a cărei supremă dorinţă a fost să i se scrie pe mormînt *Catonis Marcia*, Marcia lui Caton, simbol al fidelităţii şi al marei ei iubiri.

81. *Pe-a ei iubire:* Îl roagă pe Cato ca în numele iubirii Marciei să le înlesnească călătoria în Purgatoriu. Este interesant de subliniat arta oratorică pe care a dezvoltat-o Virgiliu, însumînd o serie de argumente capabile să-l înduplece pe Cato; faptul că nu sînt damnaţi, amintirea morţii pentru libertate a lui Cato, dragostea Marciei etc. Rugăciunea aceasta a avut uneori un caracter de uşoară linguşire. Dar Cato a observat toate aceste nuanţe, şi-i va răspunde lui Virgiliu printr-un delicat reproş.

85 „Pe lume sus, răspunse, ochii mei
aflară într-însa pururi mîngîiere
şi pururi pus-au pe-a ei rugi temei.
88 Ci-acum că-i peste rîu, degeaba-mi cere
s-ascult de ea, căci legea scrisă-atunci,
cînd scos am fost din Limb, nu-mi dă putere.
91 Dar dacă spui că-ţi dă cu tîlc porunci
o doamnă ce din ceruri te păzeşte,
e de prisos cuvinte-n vînt s-arunci.
94 Te du cu bine şi de el grijeşte,
cu stuf încinge-l şi să-l ştergi cu şterguri
de tina care faţa i-o mînjeşte.
97 Căci nu se cade ochi umbrit de neguri
să-ntîmpine dumnezeescul sol,
ce-alături stă de îngeri şi de verguri.
100 Pe ţărm de-a lungul, unde-n jos, domol
scoboară malul umezit de unde,
mănos e păpurişul în nămol.
103 Nu-s alte plante-asemeni lui niciunde
să crească drept, căci de le-ndoaie valul
bătăii lui nu-s vrednice-a răspunde.
106 Urmaţi apoi tot înainte malul,
şi soarele vă va-nlesni pe plai
urcuş prielnic ca să-nvingeţi dealul."

93. *Cuvinte-n vînt:* Nu era nevoie de atîtea argumente şi dulci linguşiri pentru a-l convinge pe Cato, de îndată ce această călătorie era voită de Cer.

94. *Te du:* Cato a acceptat rugămintea lui Virgiliu şi îi dă sfaturi preţioase pentru a ajuta la desăvîrşirea călătoriei prin Purgatoriu.

95. *Cu stuf:* Planta aceasta simbolizează umilinţa aceluia care se pocăieşte.

96. *De tina:* Orice urmă de fum şi de lacrimi, urmele traversării Infernului. Nu se cuvine a începe ascensiunea Purgatoriului avînd chiar cea mai mică umbră a amintirii păcatului.

98. *Dumnezeescul sol:* Este vorba de primul înger care le va apare curînd în faţă celor doi poeţi.

107. *Şi soarele:* Soarele care este gata să răsară va arăta calea de urmat pentru cel mai uşor urcuş.

109 Pieri apoi; iar eu mă ridicai
și m-apropiai de domnul meu, sfios,
în ochi privindu-l țintă, fără grai.
112 „Pe urma mea pășește credincios
și către mal, grăi cu vocea-i blîndă,
ne vom întoarce scoborînd în jos."
115 Piereau fugind de-a zilei dulci izbîndă
noptatici umbre-încît, din depărtare,
zării în larg tremurătoarea undă.
118 Pe căi pustii umblam ca omul care,
găsind cu greu cărarea întreruptă,
tot ce-a umblat zadarnic i se pare.
121 Și-ajunși pe-un loc pe unde roua luptă
cu mîndrul soare și se întinde deasă,
căci vînt și umbre vlaga ei o-nfruptă,
124 maestru-întinse palma lui frumoasă
pe malul plin de umbre și verdeață,
iar eu simțind ce cugetări l-apasă,
127 îi dăruii înlăcrămata față;
și-acolo obrajii-mi dobîndiră iară
culoarea ce-mi fu stinsă-n iad de ceață.

109. *Pieri apoi:* Chiar și în traducere simțim rapiditatea, neașteptatul plecării lui Cato.

111. *Privindu-l țintă:* Ca totdeauna, Dante, discipolul, privește atent, cu recunoștință și interes, în ochii maestrului pentru a afla răspuns și îndrumare.

115. *Piereau fugind:* Una dintre cele mai perfecte terține ale *Divinei Comedii*, miracol al expresiei lui Dante, maestru al descrierii naturii. Se definește tremurul valurilor mării sub lumina îndepărtată a răsăritului, într-o evanescență crepusculară.

118. *Pe căi pustii:* Notație foarte precisă a comportamentului psihologic care arată cum omul rătăcit este neliniștit și îi pare că merge în zadar pînă a nu ieși la drumul cel bun.

121. *Roua luptă:* O altă notație de deosebit realism în această luptă dintre rouă și soarele care nu este destul de puternic pentru a o evapora.

126. *Iar eu simțind:* Înțelegînd ce vrea să facă Virgiliu, Dante îi întinde obrajii înlăcrămați și este spălat de fumul și de urmele plînsului pe care i-l provocase Infernul, fața lui recăpătînd culoarea naturală a vieții.

130 Și-ajunși pe țărmul ce pustiu coboară
și n-a văzut nicicînd luntraș să bată
cărare întoarsă, domnul meu pe-afară
133 mă-ncinse-n stuf după porunca dată;
și ce minune, Doamne! De pe mal
tulpina cînd i-o frînse, dintr-o dată
136 mlădiță nouă se ivi din val.

131. *Nicicînd luntraș:* Această nemărginită mare, din care se înalță pînă la ceruri muntele Purgatoriului, nu mai fusese străbătută de nici o altă navă în afară de aceea a lui Ulise (cf. *Infernul*, Cîntul XXVI). Dar îndrăznețul navigator nu se mai putuse întoarce, scufundîndu-se în apele ei.

133. *După porunca dată:* A lui Cato.

136. *Mlădiță nouă:* Simbolul este clar, semnificînd reînnoirea perpetuă a virtuților.

CÎNTUL II

Antepurgatoriul. Îngerul luntraș. Convorbirea lui Dante cu Casella. Mustrarea lui Cato.

1 Măritul soare ajunsese-n zarea
al cărei cerc cînd e-n zenit cuprinde
Ierusalimul, întărind strînsoarea,

1. *Măritul soare:* Primele terține sînt grele de erudiție astronomică medievală. Pentru a arăta că soarele era gata să răsară, Dante spune că el ajunsese la orizontul al cărui meridian *(cerc)* atinge Ierusalimul. Insula Purgatoriului se ridică din apele australe exact la antipodul Ierusalimului și același meridian le încinge. Deci la orizontul Ierusalimului soarele apunea, iar la orizontul Purgatoriului răsărea.

4 iar noaptea, ce potrivnic lui se-ntinde,
ieșea din Gange cu Balanța care
îi scapă cînd deplină-n cer s-aprinde,
7 încît obrajii împurpurați, de floare,
ai Aurorii, peste drum de mine,
se veștejeau, îngălbeniți de soare.
10 Noi pribegeam de-a lungul coastei line
precum cei care, cugetînd la drum,
cu gîndul merg, dar teama-n loc îi ține,
13 cînd dintr-o dată, tot așa precum
planeta Marte în zori de zi se-arată,
sclipind roșietic către-apus, prin fum,
16 mi se-arată — de-aș mai vedea-o o dată! —
lumină-n larg, zburînd pe ape în pripă,
cum n-a zburat nicicînd în cer săgeată.
19 Iar cînd privirea mi-am întors o clipă
către Virgil ca să-l întreb ce-o fi,
mai mare-n foc văzui cum se-nfiripă.

4. *Iar noaptea:* Dante personifică noaptea care, asemenea unei zeițe, ieșea din apele fluviului Gange (pe care cunoștințele reduse ale geografiei medievale îl așezau la orizontul răsăritean al Ierusalimului).

5. *Balanța:* E vorba de constelația Balanței, a Cumpenei.

6. *Îi scapă:* Cînd noaptea este mai lungă decît ziua (de la echinocțiul de toamnă la cel de primăvară, cînd constelația Balanței „deplină-n cer s-aprinde“, ea „scapă“, nu mai este vizibilă, pe firmament apărînd în emisferul nostru, boreal, numai ziua.

8. *Ai Aurorii:* Descrierea continuă, dificilă. Aurora personificată, zorile, trecuseră de la culoarea lor obișnuită de alb și purpuriu spre galben, anunțînd în felul acesta apariția neîntîrziată a Soarelui.

12. *Cu gîndul:* În textul lui Dante: „cu inima merg dar cu corpul rămîn“. Adică umbletul lor nu are același ritm viu cu al dorinței.

14. *Marte:* Așa cum planeta Marte pîlpîie roșie dimineața în ceața mării.

16. *O dată:* Este suspinul și speranța poetului care nădăjduiește în mîntuire.

18. *În cer săgeată:* Dante redevine maestrul expresiei clare în descrierea luminoasei apariții a îngerului luntraș și a repeziciunii de fulger a zborului său. Iuțeala extraordinară este arătată și în terțina următoare.

22 Am prins apoi cu greu a desluși
albind ceva ca două pete-n vînt
și dedesubt alt alb îmi licări.
25 Maestrul meu nu slobozi cuvînt
cît timp aripi nu se vădiră-n pete,
dar cînd văzu că e cîrmaciul sfînt,
28 strigă: „-Ngenunche și te-ndoaie-n spete;
e înger el: să nu-l privești cu teamă,
căci și-alții-i scris din cer să ți se-arete.
31 Vîntrele-ori vîsle nu le bagă în seamă,
căci Dumnezeu îl făuri străjer
și-i dete aripi, să zboare cînd îl cheamă.
34 Privește cum le-nalță către cer,
brăzdînd văzduhul cu sclipiri de nea;
a sale pene-n veci de veci nu pier.“
37 Și pe măsură ce-n spre noi venea,
mai limpede sclipirea de cristal
i-o deslușeam, dar ochiul n-o răbda
40 și l-am plecat; iar el cîrmi la mal
cu luntrea-i zveltă și-ntr-atît ușoară,
e-abia-abia se cufunda în val.

23. *Ca două pete:* Sînt aripile îngerului, transparente în lumina răsăriteană.

30. *Și-alții:* De acum înainte, în Purgatoriu, Dante va avea prilejul să vadă îngeri, așa cum în Infern văzuse demoni.

33. *Să zboare:* Așa cum vom vedea, îngerul luntraș transportă sufletele celor care se vor purifica în Purgatoriu, de la revărsarea Tibrului în Marea Tireniană.

36. *A sale pene:* Penele aripilor îngerului sînt din substanța eternității.

39. *N-o răbda:* Atît de puternică era strălucirea apariției celestiale, încît ochiul muritor al lui Dante nu o putea îndura.

42. *Abia se cufunda:* Atît de ușoară era luntrea (sufletele transportate în ea nu au greutate), încît ea nu se cufunda aproape deloc în undele mării.

La pupă sta şi-o fericire rară
purta-n priviri cîrmaciul sfînt; în vas
mulţime deasă atîrna povară
şi toată ceata murmura pe-un glas:
„Cînd Israel de prin Egipt se smulse",
întregul psalm urmîndu-l pas cu pas.
Pe toţi apoi cu semnul crucii-i unse
şi ei spre mal se repeziră-n ceată,
iar el pieri şi zarea-n fund l-ascunse.
Rămasa gloată sta pe mal speriată
şi se uita jur împrejur străină,
cum cei ce-n preajmă a mirare cată.
Măritul soare săgeta lumină
şi Capricornul alungat în zare
pierise-înfrînt de raza lui senină,
cînd noua ceată slobozi chemare
şi: „Sus pe munte, ne-ntrebă apoi,
pe unde-o fi, de ştiţi, cumva, cărare?"
„Voi socotiţi, grăi Virgil, că noi
cunoaştem coasta pînă jos spre poale;
dar vă-nşelaţi; străini sîntem, ca voi.

47. *Cînd Israel:* Este începutul psalmului CXIV care glorifică eliberarea evreilor din robia egipteană. Este clar pentru ce îl cîntă sufletele care se îndreaptă spre Purgatoriu. Aci se vor elibera şi ele, purificîndu-se, de soarta păcatului.

51. *Iar el pieri:* Îngerul a plecat după îndeplinirea misiunii cu aceeaşi extraordinară iuţeală cu care venise.

52. *Gloata:* Mulţimea de suflete care debarcaseră de curînd şi nu cunoşteau locurile.

55. *Măritul soare:* O altă terţină în care predomină personificarea. Soarele, ca un vînător iscusit, săgetează constelaţia Capricornului care apunea.

58. *Noua ceată:* În textul original: *„nona ginta"*. *Nouă* pentru că nu cunoştea locurile, dar *nouă* şi pentru că renăştea sub semnul speranţei curăţirii de păcate.

Abia sosirăm, dar pe altă cale,
ce-atîţia spini pe drumul ei prefiră
încît urcuşu-o să ne pară agale."
Cînd umbrele, apoi, se dumiriră,
după suflare, că-s făptură vie,
mirîndu-se, ca ceara-ngălbeniră.
Şi ca şi cei care rîvnind să ştie
ce veşti aduce un trimis de pace
dau buzna toţi, de-a valma pe solie,
la fel şi ele începură-a face,
cu ochii ţintă către faţa mea,
uitînd că merg cu cerul să se-mpace.
Şi una atunci, ce-n dreptul meu şedea,
cu-atîta dor la pieptul ei m-a-ncins,
încît dădui să fac şi eu ca ea.
O, umbre vane! Foc de-a pururi stins!
De trei ori vrui să-l strîng cu drag în braţă
şi de trei ori doar pieptul mi-am cuprins.
Uimirea, cred, mi se citea pe faţă,

65. *Atîţia spini:* Atîtea piedici aflate pe asprul drum al Infernului.

68. *După suflare:* Sufletele îşi dau seama, văzînd că Dante respiră, că se află în prezenţa unui om viu şi sînt extrem de uimite. Aşa cum s-a întîmplat în Infern, această descoperire a omului viu care străbate regiunile morţii va provoca totdeauna şi în Purgatoriu o mare stupoare.

71. *Un trimis de pace:* În text, „purtător de măslin". În antichitate ramura de măslin era simbol de pace, iar în Evul Mediu semnul de veşti bune. Trebuie subliniată vioiciunea tabloului care reprezenta pe un asemenea mesager de veşti bune, în jurul căruia se îngheşuieşte, lacomă de noutăţi, mulţimea.

76. *Şi una atunci:* Umbra aceasta este muzicianul florentin Casella. Aşa cum se va vedea din acest cînt, el a fost un bun prieten al lui Dante Alighieri, care i-a ridicat, în aceste terţine, un monument literar mai tare decît bronzul.

79. *Umbre vane:* Aşa sînt sufletele celor care se purifică în Purgatoriu pentru a deveni demne de ascensiunea către ceruri. Au numai aparenţa corporală.

căci îmi zîmbi și se dădu deoparte
iar eu la fel, fără s-aștept povață.
85 Blînd m-agrăi să nu mă duc departe
și cunoscîndu-l, l-am rugat smerit
să-mi facă, stînd, de-a sale vorbe parte.
88 Răspunse-atunci: „De-n viață te-am iubit,
acum că-s mort mi-ești drag ca niciodată;
de-aceea stau. Dar tu la ce-ai venit?"
91 „Casella frate,-am zis, ca înc-o dată
s-ajung pe-aici m-am așternut la drum;
dar calea ta au cum de-i întîrziată?"
94 „N-am fost, grăi, nedreptățit nicicum,
de cel ce-alege precum vrea și crede
nu s-a-nvoit ca să mă treacă-oricum;

84. *Iar eu la fel:* Împins de sentimente de puternică afecțiune, Dante îl urmează, după ce a încercat, zadarnic, să-l îmbrățișeze de trei ori.

85. *Blînd m-agrăi:* Nu graiul florentinului, cum interpretează unii comentatori, ci glasul cu inflexiuni melodioase, proprii muzicianului, îl fac pe Dante să-l recunoască.

88. *Te-am iubit:* Noi credem că în aceste versuri se poate afla „cheia" *Divinei Comedii.* Capodopera lui Dante Alighieri este într-adevăr reprezentarea integrală a vieții și a oamenilor. Ei au rămas la fel și după moarte, păstrîndu-și aceleași puternice sentimente și pasiuni, aceleași însușiri și caracteristici, trăind la fel ca pe pămînt. Aceasta este semnificația primordială a imaginarei călătorii dantești în țările de dincolo de mormînt.

91. *Casella frate:* Sintagma ne arată cît de drag îi era muzicianul florentin. În felul acesta se întregește biografia spirituală a lui Dante Alighieri care iubise poezia alături de Guido Cavalcanti, pictura lîngă Giotto, muzica lîngă Casella.

92. *Pe-aici:* Adică în Purgatoriu, la muntele Purificării. Dante arată astfel finalitatea didactică, creștină, a călătoriei sale mîntuitoare.

93. *Întîrziată:* Dante îl știa pe Casella mort de mai multă vreme și îl întreabă de ce a fost abia acum transportat în insula Purgatoriului.

94. *Nedreptățit:* Casella arată că nu i s-a făcut nici o nedreptate dacă îngerul luntraș nu l-a transportat la muntele Purificării mai devreme.

97 căci vrerea lui din sfat ceresc purcede;
dar de trei luni cu cuget împăcat
aduce aici pe cîți în preajmă vede.
100 De-aceea eu, ce stam pe mal culcat
pe unde Tibrul, lunecînd ușor,
se varsă-n mare, fui de dînsul luat.
103 Spre locu-acela aleargă-acum în zbor,
căci într-acolo se adună-oștirea
celor iertați de Aheron cînd mor."
106 „De-i încă vie-n tine amintirea
cîntărilor ce-n piept dintotdeauna
îmi stîmpărau cu vraja lor simțirea,
109 te-ndură acum, grăii, și-mi cîntă una,
să-mi mîngîi duhu' care amar tînjește
de cînd pribeag mă port și umblu într-una."
112 „Iubirea-n gînd cu mine sfătuiește",

97. *Vrerea lui:* Voința îngerului nu poate fi decît dreaptă, arătîndu-și izvorul în voința divinității creștine.

98. *De trei luni:* Era anul jubileului (1300), și chiar și sufletele morților s-au putut bucura de indulgențele papale, putînd trece rapid în Purgatoriu.

101. *Tibrul:* Pe țărmul mării, acolo unde Tibrul se varsă în mare, se strîng sufletele acelora care sînt socotiți demni de a se purifica în Purgatoriu.

104. *Într-acolo:* La revărsarea Tibrului în mare, încotro zboară acum îngerul luntraș.

105. *Aheron:* Fluviul infernal al Aheronului, pe țărmurile căruia se strîng sufletele damnaților destinați Infernului.

106. *Amintirea:* (În textul dantesc: „noua lege"), dacă o lege nouă existentă, poate, în Purgatoriu, altfel decît acelea ale Pămîntului, nu i-a eliminat memoria și facultatea magică a cîntului.

110. *Să-mi mîngîi duhu':* Cerînd alinarea prin cînt, îl vedem astfel pe Dante îndrăgostit puternic de muzică. Un alt amănunt biografic foarte prețios pe care îl aflăm în *Divina Comedie.*

112. *Iubirea:* Este primul vers al celei de a doua canțone existentă în *Convivio.* Așa cum afirmă mai mulți contemporani, canțona, care celebrează o iubire pură, a fost pusă pe note de Casella, care, arătîndu-și marea sa dragoste prietenească, i-o cîntă acum din nou lui Dante, cum o făcuse desigur de atîtea ori în timpul vieții de pe pămînt.

prinse-a cînta cu-atît de dulci suspine,
că și-azi ecou' în mintea mea trăiește.
115 Iar domnul meu și umbrele blajine
pe buze cîntul i-l sorbeau atare,
încît păreau că și-au uitat de sine.
118 Ședeam vrăjiți de dulcea lui cîntare,
cînd se ivi moșneagu-n drum strigînd:
„Ce-i lenevoși nu-s vrednici de iertare.
121 Ce treabă-i asta și de ce-ți fi stînd?
Fugiți la deal și vă spălați de jeg,
căci el v-alungă chipul sfînt din gînd."
124 Precum hulubii cînd pe jos culeg
grăunțe-n tihnă, lepădînd trufia,
căci grija-amiezii mînă stolu-ntreg,
127 de văd vreun vultur spintecînd tăria,
își uită hrana și se-avîntă în zbor,
căci alte griji le curmă ospeția,
130 la fel văzui și stolul călător
uitînd de cînt și alergînd spre coastă,
precum cei care nu mai știu ce vor,
133 și graba lor așijderi fu și-a noastră.

117. *Și-au uitat de sine:* Atît de puternică era vraja muzicii. Această scenă este parcă desprinsă din viața intens artistică a lui Dante în Florența alături de prietenii săi, fiind în același timp o puternică manifestare a vieții și bucuriilor terestre. E atît de mare magia cîntului de dragoste, încît sufletele au uitat chiar marea lor dorință de a se purifica.

119. *Moșneagu:* A revenit, pe neașteptate, Cato, paznicul muntelui Purgatoriului, cu vorbe de mustrare pentru neiertata lor întîrziere.

122. *Vă spălați:* Să se elibereze de scoarța păcatului.

124. *Precum:* O dată mai mult Dante își arată marea sa măiestrie în domeniul comparațiilor luate din natură.

CÎNTUL III

Antepurgatoriul. Insula: Sufletele excomunicaților. Manfredi.

1 Deși mulțimea se-mprăștie de-îndată,
fugind pe cîmp spre muntele din care
ne-mparte chin cereasca judecată,
4 eu lui Virgil mă dărui-n strînsoare,
căci fără el cum m-aș fi dus și cine
spre munte-n sus mi-ar fi croit cărare?
7 Dar domnul meu părea muncit în sine:
O, cuget pur, ce vini mărunte ajung
să-ți frîngă pacea și să muște-n tine!
10 Cînd mai lăsă din pasul lui prelung
și graba care tot ce-i demn ascunde,
iar cugetu-mi neputincios și ciung
13 se lumină, vrînd altele-a pătrunde,
privii spre creasta, ce semeț urcînd
spre ceruri sus, se lepăda de unde.
16 Simțeam în spate mîndrul soare-arzînd,
dar înainte-mi se frîngea știrbit,
curmîndu-și raza-n trupul meu; și cînd

4. *Eu lui Virgil:* Sufletele s-au risipit, dar Dante nu face un pas fără Virgiliu. El nu va putea întreprinde aspra ascensiune a muntelui Purificării fără a nu avea totdeauna alături călăuza, simbolul rațiunii umane.

8. *Ce vini mărunte:* Aceste versuri au și astăzi valoare de proverb în Italia.

10—15. Versurile trebuie interpretate astfel: Graba nu se potrivește cu noblețea faptelor. Virgiliu își încetează fuga, iar mintea lui Dante, preocupată numai de un singur gînd, își lărgește acum activitatea, doritoare să vadă și altceva. Și Dante își îndreaptă privirea spre muntele Purgatoriului, care se ridică din apele oceanului spre cer, asemenea celui mai înalt munte din lume.

18. *Curmîndu-și raza:* Lumina soarelui, care acum s-a înălțat, întîlnește corpul lui Dante și-i proiectează umbra.

19 văzui pămîntu-n fața-mi doar umbrit,
mă răsucii cuprins de teamă-n mine
să nu rămîn pustiu și părăsit.
22 „De ce te temi, grăi Virgil, de cine?
Nu ți-s tovarăș credincios? Răspunde!
Și n-am pășit mereu în rînd cu tine?
25 E seară acum la Napoli, pe unde
din Brindis luat, am lepădat veșmîntul
prin care raza nu putea pătrunde.
28 De-n fața mea nu-i înnegrit pămîntul,
să nu te miri, cum nu te miri de cer
prin care raza trece-n zbor ca vîntul.
31 Atare trupuri fierbințeli și ger
a scris să rabde Cel de sus părinte,
a cărui vreri ni-s taină și mister.
34 Smintit e cel ce crede c-a lui minte
e-n stare să pătrundă veșnicia

20. *Cuprins de teamă:* Văzînd numai o singură umbră, pe a sa, Dante s-a speriat, crezînd că a fost părăsit de Virgiliu. El nu își amintește că Virgiliu, fiind spirit într-un trup aparent *(corpo fittizio)*, nu putea avea umbra. Un asemenea fapt nu-I putuse constata în Infern, fiindcă acolo domnea întunericul.

23. *Tovarăș credincios:* Expresia din aceste versuri arată toată solicitudinea și atenția poetului-călăuză față de Dante.

25. *E seară:* E seară la Neapole, unde este îngropat trupul marelui poet latin. Orașul din Sud are corpul lui Virgiliu, pe care l-a luat de la Brindisi. Într-adevăr, autorul *Eneidei* a murit la Brindisi, pe malul Adriaticii (în anul 19 î.e.n.), și, din ordinul împăratului Augustus, a fost transportat la Neapole. Mormîntul lui se poate vedea și astăzi pe drumul care duce de la Neapole spre Pozzuoli.

29. *Cer:* Cerurile planetelor erau pentru medievali transparente. Aidomea lor sînt spiritele, prin care razele pot străbate fără a proiecta umbre.

31. *Atare trupuri:* Versurile stau sub semnul concepției creștine a lui Dante. Virgiliu preîntîmpină o eventuală obiecție a lui Dante sau a noastră, a cititorilor săi. Cum astfel de corpuri pot fi totuși supuse chinurilor și pot îndura durerea caznelor, așa cum am văzut în Infern? El îi dă o explicație creștină, arătînd că aceasta este voința lui Dumnezeu.

34. *Smintit:* Nebuni sînt oamenii care își pot închipui că ar putea pătrunde toate tainele sfintei treimi.

ce-adună într-una trei făpturi preasfinte.
37 V-ajungă a ști că și-a vădit tăria;
căci dacă omu-ar fi răzbit să vadă,
ce rost avea să nască prunc Maria?
40 Văzut-ați mulți rîvnind, dar fără roadă,
deși puteau să stîmpere-al lor zel
ce dat le fu spre veșnică corvoadă.
43 De Platon zic, de el, de-Aristotel
și alții mulți.“ Și-ngîndurata frunte
plecă sfîrșind și se închise în el.
46 Ci între-acestea, ajungînd sub munte,
aflarăm stînca povîrnită-atare,
încît nu-i chip picior de om s-o-nfrunte.
49 La Turbia și Lerici, spre mare,
cel mai pieptiș și povîrnit ponor
pe lîngă acesta-i la ureche floare.

37. *V-ajungă:* Sensul este următorul: oamenii să se mulțumească numai să constate existența lucrurilor fără a mai întreba și cerceta cauzele lor. Este o puternică reminescență a scolasticii medievale.

39. *Maria:* Nu ar mai fi fost nevoie de nașterea lui Isus dacă oamenii ar fi știut totul. Adam n-ar fi păcătuit mușcînd din mărul cunoașterii și, deci, n-ar mai fi fost nevoie de Mîntuitor pentru răscumpărare.

40. *Văzut-ați:* Oamenii au mai văzut și alte mari spirite dorind a cunoaște cauzele prime ale lucrurilor, însetate de o veșnică dorință de a afla. (Aci, Dante, după impresia noastră, redevine iar poetul avîntat, pe care-l cunoaștem din episodul lui Ulise (*Infernul*, Cîntul XXVI), simbol al umanității arse de setea cunoașterii).

44. *Alții mulți:* Printre aceste mari spirite ale Antichității și umanității, Virgiliu se include desigur și pe el însuși. Iar atitudinea lui la sfîrșitul cuvintelor solemne demonstrează o profundă concentrare.

48. *Picior de om:* Coasta, stînca muntelui, se ridica vertical, în așa fel, încît, pentru urcuș, picioarele, oricît de agile, nu ar fi fost de ajuns.

49. *Turbia:* Rătăcitor ca nimeni altul în Italia, în timpul exilului nemeritat, Dante a cunoscut toate particularitățile peisajului italian. Între Lerici și Turbia se închide Riviera ligură, în care toate drumurile sînt extrem de accidentate. În comparație însă cu acest urcuș al Purgatoriului, cel mai prăpăstios și părăsit drum al Liguriei ar fi părut o largă și odihnitoare scară. De aceea se întreabă Virgiliu pe unde ar putea urca cineva neînzestrat cu aripi. (Este clar că în greutatea ascensiunii trebuie să se descopere simbolul creștin al dificilei mîntuiri.)

52 „Pe unde oare-ai izbuti ușor
să urci, grăi maestrul meu, prin stîncă
de n-ai aripi ca să te-avînți în zbor?“
55 Și-n timp ce sta cu ochii-n jos și încă
părea că-n cuget drum prielnic cată,
iar eu priveam spre surpătura-adîncă,
58 de-a stînga-n drum văzui venind o ceată
ce se tîra mergînd cu greu'nainte,
dar parcă sta, atît era de-înceată.
61 „Ridică ochii, -am zis atunci, părinte:
cei care vin ne-or dărui povață,
de n-o poți singur desluși din minte.“
64 Privi atunci și înviorat la față:
„S-o luăm spre ei, rosti cu bucurie,
iar tu nădejdea s-o-ntărești învață“.
67 Bătusem pași să zic, ca la vreo mie
cînd umbrele ce se zăreau departe
cît zvîrle o piatră cin' să zvîrle știe,
70 la poala rîpei strînse ghem deoparte,
se-opriră-n loc ca cel ce-n gînd socoate
ce drum s-apuce pe cărări deșarte.

60. *Înceată:* Mergeau atît de încet acele spirite, încît păreau că nici nu înaintează. (Această încetineală le-a caracterizat, așa cum se va vedea, și spiritual, în timpul vieții.)

61. *Rirică ochii:* În Purgatoriu s-a schimbat oarecum atitudinea lui Dante față de Virgiliu, pe care nu-l mai socotește absolut infaibil. Virgiliu nu mai fusese în Purgatoriu (ca în Infern) pentru a cunoaște drumul.

64. *Înviorat:* Ca acela care se bucură într-adevăr de un sfat bun, fără a se fi supărat că discipolul a îndrăznit să-l sfătuiască pe maestru. Această atitudine este dealtfel confirmată printr-un apelativ afectuos; „*dolce figlio*“, care nu a fost tradus în versiunea românească.

67. *Bătusem pași:* Și în această terțină Dante insistă asupra încetinelii cu care se mișcă ceata de umbre.

70. *La poala rîpei:* Terțina ilustrează minunat suspiciunea care a cuprins grupul de spirite la vederea celor doi poeți, încremenirea în care au rămas, în așteptare.

73 „O, duhuri, voi, cu cerul împăcate,
grăi Virgil, vă rog pe sfînta pace
de voi rîvnită mai presus de toate,
76 ne spuneți loc pe unde coasta zace
și sus pe munte drum mai lesne mînă;
cui prețu-i știe,-a pierde timp nu-i place.“
79 Ca oile cînd ies din țarc la stînă,
tot cîte una, vîrstnica, mezina,
cu ochii blînzi și botul în țărînă,
82 și stau grămadă cînd se-oprește prima
și fug, de-aleargă, saltă-n loc, de sare,
mereu cuminți, fără-a lega pricina,
85 la fel porniră, străbătînd cărare
și cei din fruntea ce deolaltă-i strînge,
domoli în mers, smeriți la-nfățișare.
88 Iar cînd văzură că-n pămînt se frînge
de-a dreapta mea al razelor șuvoi
și c-a mea umbră pîn' la stîncă-ajunge,
91 se traseră cu-n pas de lîngă noi
și-așijderi ceilalți după ei, cu-ncetul,
dar fără a ști ce-i mînă înapoi.
94 „V-adeveresc, grăi spre ei poetul,
c-al meu tovarăș e făptură vie;

73. *O, duhuri:* Aceste spirite au sfîrșit bine, au murit totuși în grația lui Dumnezeu, păstrînd speranța înălțării în ceruri.

74. *Sfînta pace:* Pacea dorită de atîtea suflete din Purgatoriu și pe care o vor afla după răstimpul ce-l vor avea de petrecut aci, în expiere, pe muntele Purificării.

78. *Cui prețu-i știe:* Acest vers a devenit proverb în limba italiană.

79—84. Alte două terține ce dovedesc marele spirit de observație al realismului dantesc. Comparația cu oile inocente are un puternic relief creștin, arătînd toată sfiiciunea și modestia acestor spirite alese pentru purificarea care le va purta la mîntuirea eternă.

90. *A mea umbră:* Lumina soarelui este întreruptă de corpul lui Dante. După acest semn al umbrei își vor da seama sufletele din Purgatoriu că Dante este viu.

91. *Se traseră:* Și în această terțină continuă suava comparație cu turma de oi.

de aceea raza nu-i străpunge pieptul.
97 Nu vă mirați, ci credeți cu tărie
că har ceresc i-a fost slujit de îndemn
să treacă zidul ce împrejur se-nscrie."
100 Cînd l-auzi poporul blînd și demn:
„Vă întoarceți dar, spre-a ne putea urma!"
grăi făcînd cu dosul mîinii semn.
103 Și-un duh atunci: „Oricine-ai fi, nu sta,
grăi, din mers, ci mi te-ntoarce roată
să vezi de-n lume m-ai zărit cîndva".
106 Mă-ntorsei deci și-l cercetai pe dată:
bălai și chipeș arăta, ce-i drept,
dar o sprînceană îi era crăpată.
109 Iar cînd smerit mărturisii c-aștept
să-mi spună cine-i, căci nu-l știu anume,
„Privește, zise, rana asta-n piept".
112 Și-apoi zîmbind: „Sînt Manfred după nume
nepot Constanței, os domnesc, o știi,

101. *Vă întoarceți:* Împotriva legilor muntelui Purificării, Dante și Virgiliu înaintau înspre partea stîngă (așa merseseră în Infern). Ei trebuia de acum să meargă totdeauna spre dreapta (simbolul căii binelui), așa cum înaintează toate spiritele în Purgatoriu.

103. *Nu sta:* În Purgatoriu timpul nu trebuie pierdut, de aceea duhul care se adresează lui Dante îi spune că mergînd (deci nepierzînd timpul) să se uite la el, să vadă dacă-l recunoaște. El fusese rege în viața pămînteană și se gîndea că poate Dante, omul extraordinar care face această călătorie, viu fiind, îl va fi văzut cîndva. Dante nu-l putuse cunoaște, avînd mai puțin de un an cînd acest rege, Manfredi, murise în bătălia de la Benevento (26 februarie 1266).

107. *Chipeș arăta:* Din tot acest episod, apare clară admirația lui Dante pentru Manfredi. Și nu putea să fie altfel. Manfredi combătuse pentru ideea atît de scumpă marelui poet, aceea a acordării puterii temporale împăratului și nu papalității, murise în lupta împotriva lui Carol d'Anjou, aliatul papei Urban al IV-lea. Fiu al lui Frederic al II-lea, la curtea căruia s-a dezvoltat prima școală literară italiană, Manfredi era el însuși poet și iubitor de poezie. Împotriva papilor care îl excomunicaseră, Dante îl așează el, judecător mai just, în acest loc al mîntuirii.

111. *Piept:* Cu multă finețe observa un comentator că rănile lui Manfredi îl arată ca pe un erou: rănit la frunte și în piept, răni de luptător curajos, care a înfruntat moartea drept în față.

și mi te rog, dacă te-ntorci în lume,
115 copilei mele ce-a urzit prin fii
Siciliei glorie și-Aragonei slavă,
să-i spui ce-i drept, de-altminteri spun cei vii.
118 Cînd trupul meu căzu răpus în pleavă,
mă-ncredințai cu remușcări amare
în grija celui ce ne dă izbavă.
121 Păcate grele-am săvîrșit, dar mare
e mila lui cînd din înalt se-ndură
spre cei ce-n moarte îi cerșesc iertare.
124 Și dacă-acestea le citea-n Scriptură
mai cu răgaz, nu-n grabă, fiecum,
cel de Clemente asmuțit cu ură,
127 a mele oase-ar odihni și-acum
sub pietre strînse și de toți știute
la Benevento lîngă pod, în drum.
130 Ci azi tînjesc de vînt și ploi bătute
printre străini, pe lîngă rîul Verde,
de el mutate, noaptea, pe tăcute.
133 Atîta doar, că nu-i de-ajuns spre-a pierde
cerescul har nici un blestem smintit,

115. *Copilei mele:* Se numea Constanța, frumoasa fată a lui Manfredi, era soția lui Petru al III-lea al Aragonului și mama lui Frederic, rege al Siciliei, și a lui Giacomo, rege al Aragonului.

117. *Să-i spui:* Îl roagă pe Dante să-i arate realitatea, că el, Manfredi, se află în Purgatoriu.

126. *Cel de Clemente:* Mort în bătălia de la Benevento, Manfredi a fost înmormîntat acolo, pe cîmpul de luptă. Dar la ingerințele papei Clement al IV-lea, episcopul de Cosenza l-a dezgropat pentru a-l alunga, pe cel excomunicat, din pămîntul Bisericii. Și Manfredi a fost îngropat din nou lîngă rîul Verde (Garigliano), dincolo de hotarele regatului Neapole, feudă papală.

130. *De vînt și ploi bătute:* Bătute de vînt și de ploi, oasele lui Manfredi au fost îngropate, potrivit ritului pentru excomunicați, de un cortegiu care purta torțele stinse, întoarse în jos.

134. *Blestem smintit:* Vers care se ridica o dată mai mult împotriva papilor, a căror excomunicare *(blestem)*, făcută din ură, este înfrîntă de mila și justiția divină.

cît timp nădejdea crește-n suflet verde.
136 Ci-i drept ca cel ce moare-afurisit,
deși se pocăiește-n gînd, pe locul
acesta să tînjească-i rînduit
139 de treizeci ori cît a trăit sub focul
afuriseniei, dacă-a rugii miere
nu-i mai scurtează-ntrucîtva sorocul.
142 Mi-ar fi deci, vezi, spre mare mîngîiere
să-i spui pe sus Constanței dragi și bune
cum m-ai văzut și-oprelistea ce-mi cere;
145 căci trage greu a voastră rugăciune."

139. *De treizeci ori:* Sufletele celor care au murit excomunicați trebuie să rămînă în afara Purgatoriului propriu-zis de treizeci de ori timpul cît au stat certați cu biserica.

140. *A rugii miere:* Această perioadă putea să fie mult scurtată prin rugăciunele celor dragi, rămași pe pămînt.

144. *Oprelistea:* Interdicțiunea de a intra în Purgatoriu înainte de trecerea timpului respectiv.

CÎNTUL IV

Antepurgatoriul. Întîia brînă; Zăbavnicii. Belacqua

Cînd vreo simțire-i prinsă cu vigoare
de bucurii, de întristări sau teamă,
se-adună într-însa întregul suflet care

1. *Cînd:* Cînd sîntem sub semnul plăcerii sau durerii, sufletul se concentrează atît de mult asupra acelei senzații, încît nu mai băgăm de seamă nimic altceva.

4 pe nici o alta n-o mai bagă-n seamă,
în ciuda vrerii ce potrivnic crede
și sufletul în trei bucăți destramă.
7 De-aceea omul, cînd aude-ori vede
ceva de care mintea lui tresaltă,
nu simte timpul ce grăbit purcede;
10 căci una-i forța ce-a simțit că saltă
și alta-i cea care-ncordat te ține:
legată-i asta, slobodă cealaltă.
13 De cîte spun mă-ncredințai prin mine
în timp ce duhu-îmi povestea ce-l doare,
căci mîndrul soare se-nălțase bine
16 cînd furăm unde-acele umbre-n care
cereasca milă intradins se-întrupă,
strigară în cor: „Pe-aici aflați cărare!"
19 Țăranii în gard spărturi mai mari astupă
cu-n braț de vreascuri de prin preajmă-aduse,
cînd rodul viei dă să curgă-n cupă,
22 decît cărarea ce-a urca se puse
Virgil dintîi, și-n urmă eu, ușori,
după ce stolul de pribegi se duse.

6. *În trei bucăți:* Dante se ridică împotriva teoriei pluralității sufletului omenesc, vegetativ, senzitiv și rațional, susținută de Aristotel și Averoes.

10. *Forța:* Facultatea de a percepe trecerea timpului.

11. *Și alta-i:* Puterea care concentrează sufletul. Prima putere este dezlegată de suflet, cea de a doua, dimpotrivă, este legată de el.

13. *De cîte spun:* Dante declară că a experimentat și el cele afirmate, ascultîndu-l pe Manfredi cu mare atenție și neobservînd trecerea timpului.

14. *Duhu:* Ascultîndu-l pe Manfredi, Dante nu observase că soarele se apropia de amiază, străbătînd peste cincizeci de grade (în textul orig.), un grad fiind echivalent cu patru minute.

18. *Pe-aici:* În felul acesta ceata de spirite indică celor doi poeți calea urcării spre întîia brînă a Purgatoriului.

19. *Țăranii:* Terțina este un alt tablou din realitate și viață. Calea pe care se urcă, o strungă montană, este mai îngustă decît spărtura unui gard pe care țăranul o poate astupa numai cu un braț de mărăcini.

25 Să urci San Leu, spre Noli să cobori
şi pe Bismanta să trudeşti 'nainte
nu-i greu; ci-aici s-ar cere-aripi, să zbori,
28 să zbori înalt, mînat de dor fierbinte,
şi dus de cel ce cu nădejdi mă-nfruptă
şi-mi fu lumină-n drum, printre morminte.
31 Urcam încet prin strunga-n stîncă ruptă,
ce pe de lături ne strîngea nespus;
şi mîini şi tălpi cerea urcuşu-n luptă.
34 Şi-ajunşi apoi pe culmea rîpei, sus,
pe-un şes întins cum n-am văzut vreunul,
„Maestre bun, pe unde-o luăm?“ am spus.
37 „Nu irosi din paşii tăi nici unul,
răspunse el, ci tot mai sus te-mbie,
pînă ce alţii ne vor spune drumul.“
40 Al crestei pisc nu se zărea-n tărie,
iar coasta-naltă scobora mai dreaptă
ca-n sfert de cerc spre centru-o mijlocie.

25. *San Leu:* Cunoscător profund al naturii patriei sale, pe care o străbătuse în îndelunga-i peregrinare de exilat, Dante evocă aici o serie de localităţi italiene vestite pentru greul urcuş sau coborîş prin care se ajungea la ele: *San Leo*, lîngă Urbino, pe vîrful piramidal al unui munte vertiginos; *Noli*, în Liguria, în fundul unei văi adînci, înconjurată de zidurile unor munţi înalţi; *Bismantova*, un munte vertical, lîngă Reggio Emilia. Toate aceste localităţi puteau totuşi să fie ajunse cu ajutorul picioarelor, dar muntele Purgatoriului era atît de abrupt, încît trebuiau aripi pentru ascensiune.

29. *Cel:* Este Virgiliu, călăuză şi în sensul fizic şi în cel spiritual.

31. *Strunga:* Se precizează în felul acesta caracteristica strungii prin care cei doi poeţi, alpinişti acum, se angajează în escalada peretului aproape vertical al muntelui.

33. *Şi mîini:* Din cauza înclinării mari, abrupte a pantei, ascensiunea se făcea nu numai cu ajutorul picioarelor ci şi al mîinilor.

37. *Nici unul:* Să urce mereu Dante, să nu mai dea nici un pas înapoi.

42. *O mijlocie:* Unui sfert de cerc îi corespund 90°. Iar linia care îl divizează crează un unghi de 45°. Deci panta era foarte abruptă.

43 Eram sfîrşit cînd începui în şoaptă:
„Părinte scump, cărarea-i mult prea grea.
Au cui mă laşi? Te-ntoarce şi m-aşteaptă.“
46 „Te trage, zise, pînă-n preajma mea“
şi-un brîu de dînsul arătat zării,
ce-n ceea parte muntele-ncingea.
49 Cu-atîta zor cuvîntul mă-mboldi,
încît urcai tîrîş-grăpiş pe cline,
pînă ce brîna pe sub tălpi simţii.
52 Şi-ajunşi, şezurăm între dulci coline,
cu ochii-ntorşi spre răsărit, pe unde
urcasem drum şi să te uiţi e bine.
55 Privii spre ţărmul mîngîiat de unde,
spre soare-apoi, şi-n stînga mea văzîndu-l,
simţii uimirea-n gînd cum mă pătrunde.
58 Ci domnul meu înţelegîndu-mi gîndul
stîrnit de carul de lumini ce-n zbor
păşea-ntre noi şi Aquilon brăzdîndu-l,
61 grăi astfel: „De Polux şi Castor
ar însoţi oglinda bolţii, care
şi jos şi sus e far îndrumător,

43. *Eram sfîrşit:* Terţina arată marea oboseală fizică a lui Dante.

50. *Tîrîş-grăpiş:* Versul descrie tot efortul istovitor al lui Dante, după cum în versul următor transmite sentimentul de mulţumire pe care o dă atingerea unei ţinte grele.

52. *Şi-ajunşi:* Este efectul sufletesc al finalului oricărei ascensiuni, odihna pe culmea atinsă şi privirea circulară, plină de satisfacţie, asupra vastei panorame de la picioare, mulţumirea deplină de a fi străbătut şi învins un drum atît de aspru.

56. *Stînga mea:* Dante se miră că vede soarele la stînga. Va avea explicaţia acestui fenomen de la Virgiliu.

59. *Carul de lumini:* Pe pămînt soarele se află între nord şi sud. Deşi cu faţa la răsărit, Dante nu vede soarele în dreapta, ca pe pămînt, ci în stînga, între el şi nord.

61. *De Polux:* Este vorba de constelaţia Gemenilor (Castor şi Polux). Interpretarea celor două terţine este dificilă: dacă soarele („oglinda“) s-ar afla în constelaţia Gemenilor (şi nu în cea a Berbecului, cum ştim din primul cînt al *Purgatoriului*), Dante ar vedea soarele înroşind zodiacul mai aproape de constelaţia Ursei Mari (Carul Mare).

ți-ar fi sortit pe lîngă Ursa Mare
să vezi Zodiacul împrejur umblînd,
de n-ar ieși din vechea lui cărare.
Ci spre-a cuprinde toate acestea-n gînd,
imaginează-ți pe pămînt egale,
Sionul jos cu-această culme stînd
și-aceeași zare cuprinzînd pe vale,
dar două emisfere-astfel încît,
a lui Feton rău asmuțită cale
ăst munte-aici îl va cuprinde-atît,
cît pe cel'lalt de ceea parte toată,
dacă pricepi din vorbă-mi cît de cît."
„Să știi, maestre, am zis, că niciodată,
deși credeam că nu voi fi în stare,
n-am priceput mai clar ca de-astă dată
că cerul bolții printre bolți mai mare,
de unii zis Ecuator, ce-așteaptă
de cînd e lumea între-ngheț și soare,
din pricina ce mi-ai vădit se-ndreaptă
spre nord, pe cînd evreii-n schimb, cîndva,
spre miazăzi-l-ntrezăreau în faptă.

69. *Sionul:* Dante să-și reprezinte că muntele Ierusalimului (Sion) și cu muntele Purgatoriului sînt, unul față de altul, la antipozi. Atunci va putea înțelege cum eliptica pe care se mișcă soarele („calea lui Feton"), poate fi văzută dintr-o parte sau alta, după cum te afli într-un emisfer sau celălalt.

72. *Feton:* În mitologia greacă, era fiul Soarelui și al Climenei. El ceruse într-o zi tatălui său voia de a mîna caii luminii pe bolta cerească. Neputînd să-i țină în frîu, carul Soarelui s-a abătut din drum și era gata să dea foc lumii. Atunci a fost fulgerat din înaltul cerului de către Zeus.

79. *Cerul:* Este ecuatorul (în textul dantesc numit ca stare de una dintre arte, adică de astronomie).

83. *Evreii:* De aici, ecuatorul se depărtează spre nord de muntele Purgatoriului, cu tot atîtea grade cu cît îl văd evreii (locuitorii Ierusalimului), spre sud. Asta pentru că, așa cum s-a afirmat, cei doi munți,

Dar de m-ajuți, eu bucuros aș vrea
să știu cam cît vom mai urca-n putere,
căci n-ating creasta cu privirea mea."
Și dînsul mie:-„Această culme cere
puteri la poale, dar apoi povară
nu simți urcînd și osteneala piere.
Deci cînd cărarea-ți va părea ușoară
și lesne pașii-ți vei purta, precum
corabia lesne-n josul apei zboară,
ajuns vei fi la capăt bun de drum
și-odihnă afla-vei truda ta s-alinte.
Grăit-am drept și alta nu-ți mai spun."
Abia sfîrșise-a se rosti-n cuvinte
și-un glas făcu: „De n-oi fi vrînd cumva
să te-odihnești pe-acest meleag 'nainte!"
Întors atunci, văzui în stînga mea
un bolovan mătăhălos și sur
ce-ascuns vederii pînă-atunci era.
Ne-am tras spre el și-n umbra lui, prejur,
văzui un pîlc de piatră priponit,
ca leneșul ce-adastă în huzur.

unul față de altul, sînt situați la antipozi. Dante a făcut toată această dificilă incursiune în astronomia medievală pentru a spune, în concluzie, că fenomenele solare în Purgatoriu sînt contrarii, opuse celor de pe Pămînt.

90. *Nu simți:* Terțina are un sens simbolic. Cu cît te urci mai sus pe munte (să nu se uite că, pentru un creștin, el reprezintă purificarea), cu atît urcușul devine mai puțin obositor.

98. *Un glas:* Începe un episod de o deosebită savoare care arată, o dată mai mult, măiestria de portretist a lui Dante. Personajul care îl interpelează pe Dante, îndemnîndu-l la repauz, este florentinul Belacqua (poate Duccio di Bonavra), făurar vestit de lăute și viole, sigur, așa cum reiese din episod, apropiat, în timpul vieții, de Dante Alighieri. Acest Belacqua era recunoscut pentru lenea sa și, așa cum arată comentatorul supranumit *L'Anonimo fiorentino*, îi erau nespus de dragi cuvintele lui Aristotel: *„Șezînd și odihnindu-se, omul devine înțelept!"*

Și-un duh din ceață ce părea sleit
genunchii-n brațe și-i ținea și treaptă
făcea din ei obrazului proptit.
„O, dulce tată,-am zis atunci, îndreaptă
privirea ta spre cel ce trîndav zace,
de parcă lenea i-ar fi soră dreaptă."
Se-ntoarse duhul și-ncepu să-și joace
privirea-n jur, zicînd fără-a mișca:
„Te urcă tu, dacă te crezi dibace!"
Îl cunoscui; dar truda ce-mi tăia
suflarea-n piept, nu-mi folosi drept frînă,
ci gîfîind pornii spre el și-abia
cînd m-apropiai se ridică-ntr-o rînă
zicînd: „Pricepi că mîndrul soare-n cale
de-a stînga noastră telegarii-și mînă?"
Cuvîntul scurt și-a lui mișcări domoale
stîrniră în mine un surîs firav.

109. *Am zis:* Tonul terținei capătă culori vesele. Dante, pătimaș și sever, nu zîmbește de multe ori. Acesta este un rar moment și el este un reflex direct al amintirilor orelor de pe pămînt, trăite în tovărășia acestui leneș dar atît de simpatic filozof, lutierul Belacqua.

112. *Se-ntoarse:* Belacqua, atins totuși de tonul ironic al lui Dante, îi răspunde și el cu o înțepătură. De observat lenea subliniată a personajului care, ca să nu se obosească prea mult, nu-și ridică privirile decît pînă la șoldul lui Dante.

115. *Îl cunoscui:* Recunoscîndu-l, cu toată oboseala pe care o simțea, Dante se grăbește să se apropie de el.

118. *O rînă:* Continuă gesturile lente ale lui Belacqua, care îl caracterizează ca un leneș impenitent.

119. *Pricepi:* Totdeauna în *Divina Comedie*, reprezentare realistă a vieții, personajele care o însuflețesc își păstrează trăsăturile caracteristice. Așa este Belacqua, care a rămas lent, dar iscoditor și bun vorbitor, ca în timpul cînd era lutierul florentin. El lansează dintr-o dată lui Dante marea noutate și surpriză a acestui tărîm: în Purgatoriu soarele se afla la stînga.

121. *Cuvîntul scurt:* O altă caracteristică a zăbavnicului penitent

„Belacqua,-am zis, eu mîntuirii tale
nu-i port de grijă; dar te-ntreb, trîndav
de ce stai oare?-Aștepți vreo călăuză
ori mi te dai străvechiului nărav?"
„Frate, grăi cu vocea lui ursuză
la ce să urc către spășiri și greu,
cînd solul sfînt urcușul mi-l refuză?
Se cade întîi ca ceru-n jurul meu,
ce-abia tîrziu vădii căință mută,
să se-nvîrtească atîta timp cît eu
pe lume-am stat; de pînă-atunci n-ajută
vreo rugă ce din suflet pur țîșnește,
căci ce folos de nu-i la cer plăcută?"
Ci domnul meu porni zicînd: „Grăbește!
Măritul soare s-a-nfrățit cu focul
și-n crucea-amiezii peste noi zvîcnește,
în timp ce noaptea prinde-n zări Marocul."

123. *Belacqua:* Dante este fericit pentru prietenul său pe care îl află în Purgatoriu, ținut al mîntuirii.

126. *Nărav:* Dante îl întreabă dacă așteaptă o călăuză care să-i arate calea ascensiunii sau continuă dulcea sa stare pămîntească de leneș.

128. *La ce să urc:* Belacqua se află în Antepurgatoriu. Și aci va trebui să rămînă, alături de toate sufletele, atîția ani cîți trăise pe pămînt fără a se pocăi. Îi va explica acest lucru lui Dante, pe care-l numise cu afecțiune frate, în versul anterior.

130. *Se cade:* Cerul care trebuie să se învîrtească în jurul lui Belacqua, marcîndu-i anii, tot atîția ca pe pămînt.

134. *Vreo rugă:* O altă lege a muntelui Purgatoriului: timpul poate fi scurtat prin rugăciunile celor de pe pămînt.

135. *Căci ce folos:* Rugăciunea sa n-ar putea fi primită în ceruri. Dante adaugă o altă trăsătură, de scepticism (caracteristica celor leneși), portretului atît de viu al florentinului.

136. *Grăbește:* Virgiliu îndeamnă la drum, arătînd că vremea zboară. Soarele a trecut la meridian, în Purgatoriu fiind amiază, iar în emisferul nostru boreal, noaptea îl acoperă pînă la limita sa occidentală cunoscută pe vremea lui Dante, Marocul.

CÎNTUL V

Antepurgatoriul. A doua brînă: Zăbavnicii care au murit uciși. Jacopo del Cassero, Boncont e da Montefeltro, Pia dei Tolomei.

1 Lăsasem ceata fără pic de preget
și-urcam supus pe-a călăuzei urmă,
cînd dinapoi mă țintui un deget
4 și „Ia priviți, strigă un duh, își curmă
lumina focul cînd în el se-mplîntă
și precum viii glia-n mers o scurmă".
7 Rîvnind să știu care din ei cuvîntă,
văzui cum cată ceata lor curioasă
spre mine doar și spre lumina frîntă.
10 „Ce gînd, grăi maestrul meu, te-apasă
încît e-n stare pașii tăi s-oprească?
De șușoteli și clevetiri ce-ți pasă?
13 Cu mine vin' și lasă-i să vorbească;
rămîi ca turnul ce nicicînd se-ndoaie,
chiar dacă vîntul îl izbește-n creastă.
16 Căci omul care gînd din gînd desfoaie
alungă țelu-uitîndu-și de ce-l doare
și-un gînd de-i tare, pe cel'lalt 'l-înmoaie."

9. *Lumina frîntă:* Trupul lui Dante frîngea razele soarelui și-și proiecta umbra, spre marea mirare a penitenților.
12. *Șușoteli:* Virgiliu îl mustră pe Dante că dă atenție prea mare leneșilor din brîna aceasta a Antepurgatoriului.
14. *Ca turnul:* Versurile acestea dantești au devenit de sute de ani proverbe în limba italiană. Ele exprimă întreaga atitudine, de neclintit, a poetului, care nu s-a abătut niciodată în viață sub semnul furtunilor și vicisitudinilor unui destin advers.
16. *Căci omul:* Terțina care urmează explică: omul în care se naște un gînd nou se depărtează de ținta pe care o urmărește pentru că impetuozitatea noului gînd îl slăbește pe cel vechi, care îl purta spre țintă. Observație de o profundă pătrundere și exactitate psihologică.

19 „Da, vin, părinte", atîta am fost în stare
să-ngîn și-am spus-o îmbujorat la față
de-acea culoare ce ne dă iertare.
22 Pe coastă-atunci văzui venind răzleață
o ceată care se-nșira de-a lung,
cîntînd un „Miserere" cu dulceață.
25 Ci-apoi văzînd că-n trupul meu nu-mpung
a soarelui săgeți de prin tărie,
schimbară cîntul într-un „Oh" prelung.
28 Și doi din ei se smulseră solie
și ne-ațintură calea-n sus, deodată
zicînd c-ar vrea de-al nostru rost să știe.
31 Grăi Virgil: „Porniți 'napoi săgeată
și spuneți celor ce v-au pus iscoadă
că trupul lui e carne-adevărată.
34 De s-au oprit ca umbra lui s-o vadă,
le-ajungă-atît; iar dacă vor s-ajute,
să-l aibă drag și-n vorba mea să creadă."
37 Nici fulgere, nici stea căzînd, mai iute
eu n-am văzut brăzdînd seninu-n roi
sau nori în cer cînd arșița se-ascute,

19. *Vin:* Răspunzînd „vin" și cu un obraz rușinat, Dante arată cît de dreaptă socotește mustrarea lui Virgiliu.
24. *Miserere:* Alternativ, vers cu vers, cum se face în biserică, cîntau sufletele penitenților psalmul LI care invoca, pentru iertarea păcatelor, mizericordia lui Dumnezeu.
27. *Schimbară cîntul:* Cîntul melodios al psalmului intonat de corul penitenților se transformă într-o exclamație plină de uimire, văzînd un om întovărășit de umbra lui în Purgatoriu.
35. *S-ajute:* Dante să fie primit cu drag de către penitenții care se purifică pe această brînă, deoarece el, întors pe pămînt, ar putea să-i facă pe pămînteni să se roage pentru ei și deci să le scurteze starea în Antepurgatoriu.
37. *Nici fulgere:* Ca să indice rapiditatea cu care cei doi soli se întorc pentru a duce cetei, rămase în așteptare, extraordinarele vești, Dante le aseamănă cu stelele căzătoare ori cu fulgerele care despică apusurile lunii de vară august. O altă comparație, desprinsă din lumea vie a naturii, pentru a concretiza atît de mult acest fantastic realist din împărăția Umbrelor.

40 de cum goniră către-ai lor cei doi
și-ajunși, cu ceata dimpreună smultă
porniră iureș, fără frîu, spre noi.
43 Grăi Virgil: „Lumea ce vine-i multă
și fice ins ți-aduce-n gînd rugare;
tu nu sta-n loc, ci tot umblînd i-ascultă."
46 „O, suflet ce pășești spre alinare
în trupul dat de-naltpreasfîntul tată,
veneau strigînd, găsește-o clipă stare!
49 Încearc-a ști de ne-ai văzut vreodată
și du-ne vestea pe pămînt, ai milă!
De ce nu stai? De ce nu stai odată?
52 Noi toți de-aici murirăm moarte-n silă,
păcătuind pîn' la sfîrșit cu știință;
dar Dumnezeu aprinse-n noi feștilă
55 și luminați prin rugi și pocăință
ne darăm morții împăcați cu el,
ce-ațîță-n noi de dînsu-acum dorință."
58 „Oricît mă uit, nu-mi amintesc de fel;
dar dacă vouă, le-am răspuns, vă place,
vă spuneți păsul după chip și fel,

45. *Umblînd:* Virgiliu îl îndeamnă pe Dante să continuie a înainta (pentru a nu pierde timpul), chiar dacă ascultă sufletele care au dat năvală.
46. *Alinare:* Spre alinarea Paradisului, unde va ajunge urcînd muntele Purgatoriului.
51. *De ce nu stai?:* Penitenții nu cunosc îndemnul lui Virgiliu și, văzînd că Dante nu se oprește din mers, îl imploră să se oprească pentru a-i asculta, pentru a duce despre ei vești în lumea pămîntească.
52. *Moarte-n silă:* Au murit de moarte violentă, au pierit tragic, n-au avut deci răgazul să se pocăiască.
54. *Feștilă:* Lumina, grația divină.
57. *Dorință:* Dorința implacabilă a sufletelor din Purgatoriu este de a-l vedea pe Dumnezeu, după strădania purificării.
58. *Oricît:* Se simte efortul pe care îl face Dante ca să privească toate umbrele pentru a putea recunoaște pe vreuna.
60. *Vă spuneți păsul:* Penitenții să-i vorbească lui Dante și el le va îndeplini dorința exprimată. Pentru aceasta se jură pe pacea și fericirea celestă, după care umblă călătorul din sferă în sferă, călăuzit de Virgiliu.

61 iar eu mă prind pe multrîvnita pace
pe care-o cat pe-a călăuzei urme,
că tot ce-mi șade în puteri voi face."
64 „Noi toți din grosu-acestei blînde turme
crezare-ți dăm și fără jurăminte,
(de alții vrerea nu vor fi să-ți curme),
67 răspunse-un duh. Dar de vorbesc 'nainte,
e ca să-ți spun că de-ai să vezi regatul
dintre Romagna și-a lui Carlo ginte,
70 să spui la Fano, ca să știe natul,
cum m-ai găsit și să se roage bine,
spre-a izbuti să-mi ispășesc păcatul.
73 De-acolo sînt; dar rănile haine
'n-al căror sînge m-am sfîrșit sub stele,
la Antenori au fost înfipte-n mine,
76 unde credeam că-s mai ferit de ele:
și-un Este fu făptaș nelegiuirii:
nedreaptă ură l-a-ndemnat la rele.

65. *Fără jurăminte:* Un suflet îi răspunde cu noblețe lui Dante că este crezut și fără jurăminte.
67. *Un duh:* Cel care vorbește înaintea tuturor este Jacopo del Cassero, născut în localitatea Fano din regiunea Marche. El a fost un participant activ la luptele politice între 1288—1298, și și-a făcut dușman pe marchizul ferrarez Azzo al III-lea d'Este. Pe drumul care ducea de la Veneția spre Milano, unde fusese ales *podestà*, a fost surprins și asasinat de oamenii lui Azzo. Și astăzi la Fano, într-o biserică dominicană, se află mormîntul lui Jacopo del Cassero.
68. *Regatul:* Este vorba de Marca Anconitana, care se afla între Romagna și regatul Neapoli „a lui Carlo ginte" (Carol al II-lea de Anjou, care îl stăpînea în preajma anului 1300).
70. *La Fano:* Jacopo del Cassero îl roagă pe Dante să-i înduplece pe fanezi să înalțe rugăciuni de mîntuire pentru el.
75. *Antenori:* În regiunea Padovei. Vechi tradiții atribuiau troianului Antenor întemeierea cetății Padova. Tocmai în aceste regiuni unde se credea mai sigur („mai ferit"), fusese asasinat de sicarii lui Azzo, Jacopo del Cassero.
78. *Nedreaptă ură:* Jacopo recunoaște ura lui Azzo, care poate avea motive.

79 De-aş fi fugit spre Mira-atunci cînd zbirii
la Oriac m-ajunseră din spate,
înc-aş gusta din darurile firii.
82 Ci-n bălţi fugii, şi-n păpuriş, şi-n zloate
mă-mpleticii şi-acolo lac sub mine
se încropi din vinele crăpate."
85 Şi altu-apoi: „Găsească pace-n tine
dorinţa sfîntă ce pe culmi te mînă
şi-a mea ajut-o, ca c-ajung la bine.
88 Buonconte sînt; ci-n Montefeltr nu-ngînă
plăcute rugi Giovanna, nici ai mei,

79. *Mira:* O localitate care se afla între Padova şi Oriago, pe malurile unui canal.

80. *Oriac:* Oriago, un sat pe calea dintre Padova şi Veneţia.

82. *Fugii:* Terţina, pe lîngă valoarea ei documentară de cronică (şi astăzi se arată locul asasinării lui Jacopo, iar detaliile descrierii lui Dante corespund realităţii topografice), are o puternică valoare de reprezentare artistică, fixîndu-se pentru multă vreme în memoria cititorului imaginea omului împotmolit în mlaştinile lagunei venete, cu sîngele scurgîndu-i-se lent din trup, asistînd, fără speranţă, la propriu-i sfîrşit tragic.

88. *Buonconte:* Umbra care vorbeşte acum, cerînd lui Dante să ducă veşti despre el pe pămînt, este Bonconte da Montefeltro, fiul lui Guido da Montefeltro, pe care l-am întîlnit în Cîntul al XXVII-lea al *Infernului* printre Sfătuitorii de rea credinţă. Ca şi tatăl său, valoros căpitan de oaste, Bonconte a murit în faimoasa bătălie de la Campaldino (11 iunie 1289), în care conducea pe ghibelinii din Arezzo împotriva florentinilor. La această bătălie participase însuşi Dante. Trupul curajosului căpitan nu a fost găsit niciodată, fapt care a aprins imaginaţia florentinilor.

Dante, care nu este numai un cronicar fidel al vieţii şi realităţii, ci şi un mare poet al transfigurării, procedează şi în acest episod aşa cum a procedat în episoadele care au drept protagonişti pe Francesca da Rimini şi Ugolino della Gherardesca. Unde cronica tace, vorbeşte înalta fantazie a creatorului de artă, care narează acum ce s-a întîmplat cu trupul lui Bonconte da Montefeltro în noaptea de mare furtună care a urmat zilei bătăliei de la Campaldino.

89. *Giovanna:* Giovanna, soţia lui Bonconte, şi celelalte rude ale lui l-au uitat, nu se roagă pentru el. De aceea se simte atît de umilit. Este foarte omenească tristeţea aceasta a căpitanului curajos şi mîndru.

de-aceea-mi port privirile-n ţărînă."
91 „Ce forţă-ori întîmplare, îi spusei,
departe hăt te-au dus de Campaldin,
încît mormîntul nu-ţi aflară-ai tei?"
94 „Oh, începu, la poale-n Casentin,
e-un rîu, Archian, făcut ca să-l dezmierde,
ce-n sus de schit se naşte-n Apenin.
97 Ajuns-am teafăr unde numa-şi pierde,
dar ca din ciur curgea din mine sînge,
cum alergam mînjind cîmpia verde.
100 Şi cînd simţii că moartea graiu-mi frînge,
sfîrşii-ntru Domnul şi căzui grămadă,
cu trupul doar, căci doar pe el l-înfrînge.
103 Nu mint şi-n lume va să-mi fii dovadă;
mă luă un sol ceresc, dar din Infern,
alt sol: «Să-l laşi!» îi zise pus pe sfadă.
106 Tu iei ce-ntr-însul socoteşti etern,
fiindcă-a vărsat o lacrimă, doar una,
ci eu alt pat ţărînii lui i-aştern."

93. *Mormîntul:* Dante arată o mare curiozitate, care era în realitate a tuturor florentinilor.

94. *Casentin:* Casentino. Regiune aflată la poalele Apeninilor, de unde izvorăşte un afluent al fluviului Arno.

96. *Schit:* O solitară mînăstire de călugări benedictini, întemeiată încă din secolul al XI-lea într-un defileu sălbatic al muntelui Falterona.

97. *Numa:* Numele. Unde se varsă Archiano în Arno. („Acolo unde numele nu i se mai aude", în textul italian.)

98. *Ca din ciur:* Urmează alte versuri de puternică reprezentare vizuală, cvasinaturaliste, în descrierea agoniei unui rănit de moarte.

104. *Sol ceresc:* Un înger. Poate îngerul păzitor al fiecărui om. Se dă o luptă intensă pentru sufletul celui care a murit, între îngerul binelui şi al răului, lupta reprezentată în atîtea imagini vizuale ale artei medievale.

106. *Tu iei:* Demonul îl ironizează pe înger de a fi luat cu el sufletul lui Bonconte numai din cauza unei lacrimi de căinţă. Pierzînd sufletul, îngerul răului se pregăteşte să se răzbune pe trupul lui Bonconte.

109 De bună seamă vei fi ştiind de-a una
cum se-mpreună prin văzduh în cete
vaporii jilavi cînd stîrnesc furtuna.
112 Veni dar cel ce pururi rău trimete
şi vînt stîrni, şi fum posomorît,
cu darul care însăşi firea-i dete.
115 Iar în amurg, tot brîul ponorît
spre Pratomagno-l coperi cu ceţe,
şi-atare ceru-întunecă, încît
118 văzduhu-n ploi porni să se dezgheţe;
cumplit plouă şi ce rămase-afară
se strînse-n bălţi; ci-n urmă, cînd semeţe
121 şuvoaiele cu rîuri se-nsumară,
porniră val spre fluviul împărat,
rupînd zăgazuri şi călcînd hotară.
124 Archiano trupul mi-l află-ngheţat
la gura lui şi către Arn l-împinse,
despăturind la piept împreunat
127 al crucii semn, cînd chinul crunt mă-nvinse.
La fund îl trase clăbucind de spume
şi cu nămol jur împrejur l-încinse."
130 „Oh, cînd va fi să te reîntorci pe lume

109. *De bună seamă:* Începe descrierea, de o rară frumuseţe plastică, a unei furtuni, pe care Eta Boeriu ca şi George Coşbuc au redat-o la înălţimea artei originalului.

112. *Cel ce pururi:* Demonul. Se credea atunci că diavolul ar avea puterea magică de a dezlănţui furtunile. În terţina precedentă, Dante a arătat însă, foarte exact ştiinţific, cauzele naturale ale ploilor.

116. *Pratomagno:* Un contrafort al lanţului Apeninilor.

122. *Fluviul împărat:* Arnul. Aşa se numeau, în geografia medievală, toate fluviile care se vărsau direct în mare.

127. *Chinul crunt:* Cînd fusese învins de durerea ultimelor clipe, îşi încrucişase mîinile pe piept.

130. *Cînd va fi:* Urmează un al treilea episod, care a putut fi numit cel mai scurt şi mai emoţionant al *Divinei Comedii*. Protagonista este Pia dei Tolomei, soţia credincioasă a unui senior din Maremma Toscana, Nello dei Pannocchieschi. Din motive care nu se cunosc, acesta a ucis-o în jurul anului 1297.

şi fi-vei odihnit de pribegia
ce te-a sleit, porni alt duh a spune,
133 adu-ţi aminte şi de mine, Pia:
trup Siena-mi dete şi Maremma moarte:
o ştie cel ce-mi puse pirostria,
136 jurînd credinţă veşnică să-mi poarte."

131. *Odihnit:* Cu delicateţe şi suavitate într-adevăr feminină, Pia îi cere lui Dante să-şi amintească de ea numai după ce se va fi odihnit în urma îndelungatei şi grelei sale călătorii în locurile de dincolo de mormînt.

134. *Siena:* Născută în Siena, a murit în castelul della Pietra, în pustia dezolantă a Maremmei, ucisă de soţul care nu o mai iubea.

135. *Cel:* Soţul său, de care, prin schimbul de inele, fusese legată pentru totdeauna şi pe care, aşa cum se poate subînţelege, îl iubeşte şi acum, după moartea pe care el i-a adus-o. Episodul acesta, compus numai din cinci versuri, va rămîne într-adevăr etern în literatura lumii. El a fost extrem de popular în Italia şi a inspirat chiar multe lucrări literare, printre care o naraţiune în versuri a lui G.D. Sestini.

CÎNTUL VI

Antepurgatoriul. A doua brînă: Alţi zăbavnici care au murit ucişi. Benincasa, Guccio Tarlati, Federigo Novella, Gano Scornigiani, Orso degli Alberti, Pier della Broccia. Sordello. Invectiva împotriva Italiei şi a Florenţei.

1 De cîte ori se sparge-un joc cu zarul,
cel care pierde amărît învaţă

1. *Joc cu zarul:* În cele trei terţine care urmează, Dante se arată încă o dată un maestru observator al realităţii şi al oglindirii ei artistice. Jocul de zaruri era foarte răspîndit în Evul Mediu.

2. *Amărît:* În timp ce învingătorul pleacă fericit după terminarea partidei, cel care a pierdut rămîne „amărît" şi, aruncînd de mai multe ori zarurile, se gîndeşte cum ar fi trebuit să arunce pentru a fi cîştigat.

şi-azvîrle-n gînd, ca să-şi mai uite-amarul,
4 cît timp pe cel'lalt cîţi îl văd 'l-înhaţă,
de ei rugîndu-l să-şi aducă-aminte
şi-l copleşesc din părţi, din dos şi faţă;
7 dar el nu şade, ci trecînd 'nainte,
cu toţi prea darnic să se-arate cată,
scăpînd astfel de ruga lor fierbinte.
10 Aşa şi eu, sucindu-mi ochii roată,
păşeam agale printre ei şi-atare
făgăduind, mă lepădam de gloată.
13 Căci sta deoparte aretinul care
pieri răpus de Ghin di Tacco-n lume
şi celălalt, pierit la vînătoare.
16 Iar lîngă mine se ruga anume
Novello Federico şi pisanul,
ce lui Marzucco-i înlesni renume.

4. *Cel'lalt:* Învingătorul. El este înconjurat din toate părţile de solicitatori în înaintarea lui victorioasă. Tablou plin de culoare şi de dinamism în surprinderea unei scene desprinsă din viaţa reală.

10. *Aşa şi eu:* Aidoma învingătorului din partida de zaruri era şi Dante asediat de mulţimea sufletelor care îl solicitau pentru obţinerea rugăciunilor pe pămînt.

13. *Aretinul:* Un vestit judecător din Arezzo, Benincasa da Laterina, ucis de un senez, Ghino di Tacco, drept răzbunare pentru osîndirea la moarte a fratelui său. Nobilul di Tacco a ajuns tîlhar la drumul mare. Îl aminteşte şi Giovanni Boccaccio în *Decameron*.

15. *Celălalt:* Un alt aretin, ghibelinul Guccio dei Tarlati, care s-a înecat în Arno, urmărit de un grup de adversari guelfi.

17. *Novello Federico:* Chiar atunci cînd Dante este constrîns să facă o enumerare de nume proprii, ca în aceste terţine, el ştie să găsească mijloace expresive adecvate, imagini vii, culori intense. Iată-l pe Federigo Novello, ghibelin şi el, asasinat în 1291, implorîndu-l pe Dante cu mîinile întinse, spre a fi amintit pe pămînt; iată-l pe „pisan" Farinata degli Scornigiani din Pisa, care, omorît fiind, dădu prilej tatălui său, Marzucco, să-şi arate tăria sufletească, iertîndu-l pe asasin.

19 Pe Orso l-am văzut şi pe toscanul
ucis din pizmă, cum zicea cu pică,
şi nicidecum din vina lui, sărmanul.
22 Pier della Broccia vreau să spun adică;
să se păzească din Brabant Maria
să nu se-afunde-n şi mai tristă clică.
25 Cînd în sfîrşit m-am smuls din vălmăşia
acelor umbre ce rugau rugare,
ca să-şi aline-n cer nevolnicia,
28 „Lumina mea, tăgăduiai îmi pare,
am zis, pe-alocuri, că prin rugi se poate
să-nduplеci cerul ca să-ţi dea iertare;

19. *Orso:* Contele Orso degli Alberti, fiul lui Napoleon (cf. *Infernul*, XXXII), ucis din răzbunare de un văr al său, Alberti.

22. *Pier della Broccia:* Pierre de la Brosse, şambelan al regelui francez Filip al III-lea cel Îndrăzneţ (Cutezărorul). Cînd în 1276 a murit subit primul născut al regelui, Pierre de la Brosse a acuzat-o pe Maria de Brabant, soţia de-a doua a lui Filip, că şi-a otrăvit fiul vitreg pentru a asigura succesiunea la tron propriei ei progenituri. Ştiind să se disculpe, Maria împreună cu partizanii ei s-au răzbunat izbutind să-l convingă pe Rege că Pierre, în conflictul din 1278 dintre Franţa şi Castilia, şi-a trădat ţara, şi a fost condamnat la moarte prin spînzurare. Dante îl socoate desigur nevinovat, plasîndu-l aici în Purgatoriu şi, o dată mai mult, se ridică împotriva vieţii de curte, a intrigilor şi uneltirilor, a invidiei care caracterizează o astfel de existenţă (Trebuie amintit şi pe deplin realizatul artistic episod similar al lui Pier della Vigna din *Infern.*)

23. *Să se păzească:* Să fie atentă Maria de Brabant şi să se căiască la timp (va muri în 1321), pentru ca să nu aparţină într-o zi cetei damnaţilor din Infern, fiind precipitată în cea de a zecea bolgie, unde se chinuiesc calomniatorii.

28. *Îmi pare:* Într-un vers din *Eneida* (VI, 276), Virgiliu declarase: „*Desine fata Deum flecti sperare precando*". (este cu neputinţă, prin rugăciuni, să schimbi hotărîrile zeilor). Atunci, întreabă Dante, de ce sînt atît de stăruitoare în rugăciunea lor sufletele penitenţilor din Antepurgatoriu? Sau speranţa lor este zadarnică sau el, Dante, nu a înţeles limpede semnificaţia versului lui Virgiliu.

ori pentru asta ceata lor se zbate.
Degeaba-i dar, nădejdea lor, părinte,
ori spusa ta n-am înţeles-o, poate?"
Grăi Virgil: „Ce-am spus nu mă dezminte
şi dacă judeci fără greş, fireşte,
ai să-nţelegi că dorul lor nu-i minte.
Dreptatea sfîntă-n cer nu se clinteşte
fiindcă iubirea într-o clipă spală
ce-aici mulţimea aşteptînd plăteşte.
Cuvîntul meu în cîte-am spus nu-nşeală;
căci ruga-acolo fiind de ceruri ruptă,
nu izbutea să ierte de greşeală.
Cu grele pricini mintea ta se luptă:
alungă-le, căci va veni solia
şi vei gusta dintr-a luminii fruptă.
Pe Beatrice ţi-o vestesc; tăria
pe munte sus ţi-o va vădi, frumoasă,
şi pe-al ei chip zîmbi-va bucuria."
„Părinte, am spus, de trudă nu-mi mai pasă;
să ne grăbim, căci timpul nu se-ndură
şi culmea umbre către poală lasă."

34. *Grăi Virgil:* Răspunsul lui Virgiliu înlătură amîndouă ipotezele.

37. *Dreptatea sfîntă:* Dreptatea dumnezeească rămîne aceeaşi chiar dacă iubim; caritatea unui suflet răscumpără „într-o clipă" (în singurul răstimp, scurt, al unei rugăciuni), durata de ispăşire a păcatelor penitenţilor din Antepurgatoriu, durată care, fără actul rugăciunii celor de pe pămînt, ar fi fost mult mai mare.

41. *Ruga-acolo:* Rugăciunea din pasajul amintit din *Eneida* se afla departe de cer şi de îndurarea divină, cei care o înălţau fiind păgîni.

43. *Se luptă:* Mintea lui Dante se află în faţa unei înalte, subtile probleme.

44. *Solia:* Este Beatrice, care va confirma spusele lui Virgiliu.

47. *Va vădi:* Îi va apărea poetului, pe culmea muntelui Purificării, surîzînd în seninătate şi dragoste.

50. *Să ne grăbim:* Dante, omul atît de îndrăgostit, uită de greul efort al ascensiunii, uită de subtilităţile chestiunilor teologice şi alegorice, solicitîndu-l el pe Virgiliu să se grăbească pentru a o vedea mai repede pe femeia iubită ca nici o alta pe lume.

„Cît ţine ziua-n sus, pe curmătură
vom tot urca, grăi, fără-adăstare,
dar nu-i cu fapta vrerea pe măsură.
Căci pînă-atunci vei mai vedea în zare
pe cel ascuns după-a colinei spată
şi care-acuma-n tine reazem n-are.
Dar iată-n drum o umbră-nsingurată
ce pare-anume-a ne pîndi venirea:
să-i cerem ei pe culme să ne scoată."
Ci-ajunşi la ea, ne ţintui uimirea.
O, duh lombard, cum ne priveai regeşte
şi cît de-nceată-ţi luneca privirea!
Tăcerea-n jur părea din tine-a creşte,
cum mut şedeai, al nostru mers urmîndu-l,
ca leul cînd pe labe odihneşte.

55. *Pînă-atunci:* Pînă la vederea Beatricei va mai trece o zi. Va apărea din nou soarele, care acum, dispărînd după flancurile muntelui, corpul lui Dante nu mai aruncă umbră.

62. *Duh lombard:* Este vestitul trubadur Sordello, născut la începutul secolului al XIII-lea, lîngă Mantova, ca şi Virgiliu. A colindat pe la curtea multor seniori feudali ai timpului, ajungînd în cele din urmă în Provenţa. De aci l-a întovărăşit pe Carol de Anjou în expediţia pentru cuceririle Neapolelui. A fost îndrăgostit înflăcărat de soţia unui mare senior contemporan, Cunizza da Romano, pe care a răpit-o într-un mod romantic. Sordello rămîne însă în amintirea oamenilor şi în literatură ca autor al unor poezii politice străbătute de o înaltă combativitate. În deosebi *Il compianto* pentru moartea unui senior nobil şi curajos, Ser Blacatz, se ridică la accentele unei puternice şi curajoase invective împotriva seniorilor Italiei divizate, laşi, răi, degeneraţi. De aceea, sîntem siguri, putea să-l preţuiască atît de mult Dante Alighieri, marele poet cetăţean, şi să-l facă protagonistul unora dintre cele mai patetice versuri, înflăcărate de dragoste pentru patrie.

66. *Ca leul:* Este unul din cele mai cunoscute versuri ale poemei şi într-adevăr reprezentativ pentru acea facultate sculptorică a scrisului dantesc, a realismului său în redarea vieţii. Sordello este într-adevăr leonin în toată mîndria înfăţişării sale senine, maiestuoase ca o statue.

67 I se-apropie maestrul meu, rugîndu-l
să ne arate calea-n sus cătată,
dar nu răspunse; ci urmîndu-şi gîndul,
70 de noi şi ţară ne-ntrebă deodată,
şi „Mantova...“, porni maestrul iară,
cînd umbra mai-nainte-ngîndurată,
73 se ridică de unde sta amară,
„Oh, mantovan, eu sînt Sordel, strigînd,
din ţara ta.“ Şi strîns se-mbrăţişară.
76 Italie roabă! Cuib de chin flămînd!
Corabie-n vînt cutreierînd zăludă,
nu ţară-aleasă, ci bordel de rînd!

70. *Ţară:* Îi întreabă din ce ţară sînt.

71. *„Mantova“:* „Din Mantova“ — vrea să spună Virgiliu, dar Sordello nu-l lasă să termine. Auzind numele oraşului natal, el năvăleşte într-un mare elan afectiv să-şi îmbrăţişeze compatriotul. Atitudinea sa mîndră, iniţială, creează un puternic contrast elanului de mare iubire patriotică. Părea o statue indiferentă, superbă, şi iată-l ţîşnind impetuos numai la auzul numelui iubit al ţării. Sordello i se relevă lui Virgiliu, cu care se îmbrăţişează strîns, rămînînd fixaţi în amintirea cititorilor pentru totdeauna ca simboluri ale fierbintelui patriotism, aşa cum sînt turnaţi în aceeaşi îmbrăţişare la baza monumentului pe care, la Trento, poporul italian l-a ridicat genialului său reprezentant, Dante Alighieri.

76. *Italie roabă:* Începe una dintre cele mai teribile apostrofe din literatura lumii. Nimeni nu a găsit cuvinte mai înflăcărate ca Dante Alighieri pentru a biciui ţara iubită, pentru a o mustra, pentru a-şi striga deznădejdea, văzînd-o pradă luptelor fratricide, pradă a neînţelegerii şi pradă acelora care i-au adus toate nenorocirile, ecleziaştii, oamenii bisericii. Navă fără cîrmaci în marea furtună, şi în Italia contemporană răsună cu vaste ecouri marele strigăt al lui Dante Alighieri, îndemnînd la lupta pentru libertate. Apostrofa aceasta vestită a fost generată de îmbrăţişarea spontană a celor doi compatrioţi, Virgiliu şi Sordello.

78. *Bordel:* Italia nu mai este *„domina provinciarum“* („doamnă a tuturor ţărilor“, în textul original), cum o denumise Justinian, ci bordel, locul infamant în care este închisă ruşinea.

79 Îi fu de-ajuns acelui duh s-audă
de-al ţării nume ca să-şi strîngă-n braţă
tovarăşul, şi azi în tine-asudă
82 urzind războaie cei rămaşi în viaţă
şi între ei se bat ca porcii-n troace,
deşi sînt strînşi de-un zid şi-o fortăreaţă.
85 Spre mare cată, unde ţărmu-ţi zace
şi-n sîn te uită, ca să vezi de-n tine
se bucură vreun singur loc de pace.
88 La ce folos te-ai ostenit, Iustine,
să-i pui căpăstrul, dacă şaua-i goală?
De n-ai fi fost n-am pătimi ruşine.
91 Ah, neam de popi ce crezi de mîntuială!
Dac-ai citi ce la Scriptură scrie,
Cezaru-n şa l-ai înscăuna cu fală.
94 Priveşte fiara cum se smuce-n frîie
de cînd dîrlogii te-ai grăbit să-i iei
şi n-o struneşti cum trebuie din călcîie.

84. *Un zid:* Este vorba de cetăţenii aceluiaşi oraş, pe care îi strîng laolaltă zidurile de apărare. În loc să fie uniţi, să trăiască în concordie, ei se urăsc şi luptă cu înverşunare unii împotriva altora.

85. *Spre mare:* Apostrofa poetului se ridică spre nemărginirea mării, vastă, delimitînd întreaga Italie. Viziunea este completă. În nici o parte a frumoasei ţări în care răsună *si*, nu domneşte pacea.

88. *Iustine:* Justinian, care a trăit între anii 485—565 e.n. şi care a adunat, într-un *Corpus juris*, vechile legiuiri romane. Aceste legi ar fi „căpăstrul“ care ar fi trebuit să domolească Italia, comparată acum cu un cal nărăvaş, rebel tuturor bunelor instituţii şi legiuiri. În Cîntul acesta se face încă o dată manifestă concepţia politică a lui Dante pe care o expusese pe larg şi argumentat în tratatul său *De Monarchia:* puterea temporală, autoritatea politică să fie încredinţată împăratului, iar papa să aibă autoritatea asupra domeniului spiritual.

91. *Neam de popi:* Terţina este un atac direct, puternic, asupra oamenilor bisericii pe care poetul italian îi socoteşte prima cauză a relelor care răscolesc Italia şi al căror amestec cu totul nefast în treburile politice ale ţării el le-a stigmatizat totdeauna şi cu cuvinte de foc. Invectiva continuă şi în terţina următoare.

92. *Scrie:* Aluzie la pasajul din Evanghelia lui Matei (XXII, 21): „Daţi Cezarului cele ce sînt ale Cezarului“.

97 Iar tu-mpărate, care azi n-o vrei
și nărăvașă-o părăsești, turbată,
în loc să-ncaleci în oblîncul ei,
100 fii răsplătit cu-atare cruntă plată,
încît s-o simtă și nepoți și fii;
căci tu și cel ce-ți fu pe lume tată,
103 tînjind după regate și-avuții,
lăsați să crească-a lumii-ntregi grădină
pustie-n flori, mănoasă-n bălării.
106 Nu vezi ce sfadă pe Montechi dezbină
de Capuleți? Monalzii-nfrînți de ură
și Filippeschi așteptînd ruină?
109 Privește conții cum pămîntu-și fură,
și curmă boala ce se vrea stîrpită.
Privește Santafiore cîte-ndură.

97. *Tu-mpărate:* Albert de Habsburg (1248—1308), ales împărat în 1298, a nesocotit și el, ca toți predecesorii săi, Italia, lăsînd-o pradă oamenilor bisericii.

100. *Cruntă plată:* Dante nu pregetă să blesteme pe împărat pentru incuria lui față de Italia, cerînd să fie lovit de o pedeapsă cruntă, atît de teribilă încît urmașul lui să se îngrozească. Urmașul lui Albert de Habsburg va fi Arrigo al VII-lea di Lussenburgo, care a încercat în 1313 să restabilească autoritatea imperială în Italia, întrupînd la momentul acela toate speranțele lui Dante de a se întoarce din exil, în Florența.

102. *Tată:* Acesta este Rudolf de Habsburg, împărat între anii 1273—1291.

104. *Grădină:* Este Italia, cea mai frumoasă podoabă a imperiului romano-german.

106. *Montechi:* Sînt enumerate diferite familii seniorale din Italia, printre care Montecchi și Cappelletti din Verona (protagoniști ai vestitei tragedii shakespeariene *Romeo și Julieta)*, Monaldi, Filippeschi din Orvieto. Aceste familii se află în decadență din pricina dezbinărilor fratricide.

111. *Santafiore:* Ironia dantescă este străbătută de accente amare. Cu totul dimpotrivă, conții din Santafiore din Maremma toscană erau în realitate exemplul tipic de decădere a puterii feudale.

112 Nu vezi cum plînge Roma văduvită,
strigînd și zi și noapte către tine:
„De ce mă lași, Cezare, părăsită?“
115 Privește-ai tăi cum se iubesc, haine!
Și dacă mila-n pieptul tău n-o cheamă,
pe drept cuvînt să pătimești rușine.
118 Mă iartă, Doamne, de te-ntreb cu teamă,
pe tine cel ce-ai pătimit pe cruce,
au ne-ai uitat, de nu ne bagi în seamă?
121 Sau din adîncuri sfatul tău ne-aduce,
urzit în taină, un prinos de bine
spre care mintea nicidecum ne duce?
124 Căci în Italia de tirani sînt pline
cetățile și-orice lichea plătită
de vreun partid, mîine-un Marcel devine.
127 Te bucură, Florența mea iubită!

112. *Roma:* Sediul central al Imperiului Roman. Măcar de ea, văduvă acum, lipsită de stăpînul ei, să-și amintească împăratul.

115. *Cum se iubesc:* Terțina este din nou străbătută de accentele ironiei. „Cum se iubesc“ echivalează cu contrariul, cum se urăsc! Să vină împăratul să vadă cu proprii lui ochi starea de decadență contemporană a Italiei. Este înscrisă în aceste versuri toată intensa dorință și aspirație a lui Dante de a-și vedea realizat visul politic, dar, mai ales, reîntoarcerea în patrie. Trebuie să fie subliniată și gradația ascendentă, blasfematorie, a calificativelor care îl definesc pe împărat.

118. *Doamne:* În textul italian: *„sommo Giove“*. Este interesant de subliniat o dată mai mult în *Divina Comedie* amestecul de elemente sacre și păgîne. Dumnezeul creștin este numit Jupiter. În marea lui dragoste, poetul îndrăznește să-l interpeleze chiar pe Dumnezeu dacă a uitat Italia cu adevărat sau dacă îi pregătește o stare nouă, neașteptată, pe care oamenii nu o pot înțelege încă.

126. *Marcel:* Aluzie la consulul roman Claudius Marcellus, adversar înverșunat al lui Cezar, simbol, pentru Dante, al imperiului.

127. *Florența mea:* Terțina are accentele pasionate ale unui mare poet cetățean. Apostrofarea Italiei s-a terminat și Dante își întoarce acum gîndurile și inima către cel mai iubit loc din lume, Florența. Sarcasmul terținei vibrează sub semnul dragostei de patrie. Numai un patriot profund și sincer poate biciui în felul acesta arzător țara ingrată, dar atît de iubită.

Cuvîntul meu pe tine nu te ceartă,
căci neamul tău e tare la ispită!
130 Mulţi zăbovesc dreptatea-n jur s-o-mpartă,
ca nu cumva nechibzuind să-mpungă;
ci fiii tăi în vîrful limbii-o poartă.
133 Mulţi se sfiesc în slujbe mari s-ajungă,
dar neamul tău şi nechemat se-mbie,
de-i rost pe alţii a-i scurta la pungă.
136 Tresaltă dar, şi-aşterne-ţi bucurie,
Florenţa mea, bogată şi cuminte!
Că drept grăiesc mi-e fapta mărturie.
139 Atena ieri şi Sparta mai-nainte,
ce-au întocmit atît de drepte legi,
sărace-n duh s-au dovedit şi-n minte,
142 pe lîngă tine care-atîta alegi,
încît n-apucă-a lui noiembre lună
cîte-n octombre-ai încercat să-nchegi.

131. *Nechibzuind:* Sensul terţinei este următorul: florentinii sînt pripiţi totdeauna în faptele lor. Ideea de dreptate, care există la mulţi oameni în profunzimea sufletului şi concepţiilor lor, la florentini este superficială, numai, „în vîrful limbii", numai în vorbe şi nu în fapte. Mulţi refuză sarcinile obşteşti, gîndindu-se obiectiv la greutatea îndeplinirii lor, florentinii în schimb se grăbesc totdeauna să le accepte din lăcomie de onoruri, din ambiţie vană.

136. *Tresaltă:* Să tresalte de bucurie oraşul crinilor, Florenţa.

137. *Bogată:* Într-adevăr, cum s-a spus, fiecare cuvînt este parcă o lovitură de bici. Bogată era într-adevăr Florenţa, dar cum dobîndise averile, prin ce mijloace? A spune apoi că Florenţa era cuminte, înseamnă a împinge ironia spre un înalt grad de sarcasm, cînd se ştie — şi Dante cunoştea această stare din experienţa personală — că cetatea de pe Arno era tocmai cuibul discordiei, al marilor conflicte generate tocmai de lipsa cuminţeniei.

140. *Drepte legi:* Aluzie la legiuirile lui Solon şi Licurg. Nici Atena, nici Sparta, nu se pot compara, din punct de vedere al legilor, cu Florenţa, care creează şi acceptă atît de subtile legi, încît nu durează nici măcar o lună. Într-adevăr, aceasta era starea de veşnică schimbare a legiuirilor florentine, încît un proverb popular putea spune: *„legge fiorentina, fatta la sera e guasta la mattina"* (Lege florentină, făcută seara, desfăcută dimineaţa).

145 De cîte ori de cînd te ştii comună
schimbat-ai oare legi şi-aşezăminte,
supuşi şi bani şi datina străbună?
148 Şi dacă cugeţi şi iei bine-aminte,
ai să te vezi precum bolnava care
nu-şi află pace-n patul ei fierbinte
151 şi cată-n zvîrcolire alinare.

145. *De cîte ori:* Terţina are un ton direct în arătarea realităţilor florentine.

147. *Supuşi:* Este vorba de cetăţenii Florenţei.

149. *Bolnava care:* Versurile capătă o tonalitate patetică. Florenţa este ca un bolnav care încearcă prin schimbarea poziţiei în „patul fierbinte" să scape de chinuri.

Cîntul al VI-lea al *Purgatoriului* îşi va păstra etern actualitatea în lume şi denunţarea celor vinovaţi de relele Italiei, eclesiaştii, nu-şi va mai găsi un asemenea teribil corespondent de tonalitate decît în Cîntul al XXVI-lea al *Paradisului*.

CÎNTUL VII

Antepurgatoriul. Vîlceaua înflorită: Principii neglijenţi. Împăratul Rudolf, Ottocar al II-lea, rege al Boemiei, Filip al III-lea, rege al Franţei, Enric I de Navarra, Petru al III-lea şi Alfons al III-lea de Aragon, Carol I de Anjou, Enric al III-lea, rege al Angliei, Guglielmo al VII-lea de Monferrato.

1 După ce calde-mbrăţişări frăţeşti
fură-ntre ei de multe ori schimbate,
Sordel uimit grăi: „Tu cine eşti?"

1. *După ce:* Dante reia povestirea întreruptă la versul 75 al Cîntului VI, arătînd că îmbrăţişarea între cei doi poeţi, sub semnul iubirii de ţară, s-a repetat de mai multe ori. De-abia acum Sordello îi întreabă cine sînt, pe cei doi călători.

4 „Pe cînd cei morţi nu erau demni să cate
pe-aceste culmi cărări spre Dumnezeu,
de-Octav îmi fură oasele-ngropate.
7 Virgiliu sînt: pentru păcatul greu
de-a fi păgîn n-am dreptu-n cer a sta.“
Astfel răspunse-ndrumătorul meu.
10 Ca omul ce-a văzut-naintea sa
vreun lucru nou, încît rămîne-uimit
şi-n cumpeni stînd se-ntreabă „e“ sau „ba“,
13 Aşa Sordel; dar mai apoi grăbit,
cu ochi plecaţi se-ntoarse spre străin
şi-ai săi genunchi îmbrăţişă smerit.
16 „O, glorie, zise, a neamului latin,
prin care graiul ne vădi ce poate,
podoabă-n veci a ţării de-unde vin,
19 ce har ceresc în calea mea te scoate?
De-s vrednic vorba să-ţi ascult, îmi spune
de vii din iad şi din ce brînă, frate?“
22 „Am colindat a morţii-ntregi genune
mînat, răspunse, de Supremul Bine,
ce vrerii lui cărarea mea supune.

4. *Pe cînd:* Numai după moartea lui Cristos sufletele credincioşilor au putut să fie primite în Purgatoriu. În felul acesta Virgiliu îşi fixează cronologic moartea. (Într-adevăr, aşa cum se ştie, el a murit în anul 19 î.e.n. şi a fost îngropat în urma dispoziţiunilor lui Octavianus.)

8. *Cer:* Virgiliu, nefiind creştin, nu putea avea parte de cer. El trebuia să rămînă în Limb.

10. *Ca omul:* Terţina exprimă cu o rară artă literară sentimentul de surpriză manifestat la auzul unei mari şi neaşteptate veşti.

15. *Ai săi genunchi:* Terţina indică umilinţa cu care Sordellor venerează marea faimă poetică a lui Virgiliu. Îmbrăţişîndu-i genunchii în semn de devoţiune profundă, Sordello îl consideră drept gloria cea mai înaltă a latinilor (a tuturor italienilor) dar în special a ţării lor (Mantova). Cuvintele aceluia care, la începutul Cîntului VI, stătea mîndru şi indiferent, statuar, aci se încarcă de umilinţă şi profundă reverenţă în faţa unui mare creator de artă.

22. *A morţii-ntregi genune:* La întrebarea lui Sordello, din care cerc al Infernului vine, Virgiliu îi răspunde că le-a străbătut pe toate, împins de o voinţă divină.

25 Nu ce-am făcut; ce n-am făcut îmi ţine
ascuns în umbră zîmbetul divin,
rîvnit de voi, tîrziu rîvnit de mine.
28 Pe unde stau nu-i loc muncit de chin;
ci-i noapte-n care plînsul fără saţ
nu curge rîu, ci tremură-n suspin.
31 Acolo stau cu bieţii prunci muşcaţi
de-ai morţii dinţi, 'nainte ca de vina
strămoşilor să poată fi spălaţi.
34 Acolo stau cu cei ce din doctrina
virtuţilor creştine n-au gustat,
dar alte-avînd, urmatu-le-au lumina.
37 Ci de cunoşti acest tăcut regat
şi ştii de unde, începînd, se-ntinde,
ne spune ca s-ajungem neîntîrziat.“
40 „Loc îngrădit pe noi nu ne cuprinde
şi slobod umblu-n sus şi-n jos; drept care
cu voi, grăi, tovarăş mă voi prinde.

25. *Nu ce-am făcut:* Virgiliu arată că nu se află în ceruri, nu pentru că ar fi făcut rău ci pentru că nu a putut cunoaşte binele, creştinismul.

26. *Zîmbetul divin:* Vederea lui Dumnezeu, care acordă beatitudinea.

27. *Tîrziu:* El nu a putut cunoaşte creştinismul în timpul vieţii, ci numai după moarte, atunci cînd Cristos a coborît în Limb şi a dus în ceruri sufletele patriarhilor.

28. *Pe unde stau:* În cele două terţine care urmează, Virgiliu defineşte Limbul unde stau copiii care n-au primit botezul creştin precum şi înţelepţii antichităţii.

35. *Virtuţilor creştine:* Este vorba de cele trei virtuţi teologale creştine: Credinţa, Speranţa şi Caritatea. Ele n-au putut fi cunoscute de pagînii, care, totuşi, fără păcate, au practicat cele patru virtuţi cardinale: Dreptatea, Prudenţa, Tăria şi Cumpătarea.

37. *Tăcut regat:* Virgiliu repetă întrebarea din Cîntul precedent: de unde începe adevăratul Purgatoriu, aci aflîndu-se încă în Antepurgatoriu.

40. *Loc îngrădit:* Cele două terţine care urmează definesc două legi în fiinţă pe muntele Purificării: prima, că în Antepurtagoriu sufletele penitenţilor pot circula în voie (şi Sordello se oferă drept călăuza celor doi poeţi) şi a doua, că, o dată cu căderea nopţii, nu mai este îngăduită călătoria mai departe.

43 Dar precum vezi, coboară ziua-n zare
și nu e chip să urci la deal sub stele.
Cuminte-ar fi să poposim, îmi pare.
46 Sînt umbre-aici de-a dreapta-ntre vîlcele
și de primești, te duc spre pîlcul lor;
rău n-o să-ți pară-a zăbovi cu ele.“
49 „Cum deci, rosti Virgil, acei ce vor
să urce noaptea sînt ținuți în frînă
de alții-ori singuri n-ar putea ușor?“
52 Brăzdă Sordel pămîntu-atunci c-o mînă
și „Nu e chip, grăi, nici astă urmă
s-o treci cînd luna suie-n cer stăpînă.
55 Nu fiindcă alții, adăugă pe urmă,
ți-ar pune piedici; numai noaptea-n sine
cu umbra ei voința ta precurmă.
58 De-aceea zic, socot c-ar fi mai bine
să pribegim pe coastă-n jur cu pasul,
pînă ce zarea ziua-n lanțuri ține.“
61 Deși uimit, Virgil răzbi impasul
și „Du-ne dar, îi spuse, pe-amîndoi
pe unde zici c-ar fi plăcut popasul.“
64 Să fi tot mers cînd am zărit apoi,
săpată-n munte,-adînc un soi de șa,
cum sapă valea-n albii pe la noi.
67 „Acolo-ajunși grăi Sordel, vom sta
în poala coastei ce se vede-n zare
și-acolo-ai zilei zori vom aștepta.“

49. *Cum deci:* Virgiliu întreabă de ce nu se poate înainta noaptea. Se opune voința divină sau i-ar lipsi forța sufletului care ar încerca înaintarea?
52. *Brăzdă:* Un alt detaliu de o rară naturalețe care face atît de vioaie totdeauna arta povestirii în *Divina Comedie.*
56. *Numai noaptea:* S-ar putea ca în întunericul nopții să rătăcești zadarnic, coborînd, dar fără a ascende un pas. Sensul este foarte clar: fără lumina soarelui (alegoric, lumina este echivalentă cu grația lui Dumnezeu), sufletele s-ar putea întoarce înapoi pe drumul purificării, dar nu ar putea să se înalțe pe coastele muntelui purificării.

70 Urcînd pieziș sau lin, șerpuitoare,
o cărăruie ne purtă prin zadă,
pe unde malul jumătate moare.
73 Argint și aur, alb ca de zăpadă,
smaraldul crud cînd îl despici, splendori
de-albastru, galben, roș ca de granadă,
76 pe lîngă plaiul smălțuit de flori
învinse-ar fi, pierzîndu-și strălucirea,
cum greu' învinge-n cumpeni, de-l măsori.
79 Nu doar în flori se zugrăvise firea;
ci mestecase,-mbălsămînd grădina,
mii de miresme ce-ți furau simțirea.
82 Și jos pe flori, cîntînd „Salve Regina“
văzui o ceată de pribegi pe care
în poala văii-i ascundea colina.
85 „Cît timp lumina sus pe cer nu moare,
spre ei cărare să nu-mi ceară nime,
grăi Sordel ce ne croise cale.
88 Căci mai curînd de-aici, din înălțime,
la port și chip îi vei vedea cum sînt,
decît de jos, de-om coborî-n mulțime.

73. *Argint și aur:* Această vale este plină cu nenumărate flori de cele mai variate culori, pe care Dante le enumeră într-o strălucitoare gamă.
75. *Galben, roș:* Toate culorile amintite de Dante ar fi fost depășite de strălucirea infinită a culorilor florilor și ierburilor din această edenică vale din munți.
80. *Îmbălsămînd grădina:* Terțina redă măiestrit senzațiile intense de miros în această fuziune a o mie de parfumuri într-o singură, unică mireasmă, nemaiîntîlnită niciodată și în nici un alt loc.
81. *Mii de miresme:* Parfumurile intense și culorile infinit variate ale văii simbolizează cert strălucirea lumii și plăcerile ei, cărora prea multă ascultare le-au dat, în viață, sufletele care se purifică acum în această zonă.
82. *Salve Regina:* Este rugăciunea de vecernie a slujbelor catolice.

91 Cel care șade mai presus, părînd
aș fi uitat că n-a făcut ispravă
și care glasul nu și-l prinde-n cînt,
94 Rodolfo e și-ar fi putut de-otravă
și răni să scape biata țară moartă,
ce greu prin alții-și va afla izbavă.
97 Cel'lalt ce pare-a-l mîngîia de soartă
cîrmit-a țara unde naște rîul
ce Molda-n Elba și-Elba-n mare poartă.
100 E Ottocar ce se vădi, molîul,
mai bun de mic, ca fiu-i Venceslat
pe care-l paște, și cărunt, desfrîul.
103 Iar Cîrnu-alături, care stă la sfat
cu cel ce blînd s-arată-a fi și-uimit,
muri fugind și crinul l-a spurcat.

91. *Cel care șade:* Penitentul respectiv este împăratul Rudolf de Habsburg (1218—1291), tatăl acelui Albert germanul din Cîntul VI (v. 97). El ar fi putut — așa crede Dante — să restabilească ordinea imperială, laică, în Italia. Pentru o asemenea „neglijență" în organizarea treburilor autorității imperiale, se afla aici alături de alți principi, cu o aceeași culpă.

96. *Prin alții:* Este clară aluzia lui Dante la contemporaneitatea lui Enric al VII-lea de Luxemburg, care ar fi luptat pentru binele Italiei.

97. *Cel'lalt:* Acesta este Ottocar al III-lea, care, ales rege al Boemiei în 1253, a murit, într-o luptă împotriva lui Rudolf, în 1278.

98. *Cîrmit-a țara:* El a fost rege al Boemiei, acel ținut străbătut de apele Moldavei (în latinește *Molda*, afluent al Elbei). Ottocar a fost mai înțelept ca prunc în fașă decît fiul său Venceslau, bărbat matur („cărunt"). Este vorba de Venceslau al IV-lea al Boemiei (1270—1305), rege depravat și trîndav.

103. *Cîrnu:* Filip al III-lea al Franței, supranumit *Cutezătorul* dar și *Cîrnul*, din cauza acestui apendice facial pe care îl avea minuscul.

104. *Blînd:* Vecinul cel blînd este Enric I de Navarra, socrul lui Filip al IV-lea, zis cel Frumos, fiul lui Filip al III-lea.

105. *Muri fugind:* Aluzie la moartea lui Filip al III-lea, care, fiind învins de Petru al III-lea al Aragonului, a fugit la Perpignan și a murit de inimă rea, dezonorînd crinul, emblema familiei regale franceze.

106 Priviți cum mi se bate pocăit
cu pumnii-n piept, cît timp cel'lalt își face
din palme pat obrazului trudit.
109 Cu cel în care răul Franței zace
ei rude sînt și știu cîți bani plătește,
de-aceea chinul mai vîrtos îi coace.
112 Iar cel voinic ce-n cîntec se-mpletește
cu cel de nasul i-a-ntrecut bărbia,
fu-ncins cu brîul ce-n virtuți călește.
115 Și dacă-n urmă-i ar fi luat domnia
acel fecior ce-i după el drumaș,
din tată-n fiu ar fi purces tăria,
118 ce n-a răzbit pînă-n ceilalți urmași,

106. *Priviți:* Terțina arată realist atitudinea de profundă durere a grupului descris în versurile precedente. Filip al III-lea își izbește pieptul cu pumnii, celălalt, Enric I de Navarra, suspina cu obrajii în palme. Explicația o dă terțina care urmează. Ei sînt părintele și socrul aceluia pe care Dante îl numește „răul Franței". Este vorba de Filip al IV-lea cel Frumos (1285—1314), urmașul la tronul Franței al lui Filip Cutezătorul, a cărui viață de luxurie, Dante o pecetluiește sub acest epitet de blam. El a purtat curia papală în „robia" de la Avignon.

112. *Iar cel voinic:* Este Petru al III-lea, rege al Aragonului (1236—1285), supranumit *cel mare*, lăudat de contemporani pentru vitejia sa.

113. *Nasul:* Cel cu nas atît de mare încît „i-a întrecut bărbia" este Carol de Anjou (1220—1285), care în urma bătăliei de la Benevento, ucizînd pe Corradino, a luat în stăpînire samavolnic regatul Neapolelui și al Siciliei. Este remarcabil procedeul de îngroșare satirică, epitetele caricaturale pe care Dante le acordă principilor și regilor din valea înflorită a Purgatoriului, definind, nu prea reverențios, pe puternicii pămîntului prin caracteristicile lor fizice și spirituale cele mai potrivite a fi satirizate.

116. *Acel fecior:* Alfons al III-lea, primul născut al lui Petru al III-lea, căruia i-a urmat la tronul Aragonului. Nu a domnit prea mult, murind tînăr.

118. *N-a răzbit:* Nu poți să spui că s-ar fi transmis virtutea, așa cum a trecut de la tată la fiu, la alți urmași.

căci Iacob azi și Frederic pe lume
sînt regi, ci-n fapte s-au vădit codași.
121 Arar răzbesc virtuțile străbune
din tată-n fiu; căci cel ce dă dorește
a-i fi cerute-n rugi și-nchinăciune.
124 Nu doar în Petru vorba mea țintește
ci și-n cel'lalt, ce două țări robit-a
și ține Puglia și Provenza-n cleşte.
127 Cu-atît mai rea decît sămînța-i pita
cu cît mai mîndră de bărbat se ține
Constanța, decît Bice-ori Margarita.
130 Cel singuratic și-adunat în sine
în Anglia-și statornici domnia
și-o nimeri cu-urmașii săi mai bine.

119. *Iacob:* Și Iacob (Giacomo al II-lea), rege al Aragonului la moartea fratelui său Alfons, și Frederic al XII-lea, ales rege al Siciliei în 1296, au avut în stăpînire regatele părintelui, dar nu i-au moștenit marile virtuți.

121. *Arar răzbesc:* Sensul terținei este clar. Se moștenesc rar virtuțile părinților. Pe arborele genealogic virtutea crește rar în sus, pe ramuri.

124. *Nu doar în Petru:* Concluziile acestea ale lui Dante asupra urmașilor degenerați nu se potrivesc numai lui Petru al III-lea de Aragon ci și lui Carol de Anjou. Din pricina lui Carol al II-lea de Anjou, urmașul lui Carol I, plîng cele două mari regiuni, Apulia și Provența.

127. *Cu-atît mai rea:* Pîinea e cu atît mai rea cu cît sămînța a fost mai slabă (în text: „planta e mai rea decît sămînța"). „Planta" (Carol al II-lea de Anjou) este cu atît mai inferioară „seminței" (tatălui său, Carol I de Anjou), cu cît Constanța (soția lui Petru al III-lea de Aragon) se poate lăuda cu superioritatea soțului ei mai mult decît se pot lăuda cu soții lor, Beatrice de Provența și Margareta de Bourgogne, prima și a doua soție a lui Carol I de Anjou. Adică Carol al II-lea de Anjou este tot atît de inferior tatălui său, Carol I de Anjou, pe cît acesta este față de Petru al III-lea de Aragon.

Terțina este destul de complicată.

130. *Cel singuratic:* Enric al III-lea al Angliei (1206—1272), fiul lui Ion Fără Țară. De moravuri simple și oneste, a avut o mai fericită descendență prin fiul său Eduard I (1240—1307), atît de bun legislator că a putut fi numit *Justinianul englez.*

133 Iar cel ce șade mai prejos, tăria
scrutînd din ochi, Guglielmo e, Marchese
și de războiul dus cu-Alexandria
136 tînjește Monferat și Canavese."

133. *Iar cel:* Acest ultim numit din valea înflorită a principilor este Guglielmo al VII-lea, marchiz de Monferrato (1254—1292), supranumit Spadă-lungă. Luat prizonier de către guelfii lombarzi, a fost închis într-o cușcă de fier și lăsat acolo să moară. Pentru a-l răzbuna, fiul său, Giovanni I, a pornit o lungă luptă împotriva regiunii Alexandria, luptă sălbatică, ale cărei consecințe nefaste le deplîng Monferatul și Canavese, regiuni stăpînite de Guglielmo.

O dată mai mult, și în acest Cînt Dante Alighieri s-a înfățișat ca un înalt judecător și distribuitor al dreptății, arătînd care sînt meritele dar mai ales lipsurile celor puternici, a acelora care în timpul vieții au fost stăpînitorii vremelnici ai lumii.

CÎNTUL VIII

Antepurgatoriul. Vîlceaua înflorită. Cei doi îngeri păzitori și șarpele. Nino Visconti și Corrado Malaspina.

1 Era-ntr-al zilei blînd și tainic ceas
ce inima în corăbieri o frînge
la gîndul celor care-n urmă-au mas
4 și zeci de doruri laolaltă strînge

1. *Era:* Versurile care urmează sînt desigur cele mai armonice ale capodoperei lui Dante și au existat comentatori care au îndrăznit să le considere cele mai frumoase versuri ale literaturii lumii. Ele transfigurează muzical profundele și gravele ecouri pe care ora apusului le trezește în sufletul omenesc.

în cei pribegi, de-aud din depărtări
un clopot surd ce pare ziua-a plînge,
7 cînd eu uitînd de-a celorlalţi chemări,
privii cu sete-o umbră ce-ascultare
cerea cu mîna aţintită-n zări.
10 Cu ochii-ntorşi pe unde zi răsare,
şi palmele care brăzdau seninul,
părea că spune: „Doamne, tu-mi eşti soare!"
13 *Te lucis ante*-i murmura suspinul,
atît de dulce,-ncît de el vrăjit
pe mine-n mine mă pierdui; iar plinul
16 de voci pe urme-l însoţea smerit
şi toţi priveau spre bolţile senine,
întregul psalm cîntînd pîn' la sfîrşit.
19 Ascute-aici privirea ta, creştine,
căci vălu-i străveziu şi ca prin sită
tu vei pătrunde adevăru-n sine.

5. *Pribegi:* (în textul original: *„novo peregrin"*). Pelerini *noi*, plecaţi de curînd în pelerinaj. De aceea sînt atît de profunde accentele de melancolie pe care le provoacă gravele sunete ale clopotelor de seară, ce amintesc, ca şi marinarilor în ora crepusculară, patria şi pe cei dragi. Este limpede că aceste versuri sînt pătrunse de profunda nostalgie a lui Dante Alighieri, poet rătăcitor de atîţia ani pe asprele căi ale exilului.

6. *Clopot:* Bătaia clopotelor anunţa în Evul Mediu venirea serii. Trebuie să amintim aici că deasupra mormîntului lui Dante, la Ravenna, răsună în fiecare seară bătaia unui clopot al cărui bronz şi argint au fost dăruite, simbolic, de toate oraşele Italiei.

7. *Cînd eu:* Dante nu mai aude cuvintele lui Sordello, atenţia sa fiind atrasă de o umbră care, ridicîndu-se în picioare, cere, prin gestul mîinii înălţate, tăcerea.

13. *Te lucis ante:* Este începutul unui imn cîntat de catolici seara, ca o rugăciune care cere ajutorul divinităţii pentru noapte şi ispitele ei. Cuvintele latine ale imnului înseamnă: *Pe tine, înainte de sfîrşitul zilei, te invocăm.*

17. *Şi toţi:* Toate sufletele penitenţilor care erau adăpostite în valea înflorită îşi îndreptau privirile spre „bolţile senine" (în textul original: „eternele roate"), sferele cereşti, cerurile sistemului ptolemaic.

20. *Vălu-i:* Este vorba de vălul alegoric, asupra căruia Dante atrage atenţia cititorului.

22 Oştirea mută o văzui spăşită
privind spre ceruri cu nesaţ şi dor,
parc-aşteptînd, umilă şi pălită.
25 Şi mai văzui doi îngeri drepţi, în zbor,
cu două spade-aprinse, sclipitoare,
şi-n vîrf ciuntite de-ascuţişul lor.
28 Ca muguri verzi de tinere vlăstare,
veşmîntul lor bătut de-aripi verzii
le flutura în unde moi şi clare.
31 Unul din ei mai sus de noi veni,
iar cel'lalt malu-l scobori pe plai,
prinzînd la mijloc duhurile vii.
34 Vedeam fireşte părul lor bălai,
dar faţa nu, sclipind, căci măreţia
te lasă-adesea fără văz şi grai.
37 „Ei vin din poala vergurei Maria
şi valea vor păzi, grăi Sordel,
de şarpele ce-şi va-ncerca tăria."
40 Ci eu neştiind cărarea lui de fel,
privii-ngrozit către Virgil, 'napoi,
şi tremurînd mă apropiai de el.

22. *Oştirea mută:* Întreaga ceată a principilor din valea înflorită.

24. *Pălită:* Umbrele penitenţilor erau palide de nelinişte şi aşteptare.

27. *Ciuntite:* Sensul alegoric al spadelor de foc fără de vîrf poate fi acesta: armele îngerilor păzitori sînt fără de vîrf, fiind arme de apărare şi nu de atac.

28. *Ca muguri:* Îngerii păzitori au coborît în terţinele lui Dante, ca în tablourile contemporanului său Giotto, blonzi, înveşmîntaţi în verde, culoarea speranţei. Ei se aşează de o parte şi de alta a văii.

35. *Măreţia:* Forţa excesivă a strălucirii lor depăşea puterea vederii lui Dante.

37. *Vergurei Maria:* Este Fecioara Maria, pe care o invocaseră („Salve regina"), în Cîntul precedent, principii din valea înflorită.

40. *Ci eu:* Terţina este pătrunsă de aceeaşi cunoaştere adîncă a sufletului omenesc şi a reacţiunii lui simple, naturale, specifică marelui creator italian.

„Să coborîm, urmă Sordel apoi,
și umbrelor să le vorbim, de-ți vrea,
căci bucuros vor sta-n povești cu voi.“
Abia trei pași făcui către vîlcea
și-un duh zării, ce mă privea părînd
c-ar vrea să știe dacă-s eu ori ba.
A nopții umbre se lăsau pe rînd,
dar între noi mai stăruia lumină
cît să vădească ce-ascunsese, cînd
pornii spre el, fără s-aștept să vină;
o, jude Nin, ce-adîncă mulțumită
avui să știu că nu te scalzi în tină!
Nu fu-ntre noi binețe nerostită;
și-apoi: „De cînd, mă întrebă, petreci
adus de rîu, pe valea însorită?“
„Ajuns-am azi prin tainițe de beci

43. *Să coborîm:* Vorbește din nou Sordello, călăuza din valea înflorită.

49. *A nopții umbre:* Întunericul coborîse tot mai mult dar nu într-atît ca să nu se poată vedea ceea ce la început nu se putea distinge din cauza depărtării.

52. *Pornii spre el:* Într-o mișcare impetuoasă, cei doi se îndreaptă unul spre altul.

53. *Jude Nin:* Exclamația lui Dante este străbătută de accentele unei mari și plăcute surprize. Personajul este Ugolino (diminutiv mîngîietor Nino) Visconti, nepot al faimosului Ugolino della Gherardesca. El a fost mai întîi judecător în districtul Gallura în Sardinia, apoi *podestà* în Pisa. Om politic activ (guelf), Nino Visconti a murit în anul 1296. Dante l-a putut cunoaște, și a apreciat întreaga noblețe a personajului, între anii 1288—1293 la Florența, unde Nino călătorise de mai multe ori.

54. *În tină:* Dante este fericit că prietenul său nu se află damnat în Infern.

55. *Binețe:* Au schimbat între ei cele mai afectuoase salutări și semne de bucurie a întîlnirii.

56. *De cînd:* Fiind seară, Nino Visconti nu a mai putut vedea umbra lui Dante proiectată de razele soarelui și deci să-și dea seama că el este încă viu. De aci întrebarea care demonstrează că Nino crede că vorbește unui suflet penitent.

58. *Tainițe de beci:* Prăpastiile întunecate ale Infernului.

aci, grăii, și-s încă-n prima viață,
deși mă strădui către cea de veci.“
Cît ce-auziră vorba mea, din față
în lături ambii se dărură-astfel
ca cei cuprinși de un fior de gheață.
Către maestru se-nturnă Sordel,
iar Nin strigă: „Currado, în picioare!
Ia vin de vezi ce har străluce-n el.“
Și mie-apoi: „Pe mulțumita care
o datorezi Celui ce-astfel și-ascunde
dintîiul rost, că nu-i spre El cărare,
cînd țărmu-l vei ajunge peste unde,
spune Giovannei să se roage bine
la Cel ce-n veci celor curați răspunde;
nu cred că-n suflet maica ei mă ține,
de vreme ce se hotărî să-și scoată
cernitul văl ce-l va rîvni-n suspine.

59. *Prima:* Dante declară că se află încă în prima viață, că n-a murit și că îndeplinește această călătorie pentru a cuceri cea de-a doua viață, după doctrina creștină, cea veșnică.

62. *În lături ambii:* O altă terțină pe deplin realistă în zugrăvirea marii surprize pe care o au Sordello și Nino Visconti auzind că Dante este încă viu.

65. *Currado:* Acest tovarăș al lui Nino Visconti este Corrado Malaspina, fiul marchizului de Villafranca, senior al regiunii Lunigiana, pe unde Dante a trecut în îndelunga sa rătăcire în exil. Corrado Malaspina a murit spre anul 1294.

67. *Și mie-apoi:* Visconti îl imploră pe Dante, în virtutea grației extraordinare care i-a fost oferită de Dumnezeu de a străbate viu prin ținuturile lumii de dincolo și ale cărei cauze nu pot fi cunoscute, să-i îndeplinească o rugăminte: cînd va fi dincolo de undele mării ce înconjoară muntele Purificării, în lumea adevărată a realității și a vieții, adică atunci cînd se va întoarce pe pămînt, să-i amintească fiicei sale Giovanna (măritată de tînără cu un Rizzardo da Camino, dar văduvă curînd, virtuoasă și modestă), să înalțe rugăciuni pentru el. Nu trebuie uitată puterea atribuită rugăciunilor de către penitenți: scurtarea șederii în Antepurgatoriu.

73. *Maica ei:* Mama Giovannei, adică soția lui Nino Visconti, este Beatrice, fiica lui Obizzo al II-lea d'Este. După moartea lui Nino, ea a părăsit foarte repede „cernitul văl“ și s-a căsătorit, a doua oară,

76 Prin fapta ei învederat se-arată
cît de firavă-i în femei iubirea,
de ochiul și simțirea n-o desfată.
79 Nu-i va cinsti pe raclă pomenirea,
cum i-o cinstea cocoșul din Gallura,
năpîrca ce-n Milan adună-oștirea."
82 Astfel zicea și-i stăpînea făptura
mîhnirea dreaptă ce nicicînd nu cată
a-ntrece-n fapte și-n porniri măsura.
85 Căta spre cer privirea mea-nsetată,
pe unde aștrii se rotesc mai lin,
cum spre butuc mai lin se-nvîrte-o roată.
88 „La ce te uiți?" grăi Virgil blajin.
„Spre aștrii,-am zis, ce despletesc betele
și-mbracă ceru-n roșu de carmin."
91 Răspunse el: „Acele patru stele

cu Galeazzo Visconti, senior al Milanului. Terțina următoare este încărcată de accentele de amărăciune ale unui dezamăgit, lovit în încrederea lui în dragostea femeii.

81. *Năpîrca:* Vipera era emblema steagurilor care adunau pe milanezi la oaste, adică steagurile familiei Visconti din marele oraș lombard, iar cocoșul Gallurei era emblema familiei Visconti din Pisa, de cînd Nino fusese judecător în Sardinia. Deci faima Beatricei ar fi fost mai mare dacă ar fi murit și ar fi fost înmormîntată ca soție credincioasă a lui Nino.

83. *Mihnirea dreaptă:* Pe fața lui Nino este întipărită o justă, dar măsurată mînie.

86. *Pe unde aștrii:* Dante avea ochii îndreptați spre acel punct al cerului, polul, unde stelele au mișcarea aparentă cea mai lentă. Comparația, cu totul fericită, luată din realitatea cea mai apropiată, ne arată că aidoma sînt mai lente mișcările părților din roată care sînt cele mai apropiate de osie.

90. *Roșu de carmin:* În text: „cele trei mici făclii". Sînt cele trei stele a căror lumină a incendiat polul antarctic, simboluri ale virtuților teologice: Credința, Speranța și Caritatea.

91. *Patru stele:* Stelele văzute dimineața și care simbolizează cele patru virtuți cardinale ce se practică în timpul zilei, referindu-se la viața activă, spre deosebire de virtuțile teologale, care sînt ale vieții contemplative, ale reculegerii și de aceea strălucesc în timpul nopții, favorabile meditației.

văzute-n zori, ajuns-au dimpreună,
și-acestea-au răsărit unde-au fost ele."
94 Pe cînd vorbea Sordel întinse-o mînă
și-i arătă cu palma-n jos țintită
cum se tîra vrăjmașul prin țărînă.
97 Pe unde valea nu-i de mal proptită
venea un șarpe,-acela poate care
întins-a Evei poama-ntru ispită.
100 Prin flori și ierburi șerpuia-n cărare,
sucindu-și capul cînd și cînd molcum,
ca vita cînd se linge pe spinare.
103 Eu n-am văzut și nu pot spune cum
cereștii șoimi porniră-n zbor ușor;
dar îi văzui cum se pogoară-n drum.
106 Simțind văzduhul spintecat în zbor,
fugi năpîrca și-amîndoi deodată
solii cerești spre locurile lor.
109 Ci umbra-ntîi de jude-n drum chemată,
nu mă slăbi din ochi nici o clipită,
cît timp ținu năvala-ntraripată.
112 „Găsească luminarea-ți alduită
în vrerea ta îndestulată ceară,
s-ajungi, grăi, la bolta smălțuită,

96. *Vrăjmașul:* Este șarpele, simbolul diavolului, eternul adversar al sufletului creștin. El se insinuează în valea înflorită în momentul în care protagoniștii Cîntului nu sînt atenți. Terțina care urmează este o realistă descriere a reptilei, menită să provoace repulsie și dezgust.

104. *Cereștii șoimi:* Sînt îngerii păzitori ai văii înflorite. Cuvîntul italian este *„astori"*, un fel de uliu, pasăre de pradă care are drept hrană predilectă șarpele.

106. *Simțind:* Versul italian: *„Sentendo fender l'aere alle verdi ali"* este de o mare armonie imitativă a zborului.

113. *În vrerea ta:* Terțina este dificilă. Corrado Malaspina îi urează lui Dante ca grația divină, făclia care îl poartă spre Paradis, să găsească în voința lui atîta „ceară" (atîta materie) pentru ca să-l facă să ajungă pe culmea Paradișului pămîntesc („bolta smălțuită"), numit așa pentru că este înfățișat ca o grădină smălțată de cele mai colorate flori.

și dacă ai vreo veste, bunăoară
din Val di Magra sau din jur, mi-o spune,
căci mare-am fost acolo-odinioară.
Currado Malaspina-s după nume;
nu cel bătrîn, ci-urmaș și mă căiesc
de ce-am iubit necugetat pe lume.“
„O, i-am răspuns, pămîntul strămoșesc
nu ți-l cunosc, dar unde-s oare-acei
ce-n Europa-n gînd nu-l prețuiesc?
A voastră faimă azi, și cu temei,
cu toții-o știu, căci îi fu dat s-ajungă
la curți domnești și-așijderi și-n bordei.
Și-ți jur pe vrerea ce spre cer m-alungă
c-ai tăi și azi se dovedesc la fel
de tari la spadă și de largi la pungă.

116. *Val di Magra:* Corrado Malapsina, ca atîtea alte umbre întîlnite de Dante în călătoria lui, îi cere acestuia vești despre pămînturile în care a trăit. Acolo, el a fost unul dintre seniorii regiunii Lunigiana, așa cum s-a văzut.

119. *Cel bătrîn:* Corrado Malaspina cel bătrîn, bunicul personajului din Purgatoriu, întemeietorul ilustrei familii, slăvit în cronici și în versurile provensalilor pentru ospitalitatea lui.

120. *Iubit necugetat:* Se deduce astfel că Malaspina se purifică aici de excesiva iubire pe care o avusese pe pămînt pentru ai săi.

121. *Pămîntul strămoșesc:* Dante declară că nu cunoaște senioria, curtea Malaspinilor. Așa cum se știe din biografia sa, el va călători în Lunigiana și va fi oaspe al familiei Malaspina în 1306: deci, în anul 1300, anul în care are loc călătoria sa imaginară în luminile de dincolo, el nu putea cunoaște decît din faimă ilustra seniorie. El va fi primit atunci de un Franceschino Malaspina în Castelul din Mulazzo, unde și astăzi se mai arată vizitatorilor un turn denumit *la torre di Dante*. Este cu totul surprinzător elogiul pe care îl face marele poet acestei familii seniorale, el fiind totdeauna extrem de reținut cu laudele, îndeosebi pentru puternicii pămîntului. În realitate, aceste versuri sînt un omagiu adus de poet ospitalității în general.

129. *La spadă:* Familia Malaspina păstrează nobilele tradiții – a vitejiei și curajului („spada“), a dărniciei și ospitalității („punga“).

Căci fire și-obicei i-ajută-astfel,
c-oricît s-ar zbate-n lume Necuratul,
ei tot urma-vor strămoșescul țel.“
„Te du, grăi. Măritul soare-n patul
ce-i de Berbece coperit prin sine,
n-o să se culce-n șapte dăți de-a latul,
și dacă cerul judecata-și ține,
credința ta în cuget va să-ți fie
bătută-n cuie mult mai tari, vezi bine,
decît împlîntă-a altui mărturie.“

130. Terțina întreagă subliniază o dată mai mult că familia Malaspina merge totdeauna pe drumul drept, nelăsîndu-se abătută pe nici o cărare piezișă de exemplul celor mai mulți.

133. *Măritul soare:* Soarele nu se va culca de șapte ori în patul ce se află acum în zodia Berbecului, deci nu vor trece șapte ani, și tu îți vei putea da seama, din proprie experiență, cît de dreaptă și corespunzătoare realității este această bună părere a ta. Corrado Malaspina, ca atîtea alte umbre întîlnite de Dante în călătoria sa, îi prezice încă o dată exilul.

CÎNTUL IX

Antepurgatoriul. Noaptea în vîlceaua înflorită. Visul lui Dante: vulturul și Lucia. Poarta Purgatoriului, îngerul portar.

Pe prispa zării,-n răsărit, prindea
lumini s-anine a lui Titon iubită,
smulgîndu-se din brațul ce-o-ncingea;

Primele versuri ale Cîntului IX cer mari eforturi de descifrare a interpretării și au generat nenumărate discuții prin aluziile lor complicate, aproape obscure.

2. *A lui Titon iubită:* Soția (în realitate) a lui Titon este Aurora, care fusese răpită, după mitologie, de acest fiu al lui Laomedon, metamorfozat pînă la urmă în greier.

4 pe fruntea ei sclipea împodobită
cu pietre scumpe scorpia ce-aoare
lovește-n om cu coada-i otrăvită,
7 iar noaptea doi din pașii ei, arare
și-i coborîse pe-unde-n ceată stam,
și-al treilea și el cobora cărare,
10 cînd eu ce-aveam din trupul lui Adam,
răzbit de somn, mă-ntinsei printre flori,
pe locul unde cîteșicinci ședeam.
13 La ceasu-n care rîndunica-n zori
'ș-înalță-n slavă plînsul ei fierbinte,
la gîndul trist al primilor fiori
16 și cînd în somn rătăcitoarea minte
de carne și de gînduri despuiată,
presimte parcă ce va fi 'nainte,
19 mi se păru că văd în vis deodată

5. *Scorpia:* Constelația Scorpionului, care apare înaintea zorilor, primăvara, împodobind deci fruntea Aurorei cu o scăpărătoare diademă.

7. *Iar Noaptea:* Noaptea personificată străbătuse cu picioru-i într-aripat două ceasuri și, acum, se îndrepta spre al treilea (piciorul într-aripat își pleca aripile, la cel de al treilea pas).

10. *Adam:* Dante avea trup, moștenire de la Adam, cu toate necesitățile lui, printre care aceea a odihnei în somn.

12. *Cîteșicinci:* Cei cinci protagoniști ai Cîntului precedent: Virgiliu, Dante, Sordello, Nino și Corrado.

13. *La ceasu:* Terțina redă cu mare artă ora dimineții cînd aerul rece al zorilor este străbătut de zborul rapid al rîndunicii.

15. *Gîndul trist:* Dante amintește legenda rîndunicii din *Metamorfozele* lui Ovidiu (VI, v. 412 și urm). Tereu, soțul Procnei, a violat pe sora acesteia, Filomena. Pentru a se răzbuna, Procne și-a ucis copilul, Iti, și i l-a dat lui Tereu să-l mănînce la masă. Aflînd de faptul bestial și încercînd s-o ucidă pe Procne, aceasta a fost metamorfozată de zei în rîndunică, sora ei, Filomena, în privighetoare, iar Tereu însuși, în pupăză.

19. *În vis:* După credința medievală, visele profetice au loc înspre dimineață, cînd mintea, scufundată profund în somn, este mai departe de gîndurile în care stă ațintită ziua, sau la începutul somnului.

o acvilă de aur sclipitoare,
ce scobora venind spre noi săgeată;
22 și se făcea c-aș fi pe locu-n care,
fură lăsați ai săi de Ganimede,
cînd fu răpit de zeu la vînătoare.
25 Și cugetam: „Din obicei, se vede,
își cată prada doar aici; alt loc
nevrednic poate de-a ei gheară-l crede".
28 Apoi, curmîndu-și larg rotitu-i joc,
ca trăsnetul căzu pe unde stam,
ducîndu-mă către cerescul foc;
31 acolo ambii se făcea c-ardeam
și-atare focu-închipuit mă-ncinse,
că-mi frînse somnul cum ai frînge-un ram.
34 Nici dintr-al său Ahil nu se desprinse,
rotindu-și ochii și cercînd cu gîndul,
străin de loc, cînd maica lui îl prinse
37 și-l luă din paza lui Chiron ducîndu-l
spre Schiro-n taină, adormit pe brață,
de unde grecii-l scoaseră înșelîndu-l,

22. *Și se făcea:* Dante va repeta de mai multe ori cuvîntul *părea*, *se făcea*, tocmai pentru a sublinia caracterul nedeterminat al visului, pe care dealtfel îl povestește cu mare simplitate.

23. *Ganimede:* Este vorba de muntele Ida din insula Creta, de unde fusese răpit de Jupiter, în chip de vultur, frumosul Ganimede spre a fi paharnic al zeilor în Olimp.

29. *Ca trăsnetul:* Și în traducere românească versul păstrează rapiditatea într-adevăr de fulger a vulturului care pică asupra prăzii și o poartă vertiginos spre sfera focului, situată, potrivit preceptelor medievale, între sfera aerului și cerul lunii.

34. *Ahil:* Pentru a-și exprima mirarea pe care a încercat-o, la deșteptarea sa din vis, cînd a văzut că nu se mai afla în valea înflorită, Dante se compară cu Ahile, care, pe cînd dormea, fusese transportat de mama sa, zeița Tetis, din peșterea învățătorului său, centaurul Chiron, în insula Schiros din marea Egee. Tetis îl dusese acolo pentru a-l ascunde și să nu plece în războiul Troian, al cărui erou principal avea să fie în *Iliada*.

cum m-am desprins eu însumi cînd din față,
pierindu-mi somnul,-ngălbenii se pare,
ca omul cînd, înspăimîntat, îngheață.
Virgiliu singur mă păzea-n picioare;
de două ceasuri soarele sclipea
și stam cu fața-ntoarsă către mare.
„N-ai teamă, 'mi spuse călăuza mea,
căci drumu-i bun și Domnul ne păzește;
nădejdea-ndeamnă și te-ncrede-n ea.
La Purgatoriu-ajuns-ai tu; privește
cum îl încinge brîna-n jur, pe clină,
și pare către poartă că descrește.
În zorii zilei ce vestesc lumină,
pe cînd dormeai furat adînc de vise,
pe pajiștea de flori și ierburi plină,
veni o doamnă și: «'S Lucia, zise.
Lăsați-mă să-l iau și către bine
să-i netezesc cărările promise.»
Sordel cu ceilalți au rămas; pe tine
ea mi te luă și cînd fu ziua clară
porni; iar eu pe urmele-i divine.
Te puse aici; ci-ntîi îmi arătară
frumoși-i ochi intrarea ce-ntărește,
apoi și ea și somnul tău zburară."
Ca omul ce-ndoiala risipește
și teama și-o preschimbă-n alinare,
cînd adevărul fața și-o vădește,
așa și eu; și cînd văzu că-s tare,

43. *Virgiliu singur:* Iată motivele marii spaime a lui Dante: nu mai era noapte, ci plină zi, nu mai erau cinci, ci numai el cu Virgiliu, nu se mai afla în valea înflorită, ci în fața mării.

49. *La Purgatoriu:* În timpul somnului, fără să știe, străbătuse, distanța dintre Antepurgatoriu și Purgatoriu, aflîndu-se acum în fața porții sale.

55. *Lucia:* Așa cum s-a văzut și în Infern (C. II, v. 97), Lucia simbolizează grația divină. Ea era vulturul din visul lui Dante.

62. *Intrarea:* Poarta Purgatoriului.

porni Virgil în sus pe brîul sfînt,
și eu cu el spre-a muntelui hotare.
Tu vezi, creștine, cum mă-nalț în cînt
prin miezul lui; drept care nu te mire
de-n vorbe măiestrite-l înveșmînt.
Pornirăm dar și-ajunși către sosire,
pe unde brîna ruptă-ntîi părea,
cum rupt e-un șanț în două de-o zidire,
văzui o poartă și trei scări sub ea,
ce-n trei culori își dovedeau sclipirea
și-un înger mut ce pragul i-l păzea.
Cînd m-apropiai spre-a-i desluși-nchipuirea,
văzui că sta pe cea mai susă treaptă,
strălucitor de nu-l răbda privirea.
Și-avea străjeru-o spadă-n mîna dreaptă,
ce-atare raze răsfrîngea spre noi,
că nu puteam s-o dovedesc în faptă:
„Ce vreți, grăi, și cine sînteți voi?
Aveți vreun călăuz care v-ajută?
Vegheați la drum, să nu dați de nevoi."
„Din ceruri doamnă-n taine pricepută
ne îndrumă, grăi Virgil, spre tine,
zicînd: «Urcați, acolo-i poarta vrută»."
„Dea Domnul pururi pe cărări de bine,
răspunse straja,-ai voștri pași să-i mîie;
urcați dar, fără teamă spre lumine."

70. *Tu vezi:* Cum face totdeauna în momentele importante ale călătoriei sale, Dante întrerupe povestirea faptelor și evenimentelor pentru a se adresa cititorului, solicitîndu-i în mod special atenția. El avertizează asupra elevației artei care transfigurează o realitate extraordinară, asupra sensurilor care trebuiesc desprinse de un cititor avizat.

76. *Văzui o poartă:* Poarta Purgatoriului, care este foarte îngustă, spre deosebire de poarta Infernului, atît de largă. (Simbolul este clar.) Ea are drept portar un înger, avînd în mînă o spadă ce semnifică dreptatea și în care razele soarelui se răsfrîng orbitor.

92. *Ai voștri pași:* Să conducă pașii voștri pururi pe calea binelui acea doamnă (Lucia), simbol al grației divine.

94 Ajuns-am sus; și treapta cea dintîie
din marmură era și lustruită,
că m-oglindii din creștet în călcîie.
97 A doua-n schimb era din stei cioplită,
din stei rugos, bătînd în roș, bătrînă
și-n lung și-n lat cu crăpături tivită.
100 Iar cea de-a treia-n circa lor stăpînă,
jurai că-i de porfir cum scînteia,
ca sîngele abia țîșnit din vînă.
103 Cerescul sol își rezema pe ea
picioarele și odihnea pe prag,
iar pragu-n jur zvîrlea sclipiri de nea.
106 De bunăvoie domnul meu cel drag
mă trase-n sus zicînd: „Să-i ceri smerit
intrarea pe-al căințelor meleag".
109 La poala lui mă așternui căit,
cerșindu-i mila porților deschise
și-n piept cu pumnul mă lovii 'ntreit.
112 Cu vîrful spadei șapte „P" îmi scrise
pe frunte și: „Cînd va să treci de poartă,
să lepezi urma-acestor răni", îmi zise.
115 De sub veșmîntul de culoare moartă,
ca lutul și cenușa laolaltă,
văzui c-apucă două chei de toartă,

94. *Treapta:* Prima treaptă, albă, simbolizează dorința confesiunii în sufletul creștinului; a doua, pocăința; a treia, caritatea ce trebuie să-l îndemne pe cel pocăit să nu mai îndeplinească decît fapte bune

111. *Și-n piept:* Se lovește în piept de trei ori cu pumnul, în semn de pocăință.

112: *Șapte „P":* Inițialele cuvîntului *păcat*, simbolurile celor șapte păcate capitale, rănile greșelilor mărturisite.

116. *Cenușa:* Culoarea veșmintelor îngerului păzitor al porții Purgatoriului simbolizează umilința, amintind de ceremonia pocăirii în care penitenții își puneau cenușă în cap.

117. *Două chei:* Sînt reprezentarea cheilor cerurilor creștine și totodată figurarea însemnelor papalității. Cea de argint, cea albă, simbolizează înțelepciunea pontificală. iar cea de aur, autoritatea sacerdotală.

118 de aur una, de argint cealaltă;
și-ntîi cu-a doua, iar apoi, firește,
cu cea dintîi deschise poarta-naltă.
121 „Dacă vreuna dintre chei greșește,
grăi, și-n broască nu se-nvîrte-n vrere,
nici poarta din țîțîni nu se clintește.
124 Mai scumpă-i una, dar cealaltă cere
și meșteșug ca să-i descui lăcatul,
căci nodu-a-l frînge ei îi stă-n putere.
127 'Sîn Petru mi le-a dat și m-a-ndemnatu
mai lesne să descui decît zăvor
să-i pun cînd omu-și plînge-n rugi păcatu'."
130 O-mpinse-apoi de lături binișor,
zicînd: „Să știți c-afară ies cei care
cutează să privească-n urma lor".
133 Și cînd porniră-a se suci-n strînsoare
din cei ușori bătuți în fier călit
canaturile sfintei porți, mai tare
136 nici biata de Tarpea n-a mugit
cînd fu Metellus de Cezar înfrînt
și sînul ei rămase văduvit.
139 Ședeam s-ascult dintîiul tunet sfînt,

126. *Nodu:* Nodul păcatului.

127. *Petru:* Cînd Petru a încredințat îngerului portar cheile, i-a spus să greșească prin indulgență și nu prin severitatea de a respinge pe aceia care cer intrarea în Purgatoriu.

130. *O-mpinse:* A deschis poarta, permițînd trecerea dincolo de prag.

132. *Urma lor:* Avertismentul îngerului amintește cert de mitul lui Orfeu coborît în Infern pentru a-și relua soția, pe Euridice. El semnifică necesitatea ca pocăința aceluia care s-a spovedit să fie deplină.

136. *Tarpea:* Poarta fortăreții ce se afla pe stînca Tarpea, și unde era păstrat tezaurul public roman, nu a scrîșnit mai aspru cînd Cezar a forțat-o pentru a pune mîna pe tezaur, lăsînd-o *văduvită*, despuiată de bunuri, după ce l-a îndepărtat pe tribunul Lucius Cecilius Metelius, păzitorul fidel al bunului public.

139. *Dintîiul:* Primul sunet, primul cînt auzit după intrarea în Purgatoriu.

cînd un „Te Deum" auzii în cor,
ce se-mpletea cu-al porții dulce cînt.
Și-n mintea mea amestecul sonor
trezi simțirea ce-o încerci de-asculți
vuind o orgă, ce te lasă-n zbor
să prinzi cuvînt din cîntul celor mulți.

140. *Te Deum: Pe tine te lăudăm doamne*, intonează sufletele din Purgatoriu, care au înțeles din marele zgomot al porții deschise că un nou suflet s-a îndreptat pe calea mîntuirii.
141. *Al porții dulce cînt:* Scrîșnetul puternic, metalic al porții deschise a Purgatoriului, transformat în dulce sunet pentru Dante, fiind simbolul intrării pe calea purificării.
144. *O orgă:* Cuvintele pe care le auzea Dante în Purgatoriu îi veneau la urechi numai la intervale, așa cum se întîmplă cînd asculți un cor acompaniat de orgă și din cînd în cînd cuvintele sînt covîrșite de sunetul profund și grav al orgii.

CÎNTUL X

Primul ocol: Trufia. Pilde de umilință.

Trecuți apoi de pragul porții sfinte,
înțepenită de iubirea care
pe căi greșite îndrumînd ne minte,
o auzii cum se izbește-n fiare;
și de-aș fi-ntors privirile uituce,
au ce temei mi-ar fi adus iertare?

2. *De iubirea:* Din pricina iubirii rele, care nu-i îndreptată spre bine, ci spre lucruri ce nu ar trebui să fie iubite.
3. *Căi greșite:* Strîmbul drum al răului, pe care te-ai abătut.
5. *De-aș fi-ntors:* Vina de a se fi întors pentru a se uita, auzind puternicul zgomot de închidere al porții. Fusese dealtfel avertizat în Cîntul anterior, de îngerul portar, să nu se întoarcă.

Urcam pe-un drum care părea c-aduce,
cum șerpuia prin stînca cenușie,
cu unda care vine și se duce.
„Se cade-aici s-arăți destoinicie,
grăi Virgil, și să te ții de latul
ce-n stîncă dă, cînd cotituri înscrie."
Și drumu-atare ne-ntîrzie urcatul,
încît mai iute îi fu dat s-ajungă
știrbitei luni să-și întrevadă patul,
decît ieșit-am teferi noi din strungă.
Dar cînd ajuns-am unde creasta-n jur
podiș desface și-napoi se-alungă,
eu frînt și ambii fără-a ști-mprejur
ce drum să luăm, ne-am așezat grămadă
pe-un șes mai gol decît deșertul sur.
Din poala rîpei ce urca sub zadă
și pînă-n malul ce-ngrădește golul,
trei inși de-a latu-ar fi-ncăput să șadă.
Și cît putea să-și mîne ochiul zborul,
de-a stînga noastră ori de-a dreapta brîncă,
la fel de-a lungul se-ntindea ocolul.

9. *Unda:* Terțina descrie cu mare putere de reprezentare o strungă aspră asemănătoare șerpuirii unui val la țărmul mării, prin care cei doi poeți se cațără cu greu. Simbolul este clar: calea mîntuirii e aspră și îngustă. De aci și sfatul din terțina ulterioară pe care îl dă Virgiliu privitor la artă, la destoinicia cu care trebuie să înaintezi.
15. *Știrbitei luni:* Luna se află în ultimul pătrar. Și ea apusese mai înainte ca cei doi poeți să fi ieșit din acel culoar dintre stînci (din acea strungă strîmtă; cum spune textul italian: ca „urechile acului") și cu care au avut mult de luptat pentru a o escalada.
18. *Podiș:* Cei doi poeți au ajuns noaptea pe un platou solitar.
19. *Eu:* După ascensiune, Dante se simțea obosit. Și el și Virgiliu erau nesiguri de locul în care se aflau, neștiind ce cale să apuce.
22. *Din poala rîpei:* În două terține succesive, Dante descrie primul ocol („girone") al Purgatoriului, arătînd că această prispă aeriană care înconjoară muntele ca un brîu circular avea lățimea a trei corpuri omenești, adică aproximativ cinci metri.

28 Spre rîpă-n sus noi n-ajunsesem încă
să ne pornim, cînd pricepui că ea,
ce nu da pas nici unui drum prin stîncă,
31 din marmură cioplită-astfel era,
că nu doar Policlet, dar însăşi firea
s-ar fi putut de dînsa ruşina.
34 Arhanghelul care-aducînd vestirea
ne dărui cu lăcrimata pace
prin care ceru-şi slobozi oprirea,
37 mi se vădi, fără-a părea că zace,
cioplit în stei şi dulcea lui făptură
părea că-i vie, nicidecum că tace.
40 Jurai c-un „Ave“-i tremura pe gură,
căci lîngă el şedea fecioara care
ne-nvrednici de ceruri şi prescură.
43 Şi „Ecce Ancilla“ pe al ei chip de floare
înscris părea, precum se-nscrie-n ceară
şi chip de om, şi buche de scrisoare.

31. *Din marmură:* Coasta muntelui, atît de verticală că nu se putea urca, era din marmură în partea ei inferioară şi sculptată cu basoreliefuri de o asemenea frumuseţe şi atît de realist, încît nu numai Policlet (faimos sculptor atenian din secolul V î.e.n., emul al genialului Fidias), dar însăşi natura s-ar fi simţit ruşinată, recunoscîndu-se învinsă, în faţa unor asemenea desăvîrşite sculpturi.

34. *Vestirea:* Cu mare artă, Dante descrie primul grup plastic care îl reprezintă pe arhanghelul Gavril anunţîndu-i Fecioarei Maria buna veste că ea va naşte pe mîntuitorul creştin. Realismul reprezentării sculpturii este atît de puternic, încît Dante îl aştepta pe înger să deschidă gura pentru a saluta cu *Ave* (ca în *Biblie*), la episodul Bunei Vestiri.

35. *Lăcrimata pace:* Aceea între Dumnezeu şi oameni, invocată de genul uman de atîta lungă vreme, cîtă trecuse de la izgonirea lui Adam din Paradisul Genezei.

44. *Se-nscrie-n ceară:* O altă adecvată caracterizare pentru a arăta realismul reprezentării grupurilor din basorelief. Aşa cum ceara păstrează în ea amprenta sigilului, aşa se imprimau parcă pe trăsăturile figurii Fecioarei Maria vorbele pe care le pronunţase, ca un simbol al smereniei, la Buna Vestire: *Ecce ancilla Dei* (Iată roaba lui Dumnezeu).

46 „Cuprinsu-ntreg cu mintea ta-l măsoară“,
grăi Virgil care m-avea deoparte
pe unde-n piept ni-e inima comoară.
49 Întoarsei dar privirea mea departe
şi-n dreptul călăuzei, aşezat,
la spatele Mariei, ca-ntr-o carte,
52 alt basm văzui în piatră-nfiripat;
pornii deci cale către el, setos,
şi pe maestru-n spate l-am lăsat.
55 Era acolo-n stei cioplit frumos
un car cu boi şi-ntr-însul arca sfîntă
ce pedepsit-a zelul de prisos.
58 Şi-n faţă-i gloată-n şapte coruri frîntă
cînta astfel, încît ziceau în mine
auzul „nu“ şi ochiul, „totuşi, cîntă“.

46. *Cuprinsu-întreg:* Virgiliu îl îndeamnă pe Dante să nu se concentreze, să nu-şi îndrepte atenţia numai asupra unui basorelief, ci să privească întreaga suită de reprezentări, care formau o friză vastă de-a lungul brîului ce încingea muntele.

48. *Inima:* Vigiliu se afla deci în stînga lui Dante (în partea unde se afla inima), cum vor merge dealtfel în tot timpul ascensiunii Purgatoriului.

52. *Alt basm:* O altă reprezentare, o altă poveste sculptată în marmura stîncii.

55. *Cioplit frumos:* Cel de al doilea basorelief înfăţişează un alt exemplar de smerenie, de data asta luat din viaţa regelui David. Este reprezentat autorul *Psalmilor*, care, deşi rege, nu se sfieşte să danseze în public în faţa carului ce transporta chivotul sacru, unde erau ţinute tablele legii.

57. *Zelul de prisos:* Basorelieful arată, printre altele, păcatul unui anumit Oza (sau Uza), care, voind să sprijine chivotul legii, ameninţat să se prăbuşească din car, fusese trăsnit, atingerea chivotului sacru fiind îngăduită numai preoţilor.

58. *Gloată:* Dante continuă descrierea basoreliefului cu scena ce reprezintă poporul care cîntă. Este atît de realistă reprezentarea oamenilor în actul de a cînta, încît văzul (un simţ) îi spune lui Dante „totuşi, cîntă“!, pe cînd un alt simţ (auzul), îi spune „nu“.

61 Iar fumul gros de smirnă și rășine
făcea la fel, cînd îl vedeai atare,
miros și văz să-și afle-n el pricine.

64 În fața lui juca psalmistul care
era mai mic și totuși mai de preț
decît un rege-n trista-mprejurare.

67 Iar peste drum, dintr-un palat măreț,
Micol ivită-ntr-un pervaz de geam,
rotea priviri de ură și dispreț.

70 Pornii apoi din locul unde stam,
ca să privesc mai deslușit istoria
ce-n dosul ei în marmură zăream.

73 Era cintată-acolo-n piatră gloria
romanului a cărui vrere-aprinsă
papei Grigorie-i înlesni victoria.

61. *Iar fumul:* Terțina ce urmează accentuează și ea marea facul tate realistă a basoreliefului, arătînd că ochii lui Dante îi spuneau că fumul care se ridica din tămîie era real, pe cînd nasul nu-i simțea mi rosul.

64. *Psalmistul:* Terțina îl descrie pe psalmistul David care dan sează, uitînd că este rege, cu umilință, în fața chivotului sfînt.

68. *Micol:* Aceasta era fiica lui Saul și soția lui David, care privea de la fereastră, cu „ură", dansul de umilință al regelui, disprețuindu l De aceea va fi pedepsită cu sterilitatea (așa cum se relatează în Cartea II a lui Samuel, de unde dealtfel este luat întregul episod transfigurat de Dante).

74. *Romanului:* O altă pildă de smerenie se desprinde din uriașa friză de marmură. Este împăratul Traian.

75. *Papei Grigorie:* Valoarea lui Traian i-a asigurat o mare victorie papei Grigorie cel Mare (590—604). În Evul Mediu era foarte răspîndită legenda că împăratul Traian, păgîn nebotezat, fusese salvat din Infern datorită fervorii rugăciunilor papei Gregorio, care vrusese în felul acesta să răsplătească marile calități ale împăratului, printre care sentimentul său de dreptate era cea mai înaltă și mai cunoscută. Episodul care urmează, povestit și în acea culegere de proză medievală, *Il Novellino*, reliefează tocmai o pildă de justiție dar și de umilință din partea împăratului roman. Unei văduve îi fusese ucis fiul și ea vine să ceară dreptate de la împărat, care era gata să plece într-una din expe

76 Traian adică: și de frîu-i prinsă
o văduvă își arăta veșmîntul
cernit și fața de durere-nvinsă.

79 În fața lui era bătut pămîntul
de cavaleri, și-și fluturau pulpana
deasupra flamuri prinse-n joc cu vîntul.

82 Strivită-aproape-n vîlva lor, vădana
părea că-l roagă: „Doamne bun, răzbună
feciorul mort și-alină-n pieptu-mi rana".

85 Și dînsul ei: „Pînă mă-ntorc fii bună
și-așteaptă!" Dar femeia fără pace,
ca cei în care jar pe foc se-adună,

88 „De nu te-ntorci?" „Urmașii-au să te-mpace",
grăi; și ea: „La ce-ți ajută ție
pomana lor, de n-o știi singur face?"

91 Drept care el: „Ți-așterne bucurie,
căci neîntîrziat voi face judecată;
dreptatea vrea și mila mi-e solie".

94 Acel ce-a toate-i știutor și tată

dițiile sale în Dacia. Împăratul n-a plecat în război pînă nu a făcut dreptate văduvei, pedepsind pe vinovați. Exemplu de justiție dar și de umilință îl socotește Dante, accentuînd că cel mai puternic principe nu a disprețuit pe unul din cei mai sărmani supuși ai săi.

79. *În fața lui:* Cu mare eficacitate descrie poetul italian întregul aparat al pompei imperiale pentru ca să creeze un mai puternic contrast pentru sărmana văduvă, care totuși îndrăznește să-și spună păsul Începe acum un dialog între împărat și văduvă, redat de mișcarea realistă a personajelor în atitudini deosebit de vii și de expresive, dialog care este una dintre cele mai puternice și mai dramatice scene din întreaga *Divina Comedie.*

89. *La ce-ți ajută ție:* Dacă nu faci tu binele, la ce-ți folosește că-l face altul? Văduva, omul simplu, îi dă astfel o lecție de etică marelui împărat, care o primește cu umilință și o urmează îndeaproape.

94. *Acel:* Pentru a explica într-un fel extraordinara putere de realism în expresie a basoreliefurilor văzute (îndeosebi acesta al împăratului Traian și al văduvei), Dante declară că autorul lor a fost însuși creatorul, însuși Dumnezeu.

făcuse piatra-a se rosti-n cuvinte,
cu meşteşug ce-n lume nu se-arată.
97 Şi-n timp ce eu mă desfătam 'nainte
cu pildele smereniei îndrăgite
şi scumpe nouă printr-al lor părinte,
100 Virgil rosti: „Mulţimile trudite
ce vin alene, către trepte-n sus,
de bună seamă ne vor şti trimite".
103 Deşi privind mă desfătam nespus,
cînd l-auzii nu pregetai de fel
să-ntorc spre dînsul ochii mei supus.
106 N-aş vrea, creştine, de-al căinţei zel
să-ţi uiţi cumva, văzînd ce dreaptă plată
îţi cere Domnul ca s-ajungi la ţel.

95. *Cuvinte:* Vorbele personajelor din marmura basoreliefurilor erau *văzute* şi gesturile lor într-adevăr vorbeau, trecînd dincolo de pragul artei plastice.

97. *Mă desfătam:* Aşa cum se va vedea şi în Cînturile următoare, Dante avea precise şi vaste cunoştinţe în domeniul istoriei artelor plastice, demonstrînd şi un ascuţit spirit de observaţie, s-ar putea spune de critic plastic. Se înţelege aşadar de ce el putea să se desfete ca un adevărat cunoscător privind şi admirînd înalta măiestrie a sculpturilor, dar şi ca poet creştin, ştiind că marele lor creator a fost însuşi Dumnezeu.

100. *Mulţimile:* Se vede în depărtare o ceată de duhuri de la care Virgiliu speră să afle calea de urmat.

103. *Deşi privind:* Aşa cum a fost totdeauna Dante şi cum o demonstrează pretutindeni în capodopera sa; un observatr profund şi atent în faţa marilor spectacole ale naturii, în faţa oamenilor şi a sufletelor lor, în faţa vieţii şi a artei.

106. *Creştine:* Din nou este înlocuit cuvîntul dantesc *„lettor"* (cititor) prin „creştin".

107. *Să-ţi uiţi:* Dante vrea să avertizeze pe cititor să nu-i fie frică, să nu se descurajeze în bunele sale intenţii ascultînd descrierea chinurilor la care sînt supuşi trufaşii în Purgatoriu. *Dreaptă plată:* Pedeapsa, ispăşirea păcatului înfptuit pe pămînt.

109 Nu chinu-ţi şadă-n gînd, ci la răsplată
aminte ia şi orice-ar fi socoate
că nu va-ntrece marea judecată.
112 „Maestre,-am zis, mulţimile-arătate
nu-mi par de-un soi cu-a omului făptură
şi nu ştiu ce-s. Mi-s minţile furate?"
115 Şi dînsu-atunci: „Pedeapsa grea ce-ndură
'i-ndoaie-astfèl şi-n mers îi poticneşte;
şi ochii mei în cumpeni se zbătură.
118 Ci cată către ei şi desluşeşte
ce-ascund din jos poverile cumplite,
şi-ai să pricepi că se căiesc muţeşte."
121 Creştini trufaşi, făpturi nenorocite,
ce jos, de ochii minţii schilodiţi,
vă-ncredinţaţi cărărilor greşite,
124 au nu vedeţi că sîntem viermi meniţi
a ne preface-n fluturi ce-au să zboare
fără-apărare spre Judeţ? Smintiţi,
127 la ce săltaţi cuprinşi de-nfumurare,
cînd sînteţi gize, viermi, lepădătură,
ca larvele ce-n veci n-ajung la soare?
130 Cum vezi pe-alocuri stînd cîte-o făptură

110. *Socoate:* Cititorul să se gîndească care este rezultatul final, încetarea pedepsei, a ispăşirii: asigurarea fericirii în Paradis. În acelaşi timp, poetul îl asigură pe cititor că în orice caz pedeapsa (potrivit dogmelor catolice) nu poate depăşi ziua Judecăţii de apoi („marea judecată").

113. *Nu-mi par:* Din cauza felului chinului. Dante nu este sigur dacă ceata de penitenţi care înaintează spre ei este compusă din oameni. Dealtfel şi Virgiliu, văzîndu-i cum înaintau încovoiaţi, purtînd în spinare mari poveri, se îndoise dacă erau sau nu oameni.

121. *Creştini trufaşi:* Dante se ridică cu accente creştine împotriva trufiei.

130. *Cum vezi:* Din nou Dante arată marea sa putere de reprezentare realistă în descrierea eforturilor pe care le fac sufletele penitenţilor încovoiate sub poveri. El le aseamănă cu cariatidele care susţin balcoane sau acoperişuri, elemente arhitectonice foarte frecvente în construcţiile Evului Mediu.

drept reazem pe sub streșini și pridvoare,
ce cu genunchii-ajunge a-mpunge-n gură,
133 și chinul ei, deși-nchipuit, te doare,
la fel văzui, cînd mi-ascuții vederea,
și ceata lor adusă de spinare.
136 Umblau încovoiați după puterea
poverilor, și printre ei acel
care-nfrunta mai răbdător durerea,
139 părea că zice „Nu mai pot defel!“

136. *După puterea:* Penitenții purtau o povară mai mare sau mai mică, după gravitatea păcatului înfăptuit pe pămînt.

CÎNTUL XI

Primul ocol: Trufia: Omberto Aldobrandeschi.
Oderisi da Gubbio. Provenzan Salvani.

1 „Părinte-al nostru care-n ceruri stai,
nu țărmurit, ci mai vîrtos de dragul
făpturilor ce-ai zămislit în rai,

1. *Părinte:* Dante parafrazează cunoscuta rugăciune pe care Isus Cristos a dat-o drept model discipolilor săi.

2. *Țărmurit:* Dumnezeu nu poate fi țărmurit (limitat) în ceruri fiind omniprezent. Dar el se află în ceruri pentru că dragostea lui cea mai puternică este pentru îngeri („făpturile zămislite în rai“), pentru primele ființe create de el. După părerea noastră, se pot găsi aci multe din accentele poeziei lui San Francesco d'Assisi, intonînd unei religii creștine simple, Evangheliei, fără fast și pompă, așa cum a dorit-o totdeauna Dante Aligheri — cel mai vajnic adversar al pompei și fastului curiei paralele.

4 slăvită fie numa ta și pragul
puterii tale-n veci și-n osanale
îți mulțumească pruncul și moșneagul.
7 Pogoare pacea-mpărăției tale
spre noi ce-n van cu mintea-ne săracă
ne străduim s-aflăm spre dînsa cale.
10 Ca îngerii ce vrerea lor și-o pleacă
și ție ți-o jertfesc, cîntînd osàna,
la fel și omul pe pămînt să facă.
13 Și dă-ne, Doamne, harul tău și mana
de zi de zi, căci fără ea-n pustie
zadar ne zbatem și-i degeaba goana.
16 Și precum omul a ierta se-mbie,
nu sta nici tu să-l judeci cît plătește,
ci iartă-i lui păcat și silnicie.
19 Virtutea noastră care-ades tînjește
n-o ispiti cu cel ce tronu-ți scurmă,
ci mîntui-o de el care-o pîndește.
22 Nu-i ruga-aceasta pentru-a noastră turmă
ce n-are lipsă aici de ajutor;
ci-i pentru cei care-au rămas în urmă.“

8. *Spre noi:* Repetiția acestui pronume personal este parcă un simbol al trufașilor din acest ocol al Purgatoriului, care l-au avut totdeauna pe buze.

11. *Ție ți-o jertfesc:* Așa cum îngerii își jertfesc voința lor, ție, supunîndu-ți-se.

13. *Mana:* Pîinea de fiecare zi, aici hrană spirituală. Mana este hrana pe care Dumnezeu a dat-o evreilor în pustie după ***Fuga din Egipt.***

14. *Pustie:* Prin analogie cu deșertul străbătut de evrei în fuga lor este și Purgatoriul, loc de ispășire și purificare.

17. *Să-l judeci:* Nu ne judeca după puțina noastră vrednicie, după puținele noastre merite.

20. *Cel:* Diavolul.

22. *Ruga:* Rugăciunea o pronunță sufletele din Purgatoriu nu pentru ele, care nu mai sînt în condiția de a mai păcătui, ci pentru acei care au rămas pe pămînt.

Astfel urîndu-și cale bună lor
și nouă, bieții, sub poveri îndură
(precum în vis înduri poveri acri)
dureri și chin cu fapta pe-o măsură
și se rotesc pe primul brîu trudiți,
spălîndu-se de neguri și de zgură.
Și dacă-acolo, pentru noi, smeriți,
ei milă cer, ce s-ar cădea pe lume
să facă cei de ceruri îndrăgiți?
Să-i ajutăm s-ar cuveni anume
ca limpezi și curați cum e izvorul,
cu Domnu-n cer curînd să se-mpreune
„Vă ierte de păcat Mîntuitorul
și-aripa vă descarce de povară,
ca să zburați unde vă mînă dorul,
ci ne-arătați, de știți cumva, vreo scară;
iar de mai multe se deschid vederii,
pe cea mai lină ne-ndrumați și-ușoară;
căci soțul meu din pricina poverii
țărînii lui Adam ce-l înveșmîntă,
nu-ntinde pasul pe măsura vrerii.“

25. *Urîndu-și:* Rugîndu-se pentru fericirea pămîntenilor și pentru a lor, penitenții înaintau sub poverile grele asemenea acelora pe care uneori le visează în timpul unui somn chinuit.

28. *Pe-o măsură:* Poverile purtate în spate sînt proporționale cu gravitatea păcatului înfăptuit.

29. *Se rotesc:* Pe întîiul brîu, ocol, întîia cornișă a Purgatoriului

35. *Ca limpezi:* Să se curețe de petele păcatelor pe care le-au înfăptuit în timpul vieții, pentru a deveni demni să se urce la stele, să cucerească cerurile Paradisului.

39. *Zburați:* Să devină ușoare în zborul lor spre cer, cînd plumbul, greutatea păcatelor, singura povară actuală, va dispărea prin mila și justiția divină.

43. *Soțul meu:* Tovarășul meu de drum. Virgiliu declară că Dante este viu și din această pricină el nu poate urca cu rapiditatea cu care ar dori.

Nu știu de cine fu tăcerea-nfrîntă
întru răspuns către maestrul meu,
dar astfel auzii că se cuvîntă:
„Veniți cu noi pe malul drept mereu
și pas afla-veți petrecînd zăplazul,
ce nu-i va fi nici celui viu prea greu.
De nu mi-ar frînge-acest pietroi grumazul
și căpățîna ce se vru trufașă,
silindu-mă să plec în jos obrazul,
pe-acesta ce-n tăcere mi se-nfașă
l-aș cerceta ca să-i stîrnesc alean
de greul pietrei ce-mi urzi cocoașă.
Latin am fost și viță de toscan:
Guglielmo Aldobrandesco mi-a fost tată:
nu-l veți fi știind: seniorul de Soan.
De neamul meu și gloria de-altădată
fui mîndru-atare încît, uitînd c-acei
ce nasc din lut sînt rupți dintr-o bucată,
atît de trufaș m-am purtat cu-ai mei,
încît murii; și-n Siena, cum, se știe
și-n Campagnatic pruncii-o știu și ei.
Omberto sînt; și nu-mi strică doar mie
cusurul ei: toți cei de-un neam cu mine
sfîrșiră rău, tîrîți de semeție.

46. *Nu știu:* Trufașii erau atît de încovoiați sub grelele poveri pe care le purtau, încît Dante nu a putut să-și dea seama cine vorbise.

58. *Latin:* Ca totdeauna. în *Divina Comedie*, Dante utilizează substantivul *latin* pentru *italian*.

59. *Guglielmo:* Guglielmo Aldobrandeschi. puternic senior ghibelin al Toscanei. A murit către anul 1256.

61. *De neamul meu:* Mîndru de genealogia sa și de faptele de arme ale strămoșilor, acest Umberto Aldobrandeschi a devenit atît de trufaș, încît a uitat de originea comună a tuturor oamenilor (de subliniat încă o dată progresismul lui Dante în discuția asupra nobleței prin naștere) și a disprețuit restul muritorilor.

67. *Omberto:* Umberto Aldobrandeschi, fiul lui Guglielmo, care, hărțuindu-i mereu pe sienezi. pînă la urmă a fost ucis de aceștia.

70 Din vina ei pietroiu-n frîu mă ține
și va să-l port spre-a săvîrși în moarte
ce viilor a săvîrși revine.“
73 Plecat-am ochii ascultînd deoparte,
și unu-atunci, nu cel dintîi, anume
ca să mă vadă, se suci din toarte,
76 mă cunoscu și mă chemă pe nume,
privind cu greu cum înduram ca-n vis
povara lor umblînd desprins de lume.
79 „O, începui, nu ești tu Oderis
podoaba Gubbiei și preamîndrei arte
numită «înluminură» la Paris?“
82 „Mai calde rîd, răspunse el, din carte
culorile lui Franco; drept aceea
a lui e gloria și a mea e-n parte.
85 Cît fost-am viu mi-am zăvorît cu cheia
trufiei gîndul, căci rîvneam cu sete
desăvîrșirii să-i răpesc scînteia.

75. *Se suci:* Versul acesta exprimă măiestrit tot marele efort al trufașului în acțiunea de a se întoarce sub povară, pentru a-l vedea pe Dante.

76. *Mă cunoscu:* Cele trei verbe indică repeziciunea, am putea spune simultaneitatea întreitei acțiuni a penitentului, rezultat al marei sale dorințe de a-l vedea pe Dante.

79. *Oderis:* Pictor din orășelul Gubbio și care a murit la Roma către anul 1299, vestit îndeosebi pentru marea artă cu care împodobea cu miniaturi cărțile.

81. *„Inluminură“*. Un reușit echivalent al traducătoarei care reia cuvîntul italian *„alluminar“*, provenit din francezul *enluminer*, pentru a defini tocmai această artă a ilustratorilor de a lucra miniaturile cărților cu ajutorul *miniului*.

82. *Rîd:* Vers plin de o rară forță plastică, redînd reprezentarea unei înflorite pagini de manuscris din care „rîd“ miniaturile strălucitoare.

83. *Franco:* Franco Bolognese, contemporanul și, poate, elevul lui Oderis în arta miniaturilor. A lucrat, după afirmațiile lui Giorgio Vasari, pentru biblioteca Vaticanului.

88 Din vina ei mă port adus de spete;
și nici aici, de n-ar fi fost să chem
cerescul har, nu m-aș fi prins în cete
91 Deșartă glorie! Mărginiți sîntem!
vlăstaru-i crud pe culme sus nu dură
de nu-i hrănit de și mai triste vremi.
94 Credea și Cimabue că-n pictură
e neîntrecut, dar Giotto azi, să știi,
i-umbrește faima și i-o-neacă-n zgură.
97 La fel și Guido celuilalt răpi
al limbii nimb; și poate-i viu cel care

89. *Și nici aici:* S-a pocăit din timpul vieții, de aceea se găsește acum în Purgatoriu, în loc să fie în Antepurgatoriu.

91. *Deșartă glorie:* Gloria unui mare artist este ca o plantă care se vestejește repede dacă epoca în care el a creat nu este urmată de o epocă de decadență („triste vremi“), în care să nu se mai ivească mari creatori.

94. *Credea:* Dante deschide aici o serie de exemple pentru a demonstra afirmația sa de mai sus asupra vanității gloriei. Primul exemplu este vestitul pictor florentin Giovanni Cimabue (1240—1302), care a fost întrecut de elevul său Giotto (Angelotto di Bondone: 122—1337), cel mai important pictor al contemporaneității sale, înzestrat cu o rară forță de transfigurare a realității. Trăsăturile realismului său sînt subliniate și de Giovanni Boccaccio, care scrie următoarele despre Giotto, în nuvela a cincea, ziua a șasea a *Decameronului:* „...Avea o minte atît de iscusită, încît natura, mama și făuritoarea tuturor lucrurilor, nu producea nici un lucru pe care el, cu stilul, condeiul sau pensula, să nu-l facă atît de asemănător cu ea, încît să nu pară asemănător, ci mai degrabă ea însăși...“ Trebuie subliniate cu toată admirația aici sigurele judecăți estetice ale lui Dante asupra artei lui Giotto, contemporanul său.

97. *Guido:* Guido Cavalcanti, poet florentin (1250—1300), bunul prieten al lui Dante, cunoscut mai ales prin celebra sa poezie *Cîntul exilului*, pătrunsă de intense accente de dragoste sinceră și de iubire de patrie. *Celuilalt:* Acesta este poetul bolognez Guido Guinizelli (1235—1273), considerat ca inițiatorul școlii literare denumite Dulcele stil nou, dintre ai cărei reprezentanți face parte Dante însuși.

98. *Nimb:* Aureola gloriei literare. Adică Guido Cavalcanti l-a întrecut în arta poeziei pe Guido Guinizelli.

pe amîndoi din cuib îi va goni.
100 A lumii vîlvă-i vînt făcut să zboare
cînd ici, cînd colo, și să iște brume,
schimbîndu-și numa după țărm și mare.
103 Ți-or ști urmașii mai vîrtos de nume
de lepezi carnea-ncărunțit sub glie,
decît de mori la sînul blîndei mume
106 de-o trece-un veac? răstimp ce-n veșnicie
e mult mai scurt de cum e clipa față
de-al roții-ocol pe bolta sinilie.
109 De numa celui ce-mi pășește-n față
vuia Toscana, pe cînd azi, ingrată,
nici Siena n-o rostește, unde-n viață
112 fu domn anțărț, cînd plînse-ngenuncheată
Florența ce pe-atunci era trufașe
la fel pre cît e astăzi de stricată.

99. *Îi va goni:* S-a discutat foarte mult cine ar putea fi acela care îi va întrece pe cei doi Guido în arta poeziei. Majoritatea comentatorilor înclină să creadă că acesta ar fi însuși Dante, puternica personalitate de creator conştient de propria sa valoare spirituală.

100. *A lumii vîlvă:* Gloria umană este ca bătaia vîntului care-și schimbă numele după direcția din care suflă.

106. *Un veac:* (În textul italian: „o mie de ani"). Faptul că ai murit bătrîn — şi deci ai putut cuceri faima în timpul vieţii — sau copil — și nu ai avut această posibilitate — nu contează deloc față de un mileniu. Amintirea gloriei se pierde definitiv într-o mie de ani. Iar acest mileniu faţă de eternitate este ca o clipită față de mișcarea cerului stelelor fixe, care, după credinţa astronomică de atunci, își îndeplinea mişcarea de revoluţie în treizeci și șase de mii de ani. Și totuși, iată pe Dante Alighieri, după mai mult de șapte sute de ani, mai cunoscut decît în timpul vieţii sale, iar gloria lui literară nu se va șterge niciodată în lume.

109. *Celui:* De numele acestui penitent, ghibelinul Provenzan Salvani, nobil sienez, răsunase întreaga Toscană, cînd, în fruntea Sienei, repurtase marea victorie de la Montaperti (1280) asupra Florenței. Astăzi nu-l mai pomenește nimeni, nici măcar în cetatea sa, Siena.

115 Ca firul ierbii care moare-n fașe
e faima voastră, cînd culoarea-i stinge
cel ce sămînța sub pămînt i-o-ngroașe."
118 „Cu umilință vorba ta mă-ncinge;
dar cine-i duhul pomenit, grăii,
ce-n fața ta povara-n mers împinge?"
121 „E Provenzan Salvani, glăsui,
şi fiindcă Siena a rîvnit s-o vază
îngenuncheată-n fața lui-e-aci.
124 Se-nvîrte-astfel fără răgaz și-oftează
de cînd e mort; atare ban plătește
cel care-n lume mult prea mult cutează."
127 „De cel ce moartea așteptînd, tînjește
întru căință, 'l întrebai uimit,
și nu aici, ci colo jos se-oprește,
130 cît timp în trup pe lume-a viețuit,
de nu-l ajută rugăciuni supuse,
lui cum de pragul nu i-a fost oprit?"
133 „Cînd fu ajuns în culmea gloriei, spuse,

115. *Ca firul ierbii:* Gloria umană este ca iarba a cărei culoare o dă și o ia soarele.

118. *Cu umilință:* Dante se mărturisește astfel a fi și el atins de marele păcat al orgoliului.

123. *Îngenuncheată:* E pedepsit pentru faptul de a fi voit să subjuge — ca un tiran — întreaga Sienă.

124. *Se-nvîrte-astfel:* Sub povara marii greutăți pe care o poartă în spinare.

129. *Colo jos:* În Antepurgatoriu. Dante mai arată încă o dată că un suflet care se pocăiește în ultima clipă a vieții trebuie să rămînă în așteptare în Antepurgatoriu un timp egal cu durata vieții sale, dacă nu se scurtează timpul așteptării prin puterea rugăciunilor ce le fac pentru el cei de pe pămînt. De aceea se miră Dante auzind că Provenzan Salvani este aici de la moartea sa, fiind scutit de perioada Antepurgatoriului. El va avea de îndată explicația de la Oderisi.

133. *Cînd:* Oderisi narează o acțiune nobilă a lui Provenzan Salvani. Pe cînd era în culmea gloriei, un bun prieten al lui a căzut prizonier în bătălia de la Tagliacozzo, în mîinile lui Carol de Anjou. Acesta a cerut drept preț de răscumpărare zece mii de florini. Banii i-a cerșit în piața Sienei mîndrul Provenzan Salvani, pentru a-și scăpa prietenul de la moarte.

uitînd ruşinea,-n piaţa Sienei mare,
de bunăvoie a cerşi se puse.
136 Şi vrînd să scape-un prieten scump din fiare,
de Carlo-ntemniţat şi prigonit,
cerşi zvîcnind din cap pînă-n picioare.
139 Atîta-ţi spun; cuvîntu' mi-e-ncîlcit,
dar soţii tăi curînd vor face-astfel
ca tîlcul lui să-ţi fie desluşit.
142 Atare faptă-l mîntui pre el."

138. *Zvîcnind:* Din cauza marelui efort de voinţă de a cerşi, umilindu-se.

139. *Spun:* Terţina face aluzie la Dante, pe care curînd concetăţenii săi îl vor face să înţeleagă ce înseamnează ruşinea şi umilinţa de a cerşi, trimiţîndu-l în exil, să rătăcească singur şi sărac în Italia.

142. *Atare faptă:* Această nobilă faptă l-a smuls pe Provenzan Salvani din regiunea joasă a Antepurgatoriului.

CÎNTUL XII

Primul ocol: Trufia. Pilde de trufie pedepsită. Lucifer, Briareo, uriaşii, Nemrod, Niobe, Saul, Aracne, Roboamo, Erifile, Sannherib, Cirus, Oloferne, Troia. Urcarea la cel de-al doilea ocol.

1 Păşeam în rînd cu umbra-mpovărată
ca boii-n jug, cît timp mă-ngădui
maestrul meu să merg astfel, ci-ndată

2. *Ca boii:* Alături de Oderisi, încovoiat ca şi el, pentru a-l auzi mai bine, Dante înainta încet de-a lungul primului brîu. Comparaţia cu blîndele animale, boii, subliniază accentul de umilinţă pe care Dante vrea să-l imprime atitudinii sale.

3. *Maestrul:* „Dulcele pedagog", în textul italian — Virgiliu.

4 ce: „-N urmă lasă-i şi te du, grăi,
căci fiecare cu lopeţi şi vele
să-şi mîne barca se cuvine-aci",
7 pe vrerea lui mă îndreptai de şele,
deşi plecate, semeţii trecute
a mele gînduri se căzneau să spele.
10 Mişcatu-m-am din loc şi pe tăcute
pe urma lui pornii la drum setos
şi ambii-n mers păşeam uşori şi iute.
13 Şi dînsu-atunci: „Întoarce ochii-n jos
şi cată la podea sub călţăminte,
ca drumu-n mers să-ţi pară lesnicios".
16 Aşa precum pe lespezi de morminte
ciopliţi sînt morţii, ca pe veci să mîie
cu chipul şi făptura dinainte,
19 încît adesea plînsu-n ochi îţi suie
la gîndul lor ce doar pe drepţi îi bate
şi-i imboldeşte, şi le dă călcîie,
22 la fel văzui, dar mai frumos sculptate,
făpturi în piatră ce nicicînd nu pier,
pe brîul care poartă coasta-n spate.

6. *Barca:* Pe drumul ispăşirii, în muntele Purgatoriului, este bine ca fiecare să-şi împingă propria barcă cu toate mijloacele („cu lopeţi şi vele").

7. *Şele:* La îndemnul călăuzei sale, Dante se îndreaptă din poziţia curbă, dureroasă, în care se aflase alături de Oderisi.

9. *Gînduri:* Grele şi amare sînt gîndurile lui Dante din cauza profeţiei îndeajuns de clare asupra exilului pe care i-o făcuse Oderisi.

14. *La podea:* Virgiliu îl îndeamnă pe Dante să privească cu atenţie locul pe unde calcă. El va avea astfel prilejul să vadă, săpate în piatra cărării, pilde de trufie pedepsite.

22. *Văzui:* Pe drumul îngust pe care merg cei doi poeţi (brîul pe care îl scoate muntele — coasta — din sine însuşi ca potecă), văd jos, sub picioarele lor, sculpturi mult mai frumoase decît acelea care se află pe pietrele sepulcrale.

25 Vedeam, cum spun, deoparte-ntr-un ungher
pe cel mai mîndru făurit cu mîna,
ca fulgerul căzînd trăsnit din cer.
28 Vedeam săgeata ce străpunse vîna
lui Briareu, pe el zăcînd deoparte,
cu trupu-i mort împovărînd țărîna.
31 Vedeam pe Pallas, pe Timbreu pe Marte
cu scut și suliți lîngă-al lor părinte,
privind cum zac uriașe trupuri moarte.
34 Vedeam cum șade ca ieșit din minte
Nemrod la poala turnului cătînd
spre cei ce fură prea semeață ginte.

25. *Vedeam:* În textul italian, această terțină precum și următoarele trei încep cu cuvîntul *vedea* și sînt urmate de alte patru terține care încep cu cuvinte avînd drept inițială vocala *O*, iar alte patru începînd cu verbul *mostrava* (arăta). Mai urmează o altă terțină ale cărei versuri repetă aceleași inițiale, același acrostih *vom*, cum se scria în Evul Mediu cuvîntul *uom* (om). Artificiu stilistic dantesc care vrea poate să semnifice că omul, cu toată trufia sa, nu este decît un om: „fiu al pămîntului". Traducerea Etei Boeriu ca și a lui George Coșbuc respectă numai pe *vo* (iar versurile care la Dante încep cu *mostrava*, la Coșbuc încep cu *S*).

26. *Mîndru:* Este Lucifer, superbul, cel mai frumos din cohortele angelice, acela care s-a răzvrătit împotriva lui Dumnezeu și a fost precipitat, după înfrîngere, în haos.

29. *Briareu:* Este vorba de gigantul cu o sută de brațe, răzvrătit împotriva lui Zeus care l-a trăsnit cu fulgerele.

31. *Pallas:* Un alt exemplu de trufie pedepsită sînt giganții, ale căror membre mutilate, răspîndite pe cîmpul de bătaie, atunci cînd au vrut să dea asalt cerului, le privesc învingători, alături de tatăl lor Zeus, Palas Atena, Apolo (numit Timbreu, după cetatea Timbra unde i se ridicase un templu) și Marte.

35. *Nemrod:* Al patrulea exemplu este dat de personajul care a vrut să înalțe Turnul Babel și care acum, în reprezentarea plastică, privește rătăcit pe ceilalți locuitori ai Sennaarului („semeață ginte"), care au fost tot atît de trufași ca și el cînd au încercat să ridice gigantul turn pentru a-i putea atrage pe zei.

37 O, Niobè, cu ochii-n lacrimi stînd
printre copii eu te-am văzut pe brînă,
privind cu jale cum se sting pe rînd.
40 O, Saul, frînt de însăți crunta mînă,
pe Gelboè zăceai străpuns, pe unde
de-atunci nici rouă și nici ploi s-adună.
43 O, biată-Aracne ce-ai făcut, răspunde?
păianjen te vedeam de jumătate
pe pînza ce-n păcat fu să te-afunde.
46 O, Roboam pe chipu-ți nu răzbate
trufia-aici; speriat de-a gloatei jalbă
te poartă-un car ce nu-i mînat din spate.
49 Vădea așijderi marmura roz-albă
cum Almeon făcut-a maicii sale
să-i pară scumpă blestemata salbă.

37. *Niobè:* Regina tebană, soția lui Amfion; mîndrindu-se cu cei patrusprezece copii ai săi în fața zeiții Latona, care avea numai doi, pe Apolo și Diana, aceștia și-au răzbunat mama ucizînd pe rînd pe cei șapte băieți și șapte fete, iar Niobè a fost transformată într-o statuie de piatră a durerii.

40. *Saul:* Rege al Israelului, înfrînt de filisteni, s-a sinucis aruncîndu-se în propria-i spadă, pe muntele Gilbol; din cauza aceasta muntele a fost blestemat de regele psalmist David: „Munți din Ghilboa! Nici rouă, nici ploaie să nu cadă pe voi!" (cf. partea a II-a din *Samuel*, I, 21).

43. *Aracne:* Vestita țesătoare din Lidia care a provocat-o la întrecere pe însăși Minerva. Învinsă, a fost metamorfozată de zeiță în păianjen (cf. Ovidiu, *Metam.* VI, 5—145).

46. *Roboam:* Urmașul regelui înțelept Solomon și care a refuzat cererea poporului său de a fi ușurate dările. Pînă la urmă a fost constrîns de furia populară să fugă din Ierusalim.

50. *Almeon:* Era fiul ghicitorului Anfiarau și al Erifilei. El și-a ucis mama, pentru că aceasta, pentru un colan de aur („blestemata salbă"), a arătat lui Polinice ascunzătoarea bărbatului său. Anfiarau se ascunsese nevoind să participe la războiul troian, știind (ghicitor fiind), că avea să moară acolo.

Vădea feciorii cum îi dau tîrcoale
lui Sannherib şi-n templu mi-l omoară,
lăsîndu-l mort să zacă jos pe dale.
Vădea măcelul ce Tamiri-n ţară
îl făptui cînd spuse despre Cir:
„Rîvnit-a sînge,-n sînge dar să piară."
Vădea fugind în goană pe asiri
cînd Olofern pieri ucis în tină
şi leşurile falnicei oştiri.
Vedeam cetatea Troiei în ruină!
O, Ilion ce-umilă şi pustie
vădea ţărîna urma ta pe clină!
A fost vreun meşter iscusit să ştie
atari făpturi şi umbre-a zugrăvi,
care-ar uimi simţirea cea mai vie?
Căci morţi păreau cei morţi, iar viii, vii
şi nu-i văzu mai deslușit ca mine
nici cel ce-aievea chipul lor zări.
Fiţi trufaşi deci, urmaşi ai Evei! Nime
nu plece fruntea, nu cumva, de cată
spre drum, să vadă că s-a rupt de bine.

53 *Sannherib:* Al zecelea exemplu de trufie pedepsită îl arată sculptat pe Sannherib, regele asirienilor, care în marea lui trufie îşi bătuse joc de Dumnezeul israelitian. El a fost pedepsit cumplit, fiind asasinat de proprii săi fii, în timpul rugăciunii.

56. *Cir:* Cirus, regele sîngeros al perşilor, care nu a vrut să se îndupleee de rugăciunile disperate ale Tamirei, regina sciţilor, şi să-i înapoieze copilul pe care îl luase prizonier. De aceea, cînd sciţii au fost învingători, Tamira l-a decapitat pe Cirus, aruncîndu-i capul într-un burduf plin de sînge pentru a-l sătura de aviditatea lui de sînge.

59. *Olofern:* Generalul asirian care s-a îndrăgostit şi a fost ucis de frumoasa evreică Iudita, în felul acesta evreii învingîndu-i pe asirieni.

61. *Cetatea Troiei:* Ultimul exemplu îl aduce însăşi cetatea vestită şi trufaşă a Troiei care pînă la urmă s-a prăbuşit în flăcări şi cenuşă.

62. *Ilion:* Era cetăţuia, fortăreaţa Troiei.

64 *Meşter iscusit:* Dante îşi exprimă admiraţia pentru marea artă a reprezentării, pentru realismul puternic al sculpturilor în care „morţi păreau cei morţi, iar viii, vii".

Mai multă cale străbătusem roată
şi soarele părea mai sus urcat
decît credea simţirea-mi tulburată,
cînd cel ce calea străbătea-ncordat
mă îndemnă: „'Naintea ta zoreşte!
Nu-i vremea-acum să umbli-ngîndurat.
Nu vezi c-un înger înspre noi zoreşte
şi că, plinindu-şi rostul ei, senină
a şasea roabă-a zilei se-odihneşte?
Supus te-arată şi smerit te-nchină
ca să ne mîne bucuros spre ţel;
atare zi nicicînd n-o să mai vină."
Eram deprins a fi-ndemnat astfel
să nu pierd timp; drept care tîlcuri noi
ştiam că-n vorbă nu-mi ascunde el.
Făptura mîndră cobora spre noi
în alb veşmînt şi la obraz ca steaua
cînd raza ei şi-o varsă-n zori şuvoi.
Deschise larg aripile ca neaua,
zicînd: „Veniţi; pe-aproape-aici pămîntul
în trepte suie, părăsind vîlceaua".

74. *Şi soarele:* Şi soarele şi cei doi călători făcuseră mai mult drum decît şi-ar fi închipuit Dante, care era foarte atent şi cu gîndurile numai la sculpturile văzute.

78. *Ngîndurat:* Scufundat profund în gînduri, după ce adresase şi o scurtă invectivă trufaşilor săi contemporani.

79. *Un înger:* Este îngerul care simbolizează umilinţa. În fiecare ocol sau brîu al Purgatoriului se va afla un astfel de înger care reprezintă totdeauna virtutea opusă păcatului ce se ispăşeşte în respectiva zonă a muntelui.

81. *Roabă:* În antichitate, orele erau socotite sclavele zilei. A şasea sclavă („roaba") a zilei însemna ora şase. Deci era amiaza, după împărţirea caracteristică zilei medievale.

85. *Deprins:* Dante era obişnuit de multă vreme cu sfatul permanent al lui Virgiliu de a nu pierde vremea.

88. *Făptura mîndră:* Terţină care descrie apropierea îngerului, avînd frumuseţea unui tablou de Botticelli.

93. *Suie:* De acum ascensiunea muntelui Purificarii a devenit mai uşoară, fiind înlăturat greul păcat al trufiei.

Puțini răspund cînd îi aud cuvîntul!
O, neam făcut să zbori, au ce izbeliști
te mînă-n jos, de cum adie vîntul?
Ne duse dar spre-a scării dragi priveliști
și-aripile mi le zbătu pe frunte
făgăduindu-mi cale fără-opreliști.
Precum la dreapta spre-a urca pe munte
la schit, de unde cîrmuita bine
cetate-o vezi, puțin mai sus de punte,
înfrîng urcușu-un șir de trepte line,
de mult durate, pe cînd legea-n dos
și-ocaua-n față nu-nșelau pe nime,
la fel și-aici e malu-nfrînt, ce-n jos
atinge brîul din cel'lalt căzînd,
dar rău te strînge-al rîpei zid stîncos.
Pornirăm dar, cînd auzii cîntînd
„Ferice vouă cei săraci cu duhul",
cum nu-i putință-a spune-n grai de rînd.
Cîtă-osebire! De cîntări văzduhul
răsună-aici, pe cînd în plîns fierbinte
își varsă-n iad cei osîndiți năduhul.

95. *Neam făcut:* Terțina este pătrunsă de un puternic umanism.

98. *Aripile:* Aripile îngerului ating fruntea lui Dante ștergînd un P simbolic.

100. *Precum:* Dante își găsește termeni de comparație din Florența sa, pe care o definește cu ironie amară („cîrmuita bine"). Așa cum urci folosind „trepte line" spre biserica („schit") San Miniato a Monte, care domină orașul crinilor, trecînd peste un pod numit Rubaconte atunci, azi Ponte alle Grazie, așa se prezenta și aici coasta muntelui care cobora din al doilea brîu. Dante nu pierde ocazia de a mai deplînge o dată starea Florenței contemporane, arătînd că acele scări ce urcau spre San Miniato fuseseră cioplite pe vremea cînd moravurile de rușine nu copleșiseră mîndra cetate de pe Arno.

110. *Ferice:* Sufletele penitenților din acest ocol cîntau cu mare suavitate despre prima fericire creștină: „Fericiți cei săraci cu duhul, că a lor este împărăția cerurilor" (Matei, V, 3).

112. *Cîtă-osebire:* Mereu își amintește Dante de Infern pentru a crea un mai puternic contrast lumii Purgatoriului.

Urcam la deal pe-acele trepte sfinte
și-n mers făptura mi-o simțeam ușoară,
mult mai ușoară ca pe șes 'nainte.
Și-am întrebat: „Maestre, ce povară
am lepădat fără să știu din oase,
de truda-n mers de fel nu mă doboară?"
Răspunse-atunci: „Cînd semnele rămase
pe chipul tău, pălite-acum și stinse,
s-or șterge-n timp, ca unul, cîteșișase,
a tale tălpi de vrerea ta învinse,
nu trudă vor simți, ci desfătare
și bucuros se vor lăsa împinse."
Cum cel ce umblă fără-a ști că are
pe cap ceva și-abia tîrziu ghicește,
fie din semne-ori din priviri, drept care
cu mîna cată și-n sfîrșit găsește,
lăsînd astfel pe seama ei o dată
ce ochiul îndeobște săvîrșește,
așa și eu cu mîna răsfirată
doar șase-aflai din semnele viorii
înscrise-n zori de straja-ntraripată;
și cînd Virgil văzu ce fac, zîmbi.

115. *Trepte:* Erau mai ușoare, mai puțin greu de urcat.

121. *Semnele:* Sînt cei șapte *P.*, inițiale ale cuvîntului *peccato* (păcat), pe care îngerul de la poarta Purgatoriului le-a înscris cu spada pe fruntea lui Dante. După ce primul *P* (simbolul păcatului Trufiei) a fost șters de aripa îngerului din acest Cînt, ceilalți șase au rămas aproape fără relief, aproape au dispărut. Cel mai grav păcat este așadar trufia.

127. *Cum cel:* Tabloul care urmează este plin de viață și realism.

133. *Mîna răsfirată:* Cu degetele răsfirate pentru a putea pipăi cîți "P" i-au mai rămas înscriși pe frunte.

135. *Straja:* Este îngerul de la poarta Purgatoriului.

136. *Zîmbi:* Virgiliu zîmbește cu dragoste de surpriza discipolului său.

CÎNTUL XIII

Al doilea ocol: Pilde de caritate. Sapia da Siena.

1 La capul scării unde-n jur, la poală,
a doua oară-așterne plai din sine
preasfîntul munte ce păcatu-l spală,
4 ajunși fiind, văzui c-o brînă-l ține,
la fel cu prima, dar prejur mai iute
ș-nvîrte-ocolul pe sub pisc și cline.
7 Nu-s semne-n stei, nici umbre-ntrețesute;
e malul cenușiu și netezite
se-aștern sub talpă lespezile mute.
10 „De umbre-om aștepta spre-a ne trimite
pe drumul bun, grăi Virgil, îmi pare
c-om zăbovi. Să nu stăm pe tînjite."
13 Porni apoi cu ochii țintă-n soare
și stîlp făcînd din dreapta lui rotirii,
întoarse stînga și grăi arare:

1. *Capul scării:* Cei doi călători au ajuns la capul scării care urca de la primul brîu la cel de al doilea, al muntelui Purgatoriului, a cărui ascensiune acorda iertarea de păcate („ce păcatu-l spală").

5. *Mai iute:* Brîul, ocolul al doilea, care înconjoară muntele este mai strîmt decît primul. În topografia *Divinei Comedii,* muntele conic al Purgatoriului este înconjurat de brîie care sînt din ce în ce mai înguste, cu cît ne apropiem de vîrf.

7. *Umbre:* Nu sînt aici nici suflete de penitenți, nici semne, adică basoreliefuri sculptate în piatra stîncii. Totul este cenușiu ca fața însăși a stîncii.

10. *Aștepta:* Să aștepte umbre de penitenți pe care să le poată întreba de drum.

14. *Stîlp:* Virgiliu s-a întors spre dreapta, către soare, ținînd fix piciorul drept și cu stîngul făcînd o mișcare ca de compas.

16 „Ți-ncredințez, lumina dulce-a firii,
cărarea mea și rugă-nalț spre tine
ca să mă-ndrumi pe căile spășirii.
19 Tu scalzi pămîntul și-i împarți lumine
și călăuz va să ne fii pe-afară,
de nu ne-abat din drum alte pricine."
22 Cam cît o milă pe pămînt măsoară
băturăm noi curînd și cu grăbire,
căci ne da ghes un dor fără hotară,
25 cînd peste noi, zburînd într-o plutire,
simțirăm duhuri ce grăiau în cor
și ne-mbiau la cina de iubire.
28 Dintîiul glas care trecu în zbor,
„*Vinum non habent*", slobozi cuvînt,
și-n urma noastră-l repetă sonor.
31 Și mai-nainte de-a se pierde-n vînt,
„Eu sînt Oreste", se rosti alt glas,

16. *Lumină:* În apostrofa pătrunsă de accente de adorație religioasă a Soarelui, Dante amestecă, ca în atîtea rînduri în *Divina Comedie*, elemente păgîne cu elemente creștine. Poetul latin cere o îndurare luminii raționale.

22. *Pe pămînt:* În puțină vreme cei doi poeți au străbătut o distanță ce pe pămînt ar fi fost egală cu o milă.

27. *Cina:* Vocile misterioase îndeamnă sufletele penitenților acestui ocol către ospățul milei, al carității.

28. *Dintîiul:* Primul exemplu este, ca și în primul brîu, al Fecioarei Maria, care în mila ei de oameni, văzînd cît erau de săraci la nunta de la Cana Galileii, l-a îndemnat pe Isus să schimbe apa în vin. Exemplul spus de vocea tainică trece pe lîngă cei doi poeți și răsună încă o dată, ca un ecou, în spatele lor.

32. *Oreste:* Cel de al doilea exemplu de caritate îl oferă vestitul erou al tragediei elene, fiul lui Agamemnon și al Clitemnestrei. Cînd, în urma asasinării mamei sale, Oreste trebuia să fie condamnat la moarte, în fața judecății s-a prezentat Pilade, declarînd că el este Oreste, pentru a pieri el în locul lui, atît de puternică era legendara lor prietenie. Dar a venit adevăratul culpabil, arătînd că el este Oreste, deci vinovatul, și că el trebuie să fie condamnat. O dată mai mult Dante se servește de exemple luate din antichitate și populează, cu anacronică îndrăzneală, ținuturile creștine ale lumii de dincolo cu antici păgîni pe care îi oferă de atîtea ori drept ilustre pilde.

dar nici el zborul nu-şi curmă-n pămînt.
34 „Ce-aud, maestre?“-am întrebat şi-am mas
s-ascult pe-al treilea ce striga: „Iubeşte
pe cel ce-n tine fără milă-a tras“.
37 „Această brînă, zise el, loveşte
în cei pizmaşi, drept care rupt anume
din dragoste e biciul ce-i plesneşte.
40 Altminteri frîul se rosteşte-n nume;
şi-ai să-l auzi pîn-ai s-ajungi iertarea
în cel'lalt brîu şi vei pricepe cum e.
43 Ci-ndreaptă-ţi ochii şi scrutează zarea
căci vei vedea şezînd mulţimi 'nainte
pe lîngă stîncă sprijinind cărarea.“
46 Privii deci ţintă şi cu luare-aminte
şi-un şir de umbre-ntrezării la rînd,
înfăşurate-n cenuşii veşminte.
49 Şi-ajunşi aproape le-auzii strigînd:
„Te roagă-n ceruri pentru noi, Marie“,
„Mihai“ şi „Petru“ şi „Voi sfinţi“ chemînd.

35. *Iubeşte:* Cel de al treilea glas tainic repeta preceptul evanghelic al lui Cristos de a iubi chiar pe duşman.

37. *Brînă:* Brîul (cornişa) pedepseşte („loveşte“) invidia, pizma. Şi din cauza aceasta, pildele date, loviturile de „bici“, sînt date din dragoste.

40. *Frîul:* Dacă loviturile de bici sînt pildele virtuţii opuse păcatului care se ispăşeşte aici (invidia), „frîul“ dimpotrivă, semnifică pilde de invidie pedepsită.

41. *Iertarea:* Pînă la trecerea către celălalt brîu, superior, în care Dante va mai fi iertat de un păcat, acela al invidiei.

43. *Scrutează zarea:* Virgiliu îl îndeamnă pe Dante să privească cu multă atenţie, pentru a putea distinge umbrele care stau lipite de stîncă, îmbrăcate în mantii de păr (cilicii), de aceeaşi culoare cu a pietrei. Ciliciul era purtat de pustnici sau de călugări ca simbol al smereniei. Mantiile acestor penitenţi aveau aceeaşi culoare cu a stîncii şi deci erau greu de distins.

52 Nu-i om pe lume, cît de crud să fie
ce nu s-ar frînge de dureri şi jale
de cîte ochii-mi arătară mie.
55 Cînd am ajuns de ei aproape-n cale
şi fiecare deluşii ce pate,
din ochii mei porni a curge vale.
58 Din pănură purtau veşminte-n spate
şi una-ntr-alta se proptea grămadă,
iar rîpa-naltă le proptea pe toate.
61 La fel şi cei ce nu-s sortiţi să vadă
cerşesc la hramuri milă, creştineşte,
şi cap la cap se-nşiră toţi pe stradă,
64 încît să simţi că mila te-mboldeşte
nu doar prin vorba ce-i auzi că-ngînă:
prin chipul lor, ce mai vîrtos cerşeşte.
67 şi precum orbii n-au din cer fărîmă
de soare să-i îmbucure, la fel
şi-acestora li-e noaptea-n veci stăpînă.
70 Căci tuturor le coase-un fir de-oţel

56. *Deluşii:* Din înfăţişarea lor se putea deluşi chinul pe care îl îndurau.

58. *Pănură:* Ciliciul, acel aspru veşmînt din păr de cal, pe care îl purtau penitenţii.

59. *Se proptea:* Aşa cum nu făcuseră în viaţă, ci dimpotrivă, acum se sprijină frăţeşte unul pe altul.

61. *La fel:* Dante, cu mîna sigură de maestru, schiţează un tablou, desigur foarte frecvent în Evul Mediu, descriind mulţimea de cerşetori orbi care se înghesuie de sărbători la porţile bisericilor şi care, pentru a stîrni o mai mare milă din partea oamenilor, nu vorbesc ci îşi reazimă capul unul pe umărul celuilalt, într-o atitudine de mută implorare.

70. *Fir de-oţel:* Umbrele penitenţilor acestui Cînt aveau pleoapele cusute cu sîrmă, aşa cum se obişnuia în epocă să fie cusuţi ochii şoimului încă neîmblînzit. Simbolul pedepsei este clar: în timpul vieţii s-au uitat cu prea multă invidie la alţii, de aceea sînt pedepsiţi acum să nu mai vadă.

pleoapă de pleoapă, ca la șoim cînd vrei
că-l învrăjbești, ca să vinezi cu el.
73 Simțeam, văzîndu-i, că-i rănesc pe ei
ce nu puteau făptura mea s-o vadă
și spre Virgil cătai, ca de-obicei.
76 Fu domnul meu în mintea mea iscoadă,
căci întrebare n-așteaptă, ci-ndată
„Vorbește scurt, grăi, dar cu plămadă."
79 Îmi sta de-a dreapta preaînțeleptul tată,
păzind să nu m-afund în surpătură,
căci nu e mal să-ncingă brîna roată.
82 Și-mi sta de-a stînga ceata mută, sură,
strîngînd din pleoape și din ochi atare,
că plînsu-i podidea prin cusutură.
85 „O, neam, grăii, încredințat că-n zare
vedea-vei mîine cea dintîi lumină,
rîvnită țintă-n gînd și arzătoare,
88 răzbească haru-a limpezi de tină

73. *Simțeam:* Umanitatea lui Dante este totdeauna profundă, ca și în acest Cînt, cînd i se pare că el ar putea ofensa acele umbre prin faptul că el le poate vedea, pe cînd ele nu. De aceea se întoarce către Virgiliu pentru a-i cere îngăduința de a întreba. Călătorul însetat de cunoaștere nu ar fi putut străbate întregul brîu, în felul acesta, fără să ia contact cu acești penitenți.

82. *Ceata mută:* Umbrele sînt scufundate în actul rugăciunilor.

83. *Strîngînd:* Verbul ne arată efortul pe care il fac umbrele de a putea plînge, de a putea face ca lacrimile să treacă prin acea oribilă cusătură.

85. *Încredințat:* Siguri de a putea vedea, pînă la urmă, pe Dumnezeu („cea dintîi lumină"). Așa precum în Cîntul XI le dorise trufașilor încovoiați din greu sub povara greutăților purtate să poată zbura curînd spre Paradis, așa le dorește acestor orbi vremelnici să poată vedea și ei curînd strălucirea luminilor Paradisului.

87. *Arzătoare:* Dorința puternică.

88. *Tină:* Zgura, urmele păcatului care mai întunecă conștiința acestor suflete.

conștiința ta, ca apa minții pură
prin ea să curgă unduind senină,
91 ci spune-mi mie, dacă știi, te-ndură,
nu-i vreun latin aici cu voi? căci poate
folos ar trage dintr-a mea făptură."
94 „Noi toți sălășluim într-o cetate
una și-aceeași; însă tu, bag seamă,
cați vreun pribeag de prin Italia, frate."
97 Așa-mi păru că prin cuvinte cheamă
un glas mai sus de unde stam și vrînd
s-aud mai bine, m-apropiai de coamă.
100 Văzui un duh care părea, șezînd,
c-așteaptă anume și de-ntrebi „au cum?"
ca orbii-aș spune, barba-n sus ținînd.
103 „Tu care vina-ți ispășești în drum,
îl agrăii, mi te vădește mie,
de tu ești cel ce mi-ai răspuns acum."
106 „Seneză-am fost, grăi, și-n cîrdășie
cu toți ceilalți îmi spăl nimicnicia,
cerșind la ceruri har și bucurie.

90. *Să curgă:* Apa minții, aducerea aminte, amintirea sa să nu mai păstreze nici o urmă din substanța neagră a păcatelor, ci să curgă curat și limpede.

92. *Latin:* Italian.

94. *Noi toți:* Umbra care vorbește vrea să spună că în Purgatoriu nu sînt deosebiri de patrie și că toți sînt locuitorii aceleași cetăți celeste. Omul în viața terestră este doar un pribeag, adevărata patrie fiind cerul.

102. *Barba-n sus:* Actul acesta de atenție concentrată îl explică Dante prin ridicarea chipului celui care vorbise, aidoma orbilor, către partea de unde se ridicase întrebarea lui Dante.

103. *Vina-ți ispășești:* Se chinuiește atît de mult pentru a putea dobîndi fericirea Paradisului.

106. *Am fost:* Personajul care vorbește este nobila sieneză Sapia, soția lui Ghinibaldo Saracini, senior al fortăreței Castiglioncello de lîngă Montereggioni, mătușa, se pare, a lui Provenzan Salvani, unul dintre protagoniștii Cîntului al XI-lea al *Purgatoriului*.

109 Nebună-am fost, deși-mi zicea Sapia,
căci mai vîrtos decît norocul meu,
al altor rău îmi ogoia prostia.

112 Și ca să crezi cîte cuvînt, chiar eu
ți-oi dovedi că m-am vădit nebună
cînd anii mei trăgeau la vale greu.

115 Pe cînd la Colle slobozeau furtună
peste senezi în luptă grea vrăjmașii,
eu mă rugam pe-ai noștri să-i răpună.

118 Zdrobiți ei fură; și văzînd ostașii
pe fugă puși, mă bucurai nespus,
și-atare-ncît, zorind în gînd hăitașii,

121 întoarsei fața cu trufie-n sus,
strigînd la cer: «Nu mă mai tem de tine!»
ca mierla-n crîng cînd gerul iernii-i dus.

109. *Nebună:* În italienește există un joc de cuvinte, pe care traducerea desigur nu a permis să-l redea, între Savia (înțeleaptă) și numele sienezei Sapia.

111. *Al altor rău:* Era atît de invidioasă încît se bucura mult mai mult de răul altuia decît de binele propriu.

114. *La vale:* Potrivit părerii lui Dante, arcul vieții coboară după vîrsta de treizeci și cinci de ani. Asemenea vîrstă avea probabil Sapia și deci ar fi trebuit să aibă și o înțeleaptă judecată.

116. *Luptă grea:* Este vorba de bătălia care a avut loc, în 1269 la Colle in Toscana, între florentini și sienezi și la care, aceștia din urmă, spre marea bucurie a Sapiei, fuseseră înfrînți.

117. *Mă rugam:* Ea s-a rugat cerului pentru înfrîngerea concetățenilor săi.

123. *Mierla:* Franco Sacchetti, strălucit nuvelist al secolului al XIV-lea italian, se face ecoul (*Novella* 149) unei legende populare potrivit căreia mierla, spre primăvară, cînd s-a făcut puțin vreme bună, strigă în ciripitul ei către Dumnezeu *că nu se mai teme de el*, deoarece a ieșit din iarnă. Așa și Sapiei, nimeni, nici chiar Dumnezeu, nu i-ar mai fi putut face ceva, după marea bucurie încercată atunci cînd și-a văzut compatrioții înfrînți.

124 În pragul morții să mă-mpac pre mine
cu Domnul vrui; ci datorința mea
n-ar fi scurtată prin spășiri, vezi bine,

127 de n-ar fi fost ca-n gînd și-n ruga sa
Pier Pettinaio să m-aducă-aminte
cuprins de milă pentru viața-mi rea.

130 Dar cine ești tu ce rostești cuvinte
suflînd din piept și n-ai pe ochi lăcată,
precum socot, deși nu văd-nainte?"

133 „Lumina lor și mie-mi va fi luată,
dar scurt răstimp, grăii, căci prea puțin
am pizmuit ce-n lume te desfată.

136 Ci mai vîrtos mă tem de cel'lalt chin,
de cel de jos și simt de-acum că-mi crește
povara-n spate și spinarea-nclin."

139 Și dînsa: „Cine, mă-ntreabă, 'ți croiește
pe-aicea drum, de să te-ntorci socoți?"
„Acesta,-am zis, ce stă și nu grăiește.

128. *Pier:* Un anumit Pietro da Campi zis *Pieptănarul* din pricina meseriei de vînzător de piepteni. A murit în 1289, în vîrstă de mai mult de o sută de ani, și era considerat ca sfînt de către locuitorii Sienei.

131. *Suflînd:* Ochii lui Dante nu erau cusuți și el sufla, respira în același timp, deci era viu, dar Sapia nu-și da încă seama de această stare excepțională.

135. *Am pizmuit:* Interesant amănunt pentru biografia și umanitatea marelui poet italian, care declara că și el a gustat din păcatul invidiei, dar că se teme mai mult de pedeapsa brîului inferior, al trufașilor, păcătuind mai mult în viață din pricina mîndriei. Chiar de acuma, viu fiind, el pare că simte grelele poveri sub care merg înclinați cei mîndri.

140. *Să te întorci:* Se înțelege clar că Sapia îl întreabă pe Dante cum a făcut de a venit în acest brîu, cînd el vorbește că se va întoarce din nou, în primul brîu, al celor trufași. Sapia [illegible] că Dante este viu.

141. *Acest[illegible]* Virg[illegible]

142 Sînt viu; de-aceea dacă vrei și poți
mă roagă pașii să mi-i port pe jos
și pentru tine printre ceilalți toți."
145 „Minune-mi spui, răspunse ea pios,
și-i mare semn că Domnul drag te ține;
deci dăruiește-mi ruga ta prinos.
148 Și mi te rog, pe ce-ai mai scump, creștine,
de-o fi să treci cîndva și prin Toscana,
urmașilor să mă vorbești de bine.
151 Căci ai să-i vezi goi și-ngîmfați în goana
de-a crede-orbește-n Talamon (dibacii!)
ce va să-i piardă ca nădejdea-n Diana;
154 dar mai cumplit s-or pierde-n port cîrmacii."

144. *Pentru tine:* Dante declara că este viu și se oferă să ducă vești despre Sapia pe pămînt.

145. *Minune:* Faptul de a străbate, viu fiind, tărîmurile de dincolo este un mare semn al grației divine.

152. *Talamon:* Sienezii, căutînd să-și întindă teritoriul și să se întărească mereu, au cumpărat, pentru a avea o ieșire la mare, portul Talamone. Dar au risipit fără de nici un folos, din vanitate și îngîmfare, bani mulți și au ajuns, din cauza zădărniciei eforturilor, obiect de ironie pentru marile orașe maritime ca Veneția, Genova, Pisa și în special pentru Florența, rivala politică de totdeauna a Sienei. Așa se explică ecoul unei asemenea atitudini din cuvintele Sapiei.

153. *Diana:* Siena era foarte săracă în apă potabilă. Aceasta explică pentru ce locuitorii ei au întreprins nenumărate și costisitoare săpături pentru găsirea unui fluviu subteran, numit Diana, și pe care o veche legendă îl făcea să curgă pe sub zidurile cetății. Și această acțiune, pînă la urmă falimentară, a fost o altă țintă a ironiilor celorlalte mari orașe ale Italiei.

154. *Cîrmacii:* În textul original: „*li ammiragli*". Ironia atinge un grad înalt. Amiralii acestei inexistente flote sieneze (cetățenii Sienei deci), vor păți-o mai rău, pentru că vor muri pînă la urmă de malarie în mlaștinele Maremei toscane, încercînd să creeze la Talamone un mare port.

CÎNTUL XIV

Al doilea ocol: Invidia. Guido del Duca și Rinieri da Calboli. Toscana și Romagna în 1300.

1 „Au cine-i cel ce muntele-ocolește
'nainte ca prin moarte să-și ia zborul
și după plac privirile-și rotește?"
4 „N-aș ști să spun, dar singur nu-i cu zorul:
întreabă-l tu, căci mai aproape-i ești
și ca să-ți spună, ia-l cu binișorul."
7 Astfel ședeau de-a dreapta mea-n povești
doi inși plecați, și ridicînd bărbia
ca să mă-ntrebe și să afle vești,
10 unul grăi: „O, tu, ce-ți porți solia
în trupul tău spre dreapta judecată,
te-ndură și vădește-ți obîrșia
13 și spune-ne de unde vii; căci cată
să ne mirăm de ce-ți sorti preasfîntul
ca de-o minune cum n-a fost vreodată."
16 Grăii: „Toscanei i-e brăzdat pămîntul
de-un rîu ce-n Falterona izvorește

1. *Au cine-i:* Vorbesc între ele două umbre. Prima întreabă cine este omul care ocolește muntele Purgatoriului, avînd ochii liberi, necusuți, așa cum desigur ar fi fost suprema lor dorință.

4. *Singur:* Toate aceste amănunte le putuseră afla din dialogul dintre Dante și Sapia.

8. *Doi inși:* Primul dintre cei doi care vorbesc este Guido del Duca, din familia ghibelină degli Onesti, seniori ai Bertinoro-lui din Romagna. Celălalt este guelful Rinieri dei Paolucci, senior de Calboli, mort în lupta pentru apărarea orașului Forlì.

17. *Un rîu:* Acesta este Arnul, ce străbate Toscana și Florența. *Falterona:* Una dintre cele mai înalte creste ale Apeninilor, la hotarele Toscanei și Romagnei, de unde izvorăște Arnul.

şi zeci de leghi nu-i stîmpără avîntul.
Din matca lui făptura mea porneşte;
dar al meu nume în zadar v-aş spune,
căci faimă-n lume încă nu-şi croieşte."
„De-al tău cuvînt pătrund cu-nţelepciune,
de Arno-mi pare că vorbeşti, străine",
grăi dintîiul duh cu sfiiciune.
Iar celălalt: „De ce ascuns el ţine,
îl întrebă, al apei falnic nume,
cum faci cu ce-i de rău sau de ruşine?"
Răspunse atunci cel întrebat anume:
„N-aş şti să spun, dar s-ar cădea ca ei,
acestei văi, să-i piară numa-n lume:
căci din obîrşe unde-s vajnici chei
şi-atare munţi (de unde-i rupt Pelorul),
încît puţini pot ţine piept cu ei,
şi pînă-n mare de-unde adună norul
ce dă ea-n schimb cînd se revarsă toată,
ca altor rîuri să le crească sporul,
de bine, ca de şerpi, fug toţi în gloată,

21. *Faimă:* În textul italian: „numele nu este încă răsunător". Versul acesta ni-l arată pe Dante, deşi trecuse de ocolul orgolioşilor, păstrînd mai departe aceeaşi înaltă conştiinţă a valoarii personalităţii sale.

25. *Ascuns el ţine:* Ranieri a observat, cu multă justeţe, că Dante s-a ferit să pronunţe numele fluviului, ca şi cînd s-ar fi temut, aşa cum se întîmplă cînd nu îndrăzneşti să vorbeşti, avînd parcă de ascuns lucruri oribile.

29. *N-aş şti:* Răspunzînd tăios, Guido declară că el nu cunoaşte motivele lui Dante, dar că într-adevăr numele acesta ar trebui să dispară din lume. Şi începe să înfăţişeze mizerabila stare a Romagnei.

32. *Pelorul:* Lanţul Apeninilor din care s-a rupt Sicilia, la capul Peloro.

34. *Pînă-n mare:* Este minunat descris în această terţină eternul ciclu al apei: ocean-ploaie-fluviu-ocean.

35. *Revarsă.* E atît de bogată în ape regiunea Falteronei încît nu poate fi întrecută de multe alte regiuni.

ori că năravul le-a tocit simţirea,
ori fiindc-a fost şi-i valea blestemată.
De-aceea-ajuns-au ca să-şi schimbe firea
pînă-ntr-atît cei ce trăiesc pe vale,
de parcă Circe le-a schimbat menirea.
Şi printre porci ce-s vrednici de dangale,
şi nu de pîne, ci de jir şi ghindă,
dintru-nceput îşi sapă firav cale.
Şi scoborînd dă de potăi ce-n tindă
veninu-şi scuipă hămăind, şi-n lături
îşi suce nasul şi-alte căi colindă.
Şi pe măsură ce topeşte-omături
şi mi se-ngroaşă făurind bulboane,
din cîini cresc lupi şi i se-ndeasă-alături.
Trecînd apoi prin chei şi prin gropane,

38. *Năravul:* În întreaga vale a Arnului, toţi locuitorii ei sînt vrăjmaşi virtuţii, fie din cauza influenţei nefaste a climei acelei regiuni, fie din cauza relelor obiceiuri pe care le-au dobîndit.

42. *Circe:* Faimoasa magiciană care l-a ţinut pe Ulisse lîngă ea atîta vreme, şi care, cum se ştie din Homer, îi schimbase pe cei îndrăgostiţi de ea în animale, îndeosebi în porci.

43. *Porci:* Aşa cum se va vedea în versurile următoare, locuitorii acestei văi a Arnului (Valdarno) sînt comparaţi de Dante cu variate animale. Primii, cei din regiunea Casentino, sînt aidoma porcilor demni de a se hrăni numai cu ghindă, ţinînd seama de urîtele lor obiceiuri.

46. *Potăi:* Aşa îi numeşte Dante pe aretini care se mulţumesc doar să rînjească asemenea javrelor neînstare să muşte. Aluzie la aroganţa aretinilor şi slaba lor forţă politică.

48. *Suce nasul:* În textul italian: „întoarce botul". Arnul este personificat printr-un mare animal, desigur puternic şi curajos, care, scîrbit de scheunatul unor asemenea potăi impertinente şi laşe, întoarce „nasul". Admirabilă este această imagine şi prin corespondenţa ei geografică. Într-adevăr, lîngă Arezzo, fluviul face o cotitură către apus.

51. *Lupi:* Aceştia sînt florentinii; spre deosebire de inofensivele javre aretine, lupii Florenţei sînt sălbatici, ei sfîşie dar mai ales se sfîşie între ei, în atîtea lupte fratricide, de facţiuni politice.

găsește vulpi, șirete-astfel și crude,
că nu se tem de curse și capcane.
55 Și n-am să tac fiindcă cel'lalt m-aude:
spre bine fi-va ăstui viu prin mine
să afle ce urzește Sfîntul Jude.
58 Aievea-ți văd nepotul crunt, vecine,
cum hăituiește lupi pe lîngă apă
și bagă spaimă-n crudele jivine.
61 De vii le vinde pielea; nu-i îngroapă,
și-i chinuie ca fiara înrăită;
răpește vieți și sieși cinstea-și sapă.
64 Și-nsîngerat, pădurea apoi, cernită,
o lasă-astfel, că mii de ani să treacă,
nicicînd va crește deasă și-nfrunzită."
67 Precum obrazul cătrănit și-apleacă
cel care-aude prevestiri de rele,
de ficunde amarul lor l-îneacă,
70 la fel și duhul, auzind de ele,
păli la chip și-l apleeă-nainte,
cînd tîlcul vorbei pricepu cu jele.

53. *Vulpi:* Locuitorii cetății Pisa, vicleni traficanți și negustori care nu se tem de nici o cursă.

58. *Nepotul crunt:* Nepotul lui Rinieri da Galboli, Fulciero, *podestà* al Florenței în 1303, a persecutat îngrozitor pe Albi. El este cel care a hăituit pe lupii florentini. Într-adevăr, cele două cronici contemporane ale lui Villani și Compagni îl înfățișează ca pe un insetat de sînge și de răzbunare.

61. *De vii:* Fulciero, cu cruzimea unei fiare înrăite (deci expertă în omoruri), îi va vinde pe Albi, ca pe o carne, Negrilor, răpind în felul acesta multora viața, iar sie însuși onoarea.

64. *Pădurea:* Florența, care este ca pădurea infernală din primul Cînt al *Divinei Comedii.*

65. *Mii de ani:* Nici în mii de ani această pădure, Florența, nu se va mai întoarce la vechea stare (în italienește: „nu va mai reinverzi") atît de multe au fost între zidurile ei asasinatele, venalitatea politică, exilurile și persecuțiile.

71. *Păli la chip:* Cînd au pătruns în el toate acele cuvinte terbile ce-i anunța nenorocirile abătute asupra Florenței si rușinea asupra familiei sale.

73 Mîhnirea lui și-a celuilalt cuvinte
mă îndemnară să-i întreb de nume
și-n întrebare pus-am dor fierbinte.
76 Atunci, înduplecat de rugăciune,
cel ce vorbise la-nceput grăi:
„Tu-mi ceri să-ți spun ce nu vrei tu a-mi spune.
79 Dar fiindcă Domnul te-a adus aci
cu harul lui care străluce-n tine,
că-s Guid del Duca ți se cade-a ști.
82 Atîta pizmă-mi clocotea în vine,
încît obrajii-mi vinețeau de ciudă
cînd alții-n jur vedeam c-ajung la bine.
85 Atare paie secer azi cu trudă:
de ce rîvnești un bun ce păgubește
pe altu-n loc, o, lume, tu, zăludă?
88 Rinier e-acesta; spada lui cinstește
întregul neam de Calboli, din care
nici un urmaș pe urma lui pășește.
91 Căci în Romagna, între Ren și mare,
nu doar sămînța-i a uitat ce-i vajnic
și e spre bine-n trai și-n desfătare,
94 ci toată valea-i năpădită-amarnic
de-atari buruieni și mărăcini pestriți,
că plug să pui și tot ar fi zadarnic.

78. *Nu vrei:* Să ne spui numele.

80. *Harul:* Îngăduindu-ți să străbați, viu fiind, țările de dincolo de lume.

85. *Atare paie:* Din holda lui, din ce a semănat, acum recoltează astfel de paie: este pedepsit adică, aici în Purgatoriu, pentru păcatul invidiei.

86. *De ce:* Expresia este obscură. Îi va fi explicabilă lui Dante în Cîntul următor.

91. *Între Ren și mare:* Se delimitează astfel hotarele Romagnei din vremea aceea în care nu numai familiile lui Rinieri sau Guido del Duca erau lipsite de bunurile adevărate ale vieții civile.

95. *Mărăcini:* Așa cum Florența era o „pădure cernită". Romagna este un nesfîrșit mărăciniș.

97 Au fost-au Lizzo și Manard stîrpiți?
Carpigna, Traversari n-au dat roadă
O, romagnoli, pui de viteji, corciți!
100 Bologna-un Fabbro nu va fi să vadă,
Faenza-un Fosco, răsărit pe lume
din bob de pir preaminunată mladă?
103 Să nu te miri de plîng cu-amărăciune
cînd pomenesc de cei cu cari crescui,
de Guid da Prato și de Azzo-anume,
106 și de Tignoso și de ceata lui,

97. *Au fost-au:* Versurile acestea pot fi apropiate de refrenele lui Francois Villon despre *doamnele* și *seniorii de altădată*. *Lizzo:* Lizio da Valbona, gentilom guelf, tovarăș de luptă al lui Rinieri în apărarea cetății Forli. *Manard:* Arrigo Manardi (și el din Bertinoro), prieten poate al lui Guido del Duca, cunoscut din cronicile contemporanilor ca un virtuos și generos cavaler.

98. *Carpigna:* Guido, conte de Carpigna, guelf vestit pentru dărnicia lui. Mort la Montefeltro către 1280. *Traversari:* Pier Traversaro, guelf, senior al Ravennei. A murit în 1225. Ospitalitatea și generozitatea lui au fost cîntate de unii poeți provențali.

99. *O, romagnoli:* Invectiva izbucnește cu accente amare împotriva stărilor de lucruri prezente, după enumerarea unor astfel de străluciți reprezentanți ai Romagnei în trecut.

100. *Fabbro:* Aluzie la un Fabbro dei Lambartazzi, conducător ghibelin al Bolognei, mort la Viterbo în 1259.

101. *Fosco:* Bernardino di Fosco, vajnic apărător al orașului său Faenza împotriva asalturilor împăratului Frederic al II-lea. Avea o origine umilă (din „bob de pir" devenise „preaminunată mladă").

103. *Să nu te miri:* Să nu se mire Dante că Guido plînge și vorbește în același timp. El nu mai poate îndura gîndul degenerării țării sale.

105. *Guid da Prato:* Guelful Guido da Prato, care a trăit prin 1228, s-a ridicat și el de jos spre sarcini importante. *Azzo:* Ugolino d'Azzo. Consul al Faenzei prin 1170, reprezentîndu-și orașul la încheierea tratatului de pace de la Constanța (1183) între Frederic Barbarossa și Liga lombardă.

106. *Tignoso:* Frederigo Tignoso, nobil foarte ospitalier din Rimini, capul unui grup de inși darnici ca și el.

de Traversari și Anastagi din care
nici unii-n urmă nu lăsară pui,
109 de cavaleri și doamne-mbietoare,
de dor și griji ce ne-ndemnau spre bine,
pe unde azi nasc corcituri și fiare.
112 O, Brettinor, de ce mai rabzi rușine,
cînd neamul tău pe el se surghiunește,
ca nu cumva să se-nrăiască-n tine?
115 Nu face rău de-n prunci nu se-nmulțește
Bagnacaval; dar rău de-n Castrocar
și-n Con poporu-atare conți puiește.
118 Și bine-or face și Paganii iar,
cînd vor scăpa de diavolul clănțău,
dar puri să fie s-or căzni-n zadar.
121 O, Ugolin dei Fantolin, de rău
ți-e numele la adăpost, de vreme
ce să ți-l spurce nu-i urmaș de-al tău.

107. *Traversari:* Familia dei Traversari și familia Anastagi, foste familii de frunte din orașul Ravenna, decăzute cu totul pe vremea lui Dante.

109. *De cavaleri:* Cu melancolie își amintește Guido de tot ceea ce a întruchipat farmecul și virtuțile lumii de altădată, în contrast cu prezentul de rușine.

112. *O, Brettinor:* Sau Bertinaro, oraș al Romagnei, în care odată au domnit bunele moravuri, faimos acum prin certurile și luptele civile.

116. *Bagnacaval:* Mic oraș în Romagna, unde stăpînea familia conților Malvicini, care nu au mai vrut să se perpetueze printr-o filiațiune masculină. *Castrocar:* Castrocaro, localitate lîngă Forli, stăpînit de o familie nobilă decăzută.

117. *Con:* Conio, oraș din Romagna. Sensul versurilor 116—117 este acesta: Fac rău conții din Castrocaro și din Conio că mai nasc asemenea fii („conți"), care au o fire atît de rea.

118. *Paganii:* Familie de nobili din Faenza, care vor deveni mai buni cînd vor scăpa de-al lor „diavol" (Maghinardo dei Pagani), mort în 1302, poreclit Satana pentru marea lui răutate și viclenie.

121. *Fantolin:* Ugolino dei Fantolini, nobil guelf, mort în 1203, înzestrat cu mari virtuți. A murit fără moștenitori, de aceea faima lui nu va putea fi vătămată de descendenți josnici.

124 Te du, toscane; mi-e mai drag a geme,
decît a spune, cînd vorbind, în gînd
îmi amintesc de cea apusă vreme."
127 Știam că morții ne-auzeau umblînd
și drept aceea prin tăcerea lor
ne-ncredințau că nu greșim mergînd.
130 Rămași apoi noi singuri pe ponor,
ca fulgerul cînd norul îl despică,
un glas strigă din fața noastră-n zbor:
133 „De m-or găsi, m-or înjunghia, mi-e frică!"
pierind apoi ca tunetul ce moare,
cînd vîntu-împrăștie norul și-l ridică.
136 Și-abia se stinse cea dintîi strigare,
că altă voce izbucni durută,
ca după fulger tunet greu în zare:
139 „Aglaura-s în piatră prefăcută!"
și-nfricoșat mă apropiai în cale
de călăuza ce ședea tăcută.

124. *Te du, toscane:* Adresîndu-i-se lui Dante, despre care pînă acum știe numai că e toscan, Guido del Duca își întrerupe vorbirea, înecat de plîns, la amintirea patriei iubite, atît de decăzută acum.

128. *Tăcerea:* Prin tăcerea lor, cele două suflete arătau că drumul celor doi poeți este cel bun. Altfel, după zgomotul pașilor lui Dante care s-ar fi îndreptat greșit într-o altă direcție, ei și ar fi dat seama și i-ar fi avertizat.

132. *Un glas strigă:* Glasul care străbate ca un tunet întregul cerc dă prima pildă de invidie pedepsită: Cain care l-a ucis, pizmuindu-l, pe fratele său Abel. Cuvintele pronunțate sînt extrase din *Geneză* (IV, 14). Sînt admirabile aceste versuri care descriu zgomotul puternic și neașteptat al sunetului precum și stingerea lui lentă.

139. *Aglaura:* Un alt exemplu de invidie pedepsită. Aglaura, fiica regelui atenian Cecrops, invidiind-o pe sora sa Herse, pe care o iubea zeul Mercur, acesta a metamorfozat-o în stîncă (cf. Ovidiu, *Metam.* II, V, 708 urm.).

141. *Călăuza:* Virigiliu. Dante, înspăimîntat la auzul unor asemenea glasuri tunătoare, care clamează pilde de invidie pedepsită, se trage spre Virgiliu.

142 Văzduhu-n jur se potolea agale,
cînd: „Ăsta-i frîul ce-ar trebui să-l țină,
grăi Virgil, pe om într-ale sale.
145 Dar voi momeala o smuciți din tină
și-Ucigă-l-toaca vă cuprinde-n clește
căci pildă nu-i, nici frîu ca să v-ațină.
148 Zadarnic ceru-n jur vi se-nvîrtește
și frumuseți ce-s veșnice v-arată;
privirea voastră doar spre lut țintește,
151 de-aceea-i drept ca Domnul să vă bată."

150. *Spre lut:* Cerul se rotește cu mărețele lui străluciri și frumuseți eterne, dar oamenii se îndreaptă mereu către pămînt. Cîtă umanitate simplă străbate versurile *Divinei Comedii!*

CÎNTUL XV

Al doilea ocol: Invidia. Al treilea ocol: Mînia.
Pilde de blîndețe.

1 Cam cît din zori pînă-ntr-al treilea ceas
zărești din sfera ce ca pruncu-n joacă
se-nvîrte-ntr-una, fără-a ști popas,
4 cam tot atîta-i rămînea să facă
și soarelui pe drum de seară; noapte
era la noi; la ei bătea de toacă.

2. *Sfera:* O perifrază din domeniul astronomiei, pentru a spune că mai rămăsese atîta timp pînă la apusul soarelui („sfera ce ca pruncu-n joacă se-nvîrte-ntr-una" fiind într-o continuă mișcare) cît acesta străbate spațiul din zorii zilei pînă la ora a treia medievală (corespunzătoare orei 9 moderne).
5. *Noapte:* Pe pămînt, în Italia, unde Dante scrie *Divina Comedie*.
6. *La ei:* În Purgatoriu.

Şi drept în faţă ne loveau culcate
săgeţile solare; către-apus
păşeam, căci coasta rămăsese-n spate,

cînd dintr-o dată mă simţii răpus,
mai aprig ca-nainte, de-o lucoare
şi taina ei mă minună nespus.

La ochi atuncea dusei palma-atare,
încît să-mi fac din dosul ei unealtă
ca să prefire raza-aprinsă-n zare.

Precum din apă sau oglindă saltă
o rază frîntă de cealaltă parte
şi urcă-apoi, precum în jos cealaltă

s-a fost lăsat şi drum egal desparte
de linia pietrei, precum fapta-nvaţă
şi-aşa cum scrie-nvederat în carte,

aşa-mi păru c-aş fi izbit în faţă
de-un foc răsfrînt şi răsucii pe dată
privirea mea din raza lui măreaţă.

„Ce-o fi, grăii, lumina asta, tată,
de-al cărei foc nu-mi pot feri privirea
şi către noi pare-a veni săgeată?“

„Să nu te miri de te-a orbit sclipirea
făpturilor cereşti, grăi. Socoate
că-i sol ce-mbie-a ne grăbi suirea.

7. *În faţă:* Inconjuraseră de la răsărit la apus un sfert al celui de al doilea brîu.

11. *Lucoare:* Luminii soarelui i se adaugă strălucirea unei lumini noi.

20. *Linia pietrei:* Imaginea aceasta indică perpendiculara pe care o marchează firul cu plumb. Dante, în aceste versuri, vorbeşte despre legile reflexiunii, după care unghiul de reflexie este egal cu cel de incidenţă.

21. *Carte:* În cartea *Catottrica*, în care este sintetizată geometria euclidiană.

26. *Nu-mi pot feri:* Ochii lui Dante nu pot îndura marea strălucire a luminii noi.

Veni-va vreme cînd acestea toate
nu-ţi vor mai fi spre chin, ci bucurie,
pe cît cu firea-ai să le poţi răzbate.“

Şi-ajunşi apoi la cea din cer solie,
cu glas voios ea ne-ndemnă: „Urcaţi,
căci scara-aici suiş mai lin înscrie“.

Urcam la deal de ochii ei vegheaţi
şi „Fericiţi cei milostivi“ cîntînd
şi „Voi, care-aţi învins, vă desfătaţi!“

o auzeam. Ci singuri fiind şi-umblînd
lîngă Virgil, am cugetat adică
să trag folos din vorba lui mergînd

şi-l întrebai: „Au ce-o fi vrut să zică
cel din Romagna cînd vorbea de-un bun
ce, păgubind, mai multora le strică?“

„El ispăşeşte, mă-nvăţă, 'n surghiun
al pizmei rău şi, dojenind pe fraţi,
de ea-i fereşte.-Ascultă ce-am să-ţi spun:

Fiindcă rîvniţi cu mult prea mult nesaţ
un bun ce-i scris ca prin părtaşi să pată,
vă suflă pizma-n foale şi oftaţi.

31. *Veni-va vreme:* Cînd Dante se va obişnui cu vederea făpturilor celestre.

36. *Suiş:* Mai lin este suişul acestei noi scări, acum cînd Dante e uşurat de două mari păcate capitale, trufia şi pizma.

38. *Milostivi:* Este fericirea a cincea evanghelică (Matei, V, 5), care exaltă mila, opusă în acest brîu invidiei.

39. *Aţi învins:* Dante Alighieri, care a învins păcatele din cercurile anterioare.

44. *Cel din Romagna:* Este Guido del Duca, ale cărui cuvinte obscure îl fac pe Dante să-i ceară lămuriri lui Virgiliu.

47. *Al pizmei rău:* Invidia, pe care o vede acum cît este de vătămătoare şi de aceea vrea să-i ajute pe oameni să fugă de ea.

51. *Foale:* Invidia îi chinuie pe oameni, face să se mişte foalele care aţîţă la plînsete şi chinuri.

52 Căci dacă dorul de suprema roată
dorințele vi le-ar mîna în sus,
nici teamă-n suflet n-ați simți vreodată.
55 Pe cît mai mulți «al nostru» spun și-au spus,
pe-atîta-n cer ce-i împărțit sporește
și-așijderi mila pentru cel răpus."
58 „Dorința mea și mintea-mi lăcomește
mai multe-a ști, răspuns-am, ca-nainte
și o-ndoială mă cuprinde-n clește.
61 Cum poate-un bun, de-i împărțit, părinte,
să-mbogățească pe mai mulți prin sine,
decît de-ar fi pe mai puțini s-alinte?"
64 „Pentru că scurmi, grăi atunci spre mine,
țărîna voastră zi și noapte-ntr-una,
te zbați în neguri. Negrăitul Bine,
67 nețărmuritul, cel de totdeauna,
către iubire se răsfrînge-atare
precum în iezer se răsfrînge luna.
70 Atît se dă, precît găsește-ardoare:
și-a dragostei simțiri dacă sporesc,
și harul sfînt sporește în vigoare.
73 Pe cît mai mulți în ceruri se-ndrăgesc,
pe-atîta crește al iubirii plin

52. *Suprema roată:* Sferele cerești.

54. *Teamă:* Teama, frica de acest păcat.

61. *Cum poate:* Aceasta este îndoiala, nelămurirea lui Dante, cum un bun împărțit între mai mulți îi satiface totuși pe fiecare mai mult decît dacă acel bun ar fi împărțit între mai puțini.

66. *În neguri:* Argumentarea lui Virgiliu e clară și luminoasă. Dante extrage însă din ea îndoieli și neclarități. „Negrăitul Bine" este Dumnezeu însuși.

69. *Precum;* Comparația este de o mare artă.

70. *Atît se dă:* Sensul terținei este acesta: Dumnezeu se dăruiește cu atît mai mult, cu cîtă dragoste de el, unită cu mila, găsește în sufletul omenesc.

și înde ei iubirea-și oglindesc.
76 Iar dacă foamea-ți n-am răzbit s-alin,
veni-va Beatrice să te-nfrunte
și-a tale vreri vă mulțumi deplin.
79 Ci cată-acum să lepezi de pe frunte
și celelalte cinci peceți pe care
le vindecă prin lacrimi acest munte."
82 Voiam să-i spun: „Eu ție-ți dau crezare",
cînd mă trezii pe cel'lalt brîu și vrerea
mi-o frînse-n gînd privirea doritoare:
85 O nălucire îmi răpi vederea
și-un sfînt lăcaș mi se-arătă prin ea
și oameni mulți brăzdîndu-i încăperea.
88 În prag o mamă fiu-și dojenea
și întristată-l întreba mereu:
„De ce, copile, te-ai purtat așa?
91 Noi pretutindeni te-am căutat; și eu
și tatăl tău". Și astfel zicînd, femeia
pieri din ochii și din gîndul meu.

75. *Oglindesc:* Cu cît este mai mare iubirea de oameni (în orig.: „caritatea"), cu atît este mai mare fericirea sufletelor, fiecare reflectînd asupra tuturor celorlalte propria-i bucurie și strălucire, așa cum răsfrîng oglinzile una asupra alteia lumina soarelui sau a altui izvor luminos.

77. *Veni-va:* Beatrice, care îl va lămuri pe Dante cu toate problemele la care el, Virgiliu, nu a putut da un răspuns satisfăcător.

80. *Peceți:* Sînt cele cinci inițiale *P* care mai rămăseseră înscrise pe fruntea lui Dante.

81. *Prin lacrimi:* Și aceste ultime cinci răni, simboluri ale păcatelor, nu se vor vindeca decît prin pocăință deplină.

82. *Eu ție:* Dante vrea să-i mulțumească lui Virgiliu pentru lămuririle date, care i-au „săturat" foamea dorinței de a ști.

83. *Brîu:* Acesta este cel de al treilea ocol, al mîniosilor.

90. *De ce, copile:* Primul exemplu de blîndețe este narat de Dante aproape cuvînt cu cuvînt după Evanghelia lui Luca, în care se arată cum Fecioara Maria, după trei zile de neliniștită căutare, l-a găsit pe copilul Isus în Templul Ierusalimului, printre învățați și doctori ai religiei, și că nu s-a mîniat pe el, ci l-a mustrat ușor, cu dulci și blînde cuvinte.

94 Dar alta-n loc îmi apăru şi-aceea
plîngea cu stropii ce ţi-i stoarce-amarul
cînd din mînie naşte-n noi scînteia.
97 Şi-astfel zicea: „De stăpîneşti hotarul
cetăţii mîndre ce-a-nvrăjbit pe zei
şi-n lume ştiinţei i-a-mprăştiat nectarul.
100 loveşte Pisistrate cu temei
în cel ce-n drum ne-a sărutat copila“.
Drept care domnul îi răspunse ei
103 cu glas blajin: „De nu-i păzim cu mila
pe cei ce ne-ndrăgesc cu străşnicie,
au de vrăjmaşi cum ne-om vădi noi sila?“
106 Văzui apoi mulţime cu mînie
lovind un tînăr ce răbda supus
şi-urlînd cîinos: „Ucis, ucis să fie!“
109 Iar el, sărmanul, se-nchircea răpus
de moartea ce-l frigea în mădulare,
dar ochii-i aţintea spre ceruri, sus,
112 şi pentru gloată se ruga iertare,
purtînd pe chip pecetea ce descuie
a milei tainiţi, slobozind iertare.

94. *Dar alta:* Cel de al doilea exemplu de blîndeţe este luat de Dante din antichitate, din cronicile lui Valerius Maximus. Aci se arată că Pisistrate, tiran al Atenei (605—527 î.e.n.), avea o fată de o rară frumuseţe, pe care un tînăr, îndrăgostit nebuneşte de ea, a sărutat-o în plină stradă. Soţiei sale, care îi cerea răzbunare Pisistrate i-a răspuns: „Dacă ucidem pe cei care ne iubesc, ce vom face celor care ne urăsc?“

98. *Cetăţii:* Vestita cetate a Atenei. Pentru a-i da nume şi a fi protectorii cetăţii, au purtat război (mai degrabă o întrecere între cei care vor dărui cel mai folositor lucru marii cetăţi), Poseidon şi Palas Atena. Dăruind măslinul, a învins zeiţa înţelepciunii. Numele cetăţii Atena este vestit în întreaga lume, de aci răspîndindu-se pretutindeni ştiinţa.

107. *Un tînăr:* Cel de al treilea exemplu este martirul Ştefan, care a fost ucis cu pietre de către Iudei. În agonie, el se roagă lui Dumnezeu să-i ierte pe cruntii lui ucigaşi.

115 Cînd sufletu-mi se-ntoarse-n cărăruie
spre cîte-s adevăr şi fără el,
ce-am luat drept greş, am priceput că nu e.
118 Ci domnul meu ce mă vedea cum cel
ce-abia cu greu din somnu-i se desface,
grăi: „Ce ai, de nu te ţii de fel
121 şi mergi năuc de o bucată-ncoace,
cu ochii duşi şi tălpi împleticite
ca cei ce-ntrec măsura-n boloboace?“
124 „De vrei s-asculţi, părinte-al meu slăvite,
ţi-oi spune, zis-am ce-am văzut-nainte
cînd mă mişcam păşind pe dibuite.“
127 „Chiar de-ai purta un obrăzar ce minte,
Virgil răspunse, nu e gînd pe lume
să-mi fie-ascuns din cîte-ţi umblă-n minte.
130 Cîte-ai văzut s-au perindat anume
ca să te-nfrupţi din undele de pace
pe care Domnul le revarsă-n spume.
133 N-am întrebat «Ce ai?» precum ar face
oricine vede, dar e orb şi-ntreabă,
cînd celălalt fără suflare zace,
136 ci-am întrebat ca să te-ndemn la grabă,
precum pe leneşi i-mboldeşti strigînd
cînd nu se-ndeamnă-n zori de zi la treabă.“

116. *Spre cîte-s adevăr:* Realitatea exterioară. Dante fusese pînă atunci scufundat într-o viziune interioară în care crezuse drept realităţi sensibile, imaginile viziunii; dar aceste erori nu erau în substanţa lor false, pentru că ele avuseseră cîndva loc în istoria lumii.

120. *De nu te ţii:* Dante era aidoma aceluia pe care îl trezeşti din somn dintr-o dată, de abia se mai putea ţine pe picioare.

127. *Obrăzar:* Dante nu-i poate ascunde niciodată nimic lui Virgiliu.

133. *N-am întrebat:* Virgiliu nu l-a întrebat pe Dante fiindcă l-a văzut şovăind, împleticindu-se, umblînd ca în vis, ci pentru a-l întări, pentru a-l îmbărbăta la drum.

137. *Leneşi:* Aşa sînt îndemnaţi leneşii să folosească bine ziua care începe.

Mergeam cu ochii-n depărtări cătînd
prin razele ce scoborau molcum
în faptul serii şi sclipeau plăpînd.
Şi dintr-o dată ne-nveli un fum
mai negru decît noaptea-ascunzătoarea
şi fără chip să i te-abaţi din drum;
el ne orbi şi ne-necă suflarea.

139. *Mergeam:* Începe o descriere realistă a apusului şi a unui fum dens care îi cuprinde încet pe cei doi călători.

CÎNTUL XVI

Al treilea ocol: Mînia. Marco Lombardo. Despre liberul arbitru şi corupţia lumii. Corrado da Palazzo, Gherardo da Camino, Guido da Castello, Gaia.

Nici fund de iad, nici noapte fără lună
pe-un petic strîmt de boltă-acoperită
cu nori cumpliţi ce prevesctesc furtună
nu mi-au umbrit cu-atare deasă sită
privirile, ca fumu-înecăcios
ce mă-nţepa ca pănura scrobită.
Şi fiind silit să las privirea-n jos,
Virgil simţind că mă abat din cale,
mă sprijini cu umăru-i vînjos.

1. *Fund de iad:* Întunericul Infernului.
6. *Pănura:* Vălul acesta de fum era dens, împiedicînd vederea, şi aspru, înţepător, făcînd să usture ochii şi pielea.
7. *Silit:* Dante este silit să închidă ochii din cauza fumului care îl orbea.

Cum merge orbul şi se lasă moale
(spre-a nu se pierde sau izbi în drum),
în bunăvoia călăuzei sale,
aşa şi eu prin negriciosul fum,
după Virgil ce mă-ndemna spunînd:
„De spata mea să nu te laşi nicicum".
Mulţimi de glasuri auzeam, părînd
a cere-n cor să li se curme-amarul
prin cel ce spală de păcat iertînd.
Cu „*Agnus Dei*" le-ncepea troparul,
pe-un glas şi-o formă, de-ai fi zis pe drept
că-n bună pace-şi împărţesc hotarul.
Şi-am zis atunci: „Părinte preaînţelept,
ce-aud sînt duhuri?" „Chiar aşa, grăi,
şi-şi spală furia adunată-n piept."
„Dar tu ce fumul ni-l destrami pe-aci
vorbind de noi de parcă timpul încă
l-mparţi în luni şi-l măsuri zi de zi?"
Astfel o voce se rosti adîncă.
„Răspunde-i şi te roagă să ne-arate,
grăi Virgil, ce drum pătrunde-n stîncă."

10. *Cum merge:* Terţina reprezintă încă o dată marea putere de observaţie şi realismul lui Dante Alighieri.
14. *Spunînd:* Neputînd vedea, el asculta cuvintele călăuzei care îl purta prin valul dens al fumului.
15. *Să nu te laşi:* Simbolul este clar: Virgiliu, raţiunea umană, îi spune omului să nu se rătăcească niciodată în fumurile mîniei, ci să urmeze credincios vocea limpede, puternică a raţiunii.
19. *Agnus Dei:* Mielul lui Dumnezeu, Isus Cristos, este numit astfel în Evanghelia lui Ioan (I, 29). *Troparul:* Melodie liturgică. De observat concordanţa între textul şi melodia rugăciunii cîntate în comun, acum, de mînioşii care tot timpul vieţii au fost despărţiţi, furioşi fiind unul pe altul.
27. *Zi de zi:* A împărţi timpul în zile („*calende*", în textul orig.), înseamnă a fi încă în viaţă. Sufletul acestui penitent poate să-şi dea seama din versul anterior, cu întrebarea lui Dante, că acesta străbate viu densul fum al acestui brîu al Purgatoriului.
30. *Ce drum:* Accesibil pentru urcarea la brîul următor al muntelui

„O, duh, ce mi te cureţi de păcate
ca pur s-ajungi la cel ce-ţi dete viaţă,
urmează-mă şi-n taine vei răzbate."
„Cît slobod mi-e, te voi urma prin ceaţă,
şi dacă văzul nu răzbeşte-n zare,
auzu-n schimb ne va fi-n drum povaţă."
Şi-am zis atunci: „În faşa trecătoare,
de care moartea ne despoaie, sui
şi-am cunoscut a iadului dogoare.
Dar dacă Domnu-în bunătatea lui
mă-nvredniceşte să-i cunosc grădina
pe-o cale cum nicicînd n-a fost şi nu-i,
tu spune cine-ai fost şi pe colina
din sus de noi ne du, căci vorba ta
ne va-ndruma ca-n zori de zi lumina."
„Lombard am fost şi Marco mă chema:
virtutea-n lume-am îndrăgit cu sete,
dar azi puţini ţintesc cu arcu-n ea.
De vrei să urci mergi drept lîngă perete."
Astfel grăi şi-apoi: „Şi pentru mine
te roagă sus", mai adăugă şi stete.
„Mă jur, răspuns-am, să mă rog, creştine;
dar voi dintîi să scap cu dinadins
de-o îndoială ce-ncleştat mă ţine.

31. *Te cureţi:* De păcatele care se purifică aici, în acest de al treilea ocol.
33. *Urmează-mă:* Dacă vei veni după mine, vei auzi lucruri de minune.
34. *Cît slobod:* Îngăduinţa este acordată numai pentru traversarea zonei fumului.
37. *În faşa:* Dante întreprinde ascensiunea muntelui învelit cu trupul, acea „*faşă*" pe care moartea o distruge.
39. *Dogoare:* Marile incendii din prăpastiile Infernului.
46. *Marco:* Despre acest personaj, Marco Lombardo, nu se ştiu prea multe lucruri. Este pomenit în cronica lui Villani, ca un om cu mari virtuţi, cărturar generos.
51. *Sus:* În ceruri.

Măruntă-întîi, ca para-acum s-a-ntins
prin spusa ta şi-a celuilalt-nainte,
vădind că tîlcul neîndoios i-am prins.
Că nu-i virtute pe pămînt şi minte
şi că păcatu-îneacă lumea toată,
o ştiu şi eu, şi spusa ta nu minte;
dar dacă poţi şi pricina mi-o arată,
ca pricepînd s-o-mpărtăşesc cîndva,
căci unii-n noi şi alţii-n cer o cată."
Oftă o dată din rărunchi şi-abia
pe urmă zise cu durere: „Frate,
e oarbă lumea şi tu vii din ea.
Voi ăştia vii cătaţi din cer a scoate
şi tîlc, şi pricini, ca şi cum s-ar cere
să-nvîrtă el cîte-s pe lume, toate.
De-ar fi astfel, în voi libera vrere
s-ar fi topit şi n-ar fi drept suspine
s-aveţi din rău şi din ce-i bun plăcere.
Porniri din cer se iscă-n voi puţine;

56. *Şi-a celuilalt:* Dante, auzindu-l pe Marco că nimeni nu mai iubeşte virtutea, îşi aminteşte şi de cuvintele lui Guido del Duca despre decadenţa şi corupţia lumii.
62. *S-o-mpărtăşesc:* Dante nu uită niciodată scopul didactic al marii sale epopei.
63. *Căci unii:* Dante îi cere lui Marco Lomardo să-i explice care este cauza decăderii şi corupţiei lumii, pentru că unii o văd în înrîurirea influenţelor cereşti iar alţii în firea omenească.
64. *Oftă:* Geamătul de durere al sufletului lui Lombardo.
66. *E oarbă lumea:* Şi Dante este orb, păstrînd toate atributele lumii oarbe din care vine.
68. *Şi tîlc:* Oamenii atribuie numai influenţei cerurilor cauzele bunelor sau relelor lor acţiuni.
70. *Libera vrere:* Liberul arbitru.
71. *S-ar fi topit:* Distrugerea liberului arbitru, care ar surveni dacă totul s-ar afla sub influenţa stelelor, ar face ca să fie distrusă şi orice răsplată şi orice pedeapsă, nemaiexistînd putinţa de a înfăptui prin sine răul ori binele.
73. *Din cer:* Cerul poate influenţa îndeosebi asupra instinctelor.

dar chiar de s-ar isca cu prisosință,
voi minte-aveți, spre-a ști ce-i rău și bine,
76 și-asijderea și liberă voință,
ce pate cînd cu cerul se-nvrăjbește,
dar de-o hrănești, tot ea-i cu biruință.
79 Mai mare forță liberi vă strunește
și ea v-a dăruit cu judecată;
dar cerul n-are grija ei, firește.
82 Deci dacă lumea este azi stricată,
e vină-n voi, cătați-i-n voi sorginte
și-am să-ți arăt c-a mea-i dreptatea toată.
85 Din mîna lui ce-l vede-n gînd 'nainte
să prindă viață, precum pruncu-n joc
cînd înfrățește rîs cu plîns fierbinte,
88 purcede pur și sufletul din loc,
decît că-mpins de-un făurar ferice,
ușor își cată în plăceri noroc.
91 Se-nfruptă-ntîi din bucurii pitice,
și înșelat, el tot mai mult cutează,
de nu-i strunit de-un frîu ce să-l ridice.
94 De-aceea-i bine legi să ai drept pază
și-un domn ce din cetatea-adevărată
măcar un turn, cel mai înalt, să-l vază.

76. *Liberă voință:* Acesta este liberul arbitru care luptă cu instinctele ce stau sub semnul stelelor și pînă la urmă iese învingător. Dacă-i bine hrănit, bine educat, liberul arbitru învinge totdeauna.

80. *Judecată:* Asupra rațiunii, asupra minții nu se poate exercita puterea stelelor.

86. *Precum pruncu:* Ca un prunc iese sufletul omenesc din mîna creatorului care l-a modelat și la care aspiră să se întoarcă.

91. *Se-nfruptă-ntîi:* La început sufletul, aidoma unui copil, se îndreaptă către bunurile materiale, care îi provoacă plăceri imediate. Ar rămîne înșelat și atras numai de aceste bunuri dacă n-ar exista un „frîu" (pentru a-l opri să se bucure numai de lucrurile materiale) și o călăuză care să-l îndrume pe dreapta cale.

95. *Cetatea-adevărată:* Împărăția cerurilor. Este necesar să existe o lege drept „frîu" și un „domn" drept călăuză.

97 Legi sînt, dar cine către ele cată,
cînd chiar păstoru-a rumega se-mbie,
dar n-are-n schimb copita despicată.
100 De-aceea lumea, după pilda-i vie,
din cîte-i plac se-mbuibă în neștire
și de-altele nici că mai vrea să știe.
103 E limpede că proasta cîrmuire
stricat-a lumea rătăcindu-i dreapta,
și nu năravul ce v-ar sta în fire.
106 Doi sori avut-a Roma, înțeleapta,
ce luminau două cărări deodată,
și-a lumii-aici, și-a Domnului, cu fapta.
109 Ci unul stins-a pe cel'lalt; legată
e spada azi de cîrja păstorească
și drept aceea lumea-n rău înoată:
112 unite-astfel nu-i chip să se ferească

97. *Legi:* Acest vers circulă și azi ca proverb în Italia.

98. *Păstoru:* Al turmei cap este Papa care este un bun „rumegător" (un bun interpret al sfintelor scripturi).

99. *Copita:* Copita acestui animal rumegător, care îl simbolizează pe Papa, nu este despicată, adică papa nu a menținut distincția dintre puterea laică și cea spirituală, concentrîndu-le pe amîndouă în persoana sa. Ideea diviziunii puterii atît de scumpă lui Dante (cf. *De Monarchia, Epistolele)* este încă o dată reluată aici.

100. *De-aceea:* O dată mai mult țîșnește invectiva lui Dante împotriva papilor care se împărtășesc în exclusivitate din bunurile materiale. Ideea antipapală este continuată și în terțina următoare.

106. *Doi sori:* Roma a avut doi sori egal de luminoși, reprezentînd Papalitatea și Imperiul, puterea spirituală și cea temporală.

107. *Două cărări:* Dubla cale (a lumii și a cerului, a fericirii pămîntene și a fericirii cerești).

109. *Unul stins-a:* Un soare l-a stins pe celălalt, adică papa a distrus autoritatea împăratului unind în sine „spada" (simbolul puterii temporale) cu „cîrja" (simbolul autorității spirituale). Dar asemenea unire nu a provocat decît efecte dezastruoase pentru Italia. Unite în aceeași mînă, cele două puteri, fără control reciproc, au provocat starea de decadență a țării.

una de alta:-aminte ia că roada
după sămînţă va să piară-ori crească.
115 În mîndra ţară dintre Pad şi Adda
găseai virtuţi şi oameni fără pată,
pîn' ce nu scoase Federigo spada.
118 Căci azi toţi cei ce-o ocoleau odată,
fiind ruşinaţi să stea la sfat cu bunii,
pot fără grijă s-o străbată toată.
121 Mai sînt, ce-i drept, printre cei vîrstnici unii,
dojană vie pentru-un neam bastard,
ci-şi roagă moartea, spre-a scăpa minciunii.
124 Currado da Palazzo şi Gherard,
cu Guido da Castel cui i se spune
pre limba francă «vrednicul lombard».
127 De-aceea zic: vrînd Roma să-mpreune

113. *Roada:* Să privească Dante, dacă nu are încredere, „roada" (rezultatul) unei asemenea confuzii de puteri.

116. *Virtuţi.* În Lombardia, ţara străbătută de fluviile Po şi Adige, înainte de a fi început luptele dintre împăratul Frederic al II-lea şi papi, erau încă vii virtuţile cavalereşti.

118. *Azi:* Sensul terţinei este următorul: oricine ar avea a se teme şi a se ruşina prin comparaţia cu cei buni poate trece liniştit prin această regiune a Italiei, pentru că aici sînt atît de corupte moravurile, încît el nu se poate simţi ruşinat de propriile lui deprinderi decadente.

122. *Dojană vie:* Au rămas ca o mustrare vie pentru vremea nouă, coruptă, trei reprezentanţi ai vremii vechi, în care moravurile nu erau decăzute.

124. *Currado:* Corrado da Pallazzo din Brescia, *podestà* al Piacenzei în 1288. *Gherard:* Gherardo da Camino, căpitan general în Treviso, unde a murit în anul 1306. În *Convivio* (IV, 161), Dante l-a dat drept exemplu pentru adevărata nobleţe, aceea a sufletului.

125. *Guido:* Guido da Castello, ghibelin exilat in 1318, şi pe care Dante l-a cunoscut probabil la Ravenna. Şi despre el, în acelaşi pasaj din *Convivio*, Dante vorbeşte elogios. El putuse să fie numit de francezi „vrednicul lombard", ca un semn de preţuire a sincerităţii şi onestităţii sale.

127. *Roma:* Biserica din Cetatea Eternă. Papalitatea, care, avînd în'ea două puteri, cea temporală şi cea spirituală, cade şi se murdăreşte cu noroi şi ea şi povara („sacii") pe care o poartă, adică cele două puteri reunite pe care le duce greu în spinare.

două puteri în braţele-i crăieşti,
cu saci cu tot se-afundă-n spurcăciune."
130 „O, Marco, zis-am, adevăr grăieşti.
Pricep acum de ce leviţii-anume
lipsiţi au fost de bunuri pămînteşti.
133 Dar ce Gherard spui c-a rămas să-nsume
prin pilda lui deceniile ce-apun,
dojană fiind desfrîului din lume?"
136 „Ori eu mă-nşel ori vrei mai mult să-ţi spun;
e cu putinţă, fiind toscan de-al meu,
să nu ştii tu cine-i Gherard cel bun?
139 Alt nume n-are-ori poate nu-l ştiu eu;
dar aminteşte-ţi că-i fu Gaiei tată.
Vă las de-acum; umblaţi cu Dumnezeu.
142 Vezi licărirea ce prin fum se-arată?
E îngerul; pînă ce-s încă-ascuns
vederii lui va să mă-ntorc în ceată."
145 Se-ntoarse dar şi n-aşteptă răspuns.

130. *Adevăr grăieşti:* Desigur că Dante Alighieri, teoretician, în *De Monarhia*, al diviziunii puterilor între Papalitate şi Imperiu, nu putea să nu-l aprobe (şi vedem că o face foarte afectuos) pe Marco Lombardo, care susţinea aceleaşi idei juste.

131. *Leviţii:* Cei din tribul Levi, preoţii, erau înlăturaţi de la moştenirea bunurilor materiale.

137. *Toscan:* Vorbind în dialectul toscan, deci fiind toscan, era cu neputinţă ca Dante să nu-l fi cunoscut pe Gherard cel bun.

140. *Gaiei:* Majoritatea comentatorilor înclină să o considere pe această fiică a lui Gherardo (moartă probabil în 1311), ca fiind vestită pentru desfrînarea ei. Dealtfel şi apelativul de *Gaia* (= Vesela) ar fi o indicaţie în acest sens.

143. *Încă-ascuns:* Pînă a nu se fi purificat.

145. *Se-ntoarse:* Se pare deci că Dante ar mai fi dorit să-l întrebe şi alte lucruri pe Marco Lombardo, din care a făcut interpretul şi susţinătorul gîndirii sale politice, în marea problemă care a agitat întreg Evul Mediu: cui trebuia să aparţină puterea temporală, papei sau împăratului.

CÎNTUL XVII

Al treilea ocol: Mînia. Exemple de mînie pedepsită. Procne; Amata. Îngerul păcii. Urcarea la cel de al patrulea ocol. Topografia morală a Purgatoriului.

1 Prin munţi cîndva de te-a cuprins vreo ceaţă
prin car' să vezi, creştine, tu, cît vede
şi cîrtiţa prin ochiul copt de-albeaţă,
4 adu-ţi aminte-n zări cum se străvede
măritul soare printre nori în şire,
cînd picla deasă-a se rări purcede,
7 şi lesne va să vezi în închipuire
precum văzut-am în amurg şi eu,
acelaşi soare-n dalba lui sclipire.
10 Purtîndu-mi paşii după domnul meu,
ieşii din nor în dulcea zi de-afară,
ce-n depărtări murea pe ţărm cu greu.
13 O, închipuire ce ne furi aoară,
că mii de trîmbiţi de-ar suna oştirea,
auzului tot nu i-ar fi povară,

2. *Creştine:* Încă o dată traducerea înlocuieşte pe „*lettor*" prin „creştin". Pentru a descrie ieşirea din fum, el foloseşte imaginea ceţii în munţi, prin care de abia se poate vedea, aşa cum vede cîrtiţa prin pieliţa care îi acoperă ochii.

8. *Amurg:* Era în apus, cînd soarele era gata să se culce.

11. *Nor:* Norul de fum care învăluia pe mînioşi.

12. *Murea:* Lumina zilei nu se mai vedea în partea de jos a insulei, fiind luminată, acum, în apus, numai creasta Purgatoriului.

13. *O, închipuire:* Dante se întreabă cine stimulează fantazia, puterea imaginaţiei, cînd simţurile nu-i oferă punctul de pornire. Coboară din cer imaginile fanteziei sub influenţa stelelor sau a voinţii lui Dumnezeu. Fără a-şi răspunde precis, Dante trece la descrierea unei serii de viziuni ce reprezintă exemple de mînie pedepsită.

14. *Trîmbiţi:* Atît de absorbit poate fi cineva în creaţiile fantaziei, încît n-ar putea să fie trezit de contemplaţie nici de zgomotul celor mai puternice fanfare.

16 din ce te-aprinzi de nu-ţi dă foc simţirea?
te-aprinzi din raza sus în cer iscată,
prin ea sau vrerea ce ne-ajută firea.
19 Făptura urii prefăcută-odată
în pasărea ce-şi plînge-n cînt ursita
în închipuire-mi răsări deodată
22 şi mintea mea atît de greu robit-a,
că orice simţ şi-ar fi-ncercat tăria,
aş fi răzbit să-i biruiesc ispita.
25 Mi-aprinse-apoi în flăcări fantazia
un răstignit care părea c-aşteaptă
semeţ la chip să-nfrunte veşnicia.
28 Şi lîngă el sta Assuer, şi dreaptă
Estera ce-i fu soaţă pîn' la groapă
şi Mardocheu cel drept în grai şi-n faptă.
31 Apoi, cînd mi se smulse de sub pleoapă
întruchiparea şi pieri prin sine,
precum băşica de-o lipseşti de apă,
34 văzui o fată slobozind suspine
şi „O, regină, auzeam cum cheamă,
de ce-n zadar te-ai răzbunat pe tine?

19. *Făptura:* Prima viziune, prima pildă de mînie pedepsită este Procne, care (vezi Cîntul IX al *Purgatoriului*), omorîndu-şi copilul pentru a se răzbuna pe soţul ei, a fost schimbată în privighetoare.

22. *Mintea mea:* Atît de mult s-a concentrat în această viziune mintea lui Dante, că dinafară nu mai putea primi nici o altă impresie.

26. *Un răstignit:* Al doilea exemplu de mînie pedepsită este Assuer (Ahasvér), care l-a calomniat pe Mardocheu, slujitor credincios; demascat de regina Estera, a fost însă chiar el răstignit pe crucea pregătită pentru supliciul lui Mardocheu cel drept.

32. *Pieri:* Spiritul lui Dante, de ascuţit observator al realităţii, este încă o dată prezent.

34. *O fată:* Este Lavinia, fiica regelui Latinus, logodită cu Turnus, regele rutulilor, dar pînă la urmă căsătorită cu Enea, învingătorul lui Turnus (cfr. *Eneida*, XII, v. 593 urm.). Regina Amata, mama Laviniei, urîndu-l pe Enea, şi nevoind ca acesta să fie soţul fiicei sale, se spînzurase într-o criză de furie teribilă.

37 Făcutu-ţi-ai, spre-a nu mă pierde, seamă
şi m-ai pierdut; dar lacrimile-mi toate
nu-s pentru altul, pentru tine-s, mamă."
40 Cum piere somnul cînd în ochi îţi bate
lumina zilei şi simţind sclipirea
pe-ncetul moare şi zvîcnind se zbate,
43 la fel pieri pe-ncet şi nălucirea
cînd drept în faţă mă izbi lucoare,
cu mult mai grea decît cunoaşte firea.
46 Priveam în jur cătînd din ochi cărare,
cînd zise-un glas: „Pe-aici urcaţi". Din minte
simţii c-alungă orice gînd şi-atare
49 dorinţă-n piept îmi deşteptă fierbinte
să ştiu cine-a vorbit, încît nicicînd
n-ar fi tăcut, de n-o hrăneam 'nainte.
52 Dar precum ochii ţi se-nchid bătînd,
cînd simţi din cer a soarelui povară,
la fel aici şi ochiul meu flămînd.
55 „E sol divin ce din înalt coboară
ca să ne-ndrume, fără rugă mută,
şi-n focul lui pe sine se-nfăşoară.
58 Ca omul cu el însuşi ne ajută,
căci cel ce rugi cînd eşti lipsit aşteaptă,
nici ajutor, nici bani nu-ţi împrumută.

39. *Pentru tine-s:* Într-adevăr, aceste două terţine exprimă o intensă dragoste filială.

42. *Se zbate:* Somnul care încă vrea să reziste şi dispare numai treptat.

44. *Lucoare:* Lumina, o lumină mai puternică decît a soarelui. Lumina este iradiată de îngerul de pe scara cercului al patrulea.

47. *Un glas:* Al îngerului păcii.

51. *N-ar fi tăcut:* Voinţa de a cunoaşte a omului care nu-şi găseşte liniştea pînă cînd nu află.

56. *Fără rugă:* Fiind îngerul păcii, iubind oamenii, nu aşteaptă rugăminţi, aşa cum ar face omul care aşteaptă să fie rugat pentru a-l ajuta pe cineva în nevoie.

61 Urmîndu-i deci chemarea înţeleaptă
s-o luăm la deal cît e lumină-afară,
căci pînă-n zori nu mai zări-vom treaptă."
64 Astfel grăi Virgil şi-n fapt de seară
pornirăm drum spre creasta arămie;
ci-un singur pas înaintai pe scară
67 şi-un tremur lin de aripi din tărie
simţii pe-obraji şi auzii un glas:
„Ferice cei ce nu cunosc mînie!"
70 Era-ntr-al zilei cel din urmă ceas,
sclipea pe culmi o rază întîrziată
şi stele sus, pe-alocuri, de pripas.
73 „De ce-mi slăbesc puterile deodată,
în sinea mea mă întrebam, şi frîntă
mi-e vlaga-n mădulare şi uscată?"
76 Eram pe locul unde scara sfîntă
mai sus nu urcă şi stăteam atare
precum corabia ce-n nisip se-mplîntă.
79 Şezui puţin s-ascult de-aud mişcare
pe noul brîu, adusă-n zbor cu vîntul,
şi spre maestru slobozii-ntrebare:

63. *Pînă-n zori:* Este legea de neînfrînt a Purgatoriului, după care, la lăsarea nopţii, este oprită ascensiunea muntelui. Simbolul creştin e limpede: fără lumina soarelui (Dumnezeu), nu se poate urca muntele purificării şi al desăvîrşirii.

67. *De aripi:* Cu adierea aripilor, îngerul şterge de pe fruntea lui Dante cel de al treilea *P* (iniţiala păcatului mîniei), spunînd cuvintele *Beati pacifici (Fericiţi cei paşnici)*, cuvintele unei alte fericiri evanghelice (cf. Matei, V, 9).

71. *Pe culmi:* Ultimele raze ale soarelui ating numai creasta cea mai înaltă a muntelui. Noaptea coboară şi stelele au răsărit.

73. *Puterile:* Dante îşi simte forţele scăzînd la urcuş. Ascensiunea Purgatoriului este interzisă noaptea. Ca o navă la ţărm, el s-a oprit la capătul scării care duce la cercul al patrulea.

79. *S-ascult:* Nemaiputînd înainta, nemaiputînd vedea, Dante îşi foloseşte auzul pentru a afla lucruri noi despre acest brîu în care se află pentru prima oară.

82 „Părinte drag, ce spală-aici pămîntul
și ce păcate pe cei morți i-apasă?
De pașii stau, nu-ți steie-n loc cuvîntul."
85 „Bătută-i lenea care greu se lasă
către iubirea de supremul Bine;
pe-aici dă zor lopata lenevoasă.
88 Ascute, zise, mintea ta spre mine
ca să pricepi învederat ce-oi spune
și rod s-aduni, de noaptea-n loc ne ține.
91 Nici ziditor și nici făptură-n lume
n-a fost, pre cite știi, fără iubire,
fie-nnăscută fie-aleasă anume.
94 Nicicînd greșește cea sădită-n fire;
cealaltă-n schimb dă greș cînd rău alege
ori n-are cumpăt într-a ei pornire.

84. *Cuvintul:* Dacă sînt obligați să se oprească (e noapte și ascensiunea este interzisă). Virgiliu însă ar putea vorbi și satisface setea de a ști a lui Dante.

87. *Pe-aici:* Virgiliu îi va expune lui Dante, doct și cam alambicat, care este structura Purgatoriului, făcînd și o teorie lungă și abstractă asupra iubirii. Dragostea de bine (de Dumnezeu), a acestor inși care ispășesc în cercul al patrulea, a fost zăbavnică, fără mare zel. *Lopata:* O metaforă marină. Pentru că au fost zăbavnici, nepăsători, sufletele aici în ispășire își dublează zelul, dau lovituri îndoite de lopată, de vîslă.

90. *Rod:* Rezultatul atenției cu care Dante va asculta digresiunea lui Virgiliu va fi cunoașterea profundă a topografiei morale a Purgatoriului.

91. *Nici făptură:* Nu a existat niciodată o făptură fără iubire.

92. *Pe cite știi:* Așa cum știa Dante (cf. *Il Convivio*, III, 3, unde scrisese că „fiecare lucru are iubirea lui"), ea, iubirea, poate să fie de electiune, de libera alegere, pentru care răspunde inteligența omului, sau naturală (din fire), iubirea instinctivă, de care omul nu poate fi făcut răspunzător.

94. *Nicind greșește:* Iubirea firească, instinctivă, nu poate greși niciodată. În schimb, cea de liberă alegere poate greși în trei feluri, tinzînd spre rău, îndrăgind pe Dumnezeu prea puțin, sau îndrăgind excesiv bunurile pămîntești.

97 Cît timp din Domnu-și făurește lege
și-n bunuri pămîntești e cumpătată,
prilej de pofte strîmbe nu se-alege;
100 Dar cînd se-ntoarce către rău sau cată
cu prea mult zel sau prea puțin spre bine,
îl mînie fiii pe cerescul tată.
103 De aceea zic, iubirea se cuvine
să fie-n voi sămînță de virtute,
cît și de fapte care-aduc rușine.
106 Ori cum nu-i chip pornirea ei să-și mute
de la făptura-n care-a fost sădită,
nicicînd în om ura de el n-asmute.
109 De creator nu-i ființă despărțită,
s-o poți concepe stătătoare-n sine
și ca atare de-a-l urî-i ferită.
112 Rîvnit e răul, dacă judec bine,
ce-i altora, prin voi, păgubitor
și-n triplu chip se naște-n fiecine.
115 Sînt unii cari, strivind pe alții, vor

97. *Cît timp:* Cît timp iubirea este îndreptată spre Dumnezeu și cunoaștere spre cele pămîntești, nu poate fi pricina de păcat.

103. *Iubirea:* Deci, după Dante, iubirea este cauza primă atît a virtuții cît și a păcatelor omenești. (Dealtfel Dante întîlnește aici doctrina lui Toma din Aquino, în *Somma*.)

108. *Ura de el:* Nici o ființă nu se poate urî pe sine însuși, fiindcă iubirea nu poate dori răul omului în care își află locul.

109. *De creator:* Cum nu poți corupe o ființă ruptă de Dumnezeu (creatorul ei după concepția creștină), nu poți concepe ca ea să-l urască pe Dumnezeu, așa cum nu se poate urî pe sine însuși. Raționamentul acestei terține trebuie strîns unit cu cel al precedentei.

112. *Dacă judec:* Potrivit dialecticii medievale își imparte Virgiliu raționamentul, arătînd că dacă omul nu-l poate urî pe Dumnezeu sau nu se poate urî pe sine însuși, atunci rămîne numai ura („răul") împotriva aproapelui („ce-i altora păgubitor"). Acest rău se naște în sine (în substanța omului), în trei feluri.

115. *Sînt unii:* Terțina îi definește pe cei trufași (primul [illegible] face rău aproapelui)

s-ajungă sus și jinduiesc cu fiere
să-i vadă jos din înălțimea lor.
118 Sînt unii iar ce-și tem avut, putere
și propria faimă fiindcă alții urcă
și drept aceea le cobesc cădere.
121 Iar alții-n schimb, fiindc-au avut de furcă
cu semenii și-au pătimit ocară,
prin răzbunare ei pe ei se spurcă.
124 Iubirea-aceasta întreit amară
se spală jos; dar ne-a rămas cealaltă
ce către bine fără noimă zboară.
127 Tot omul cată către-o țintă-naltă,
ca rîvna lui să-și afle-ntr-însa pace
și către ea nedeslușit se saltă.
130 Dar dacă nu-i iubirea lui dibace
și mult prea-ncet cu ținta ei se-mbină,
după căință-n brîu-acesta zace.
133 Mai e un bun, dar nu-i nicicînd pricină
a fericirii ce din miez purcede,
din miezul sfînt ce-i rod și rădăcină.

118. *Sînt unii:* Cea de a doua terțină și cel de-al doilea fel definește pe invidioși.

121. *Iar alții:* Terțina îi definește pe mînioși.

124. *Întreit:* Această întreită iubire de rău se ispășește în cele trei cercuri străbătute pînă acum.

126. *Zboară:* Virgiliu îi va vorbi acum lui Dante despre ocolurile superioare unde se purifică sufletele acelora care aleargă spre bine „fără noimă“, adică așa cum s-a văzut în versurile precedente, sau cu prea puțin zel (față de Dumnezeu), sau cu prea mult (față de bunurile lumești).

127. *Omul cată:* Fiecare om are un ideal suprem, o speranță în cel mai mare bine.

131. *Prea-ncet:* Dacă prea încet, de prea puțină iubire sînt îmboldiți oamenii spre cucerirea acestei „ținte“ (fie ea Dumnezeu), atunci ei ispășesc această atitudine lipsită de zel în cel de-al patrulea brîu al Purgatoriului.

133. *Mai e un bun:* Acestea sînt bunurile pămîntești, dar ele nu aduc fericirea.

136 Iubirea care doar pe el îl vede
în trei brînare-i osîndită greu:
dar împărțită-n trei porniri cum șede,
139 nu-ți tălmăcesc: s-o afli singur vreu.“

136. *Iubirea:* Iubirea excesivă a acestor bunuri lumești își găsește pedeapsa și ispășirea în cele trei cercuri următoare ale muntelui Purgatoriului.

CÎNTUL XVIII

Al patrulea ocol; Trîndăvia. Natura și originea iubirii. Liberul arbitru. Pilde de zel. Abatele de la San Zeno. Pilde de nepăsare. Somnul lui Dante.

1 Sfîrșindu-și vorba, domnul meu tăcu
și mă privi cercetător la față,
să vadă-n ochi de-s mulțumit sau nu.
4 Ci eu, setos cum n-am mai fost în viață,
deși tăceam, mă cugetam în minte:
„Nu-l necăjesc de-i cer mereu povață?“
7 Ci învățătoru,-adevărat părinte,
înțelegînd sfiala mea cea mută,
rostind, mă-mpinse-a mă rosti-n cuvinte.

1. *Domnul meu:* În textul italian: *„l'alto dottore“*, Virgiliu, a cărui lungă și doctă digresiune îl face pe Dante să-i acorde calificativul de doctor (învățat) profund.

6. *Povață:* Dante nu a uitat cuvintele lui Virgiliu de la începutul călătoriei lor (cf. *Infernul*, Cîntul III, v, 80).

„Lumina ta, maestre, 'mi împrumută
sclipirea ei și limpede, grăii,
cîte mi-ai spus să le-nțeleg m-ajută.
Ci-ntr-ajutor, părinte drag, să-mi vii
și să-mi arăți iubirea ce-i, din care
purcede bine, dar și rău în vii."
„Croiește-ți drum spre gîndul meu și-n stare
vei fi, răspunse, să pricepi greșeala
orbetului ce tinde-a fi mai-mare.
E sufletul creat din plămădeala
iubirii-n voi, și e firesc s-aleagă
tot ce-i plăcut și prinde cu momeala.
Din cîte sînt simțirea voastră-nchează
icoană vie și v-o-așterne-n minte,
încît de ea și mai vîrtos vă leagă.
Iar dacă luați spre dînsa-apoi aminte,
al vostru simț iubire e, firească,
unită-n plac cu cea de mai-nainte.
Apoi ca focul ce-i făcut să crească
și să se-nalțe către cer, pe unde
prin sine crește ca stîrnit de iască,
și omu-n care dor adînc se-ascunde,

14. *Iubirea ce-i:* Dante îi cere lui Virgiliu să-i explice care este natura iubirii, baza oricăror acțiuni, fie ele bune sau rele.

18. *Orbetului:* Acești „orbi" care voiesc să fie călăuzitori sînt epicurienii, care greșesc cînd afirmă că orice iubire este recomandabilă.

22. *Simțirea voastră:* Facultatea sufletului de a percepe din realitatea exterioară o imagine a lucrurilor reale, pe care o încheagă în oameni în așa fel, încît îndreaptă totalitatea sufletului către ea. Și dacă sufletul întors către această imagine a lumii dinafară înclină către ea, această înclinare este iubirea naturală.

28. *Apoi ca focul:* Era în Evul Mediu cu totul răspîndită ipoteza că flăcările focului tind în sus spre a se întoarce în sfera focului care se credea a fi așezată deasupra atmosferei, între Pămînt și Lună.

pornit din suflet, neîncetat se zbate,
pînă ce-n țintă biruind pătrunde.
Pricepi dar singur cît de orbi sînt, frate,
cei care cred c-orice iubire iei,
e vrednică de laude-ntemeiate,
întrucît pare că obiectul ei
e pururi bun; dar nu-i pecetea-astfel,
chiar dacă ceara-i bună de-obicei."
„Cuvîntul tău și-al minții mele zel
iubirea,-am zis, mi-au tălmăcit, firește,
ci-un singur lucru nu pricep de fel:
căci dacă-n noi ea din afară crește
și sufletul nu-i calcă-n mers voința,
nu-i lauda lui, de strîmb ori drept pășește."
„Eu pot să-ți spun cîte mă-nvață știința,
răspunse el; ci-n Beatrice cată
de vrei mai mult, căci dînsa-i cu credința.
Un suflet care-i rupt și totodată

32. *Neîncetat:* Aidoma focului agitat se zbate un suflet cuprins de iubire și care nu se poate liniști decît în momentul posesiunii.

35. *Cei care cred:* Aceia care cred că orice iubire e bună în sine însăși sînt epicureii, dar ei se înșală, căci iubirea poate fi bună în starea ei potențială, precum și ceara e bună, dar ea poate fi coruptă de obiectul în care se manifestă, ca și ceara, în care se pot imprima cele mai urîte și mai diforme figuri.

42. *Nu pricep:* Dante va relua încă o dată o principală obiecție împotriva liberului arbitru. Dacă iubirea se naște dintr-un lucru exterior ce exercită o puternică atracție naturală asupra sufletului omenesc, atunci sufletul, neliber în acțiunea sa, n-ar trebui să primească nici răsplată dar nici pedeapsă, înfăptuind binele sau răul.

47. *Beatrice:* Virgiliu (rațiunea umană) i-a putut arăta argumentele filozofiei; Beatrice (rațiunea divină) îi va dezvălui argumentele credinței, ale teologiei.

49. *Un suflet:* Orice substanță spirituală (așa era numit sufletul de către filozofii tomiști) este separată de trup (materie) dar și legată de el, și are în ea o putere, o dispoziție proprie, caracteristică, care nu apare decît prin acțiuni exterioare și nu se manifestă decît prin efectele ei.

stă cu materia strîns unit pe-o treaptă,
o însuşire are-n el săpată,
52 ce n-o simţeşti decît cel mult prin faptă
şi doar prin roade îşi vădeşte firea,
ca viaţa-n pomi prin poama dulce, coaptă.
55 Nu-i om să ştie-a lămuri pornirea
cunoaşterii dintîi şi-n fiecine
cum naşte pofta ce-a stîrnit iubirea.
58 Ea este-n voi ca zelul în albine
de-a strînge miere; şi-astfel fiind, firească,
nu-ncape-n ea temei de rău sau bine.
61 Dar ca dintr-însa alte vreri să nască,
aveţi un sfetnic ce-i făcut anume
ca pragu-încuviinţării să-l păzească.
64 Tot ce-i în voi spre laudă şi renume,
din el purcede, după cum alege
iubirea bună sau cea rea pe lume.
67 Cîţi s-au căznit un înţeles să-nchege,
au priceput născuta libertate
şi-urzit-au lumii din ce-i bine lege.
70 Deci chiar de-n voi iubirea-adînc răzbate
şi vrînd-nevrînd juvăţ de gît vă pune,

55. *Nu-i om să ştie:* De aceea omul nu ştie de unde îi vine cunoaşterea întîielor acţiuni (axiomele, formele logice), primele principii, şi nici înclinarea înnăscută pentru iubire. Aceste înclinări către iubire sau cunoaşterea primelor noţiuni sînt în oameni tendinţe instinctive aşa cum este zelul albinelor de a face miere. Şi ca o consecinţă logică, această înclinare fiind înnăscută, instinctivă, în acest fel nu poate aduce nici merit dar nici nemerit.

62. *Un sfetnic:* Raţiunea care discerne şi distinge face de strajă pe pragul consimţămîntului de a face sau de a nu face un lucru.

65. *Din el purcede:* Această facultate de a discerne este principiul după care pot fi judecate acţiunile bune sau rele.

67. *Cîţi:* Filozofii care au recunoscut existenţa acestei facultăţi de a discerne, liberul arbitru deci, au lăsat lumii legi morale.

stă-n voi putinţa s-o-nfrînaţi în roate.
73 Acestei 'nalte însuşiri îi spune
liber arbitru, Beatrice; far
să-ţi fie-n minte, de te-ntreabă anume."
76 Tîrzie luna, sus pe cer pîndar,
sclipea umbrind a stelelor vîlvoare,
ca o căldare plină ochi cu jar;
79 gonea pe drumul străbătut de soare
cînd cei din Roma între corşi şi sarzi
îl urmăresc cum se cufundă-n mare.
82 Aleasa umbră pentru care azi
mai mult ca Manta-i Pietole vestită,
slăbise jugul de pe-ai mei grumazi,
85 drept care eu, ce-n mintea mea-ndoită
strînsesem roade din răspunsul lui,
luptam din greu cu-a somnului ispită.
88 Şi totuşi smuls din toropeală fui
de-o ceată deasă ce venea fugind
pe urma noastră şi erau destui.

72. *Stă-n voi putinţa:* Există puterea în oameni de a se opune, de a înfrîna iubirea chiar dacă ea s-a născut, aşa cum s-a văzut, din tendinţe instinctuale.

74. *Arbitru:* Această nobilă virtute a omului de a putea lupta cu instinctele o va numi Beatrice în Cerul lunii *(Paradisul*, Cîntul V. v. 19 şi urm.), *liberul arbitru.*

79. *Gonea:* Luna străbătea cerul de la apus la răsărit, contra mişcării aparente a firmamentului care este de la răsărit la apus. Ea înainta acum pe acele căi pe care le parcurge soarele în lungul solstiţiului de vară, atunci cînd locuitorii Romei îl văd apunînd între Sardinia şi Corsica, adică spre sud-vest.

82. *Aleasa umbră:* Nobila umbră este Virgiliu. Prin ea Pietole (locul de naştere al marelui poet latin) este mai vestit decît orice alt colţ al ţinutului Mantovei.

84. *Slăbise jugul:* Lămurindu-l pe Dante, răspunzîndu-i clar la toate întrebările.

Precum tebanii se-mbulzeau gonind
pe lîngă Asop și Ismeneo cînd
lui Bachus zeul se rugau cerșind,
la fel și-aicea, fără șart și rînd,
fugea mînat de îndrăgiri curate
și bună vrere-un neam întreg plîngînd.
Curînd m-ajunse grosul lui din spate,
căci alergau, și două umbre-n frunte
strigau pe rînd cu fețe-nlăcrămate:
„Fecioara sfîntă s-a grăbit spre munte,
iar Cezar, cînd Marsilia fu-ncălcată,
fugi la spani, Ilerda vrînd s-o-nfrunte".
„Grăbiți, grăbiți, din dragoste-ntîrziată
nu pierdeți timp, strigau ceilalți, căci treaz
veghează haru-n cei ce bine cată."
„O, umbre dragi, în care rîvna azi
răscumpără-ntîrzieri ce-odinioară
spre fapte bune vă-nălțau zăgaz,
acesta-aici, ce-i viu (și nu vă pară

91. *Tebanii:* În cetatea Tebei, locuitorii ei cereau sprijinul lui Bacus, în lungi procesiuni pe malurile rîurilor Asop și Ismeneo.

100. *Spre munte:* Încep, expuse în expresii foarte concentrate, rapide, exemplele de zel și de grabă opuse păcatului trîndăviei și nepăsării. Primul este al Fecioarei Maria care s-a grăbit, după Buna Vestire, să meargă s-o anunțe de marea veste pe cumnata sa Elisabeta.

101. *Cezar:* Al doilea exemplu este Cezar, care lovise fulgerător Marsilia, unde izbucnise o răscoală, pentru a se îndrepta apoi cu mare grabă către Spania spre a supune Lerida (Ilerda), oraș în care se întăriseră partizanii lui Pompei.

105. *Haru:* Grația lui Dumnezeu, pentru a cărei cucerire sînt atît de grăbite în a-și ispăși păcatul trîndăviei sufletele celui de al patrulea brîu.

106. *Rîvna:* Virgiliu este delicat, încercînd să reproșeze păcatul trîndăviei acestor suflete.

109. *Viu:* Dante. Și pentru că această afirmație că un om viu călătorește în Purgatoriu este cu totul extraordinară, Virgiliu se grăbește să declare că nu a spus o minciună.

că mint) rîvnește-n zori de zi să suie
pe munte sus; vă-ntreb dar, unde-i scară?"
Atîta-ajunse domnul meu să spuie
și-un duh răspunse slobozind strigare:
„Urmați-ne și-afla-veți cărăruie.
Pe noi ne mînă-atare dor, că stare
nu-i chip s-aflăm; ne iartă deci, fă bine,
de graba noastră mojicie-ți pare.
Eu fui abate la San Zen, creștine,
sub Barbarossa,-al cărui gînd i-adapă
pe milanezi cu lacrimi și suspine.
Și-i unu-acolo cu-n picior în groapă
ce va să plîngă-a mănăstirii-ocară
și silnicia care azi îl sapă,
căci propriul fiu și-l înălță în scară,
copil din flori, schilod la trup și minte,
gonind păstorul legiuit de țară."

117. *Mojicie:* Să nu-ți pară nepoliticos că noi nu ne putem opri. Se întîmplă un lucru într-adevăr excepțional. Pentru prima oară în călătoria lui Dante, sufletele nu dau importanță faptului că se află în prezența unui om viu, atît de mare este graba lor de a-și ispăși păcatul trîndăviei.

118. *Abate:* Nu se știu prea multe despre acest abate de la San Zeno, faimoasa mînăstire din Verona. Se presupune că ar fi fost un Gherardo, mort în anul 1187.

119. *Barbarossa:* Împăratul Frederic Barbarossa (1152—1190), care distrusese Milanul în 1162.

121. *Unu:* Aluzia la acela care e cu un picior în groapă este clară pentru comentatori. Este vorba de Alberto della Scala (mort în 1301), tatăl faimosului Cangrade della Scala, care avea să-i dea prima găzduire exilatului florentin, Dante Alighieri. Acest senior al Veronei, Alberto, a numit ca vicar al mînăstirei San Zeno pe un fiu al său nelegitim, Giuseppe della Scala, infirm și vicios. Pentru această numire va plînge în Infern Alberto della Scala.

125. *Schilod:* Era șchiop dar și violent, desfrînat („schilod la trup și minte"). Prioratul său la San Zeno a durat de la 1292 la 1313, deci Dante l-a putut cunoaște îndeaproape.

Zicînd astfel, ne-o luă de zor-nainte
şi nu mai ştiu de-a spus mai mult; ci mie
plăcut îmi fu să iau la el aminte.
Dar cel ce pururi mi-era-n mers făclie
„Întoarce-te, grăi atunci, şi cată
spre ăştia doi ce muşcă-n trîndăvie".
În urma gloatei cuvîntau deodată:
„Cu mult 'nainte de-a zări Iordanul,
pieri-n deşert iudea ginte toată.
Iar cei ce chinul n-au răzbit şi-aleanul
cu fiul lui Anchise pîn' la urmă,
s-au rupt de glorie, ocolind oceanul."
Iar cînd cei doi se depărtară-n turmă,
părînd că zarea-n depărtări i-înghite,
alt gînd simţii în mintea mea că scurmă,
şi altele dintr-însul, felurite,
pîn' ce pierdut în adîncimi de-abis,
lăsai pe ochi perdele ostenite
şi gîndurile prefăcui în vis.

127. *Zor:* Abatele de la San Zeno se îndepărtase de acum, în marea lui grabă de a-şi ispăşi păcatul trîndăviei.

130. *Cel ce:* Virgiliu.

133. *Cuvîntau:* Prima pildă de trîndăvie pe de o parte sînt evreii care, fiind înceţi, au pierit în pustiu mai înainte de a ajunge pe malurile Iordanului (în Palestina, pe care Dumnezeu le-o dăruise ca moştenire).

136. *Iar cei ce:* Urmînd pe Enea (fiul lui Anchise), unii dintre tovarăşii săi de drum, din cauza oboselilor şi primejdiilor călătoriei, s-au oprit în Sicilia, nemaicontinuînd călătoria şi deci n-au cunoscut gloria, pe care au cucerit-o Enea şi ceilalţi tovarăşi, de a fi fundat Roma, devenind strămoşii poporului roman.

139. *Iar cînd:* Versurile ce urmează sînt o minunată descriere a stării care precede scufundarea omului în somn.

CÎNTUL XIX

Al patrulea ocol: Trîndăvia. Visul lui Dante.
Al cincilea ocol: Zgîrcenia şi risipa. Papa Adrian al V-lea.

În ceasul cînd căldura zilei moare
şi de Pămînt sau de Saturn înfrîntă,
nu-i chip s-aline-a nopţii grea răcoare,
şi cînd zodierii-n răsărit răsfrîntă
Fortuna maior şi-o zăresc, ivită
pe căi ce grabnic spre lumini se-avîntă,
văzui în vis femeie bîlbîită,
cu ciunte mîini şi la picioare strîmbă,
saşie-n ochi şi-n faţă gălbejită.
Priveam la ea; şi tot aşa cum schimbă
căldura zilei toropeala-n vlagă,
privirea mea o dezlegă la limbă
şi-o-nzdrăveni de cum era, oloagă,
pe chipul ei punînd culori ce-mbie,
precum iubirea, roşu-aprins de fragă.

1. *În ceasul cînd:* Înspre dimineaţă, cînd pămîntul, pierzînd căldura adunată de la soare, nu mai poate să se opună frigului radiat de lună sau de Saturn, despre care cei din antichitate credeau că aduce totdeauna gerul cînd se află la orizont.

4. *Zodierii:* Geomanţii, ghicitorii orientali care în zorii zilei trasau la întîmplare unele puncte şi linii pe pămînt, pe care, unindu-le între ele, căpătau anumite figuri, ca acele semne magice *fortuna maior*, pe care căutau să le interpreteze, extrăgînd din ele preziceri asupra viitorului. Acest desemn care reprezintă figura denumită *fortuna maior* conturează figura formată din stelele constelaţiei Vărsatorului şi a Peştilor.

7. *Femeie bîlbîită:* În visul lui Dante, această femeie gîngavă ar reprezenta păcatele care se ispăşesc în cercurile cele mai înalte ale Purgatoriului, avariţia, lăcomia, desfrînarea.

10. *Priveam:* Sub privirea lui Dante, monstrul acela femenin se transformă în mod miraculos într-o femeie atrăgătoare. E chipul „lumii amăgitoare", şi simbolul este clar: păcatele se înfăţişează omului cu o mare putere de atracţie.

Cuprinsă-apoi de zel și limbuție,
porni să cînte și simțirea-atare
mi-o tulbură, cît nu-i putință-a scrie.

„Eu sînt, zicea, sirenă-amăgitoare
și-n cîntul meu ascund plăceri nescrise,
vrăjind luntrașii-n drumul lor pe mare.

Tot eu din drum l-am întunat pe-Ulise,
de ape-ndrăgostitul; lîngă mine
rămîne cel care m-aude“, zise.

Dar n-apucă nici să sfîrșească bine
și-o doamnă sfîntă se ivi grăbită,
s-o facă-n vis de rîs și de rușine.

„Virgile, cine-i, întreba răstită,
femeia-aceasta?“ Iar Virgil porni
cu ochii țintă către cea cinstită.

În față pe cealaltă-o dezgoli
și pîntecu-i îmi arătă, ce-atare
duhori scotea, că-ndată mă trezii.

Privii spre el. „Am slobozit strigare,
zicea, spre tine de trei ori. Ci vină!
Ci vină-odată să găsim cărare.“

19. *Sirenă;* Într-adevăr, versurile acestea au o mare putere de fascinație. Glasul plin de vrajă al Sirenei a putut abate atîția marinari din drumul lor, dar nu pe Ulisse, care, după cîte se afirma în poemele homerice, n-a fost învins de sirene ci oprit din drumu-i de magiciana Circe.

26. *O doamnă:* Comentatorii s-au străduit mult să răspundă întrebării despre această doamnă. Unii au scris că ar fi Beatrice sau chiar Fecioara Maria, dar majoritatea înclină să creadă că este Lucia, care a mai venit odată în visul lui Dante. Ea simbolizează o ființă abstractă, Cumpătarea poate, care se opune exceselor și arată omului vanitatea plăcerilor lumești.

31. *O dezgoli:* Rațiunea demască turpitudinea și cu ajutorul ei omul poate vedea ce putreziciune se ascunde în realitate sub frumoasele veșminte ale plăcerii și viciului.

35. *De trei ori:* Virgil l-a strigat pe Dante de trei ori pentru a-l trezi din somnul dominat de vise simbolice.

Sării în sus; o nouă zi senină
sclipea pe brîne pînă sus pe munte
și drept în șale ne lovea lumină.

Pornii pe urme-i cu plecată frunte,
cum cei ce duc poveri de gînd în spate,
făcînd din ei jumate arc de punte,

cînd auzii un glas zicînd: „Străbate
pe-aici cărarea“,-atît de blînd precum
nu-i muritor pe lumea-asta-a scoate.

Ca lebăda, cu-aripi de nea, molcum,
ne-mpinse-n sus cel ce vorbea cîntînd,
croindu-ne prin stînca aspră drum.

Și lin cu-aripa ne-adie zicînd:
„Preafericiți sînt cei ce plîng, căci parte
de mîngîiere-afla-vor în curînd“.

„Au căror gînduri te dedai, deșarte?“
grăi Virgil cînd amîndoi pe-o cale
de solul sfînt trecurăm mai departe.

„Un vis avui, răspuns-am eu, de vale
și nu-i putință să-mi găsesc scăpare,
căci taina lui îmi dă mereu tîrcoale.“

„Văzut-ai, zise, în vis o vrăjitoare
din vina cui trei brîne plîng fierbinte
și-ai priceput cum poți să-i scapi din gheare.

37. *O nouă zi:* Întreaga terțină se află sub semnul luminos al soarelui care a răsărit.

42. *Jumătate arc:* Imaginea arcului de boltă a podului, pentru a arăta curbarea omului care înaintează sub povara grea a gîndurilor.

47. *Cel ce :* Îngerul care va șterge de pe fruntea lui Dante cel de al patrulea *P*, corespunzător păcatului trîndăviei. El va spune și cuvintele celei de a doua fericiri evanghelice: „fericiți cei ce plîng căci ei vor fi mîngîiați“ (Matei, V, 4).

54. *Solul:* Îngerul. Dealtfel, etimologic, acesta este sensul cuvîntului grec αγγελος (sol, vestitor).

55. *Un vis:* Visul cu cele două femei.

59. *Trei brîne:* Cercurile superioare, ultimele. ale muntelui Purgatoriului, unde se ispășesc păcatele zgîrceniei, lăcomiei și desfrîului, reprezentate prin femeia cu voce de sirenă, învinsă pînă la urmă de rațiune.

61 Ți-ajungă-acum; privește dinainte
și cată sus, pe unde bolți rotește,
momindu-te, cel din înalt părinte."
64 Precum un șoim la gheare-ntîi privește
și-apoi, strigat, se-avîntă-n zbor săgeată,
poftind setos la prada ce-l momește,
67 așa și eu și-atare-n zbor de-ndată,
cît poți urca, pornii pe strungă pînă
ce prins-am locul unde umbli roată.
70 Și cînd ajuns-am într-a cincea brînă,
văzui plîngînd un neam întreg înfrînt,
cu fața-n jos și trupul în țărînă.
73 „Tîrît-am, Doamne, sufletu-n pămînt",
se tînguiau cu-atare adînci suspine,
c-abia răzbeam să prind din plîns cuvînt.
76 „O, voi, în cari nădejdea de mai bine
și Tatăl sfînt v-alină chin și jale,
au ce cărare urcă-n sus pe cline?"
79 „De nu vi-i scris să poposiți în cale
și vi-i degrabă-a zice «am ajuns»,
vă fie dreapta tot mereu de vale."

62. *Și cată sus:* (În original: — „Îndreaptă-ți privirea spre momeala pe care o rotește eternul rege"). Dante cunoaște perfect vînătoarea cu șoimi, iar „momeala" este o mare aripă de pasăre pe care crescătorii ori vînătorii cu șoimi o roteau pentru a rechema șoimul, după ce fusese lansat pe urma unei prăzi. La fel, pentru a rechema atenția și a atrage pe credincioși, își rotește Dumnezeu, eternul rege, pe mari orbite cerurile sale luminoase.

68. *Strungă:* Pe fisura care face legătura între cel de al patrulea și cel de al cincilea ocol.

71. *Un neam:* Mulțimea sufletelor avarilor și risipitorilor.

73. *Tîrît-am:* În text, în latinește: „*Adhaesit pavimento anima mea*". Sînt cuvintele psalmului CXVIII, 25. Așa își plîng sufletele acolo lăcomia lor pentru bunurile pămîntene.

78. *Cline:* Coasta muntelui.

79. *Să poposiți:* În acest ocol unde sînt penitenții care își ispășesc păcatul de a fi fost avari ori risipitori.

81. *Dreapta:* Să meargă în așa fel încît să aibă mereu în afară brațul drept, deci să meargă spre dreapta.

82 Astfel grăi o umbră-ntru răspuns,
și drept aceea, după vorbă, eu
zării și restul ce-mi era ascuns.
85 Privii cu sete spre maestrul meu,
iar el cu-n semn încuviință dorința
ce ochii mei o ferecau cu greu.
88 Iar cînd fui slobod să-mi ascult voința,
pornii spre umbra-al cărei glas dibace
îmi înlesnise să-i descopăr ființa,
91 zicînd: „O, duh, în care plînsul coace
al fericirii-ndatorat tain,
amînă grija care nu-ți dă pace
94 și cine-ai fost și ce greșeli vă țin
cu spata-n sus să-mi spui, de vrei cu rost
să te-amintesc în lumea de-unde vin".
97 Iar el: „Ți-oi spune care-i chinul nost,
dar voi să afli mai întîi că-n lume
al lui sîn Petru drept urmaș am fost.
100 Pe lîngă Siestri se prăvale-n spume
un rîu frumos și neam de neamul meu
podoabă-și face dintr-al apei nume.

86. *Dorința:* De asta de vorbă cu acel suflet.

91. *Coace:* În plînsul lui, sufletul își coace remușcarea, ispășindu-și astfel păcatele, pentru a putea deveni demn de a se urca în ceruri.

93. *Grija:* Grija cea mai mare a sufletelor din Purgatoriu este aceea de a se purifica, prin penitență, prin ispășire.

95. *Spata-n sus:* De ce au fețele în țărînă și spatele întors spre cer.

96. *Să te-amintesc:* Ar fi pomenirea și reînvierea faimei sufletului pe pămîntul de unde Dante a venit în Purgatoriu, viu fiind încă.

99. *Urmaș:* Urmaș al sfîntului Petru, deci a fost un papă. Versul respectiv în original este scris în latinește: „*Scias quod ego fui successor Petri*", așa cum se cuvine să vorbească un papă catolic. Acesta este nobilul Ottobuono dei Fieschi, conte de Lavagna, care sub numele de Adrian al V-lea a fost papă numai treizeci și opt de zile, de la 12 iulie 1276 la 18 august, cînd a murit.

100. *Siestri:* Frumosul rîu care cobora între localitățile Sestri Levante și Chiavari, în Liguria, este Lavagna, el dînd numele nobilitar de conți familiei Fieschi.

103 O lună-ntreagă-am încercat şi eu
ce greu atîrnă, de-o fereşti de tină,
hlamida papii: nu-i nimic mai greu.
106 Tîrziu, vai mie,-am cunoscut lumină;
dar cînd fui pus să păstoresc cu harul,
văzui că lumea-i de minciună plină,
109 că nu-i putinţă să-ţi aline-amarul
ori să te-nalţe, şi de cea de sus
mă prinse dor şi mă ardea ca jarul.
112 Fui de zgîrcenie pînă-atunci răpus
şi mult de Domnul Dumnezeu departe;
de-aceea rabd, pe cîte vezi, supus.
115 Zgîrcenia chin în brîu-acesta-mparte
şi toţi culegem după vină rod,
şi cazna noastră e amară foarte.
118 Şi fiindcă-n lume ochiul nost nărod
s-a-nfipt cu saţ, şi nu spre zări senine,
dreptatea sfîntă l-a scufuns în glod.
121 Şi cum zgîrcenia-orice-mbold spre bine
ne-a retezat, curmînd în noi avîntul,
la fel dreptatea strîns legaţi ne ţine
124 de mădulări; şi-atîta timp cît sfîntul
măritul tată va găsi cu cale,
atît vom zace a-una cu pămîntul."

105. *Hlamida:* Mantia papală, pe care el a încercat o cît este de grea numai treizeci şi opt de zile.

108. *Minciună:* Iluzia fericirii de pe pămînt.

110. *Cea de sus:* Viaţa cerească.

117. *Cazna:* Pentru ei, zgîrciţii care au iubit numai lucrările pămînteşti şi au întors spatele celor divine, chinul („cazna") consta în a sta cu faţa la pămînt şi spinarea spre cer.

123. *Dreptatea:* De mai multe ori va repeta cuvîntul *drept, dreptate*, în aceste terţine pentru a sublinia că pedeapsa dată de dreptatea divină este meritată.

127 Vrînd să-i vorbesc îngenuncheai agale,
ci el de jos, de unde sta mîhnit,
simţi pesemne că mă-ndoi de şale
130 şi mă-ntrebă: „De ce-ngenunchi smerit?"
„Mustrări de cuget, i-am răspuns, m-ar bate,
de-n faţa ta nu m-aş pleca zorit".
133 „Te scoală, zise, căci greşit-ai, frate:
şi tu, şi eu, şi umbrele-n impas
un singur domn slujim cu pietate.
136 De-ai priceput al Evangheliei glas
cînd spune: «-În cer nici soţ, nici soaţă n-ai»,
nu-i greu cu vorba-mi să te ţii la pas.
139 Şi-acum te du; nu vreau mai mult să stai,
căci plînsu-mi tulburi şi mi-e plînsul price
de bucurii, cum însuţi tu spuneai.
142 Nepoată am şi-n lume-Alagia-i zice;
din fire-i bună, dar mă tem anume
c-ai mei cu pilda vor răzbi s-o strice.
145 Ea singură mi-a mai rămas pe lume."

129 *Simţi pesemne:* Auzindu-l mult mai aproape de el, papa Adrian al V-lea a observat actul de reverenţă al lui Dante, care s-a prosternat în faţa lui.

135. *Un singur domn:* Dumnezeu.

137. *În cer:* În text, în latineşte: „*Neque nubent*" (nu se vor însura). Cuvintele spuse de Isus Cristos saducheilor care l-au întrebat a cui soţie va fi după moarte o femeie căsătorită de şapte ori. Nici bărbaţii nu se vor însura, nici femeile nu se vor mărita ci vor fi ca îngerii. Deci în această lume eternă, Adrian nu şi-a mai păstrat calitatea sa de papă, soţ al bisericii, orice căsătorie, după moarte, fiind sfărîmată. Aceste cuvinte sună şi ca un avertisment dat urmaşilor sfîntului Petru pe tronul pontifical.

142. *Alàgia:* Alagia Fieschi, soţia lui Moroello Malaspina, pe care Dante l-a cunoscut în exilul său. Ea este singura curată din neamul Fieschi, şi poate că numai ea ar putea scurta ispăşirea lui Adrian, prin rugăciunile-i fierbinţi, dacă Dante îi va purta numele şi amintirea pe lume, la întoarcerea sa din extraordinara călătorie.

CÎNTUL XX

Al cincilea ocol: Zgârcenia și risipa. Ugo Capet. Pilde de zgîrcenie. Cutremurul.

1 Greu luptă vrerea cu-alte vreri mai bune;
dorințele mi-erau la fel de treze,
dar vrînd să-i plac, n-am cutezat a spune.
4 Pornii, și domnul se grăbi s-așeze
picioru-n drum pe lîngă stînca brună,
cum cei ce merg lipiți de metereze;
7 căci ceata care strop de strop răzbună
un rău ce lumii i-e prilej de-osîndă,
de lături sta, pe margini de genună.
10 Lupoaică slută-n veci de veci flămîndă,
fii blestemată pentru foamea-adîncă
cu care pururi dobîndești izbîndă!
13 O, cer, ce schimbi, precum cred unii încă,
prin jocul tău a lumii sorți, cînd oare
mîna-vei sol s-o-mburde în iad c-o brîncă?

1. *Mai bune:* Totdeauna o voință luptă rar împotriva unei voințe mai bune. Deci dorința, voința lui Dante de a mai sta de vorbă cu Adrian a fost învinsă de voința acestuia de a nu-și mai întîrzia ispășirea păcatului.
2. *Dorințele:* În text: „buretele". O metaforă cu totul potrivită. Ca un burete neîmbibat în întregime cu apă, a fost dorința lui Dante necomplet satisfăcută.
6. *Metereze:* Lipsit de crenele, pentru că umbrele care ispășeau aici păcatul avariției ocupau aproape în întregime lățimea celui de al cincilea brîu.
8. *Un rău:* Păcatul zgîrceniei, de care este cuprinsă lumea întreagă.
10. *Lupoaică:* Simbolul zgîrceniei, din care derivau toate celelalte păcate.
14. *Jocul tău:* Schimbările în lume care s-ar fi datorit jocului influenței cerurilor.
15. *Sol:* Acel copoi anunțat în *Infern* (Cîntul I, v. 101).

16 Umblam cu grijă și pășeam arare
pe lîngă duhuri ce rupeau tăcerea
cu plînsul lor, cerșind la cer iertare,
19 cînd auzii cum își jelea durerea
un glas în preajmă ce striga „Fecioară",
cum strigă-n chin cînd naște prunc muierea.
22 „Săracă-ai fost, rostea, odinioară,
precum vădește ieslea sfîntă-n care
dăduși luminii dulcea ta povară."
25 Alt glas pe urmă slobozi strigare,
zicînd: „Fabriciu dobîndi virtute
prin sărăcie, nu prin rău pierzare".
28 Aceste vorbe-mi fură mult plăcute
și drept aceea m-apropiai de ele,
să văd ce umbră le rostea gemute.
31 Pe Nicolai îl pomenea cu jele
și dărnicia-i lăudată foarte,
ce trei copile mîntui de rele.
34 „O, duh, grăii, care cuvînți ca-n carte,
au cine-ai fost și cum de laude-n cînt
doar glasul tău pe-această brînă-mparte?

16. *Pășeam arare:* Cei doi poeți erau atenți să nu calce umbrele care acopereau întreaga brînă a cercului al cincilea.
20. *„Fecioară":* Este primul exemplu de sărăcie. Fecioara Maria care l-a născut în ieslea unui staul pe mîntuitorul lumii creștine, pe Isus Cristos.
26. *Fabriciu:* Cel de al doilea exemplu de sărăcie acceptată este consulul roman Caius Fabricius Luscinius, care a refuzat în mai multe rînduri daruri de la dușmani, pentru a încheia cu ei pacea în condiții cît mai favorabile lor. A murit atît de sărac încît a trebuit să fie înmormîntat pe scoteala statului.
29. *M-apropiai:* Dante se îndreaptă către partea de unde a auzit vocea care clama exemplele de iubire a sărăciei.
31. *Nicolai:* Episcopul din Mira (sec. III), care, aflînd că trei fecioare trebuiau să se prostitueze din cauza marei mizerii în care se zbăteau, le-a aruncat pe fereastră tot ceea ce el poseda.

37 De mi spui, drept plată pentru-al tău cuvînt,
te-oi pomeni de m-oi întoarce-odată
pe-al vieții drum ce duce spre mormînt."
40 „De-ți spun, grăi, n-o fac pentru răsplată,
ci pentru harul ce străluce-n tine,
deși ești viu, și vrednic mi te-arată.
43 Sămînță-am fost acelei seci tulpine
ce rod ales n-a zămislit pe cracă
și umbră face-ntregii lumi creștine.
46 De-ar trage spada Lille și Gant din teacă,
Douai și Bruges s-ar răzbuna pe ea;
și eu mă rog lui Dumnezeu s-o facă.
49 Pe lume-am fost Ugo Capet cîndva.
Filipi și Ludovici urmași avui,
ce pus-au azi din nou pe Franța șa.
52 Fecior am fost de măcelar și fui
pînă pieriră vechii regi, din care

38. *Te-oi pomeni:* Obișnuita ademenire din partea lui Dante.

39. *Al vieții:* Viața care are un sfîrșit, deci viața pămînteană.

41. *Pentru harul:* Mort de mai mult de trei sute de ani, sufletul lui Ugo Capet se apropia de termenul ispășirii. El îi va răspunde lui Dante stimulat de extraordinara grație pe care a primit-o din partea cerului de a face această călătorie, viu fiind, în lumea morților.

43. *Sămînță-am fost:* Duhul care vorbește este Ugo Capet, rege al Franței (987—996), fondatorul („sămînța") dinastiei Capețienilor. De la primele cuvinte vedem că el biciuiește cu o rară violență propria sa dinastie care, aidoma unei plante rele, uriașe, veștejește prin umbra ei otrăvitoare toate țările creștine.

46. *Lille și Gant:* Enumerînd principalele orașe ale Flandrei spre a aminti de războaiele purtate de urmașul său Filip cel Frumos (n. 1299), împotriva flamanzilor, el dorește răzbunarea, care a venit în 1302, cînd francezii au fost zdrobiți într-o sîngeroasă bătălie, la Coltrai, de către flamanzii răzvrătiți.

50. *Filipi:* Din Ugo Capet, au coborît și au domnit în Franța, între anii 1060—1322, patru regi cu numele de Filip și cinci cu cel de Ludovic.

52. *Măcelar:* Așa referă legenda, care este cuprinsă și în *Cronica* lui Villani.

53. *Vechii regi:* Cei din dinastia anterioară, carolingiană, care s-au stins în anul 987, din lipsa descendenților.

doar unul singur se popi. Să sui
55 pornii atunci și-a țării cîrmă-atare
am mînuit, că dobîndind prin zel
puteri și prieteni cum n-au fost sub soare,
58 coroana țării, văduvit inel,
fu dată celui care-mi fu fecior
și sfînta stirpe se născu din el.
61 Urmașii mei, cît timp Provenza lor
nu i-a-nrăit cu zestrea ei străbună,
nici rău, nici bine n-au făcut cu spor.
64 De-atunci abia prin forță și minciună
prăpăd făcut-au și drept plată-apoi,
Gasconia-au luat, cu Ponthieu-mpreună.
67 Ucise Carol scoborînd la voi
pe Corradin, și-așijderi lor, drept plată,
și pe Tommaso, ca să fie doi.

54. *Doar unul:* Acesta ar fi ultimul din dinastia carolingiană, ducele de Lorena, Carol, mort în închisoarea în care l-a aruncat Ugo Capet, iar nu călugăr, cum declară Dante, care se pare că l-a confundat cu ultimul din dinastia Merovingienilor, care într-adevăr a murit călugăr.

59. *Fecior:* Robert al II-lea (cel pios).

62. *Zestrea ei străbună:* Provența, pe care Beatrice, fiica contelui Raymond al IV-lea Berlinghieri, a adus-o ca zestre soțului ei Carol de Anjou. Această zestre a făcut ca dinastia capețiană să devină nerușinată, pentru că ea a fost cucerită prin mijloace nepermise, Beatrice fiind constrînsă prin violență să-l ia în căsătorie pe Carol de Anjou.

66. *Ponthieu:* De la zestrea provensală începe lungul șir de jafuri. Filip cel Frumos a smuls prin violență și înșelăciune „provinciile" de Ponthieu și Gasconia de la regii Angliei în 1294. Normandia fusese luată încă din 1206.

67. *Carol:* Carol I de Anjou, care a coborît în Italia în 1265, pentru a pune mîna, prin trădare, pe regatul Neapolelui.

68. *Corradin:* Ultimul reprezentant al dinastiei sveve, tînăr de șaisprezece ani, care a fost învins, prin înșelăciune, în bătălia de la Tagliacozzo și apoi decapitat de Carol de Anjou la Neapole în 1269. *Drept plată:* Sarcasmul este deosebit de amar: drept ispășire a păcatelor comise pînă atunci.

69. *Tommaso:* Era răspîndită pe vremea lui Dante legenda că tot Carol de Anjou l-ar fi omorît pe Sf. Toma d'Aquino (mort în 1274), vestitul cugetător și doctor al bisericii.

Dar văd o vreme cînd din Franța-n ceată
alt Carol va să vie (și curînd),
să-și dea-n vileag nemernicia toată.
Cu lancea Iudei va lovi luptînd
și va străpunge ca pe veci s-o doară
Florența mîndră, pîntecu-i crăpînd.
Dar nu pămînt va dobîndi, ci-ocară,
pe-atît mai grea și tot pe-atît mai mare,
pe cît de mică-i pare lui și-ușoară.
Iar pe cel'lalt, care fu prins pe mare,
îl văd cum se tocmește pentr-o fată,
precum pirații care vînd fecioare.
Au ce mai poți, zgîrcenie blestemată,
cînd neamu-atare mi-ai știut preface,
că nici de prunci nu se-ngrijește-un tată?
Și ca să-mbune ce-au făcut și-or face,
văd crinul în Alagni și-nlănțuit,

71. *Alt Carol:* Este Carol de Valois (1274—1325), fratele lui Filip cel Frumos, care a fost chemat de papa Bonifaciu al VIII-lea în 1301 în Italia, pentru a potoli luptele între fracțiunile Albilor și Negrilor. El avea drept armă „lancea Iudei" (adică minciuna și trădarea) și cu ajutorul ei a „crăpat pîntecul" Florenței (expresia este voit violentă), alungînd din interiorul cetății pe cei mai buni locuitori ai ei, adică pe Albi, printre care se număra și Dante Alighieri.

76. *Dar nu pămînt va dobîndi:* Din expediția lui în Italia nu va fi cucerit noi ținuturi, ci infamanta povară a rușinii. Și cu atît mai grav cu cît lui i se vor părea toate aceste nelegiuiri „ușoare", fiind obișnuite în familia sa. Dante Alighieri, poetul cetățean, nu și-a putut uita adversarul datorită căruia el a trebuit să-și părăsească patria și l-a țintuit pentru eternitate la stîlpul infamiei, alături de dinastia din care cobora.

79. *Cel'lalt:* Carol al II-lea de Anjou, fiul lui Carol I de Anjou, rege al Pugliei, prizonier într-o luptă navală cu aragonezii, și-a vîndut fata, Beatrice, foarte tînără, pe o mare sumă de bani, marchizului Azzo al VIII-lea d'Este din Ferrara, nu altfel decît fac corsarii care vînd sclavele răpite.

86. *Crinul:* Era emblema dinastiei franceze. *Alagni:* Anagni, orășel în apropiere de Roma. Aci a fost făcut prizonier Papa Bonifaciu al VIII-lea de către Guillaume de Nogaret, cancelarul și mandatarul lui Filip cel Frumos.

în unsul său pe însuși Crist cum zace.
A doua oară-l văd batjocorit,
îl văd sorbind oțet dospit și fiere
și, dîndu-și duhu-ntre tîlhari, hulit.
Setos de sînge și flămînd de-avere
un nou Pilat zăresc stîrnind urgia
în Templieri, deși nu-i stă-n putere.
Cînd Doamne-mi vei sorti și bucuria
de-a ști că răzbunarea-i apropiată
și-ți îndulcește-n taina ei mînia?
Ce-am spus despre mireasa preacurată
a Spiritului sfînt, dînd rugăciunii
și vrerii tale bun prilej de sfată,
sînt laude spuse-ntru răspuns de unii
cît timp e zi, dar alte voci în noapte
din loc în loc se-aprind precum tăciunii.

87. *Unsul său:* Vicarul, locțiitorul lui Cristos pe pămînt este papa. Admirabilă, etică, este deosebirea pe care o face Dante între adversarul său personal Bonifaciu, condamnat în Infern pentru simonie, și locțiitorul lui Cristos pe pămînt.

88. *Văd:* Pe Isus Cristos, umilit în reprezentantul său care este papa. Bonifaciu al VIII-lea fusese pălmuit de Nogaret.

92. *Un nou Pilat:* Acest nou Pilat este Filip cel Frumos, care a predat (precum Pilat biblicul pe Isus Cristos iudeilor), pe papa Bonifaciu al VIII-lea dușmanilor săi de moarte, familia Colonna.

93. *În Templieri:* Aluzia este clară: în marea lui sete de îmbogățire, Filip cel Frumos a desființat ordinul Templierilor, acuzîndu-i de magie și erezie și însușindu-și marile lor bogății.

96. *Mînia:* Mînia lui Dumnezeu este îndulcită de gîndul că răzbunarea va urma, inexorabilă.

97. *Mireasa preacurată:* Fecioara Maria, al cărei exemplu el îl invocase anterior și care atrăsese atenția lui Dante.

101. *Alte voci:* În timpul zilei, duhurile penitenților cercului strigă exemple de virtute, iar noaptea exemple de patimă, opuse acelor virtuți (de zgîrcenie pedepsită).

Pe Pigmalion îl pomenim în fapte,
ce fu tîlhar, şi trădător, şi gîde,
rîvnind la aur ca la fructe coapte,
şi poftele pîrdalnice şi hîde
ce-l flămînziră pe sărmanul Mida,
de care azi o lume-ntreagă rîde.
Şi-l pomenim pe-Acan care-n pofida
poruncii date săvîrşi hoţia,
de încă-l paşte Iosuè cu-obida.
Pe Fira-nvinuim, cu Anania,
slăvim pe cel ce-a dat în Elior,
întregul munte strigă sîlnicia
lui Polimnest ce-a frînt pe Polidor:

103 *Pigmalion:* Fratele Didonei, regina Cartaginei, care l-a omorît pe Sicheu, unchiul său şi soţul Didonei, pentru a-l prăda de marile averi pe care acesta le poseda (*Eneida*, I, 340 şi urm.).

107. *Mida:* Rege frigian care, în setea lui nestinsă de bogăţii, a cerut zeilor să poată transforma în aur tot ce atingea, fiind gata să moară în felul acesta de foame, după îndeplinirea dorinţei. Este interesantă nota ridicolă în care-l prezintă Dante, ca un alt protest împotriva nebuneştei dorinţe de îmbogăţire cu orice preţ, pe care el a denunţat-o şi în alte versuri ale *Divinei Comedii*.

109. *Acan:* Un iudeu cu acest nume, care a jefuit din prăzile luate la cucerirea Ierihonului, împotriva poruncii lui Iosua, care le consacrase divinităţii. Pentru această blasfemie, Acan a fost ucis cu pietre.

112. *Anania:* Acest iudeu împreună cu soţia sa Safora (*Fira*) împinşi de setea de cîştiguri, au căutat să-i înşele chiar pe apostolii lui Isus Cristos.

113. *Elidor:* Eliodor, trimis al regelui sirian Seleucos ca să jefuiască bogatul templu al Ierusalimului, a fost alungat cu lovituri de copită d · un cal misterios.

115. *Polimnest:* Regele Traciei şi ginerele lui Priam. El l-a ucis cu cruzime pe tînărul Polidor, cumnatul său, pentru a-l jefui. La rîndul ei, Hecuba, mama lui Polidor şi soţia lui Priam, i-a scos ochii lui Polimnest şi apoi l-a omorît (cf. *Eneida*, III, v. 19—68).

şi-n urmă: «Crassus, tu că-l ştii, au cum
e aurul la gust?» strigăm în cor.
Încet sau tare cuvîntăm, precum
ne-ndeamnă zelul să păşim cu gîndul:
cînd mai grăbit şi cînd din nou molcum.
Deci pildele ce-am înşirat de-a rîndul
nu singur le-am rostit; dar nici un glas
n-a-nfrînt pe-al meu prin rîvnă, întrecîndu-l."
Lăsasem duhul şi pornind la pas
ne străduiam să ne grăbim pe cît
ne-ngăduia anevoiosul pas,
cînd auzii clătindu-se-ntr-atît
măritul munte, că-ngheţai de teamă,
precum îngheaţă cel la ştreang tîrît.
Nu s-a smucit nici Del de bună seamă
cu-atîta furie pînă cînd, lăhuză,
dintr-însa cuib îşi făuri o mamă.

116. *Crassus:* Marcus Licinius Crassus (114-53 î.e.n.), faimos atît prin imensele sale bogăţii cît şi prin marea sa avariţie. Omorît de regele parţilor, Orode, acesta i-a turnat aur topit pe gît, spunîndu-i: „ai fost însetat de aur, bea aşadar".

119. *Zelul:* Dorinţa de a merge spre cer.

121. *Pildele:* Pildele de sărăcie şi de dărnicie nu le spunea numai Ugo Capet, dar numai glasul lui fusese auzit de Dante.

128. *Măritul munte:* Cum se va vedea curînd, ori de cîte ori un suflet îşi termină ispăşirea şi se înalţă spre cer, muntele Purgatoriului este zguduit de un puternic cutremur.

129. *Îngheaţă:* Dante a îngheţat de frică, asemeni acelui care este tîrît spre locul unde va fi chinuit şi omorît.

130. *Del:* Delos, insulă din grupul Cicladelor. Fusese la început o insulă rătăcitoare, expusă cutremurelor continui. Potrivit elementelor mitologiei, Neptun a făcut-o să ţîşnească din apele mării pentru ca pe ea să poată găsi adăpost Latona, persecutată de oarba gelozie a Junonei. Aci avea să nască Latona pe cei doi ochi ai cerului, pe Apolo şi Diana, soarele şi luna. Drept răsplată a azilului oferit, insula, plutitoare ca o corabie, a fost pentru totdeauna fixată de fundul mării.

133 Și-atare larmă se porni confuză,
încît Virgil mi se-apropie, zicînd:
„Să nu te temi cît timp ți-s călăuză".
136 „Mărire întru cei de sus", cîntînd
ziceau în cor, cum scrie la Scriptură,
din cîte-n preajmă pricepui curînd.
139 Noi doi stăteam cu sufletul la gură,
ca-n Betleem păstorii-odinioară,
pînă-a-ncetat și cînt și smucitură.
142 Apoi pornirăm calea sfîntă iară,
privind pe jos la cei ce tînguirea
și-o reîncepeau cu lacrimă amară.
145 Nicicînd mai greu nu m-a muncit neștirea
și setea de-a cunoaște, arzătoare,
(de nu mă-nșel și clară mi-e-amintirea),
148 precum atunci; căci singur, la-ntrebare
n-aflam răspuns și nu puteam, de zor,
nici pe Virgiliu să-l întreb; drept care
151 pășeam tăcut, sfios și gînditor.

133. *Larmă:* Un mare strigăt neașteptat, care îl înspăimîntă pe Dante și provoacă o atitudine de apărare din partea lui Virgiliu.

136. *Mărire:* În original, în latinește: *Gloria in excelsis Deo,* sînt cuvintele pe care le-au intonat îngerii la nașterea lui Isus Cristos. Și acum se năștea cineva: un suflet nou, pur, care-și lua zborul spre înălturile cerurilor.

140. *Păstorii:* Ca păstorii din Betleem, care au auzit cîntările îngerilor la nașterea Mîntuitorului creștin.

148. *Precum atunci:* Cînd dorea atît de puternic să afle cauza cutremurului muntelui și a cîntărilor angelice. Dar Dante nu îndrăznea să-l întrebe pe Virgiliu, pentru a nu întîrzia din drum.

151. *Sfios:* Era „sfios" (se temea să întrebe) și „gînditor" (gîndea cu intensitate la cauza acestor fenomene neobișnuite).

CÎNTUL XXI

***Al cincilea ocol:** Zgîrcenia și risipa. Stațiu.*
Cauza cutremurului.

1 Adînca sete care stîmpăr n-are
decît prin apa ce-o rîvni odată
samariteanca dobîndind iertare,
4 mă chinuia cu graba-n mers deodată
pe drumul greu și-n piept milostivie
simțeam de cei ce-ndură dreapta plată.
7 Și precum Luca la Scriptură scrie
că se-arată drumeților Hristos,
abia ieșit din groapa plumburie,
10 la fel o umbră mi-apăru din dos;
ci noi privind la cei ce zac dincoace,
nici n-o zărirăm pînă cînd, frumos,
13 nu ne-agrăi: „Vă deie Domnul pace!"
și-atunci întorși, cel ce-mi era solie
un semn spre dînsul se grăbi a face,

1. *Sete:* Marea lui dorință de a cunoaște adevărul.

2. *Apa:* Apa aceasta este adevărul suprem. Este amintit aici episodul evanghelic cu femeia samariteană care i-a dat să bea lui Isus din apa fîntînii lui Iacob, în timp ce Mîntuitorul îi vorbea despre o apă care sătura pentru totdeauna, simbolizînd tocmai adevărul relevat creștinilor prin harul divinității.

6. *Dreapta plată:* Modul de ispășire al acelor suflete. Dante se afla deci sub semnul unei întreite puternice senzații: dorința fierbinte de a cunoaște cauza cutremurului, drumul greu pe care umblă și mila pe care o încerca pentru felul cum erau pedepsiți avarii și risipitorii, printre ale căror umbre înainta.

7. *Luca:* Evanghelistul Luca (XXIV, 13—15) povestește cum, după moartea sa, Isus Cristos a apărut pe neașteptate pe drumul spre Emaus înaintea unor discipoli ai săi.

15. *Un semn:* Virgiliu i-a făcut un semn de răspuns la salut.

zicînd apoi: „La loc de bucurie
te-așeze-n pace Curtea ce-mi sorti
să pat surghiun în Limb pe veșnicie".
„Au cine pașii v-a-ndemnat, grăi,
în timp ce graba ne da ghes pe plai,
de nu vă vrea cel care-i domn aci?"
Și-atunci Virgil: „Spre fruntea lui incai
și semnele săpate-n ea te-ntoarce,
și-ai să pricepi că locul lui e-n rai.
Dar întrucît cea care pururi toarce
mai are încă a-i depăna fuiorul
sortit de Cloto, cea dintîi din Parce,
n-a izbutit să-și ieie singur zborul
ăst suflet geamăn și-nfrățit cu-al nost,
căci nu-i cu ochiul pe-o măsură dorul.
De-aceea zic, fui scos din iad cu-n rost,
ca să-l ajut și-i voi da pururi sfat,
cît pot să-l pun cu știința-mi l-adăpost.

16. *La loc de bucurie:* În ceruri.

18. *Surghiun:* Starea eternă a lui Virgiliu în Limbul Infernului, în castelul marilor poeți ai antichității.

21. *De nu vă vrea:* La auzul cuvintelor lui Virgiliu, uimirea sufletului nou apărut este foarte mare. El nu poate înțelege cum doi damnați (așa a putut să deducă din spusele lui Virgiliu) se află acum în regiunile mîntuirii, pe muntele Purgatoriului.

23. *Semnele:* Sînt ultimele trei semne ale celor șapte *P* care au mai rămas înscrise pe fruntea lui Dante.

24. *Ai să pricepi:* Are să înțeleagă că Dante va fi între cei care vor avea loc în rai. El este un suflet sortit mîntuirii. Și asta se poate observa pe fruntea lui, de pe care au fost șterse pînă acum patru inițiale emblematice ale păcatelor.

26. *Mai are încă:* Virgiliu vrea să spună că Dante este încă în viață. De aceea amesteca încă o dată (ca în atîtea alte fragmente ale *Divinei Comedii)*, elementele sacre cu cele păgîne, arătînd că „cea dintîi" dintre Parce (Lachesis), nu a tors încă întregul fuior pe care, la nașterea fiecărui om, Cloto (cea mai tînără dintre ele), i-l înfășoară pe fus.

31. *Din iad:* Pentru a-i fi călăuză aceluia care nu avea experiența vieții de dincolo, Virgiliu a fost scos din Limbul Infernului.

Dar spune-mi ce puteri au scuturat
slăvitul munte-astfel că toți cei din
cuprinsu-acestor brîne-au cuvîntat?"
Cu vorba lui Virgil ținti din plin
dorința mea și-ntru nădejdi hrănit,
simțeam cum scade setea și-al ei chin.
Răspunse umbra: „Totu-i rînduit
din veac aici și muntelui preasfînt
nicicînd îi pare-un fapt neobișnuit.
E slobod locul de furtuni și vînt
și pricină a tot ce se petrece
e tot ce naște-n cer, nu pe pămînt.
Nimic mai sus de sfîntul prag nu trece:
nici rouă-n zori, nici grindină sau ceață,
nici ploi, nici brumă, nici zăpadă rece;
nori groși sau rari pe cer nu se răfață,
nici fulgere sau curcubee clare,
ce-n lume-adesea schimbă loc și față.
Țărîna aburi nu răsfrînge-n zare
mai sus de pragul amintit, pe unde
urmașul lui sfîn Petru-i la intrare.

34. *Dar spune-mi:* Întrebînd despre cauzele cutremurului, Virgiliu satisface astfel prima mare dorință a lui Dante.

40. *Totu-i rînduit:* Ordinea Purgatoriului („muntele preasfînt") nu este turburată de nici un lucru care nu ar fi mai dinainte stabilit. Ideea aceasta va fi reluată și în terțina următoare.

43. *E slobod locul:* Muntele Purgatoriului nu este supus perturbărilor meteorologice care se petrec pe Pămînt.

46. *Sfîntul prag:* Pragul cu cele trei scări felurit colorate care urcau spre poarta Purgatoriului.

52. *Aburi:* Acești vapori, după teoria fizicii lui Aristotel, erau cauza cutremurelor, fiind comprimați în interiorul pămîntului.

54. *Urmașul:* Locțiitorul, vicarul Sfîntului Petru, este îngerul păzitor al porții Purgatoriului.

55 S-o fi clătind din jos de el oriunde,
ci-aici nicicînd n-a tremurat de vîntul
ce-n sînul ei pe lume jos se-ascunde.
58 Dar tremură din temelii pămîntul
cînd pur un suflet către cer porneşte,
iar ceilalţi toţi îl însoţesc cu cîntul.
61 Că-i mîntuit voinţa-i dovedeşte,
căci slobodă să umble-ntr-ale sale,
pătrunde-n el şi bine-i foloseşte.
64 Dintîi ar vrea, dar i se pune-n cale
dreptatea sfîntă şi potrivnic vrerii,
ca şi-n păcat, îl pune-aici la jele.
67 Iar eu ce-am fost supus astfel durerii
cinci sute ani, de-abia acum simţii
de alte praguri dorul reînvierii.
70 De-aceea tremur ai simţit şi mii
de glasuri către Domnul rugătoare
să-i ducă-n cer". Şi-astfel zicînd sfîrşi.

55. *El:* Muntele Purgatoriului se poate cutremura în zona lui inferioară („din jos de el"), în Antepurgatoriu, dar în zonele superioare, aburii reci, producători de cutremure, nu au putere, nu pot provoca clătinarea uriaşului munte.

58. *Dar tremură:* Se cutremură muntele atunci cînd un suflet purificat se înalţă spre ceruri, iar cutremurului îi corespunde corul de slavă al duhurilor.

61. *Că-i mîntuit:* Preîntîmpinînd o întrebare eventuală, duhul declară că un suflet îşi dă seama că este purificat, că a ajuns la termenul ispăşirii, atunci cînd simte în el impulsul de a părăsi brîul în care era sortit, nemaifiind legat de conştiinţa păcatului, ce pînă atunci îi era permanenta obsesie.

64. *Dintîi ar vrea:* Şi la începutul perioadei sale de stare în Purgatoriu, sufletul ar vrea să se elibereze dar nu i-o îngăduie acea puternică înclinare de a ispăşi, pe care voinţa divină i-o pune drept stavilă.

68. *Cinci sute ani:* După mai mult de cinci sute de ani de ispăşire, numai acum a simţit sufletul care vorbeşte celor doi poeţi călători dorinţa de a părăsi Purgatoriul pentru înălţimea cerului.

70. *De-aceea:* Iată deci explicaţia cauzei cutremurului.

70—71. *Mii de glasuri:* Aparţinînd cetelor de suflete ale Purgatoriului cărora sufletul acesta mîntuit le doreşte şi lor să se urce la ceruri.

73 Ori cum plăcerea e pe-atît mai mare
cînd bei setos, pe cît de-adînc ţi-e sete,
nespus prilej avui de desfătare.
76 „Am priceput, grăi Virgil şi stete,
ce mreji vă prind şi cum scăpaţi de plată,
de ce-i cutremur şi cîntaţi în cete.
79 Dar cine-ai fost te-aş mai ruga, mi-arată
şi cum de-ai stat atîţia ani răpus.
În mintea mea lumină-a pune cată."
82 „Demult, cînd Titus cu-ajutor de sus
a răzbunat un sînge sfînt ce-n spume,
vîndut de Iuda, pentru noi a curs,
85 trăit-am eu încununat cu-n nume
ce-i veşnică podoabă, ne răspunse,
dar nici un crez n-am cunoscut pe lume.
88 Atîtea doruri se zbăteau ascunse
în cîntul meu şi-atît de dulci, că-n Rîm
mă vru norodul şi poet mă unse.
91 Eu Staţiu-am fost pe celălalt tărîm:
de Teba-am scris şi-mi fu Ahil povara
sub care mi-a fost dat să mă sfărîm.

76. *Am priceput:* Virgiliu a înţeles care este cauza chinului şi a cutremurului.

82. *Titus:* Împăratul roman care în anul 70 î.e.n. a distrus Ierusalimul, răzbunîndu-l astfel, după concepţia creştină a lui Dante, pe Cristos cel vîndut de Iuda.

85. *Cu-n nume:* Acela care a trăit cu un nume care nu dispare aşa curînd a fost cunoscutul poet latin Statius (Publius Papinius, 45-95 e.n.), autorul preţuit al unei culegeri de poezii intitulată *Sylvae* şi a două poeme epice, *Tebaida* şi *Ahileida*.

90. *Poet mă unse:* A fost încununat la Roma cu mirt, cu coroana de preţuire poetică.

91. *Eu Staţiu:* Cei vii, cei de pe pămînt îşi amintesc încă de numele şi de faima lui de poet. Într-adevăr Dante şi contemporanii săi îl apreciau mult, aşa cum se vede şi din aceste versuri ale *Divinei Comedii*.

92. *De Teba:* Sînt pomenite cele două poeme epice ale sale, dintre care ultima *(Achileida)* a rămas neterminată, poetul murind.

În cîntul meu am adunat comoara
scînteilor din flacăra măiastră
ce-a adăpat mii de poeţi. Şi para

e Eneida; Eneida noastră
ce mamă-mi fu şi doică; fără ea
un dram n-aş trage jos, pe lumea voastră.

Ci de-ar fi fost să pot trăi cîndva
deolaltă cu Virgiliu printre vii,
un an de chin pe brînă-aş mai răbda."

La vorba lui maestrul mă privi
zicînd din ochi: „Să taci!" Dar nu oricînd
poţi vrerii după plac a-i porunci,

căci rîs şi plîns urmează vrînd-nevrînd
simţirii ce le naşte,-ncît arare
s-ascund în cei ce n-au minţit nicicînd.

Zîmbii deci blînd în semn de-ncuviinţare,
drept care duhul mă privi mirat
în ochi pe unde ce-i ascuns tresare.

95. *Scînteilor:* Scînteia care a aprins flacăra poetică a lui Staţiu a fost opera divinului Virgiliu, *Eneida*, din care s-au inspirat atîţia alţi poeţi.

98. *Fără ea:* El arată în felul acesta cît de mult datorează opera sa *Eneidei*.

100. *Să pot trăi:* Pentru a-l fi putut cunoaşte pe marele Virgiliu, pentru care simte o nemărginită admiraţie şi căruia i-a fost discipol şi imitator, Staţiu şi-ar întîrzia cu încă un an ascensiunea în ceruri. Acest lucru pentru un suflet care simte, aşa cum s-a văzut, atît de imperios nevoia ascensiunii, are într-adevăr o importanţă extraordinară, punînd în cumpănă legile eterne ale divinităţii.

103. *Mă privi:* Prin expresia feţei, foarte mobilă, Virgiliu îi impune tăcerea lui Dante.

108. *În cei:* Persoanele sincere nu pot ascunde sentimentele lor adevărate, existînd o concordanţă perfectă între sentiment şi expresia feţei.

111. *În ochi:* La zîmbetul uşor al lui Dante, Staţiu îl priveşte cu mare concentrare în ochi, acea parte a chipului uman în care se manifestă mai clar ca oriunde sentimentul.

„Sfîrşească bine truda ce ţi-ai luat,
ci va să-mi spui de ce, grăi, pe-obraz
o umbră de surîs ţi-a tremurat?"

Din două părţi fui încolţit; ucaz
să spun n-aveam, dar nici să tac putere;
şi cînd Virgil văzu că-s la necaz,

„De ce te temi? grăi drept mîngîiere.
Răspunde fără frică şi de-îndată
la tot ce el cu-ngrijorare-ţi cere."

Drept care eu: „O, umbră de-altădată,
te miri bag seamă c-am zîmbit, zisei,
dar mai vîrtos va să te miri pe dată.

Acesta-aici ce-ndrumă paşii mei
e chiar Virgil din care spui c-ai supt
puteri să cînţi pe oameni şi pe zei.

Greşeşti de crezi că din surîs mă-nfrupt
din alte pricini; numai vorba ta
mi-a dat prilej cu zîmbetul să lupt."

Căzuse umbra în genunchi abia,
cînd domnul meu grăi: „Te scoală, frate,
căci umbră-eşti şi umbră-s, nu uita!"

112. *Sfîrşească bine:* Staţiu îi doreşte poetului italian, pe care îl presupune a fi suflet aflat în ispăşire în Purgatoriu, să ajungă curînd în Paradis. Îl întreabă în acelaşi timp care este cauza surîsului său.

115. *Încolţit:* Terţina este de o rară fineţe psihologică în înfăţişarea încurcăturii lui Dante, care nu mai ştie de cine să asculte. Îl va elibera Virgiliu, îngăduindu-i să arate adevărul.

124. *Ce-ndrumă:* Virgiliu este acela care-l conduce pe Dante către cele înalte şi de la care şi-a tras inspiraţia Staţiu pentru a cînta oamenii şi zeii în poemele sale epice.

128. *Din alte pricini:* Nici un alt motiv nu a fost pentru zîmbetul lui Dante, în afara cuvintelor de admiraţie pe care Staţiu le spusese despre Virgiliu, spre marea bucurie a discipolului său italian. Dar poate că şi situaţia, uşor comică, în care se afla Staţiu, care vorbea cu atîta ardoare despre Virgiliu, fără a şti că se află chiar lîngă el.

130. *În genunchi:* Drept semn de mare respect.

Și Stațiu-atunci: „Și singur poți socoate
cît e de-adîncă dragostea ce-ți port,
de-am fost să uit că sîntem umbre toate
și-am luat drept trup, fără să vreau, un mort."

135. *Umbre:* Într-adevăr, dragostea și admirația sînt la un grad atît de înalt, încît Stațiu a uitat că, atît el cît și Virgiliu, nu sînt decît umbre vane, suflete lipsite de trupuri materiale și a vrut să-l îmbrățișeze ca pe pămînt.

CÎNTUL XXII

Al șaselea ocol: Lăcomia. Pilde de cumpătare.

De mult în urma noastră rămăsese
cel ce ne-mpinse către-a șasea treaptă
și alt păcat din fruntea mea ștersese,
zicînd că cei care dreptatea așteaptă
sînt fericiți, și vorbei sale sfinte
îi puse cap cu-n *sitiunt* în șoaptă.
Băteam acum mai lesne ca-nainte

2. *Cel ce:* Îngerul dreptății care, pe scara a șasea, a șters de pe fruntea lui Dante cel de al cincilea *P*, simbolul păcatului risipei și zgîrceniei.

5. *Fericiți:* În textul original, cuvîntul este latin: *Beati*. Așa începe cea de-a patra fericire evanghelică *(Fericiți cei însetați de dreptate*, Matei, V, 6), pe care o pronunță îngerul păzitor.

6. *Sitiunt:* În latinește, *sînt însetați*.

7. *Mai lesne:* Dante trecea săritorile de la un brîu la altul „mai lesne". De pe fruntea lui fuseseră șterși cinci *P*, și deci, eliberat de greutatea celor cinci prime păcate, se simțea foarte ușor.

pe urma lor cărarea străbătută
cu repezi pași, cînd bunul meu părinte
grăi: „Iubirea din virtuți născută
aprinde pururi și-n cel'lalt vîlvoare,
cînd para ei se face cunoscută.
De-aceea zic, din clipa dragă-n care
fu pus cu noi și Juvenal în ceată
și-mi tălmăci cît m-ai iubit sub soare,
te-am îndrăgit cum n-a mai fost vreodată
om nevăzut iubirea mea s-o-mpartă,
și-mi pare scurtă calea ce ne-așteaptă.
Ci spune-mi — și ca prieten bun mă iartă
de fără-nconjur mă rostesc pre mine
și-așijderea la rîndul tău te poartă —
cum de zgîrcenia s-a-ncuibat în tine
ce-ai fost de-a pururi înțelept din fire
și-ai năzuit sîrguincios spre bine?"
Stîrni cuvîntu-un zîmbet blînd, subțire,

10. *Iubirea:* Este prezentă din nou concepția lui Dante despre iubirea care de îndată ce se manifestă trebuie să trezească o altă iubire (cf. și vestitele versuri din Cîntul V al *Infernului: „Amor che a nullo amato amar perdona")*.

14. *Cu noi:* În castelul din Limb, unde se aflau cei mai de seamă poeți și filozofi ai lumii antice. *Juvenal:* Marele poet satiric latin, contemporan și admirator al lui Stațiu (vezi pentru aceasta *Satira* a VII-a). Mort în anul 130 î.e.n. și coborît în Limb, el putuse transmite lui Virgiliu marea afecțiune a lui Stațiu.

17. *Iubirea mea:* Iubirea lui Virgiliu pentru Stațiu, care a fost atît de mare, încît „niciodată nu a încercat cineva o dragoste mai mare pentru un om necunoscut" (așa sună textul italian). Și pentru marea bucurie de a fi cu el, lui Virgiliu drumul de acum îi va părea scurt.

19. *Spune-mi:* Cuvintele lui Virgiliu sînt pătrunse de o mare delicatețe atunci cînd își exprimă nedumerirea de a-l afla pe Stațiu printre aceia care își ispășesc în al cincilea ocol păcatul zgîrceniei, patima care nu se asociază deloc cu înaltele virtuți și cu talentul unui mare poet.

25. *Zîmbet blînd:* Stațiu zîmbește, dîndu-și seama că Virgiliu nu știe că în același cerc erau pedepsiți și risipitorii.

pe buzele lui Stațiu și grăi:
„Mi-e tot ce-mi spui dovadă de iubire.
28 Sînt multe lucruri care pot trezi
pe drept cuvînt temei de îndoială,
cînd pricina ce-i fără greș n-o ști.
31 Tu crezi — și-i clar, cuvîntu-ți nu mă-nșală —
c-am fost zgîrcit fiindcă mă afli-n moarte
cu cei ce vina de zgîrcenie spală.
34 Dar voi să știi c-am fost de ea departe
pînă-ntr-atît, că lipsa de măsură
cu veacuri lungi m-a urgisit în parte.
37 Și de-ar fi fost să nu mă-ndrept cînd fură
de mine-a-tale spuse pricepute,
cînd glăsuiai cu-ndreptățită ură:
40 «La ce nu-ndrepți a noastre pofte slute,
tu, sacră foame de comori deșarte?»
m-aș zbate-n iad, rotind poveri gemute.

27. *Tot ce-mi spui:* Și el este tot atît de politicos ca Virgiliu, cunoscător perfect al artei dialogului.

29. *Îndoială:* De multe ori apar lucruri și situații care în mod just dau loc la interpretări, la motive de îndoială, cauzele lor reale fiind ascunse și deci cunoscîndu-se doar aparențele. Așa, de exemplu, este afirmația lui Virgiliu cu privire la presupusul păcat al lui Stațiu, anume al zgîrceniei.

35. *Lipsa de măsură:* Deci Stațiu a păcătuit prin păcatul contrar avariției, risipa, fiind pedepsit pentru aceasta a sta (vezi textul italian) mai mult de șase mii de luni (cinci sute de ani) în al cincilea brîu.

38. *A-tale spuse:* Face aluzie la versurile 56—57 din cartea a III a a *Eneidei*, unde Virgiliu, incriminînd asasinatul lui Polidor de către Polinestor din dorința de îmbogățire, a scris faimoasele cuvinte: „*Quid non mortalia pectora cogis, auri sacra fames*" (Către ce lucruri nu împingi sufletele oamenilor, o, blestemată foame de aur).

42. *Iad:* Dacă n-ar fi citit și învățat acest vers faimos din *Eneida* și deci nu s-ar fi recules din păcatul risipei, Stațiu s-ar afla în prezent în Infern, în cercul al patrulea, unde sînt pedepsiți avarii și risipitorii să rostogolească în eternitate cu pieptul uriașe blocuri de piatră. Deci un alt motiv de a-i fi recunoscător lui Virgiliu, în afara faptului de a-i fi fost maestru literar.

43 Ci-atunci văzînd că mîinile mi-s sparte,
m-am pocăit de ăst păcat prin rugi
și de-altele, de fiecare-n parte.
46 O, Doamne, cîți vor învia chilugi,
neștiind că pocăința mîntuiește
și că prin ea la cazne nu te-njugi!
49 Doresc să știi că vina ce lovește
păcat potrivnic tot cu el se-adună
și-așijderi lui verdeața-și veștejește:
52 de-aceea-am stat cu avarii dimpreună
(deși în fapt urmai risipitorii)
și drept aceea cazna lor îmi sună."
55 „Dar cînd plîngeai durerile surorii
și vrajba dintre frați înverșunată,
grăi poetul ce-a cîntat păstorii,

43. *Mîinile mi-s sparte:* Ar fi fost prea risipitor, și răul acesta l-ar fi putut ucide (adică i-ar fi adus moartea sufletului).

46. *Chilugi:* Aceia care vor învia chilugi în ziua Judecății universale, ca unii care și-au vîndut și părul, cheltuind pentru desfătări, vor fi risipitorii (cf. *Infernul*, Cîntul VII, v. 57 și urm.).

47. *Neștiind:* Ei nu și-au dat seama că nu numai avariția dar și risipa este un păcat. Această ignorare i-a făcut să nu se căiască nici în viață, nici în ultimele ei clipe.

50. *Păcat potrivnic:* Păcatele care sînt diametral opuse unul altuia, ca acestea al avariției și risipei, sînt pedepsite împreună, în același cerc al Purgatoriului.

55. *Durerile surorii:* În textul italian: „Îndoita durere a Iocastei". În *Tebaida*, descriind războaiele celor șapte regi ai Tebei, Stațiu putuse vorbi despre îndoita durere a Iocastei, mama celor doi frați atît de mari dușmani, Eteocle și Polinice. Sora fratricizilor îndurerată era Antigona, condamnată la moarte pentru că a îndrăznit să-și îngroape fratele.

57. *Poetul ce-a cîntat păstorii:* Virgiliu, autorul poeziei pastorale a *Bucolicelor*, amintit aici de Dante prin această caracterizare, poate pentru a-l pune în contrast cu oribilele argumente de lupte crude, fratricide, ale *Tebaidei* lui Stațiu. Dar el este amintit ca poet al *Bucolicelor* și pentru aluzia pe care Dante o va face curînd la vestita *Egloga* a IV-a.

58 din cîte Clio-n versul tău arată,
nu cunoșteai credința fără care
nu-i bine-n lume vrednic de răsplată.
61 Ori de-i așa, precum socot, ce soare
te-a scos din beznă și ți-a fost pricină
de te-ai pornit după pescar pe mare?“
64 „Tu m-ai deprins, răspunse el, pe clină
să urc Parnasul ca să sorb tărie
și, după Domnul, tu mi-ai fost lumină.
67 Căci ai făcut ca cei ce duc făclie
și dibuind în noapte pe cărare,
le-arată calea celor ce-au să vie,
70 atunci cînd spus-ai: «Un veac nou răsare,
un veac de aur, vremi străvechi revin,
dreptate-n lume și din cer scăpare».

58. *Clio:* Muza istoriei, inspiratoarea poeziei epice a lui Stațiu. Deci cîntînd astfel de subiecte, Stațiu nu arată că inspirația sa ar fi fost de nuanță creștină. De aceea Virgiliu îl va întreba imediat cine i-a fost călăuza spre creștinism („ce soare te-a scos din beznă“).

63. *Pescar:* Este sfîntul Petru, care fusese pescar înainte de a fi fost ales ca apostol de către Isus Cristos.

64. *Tu:* Stațiu arată acum o altă supremă cauză pentru care trebuie să fie profund recunoscător lui Virgiliu. El i-a fost îndrumător nu numai în arta literaturii dar și spre religia creștină. Virgiliu l-a dus să bea în peșterele Parnasului, munte al muzelor și al lui Apollo, apa dătătoare de inspirație a izvorului Castalia. Așa i-a iluminat calea poeziei.

67. *Cei ce duc făclie:* Virgiliu a fost, aidoma unui om, sclavul purtător de torță care luminează calea altora și nu pe a sa. Aluzie directă la faimoasele versuri virgiliene din *Egloga a IV-a*, pe care Dante împreună cu toți contemporanii săi medievali le-au interpretat ca o profeție relativă la venirea lui Isus Cristos pe pămînt. Aceste versuri: *Magnus ab integro saeclorum nascitur ordo. Jam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna, jam nova progenies coelo demittitur alto*, sînt traduse liber și de către Dante, și în varianta românească. În realitate, aluziile acestea, în care întreg Evul Mediu creștin a vrut să vadă vestită venirea Mîntuitorului pe lume, sînt, așa cum a dovedit-o istoria literară, scrise cu prilejul nașterii fiului unui bun prieten al lui Virgiliu, Asinius Pollione.

73 Prin tine-am fost poet și-am fost creștin;
dar ca să-mi vezi mai deslușit desemnul,
vreau printre linii și culori să-mbin.
76 Prinsese lumea a urma îndemnul
credinței noi ce cucerea popoare,
prin cei aleși să-i poarte-n lume-nsemnul,
79 și vorba ta se potrivea atare
cu-al lor cuvînt de viață dătător,
c-am prins să-i cercetez cu desfătare;
82 și pricepînd ce sfînt trăiesc și mor,
cînd Domițian porni-n surghiun să-i mîne,
am cununat suspinul meu cu-al lor.
85 Cît am trăit am împărțit și pîne
și vin cu ei și-am lepădat pe veci
prin pilda lor credințele păgîne.
88 Încă-nainte de-ai fi dus pe greci
la Teba către rîu, m-am botezat,
dar tăinuii credința mea și, deci,

73. *Prin tine:* Cuvintele arzătoare ale lui Stațiu sînt un strigăt de recunoștință, un tribut datorat de înalta admirație. La fel de tributari fuseseră și Dante, în Cîntul I al *Infernului*, ori trubadurul Sordello, în Cîntul VI al *Purgatorului*, discipoli profund recunoscători și iubitori ai marelui maestru.

75. *Culori:* Cu limbajul unui pictor miniaturist, Stațiu spune că va da lămuriri depline, mai multe amănunte, asupra convertirii sale creștine.

78. *Cei aleși:* Apostolii care au semănat în întreaga lume cuvintele evanghelice vestind împărăția lui Dumnezeu.

79. *Vorba ta:* Versurile *Eglogei* pomenite mai sus.

83. *Domițian:* Împăratul roman Titus Flavius Domițianus (81—96), pe nedrept acuzat de scriitorii creștini că ar fi persecutat pe adepții noii religii.

87. *Credințele păgîne:* În textul italian: „secte“. Aluzie la nenumăratele și atît de variatele secte filozofice ori religioase în timpul Imperiului Roman.

89. *La Teba:* Înainte de a fi scris *Tebaida*.

mulţi ani la rînd păgîn m-am arătat;
această lene cea de-a patra brînă
să-nconjur patru veacuri m-a purtat.
Ci spune-mi tu, ce-ai destrămat c-o mînă
un văl ce ochii-mi fereca pe lume,
cît timp deolaltă drumu-n sus ne mînă,
unde-i Terenţiu, de-i în iad şi cum e
şi despre Plaut, Cecil şi Var să-mi spui,
de-s osîndiţi şi-n care brîu anume."
„Ei, Persiu, eu şi încă alţi destui,
grăi Virgil, cu cel de Muze-ales
şi îndrăgit cum nimeni altul nu-i,
stăm toţi în iad, pe primul brîu şi-ades
dulci amintiri ne năpădesc şiroi
despre Parnas din care-am supt eres.
E Antifon şi-Euripid cu noi,

92. *Cea de-a patra:* Din cauza acestei lipse de ardoare, de curaj, Staţiu a fost pedepsit să ispăşească, mai mult de patru sute de ani, chinurile celor nepăsători, în cea de-a patra brînă.

97. *Terenţiu:* Începe un fragment de clasicism păgîn prin întrebarea lui Staţiu. Primul scriitor antic despre care cere ştiri este Publius Terentius Afer, vestis autor de comedii latine (192—159 i.e.n.).

98. *Plaut:* Titus Maccius Plautus (254—184 î.e.n.). Vestit comediograf. *Cecil:* Şi el poet comic, Cecilius Statius (mort în preajma anului 168 i.e.n.). *Var:* Lucius Varius Rufus, poet epic şi dramatic latin, contemporan şi prieten cu Virgiliu şi Horaţiu. Nu au rămas de la el decît foarte puţine lucrări. Probabil că Dante şi-a luat toate aceste informaţii biobibliografice din *Arta poetică* a lui Horaţiu.

100. *Persiu:* Aulus Persius Flaccus, născut în Voltera, celebru poet satiric (34—62).

101. *Cel de Muze-ales:* Cel mai iubit copil al Muzelor, grecul, este Homer, marele poet epic.

106. *Antifon:* În trecut fusese adoptată lecţiunea Anacreonte (560—478 i.e.n.), cunoscut poet liric. Astăzi, absolut toate textele ediţiilor şi, în primul rînd, acela critic şi definitiv al Societăţii danteşti, au stabilit lecţiunea *Antifonte*, poet tragic atenian, despre care nu se ştie prea mult, în afara faptului că a fost omorît de tiranul Dionis. *Euripid:* Marele autor tragic grec (480—406 î.e.n.).

e Simonide, Agaton şi sînt,
din cei cu lauri cununaţi, puhoi.
E Antigona dintre cei ce-n cînt
ai îndrăgit, Deifilè şi-Argìa
şi-Ismena plînsă, în cernit veşmînt,
şi cea ce-odată-a arătat Langia,
e Thetis, Manto şi răpită vieţii,
cu-a ei surori, plîngînd Deidamìa".
Sfîrşind de spus, tăceau acum poeţii,
privind în jur cît poate-un ochi răzbate,

107. *Simonide:* Vestit poet liric grec (556—469 î.e.n.). El a cîntat în versuri avîntate moartea eroică a celor trei sute de spartani la Termopile. Desigur că Dante nu i-a putut cunoaşte direct pe aceşti poeţi greci şi probabil că şi-a extras informaţiile din *Poetica* lui Aristotel ori din Cicero. *Agaton:* Şi el un tragic atenian, contemporan cu Euripide (448—401 i.e.n.).

109. *Antigona:* Fiica lui Oedip şi a Iocastei, soră deci a lui Eteocle şi Polinice, care a fost condamnată să fie părăsită într-o peşteră pentru că îndrăznise să-l îngroape pe fratele său Polinice.

110. *Deifilè:* Mama lui Diomede, soţia lui Tideu, fiica lui Adraste, regelui Argosului. *Argìa:* Sora Deifilei, soţia lui Polinice.

111. *Ismena:* Fiica lui Oedip şi a Iocastei, sora Antigonei, tristă pentru toate nenorocirile care se abătuseră asupra familiei sale şi pe care Staţiu le-a descris realist în *Tebaida* sa.

112. *Şi cea:* Aceea care a arătat celor şapte regi care vroiau să cucerească Teba, izvorul Langia, a fost Hipsifila, fostă regină în Lemnos, ajunsă doica fiului regelui Licurg. E pomenită de Dante şi în *Infernul* (Cîntul XX, v. 55).

113. *Thetis:* Zeiţa mării, soţia lui Peleus, mama vestitului erou Ahile. *Manto:* În textul italian, „fiica lui Tiresias". (Dar ea fusese pusă de Dante în bolgia infernală a ghicitorilor.) Poate că este o altă fiică a lui Tiresias şi nu ghicitoarea care a dat numele cetăţii natale a lui Virgiliu.

114. *Deidamia:* Fiica regelui Licomedes, iubită de Ahile. Nu poate scăpa unui cititor atent că Virgiliu, satisfăcînd curiozitatea lui Staţiu de a-i vorbi despre marii poeţi aflaţi în Limb, îi pomeneşte în acelaşi timp personajele poemelor sale. Şi mai interesantă este observaţia că toate personajele amintite sînt femei şi că toate au un sfîrşit nefericit.

căci sus ajunși, nu-i mai strîngeau pereții.
118 A zilei roabe, cîteșipatru, toate,
piereau și-a cincea, după șartul ei,
în sus căruța și-o strunea din roate,
121 cînd domnul meu: „Eu socotesc spre chei
cu spata dreaptă să ne-ntoarcem iar
și creasta s-o rotim după-obicei".
124 Ne fu și-aici deprinderea-ndreptar,
și cu-nvoirea-acelei umbre sfinte,
pornirăm fără teamă pe brînar.
127 Virgil și Stațiu îmi pășeau 'nainte,
iar eu în urmă, ascultînd la ei,
mă deprindeam s-aștern în vers cuvinte.
130 Cînd dintr-o dată răsări din stei
un pom cu roade dulci și-mbietoare,
curmînd cuvîntul ce-mi zvîrlea scîntei.
133 Precum descrește bradu-n vîrf, atare,
din ram în ram scădea și pomu-n poale,
ca nimenea să-i fure rod sau floare.
136 Iar din perete se scurgea la vale,

117. *Sus:* Terminaseră urcușul scării și nu mai erau strînși între pereții muntelui prin care urcau, vertical, înalta trecătoare. Ajunseseră la cel de al șaptelea brîu.

118. *A zilei roabe:* Roabele, servitoarele zilei, sînt orele. Trecuseră de acum patru ore iar cea de a cincea sta lîngă carul soarelui. Deci era aproximativ ora 11 dimineața, după orarul medieval.

122. *Cu spata:* Așa cum au făcut și în alte cercuri ale Purgatoriului, și-aici, în cel de al șaselea ocol, vor trebui să meargă spre dreapta, avînd deci umărul stîng spre partea exterioară a brînei care ocolește muntele.

124. *Deprinderea:* Obiceiul pe care îl avuseseră și în celelalte cercuri ale Purgatoriului de a merge de la stînga spre dreapta.

125. *Cu-nvoirea:* Consimțămîntul lui Stațiu.

128. *Ascultînd la ei:* Din convorbirea lui Virgiliu cu Stațiu, marii poeți latini, Dante, care mergea reverențios în urma lor, a învățat multe despre arta literaturii.

131. *Un pom:* Pomul întîlnit în mijlocul drumului, asemănător celor cu fructe oprite din Paradisul creștin, are o formă ciudată, de brad răsturnat, pentru a împiedeca urcarea în el și deci gustarea din fructele oprite.

țîșnind din stîncă-o apă rece, clară,
și se-mprăștia prin ramurile sale.
139 Poeții-ncet de pom se apropiară
și-un glas strigă puternic din tulpină:
„De roada mea veți duce lipsă-amară".
142 Și iar apoi: „Nu se-ngriji blajină,
cerșind Fecioara-n Cana băutură,
de gura ei, ce pentru voi se-nchină.
145 Romanele n-au dus nicicînd la gură
un strop de vin, iar Daniel profetul
prin foame dobîndi învățătură.
148 Dintîiul veac schimbă în miere-oțetul
din poame străpezite și-n nectar
izvoarele ce străbăteau bungetul.
151 Lăcuste-avu drept hrană și lictar
în sihăstrie sfîntul Ion Baptistul,
de-aceea slavă dobîndi și har,
154 cum scrie la Scriptură-Evanghelistul."

137. *O apă rece:* Șuvoiul de apă limpede care cade de pe stînci se oprește numai în frunzișul straniului arbore. Pomul încărcat de roade și apa clară amintesc cert de chinul lui Tantal și el este, așa cum se va vedea curînd, pedeapsa lacomilor care ispășesc în cel de al șaselea ocol păcatul lor.

140. *Un glas:* Glasul tainic din pom, după ce a interzis gustarea fructelor, începe o enumerare de pilde de cumpătare. Și primul exemplu este al Fecioarei Maria, prezentată prin grija pe care a avut-o la nunta de la Cana Galilei ca să iasă toate bine, nepreocupîndu-se deloc de hrana ei („de gura ei"), care astăzi plînge pentru păcatele oamenilor.

145. *Romanele:* Cel de al doilea exemplu de temperanță, de cumpătare: femeile romane care nu beau vin ci numai apă.

146. *Daniel:* Profetul Daniel, care a disprețuit mîncărurile bogate ale împăratului Nabucodonosor al Babilonului, mulțumindu-se cu apă și legume.

148. *Veac:* Veacul, epoca de aur în care oamenii trăiau în simplitate, iar fructele sălbatice și apa izvoarelor, sub semnul dorinței naturale de foame și de sete, se transformau în lucruri de mare desfătare.

152. *Ion:* Al cincilea exemplu de cumpătare îl oferă Ioan Botezătorul, care în pustie se hrănea cu lăcuste și cu mierea albinelor sălbatice (Marcu, I, 6).

CÎNTUL XXIII

Al șaselea ocol: Lăcomia. Forese Donati.
Invectiva împotriva femeilor florentine.

În timp ce eu către frunzișul verde
priveam cu sete și cu luare-aminte,
cum cel ce vremea după paseri pierde,
maestrul meu și îndoit părinte
grăi: „Ci vină! Timpul nost se cere
mai drept să-l împărțim și mai cuminte."
Întoarsei fața și pornii-n tăcere
după-nțelepți, care vorbeau atare,
că truda-n mers se prefăcea-n plăcere.
Și iată-n plînset auzii cîntare,
rostind: „Părinte, a mele buze"-astfel,
că lacrimi dulci se mestecau cu-amare.
„Au cine cîntă, tată?" am zis, iar el:

3. *Cel:* Vînătorul de păsări.

4. *Îndoit părinte:* Cel mai mult decît un tată este, desigur, Virgiliu, care-l îndeamnă pe Dante, rămas în contemplare în fața pomului, să se grăbească pentru a putea folosi mai bine timpul pe care îl au.

8. *După-nțelepți:* Sînt Virgiliu și Stațiu, care vorbeau despre lucruri atît de interesante încît făceau ca drumul să i se pară lui Dante ușor și să-i fie drag.

11. *A mele buze:* În text: *„Labia mea, Domine"*. Sînt cuvintele cu care începe Psalmul LI *(Deschide buzele mele, și gura mea, Doamne, va vesti lauda ta)*. Imnul acesta este cîntat de lacomii care ispășesc aici, în cel de al șaselea ocol, păcatul lor. Buzele lor, care s-au deschis numai pentru a primi lacom mîncarea sau băutura, ar fi trebuit să se deschidă mai mult pentru a intona slavă Dumnezeului creștin.

12. *Lacrimi dulci:* Acea melodie producea plăcere prin devoțiunea cuvintelor și suavitatea sunetelor, dar și durere, făcîndu-te să te gîndești la chinul acestor suflete osîndite să sufere, tantalic, setea și foamea.

„Sînt umbre, poate, și-și plinesc cu jale
o datorință ce-i într-înșii țel".
Ca pelerinii care umblă-agale
și de-ntîlnesc alți călători ezită,
se-ntorc, privesc, dar nu se-ntorc din cale,
la fel din urmă ne-ntrecu grăbită
o ceată-n mers de suflete pioase,
ce ne privea tăcută și smerită.
Din ochii-afunzi zvîrleau priviri sticloase,
iar pielea lor, de suptă, pe grumaz
și pe obraji li se-ntindea pe oase.
Nu cred Eresiton să fi rămas,
muncit de foame,-n trup mai descărnat
ca cei de-aici, cînd se găsea-n impas.
„Iată, 'mi ziceam, norodu-înfometat
ce Rusalimul l-a pierdut și-a sale,
cînd din copil Maria s-a-nfruptat."

14. *Poate:* Nici Virgiliu nu este sigur, dar își închipuiește că sînt umbre de penitenți care ispășesc aici păcatele pămîntene.

16. *Pelerinii:* Este un alt tablou de o mare intensitate plastică, desprins din cunoașterea integrală a vieții de către marele poet realist Dante Alighieri.

22. *Din ochii:* Una din cele mai plastice terține ale *Divinei Comedii*, ce demonstrează strălucit afirmația pe care am făcut-o relativ la facultatea sculptorică a scrisului lui Dante.

25. *Eresiton:* Personaj mitologic, pomenit și de Ovidiu (*Metam.* VIII, 741). Acest fiu al regelui Tesaliei, pentru faptul de a fi tăiat un arbore consacrat zeiții Ceres, a fost pedepsit cu o foame atît de înspăimîntătoare încît, după ce a vîndut tot ce poseda, chiar și pe propria sa fiică, a început să mănînce din carnea propriului său trup.

30. *Maria:* Istoricul Flavius în *De Bello judaico* (VI, 3) povestește că, în timpul asediului Ierusalimului de către Titus Vespasianus, foametea era atît de cumplită, că o femeie, nobilă dealtfel, Maria lui Eleazar, nemaiputînd îndura, și-a mîncat propriul copil. Aspectul umbrelor pe care le vede Dante în acest ocol îi sugerează pe iudeii, sfîrșiți de foame, ai Ierusalimului asediat.

31 Orbitele păreau inele goale
şi cel ce *omo*-n chipul nost citeşte,
pe *m* l-ar fi ghicit din rotocoale.

34 De n-ai şti pofta cît de rău slăbeşte,
putea-re-ai oare să pricepi c-o poamă
şi-un strop de apă-i arde şi-i sleieşte?

37 La foamea lor înmărmurit luam seamă,
căci nu ştiam ce vină-i scris să-i bată
şi pielea lor să le-o jupoaie-n scamă,

40 cînd iată-un duh din tigva descărnată
roti doi ochi învăluiţi în ceaţă,
strigînd uimit: „Ce har mi te arată?"

43 N-aş fi putut să-l recunosc la faţă,
dar glasul lui îmi dovedi din plin
ce-mi ascunsese chipul supt de viaţă.

46 Scînteia-aceasta-mi dezmorţi deplin
cunoaşterea şi-n faţa lui schimbată
eu pe Forese-l cunoscui din cin.

31. *Inele:* O altă magnifică terţină de descriere realistă. Orbitele scobite ale ochilor penitenţilor păreau inele lipsite de strălucirea pietrei preţioase, atît erau de înfundate în osul capului.

32. *Omo:* Erau atît de slabe feţele penitenţilor din cel de al şaselea brîu încît s-ar fi putut citi cu uşurinţă în liniile lor cuvîntul *omo* (om), format din ochi (cei doi *o*) şi linia sprîncenelor şi a nasului, desenată de *m*.

34. *Pofta:* Terţina arată astfel că slăbiciunea extremă a penitenţilor din acest cerc derivă din dorinţa lor mereu reînnoită de prezenţa pomului încărcat cu roade şi a apei.

38. *Nu ştiam:* Dante încă nu cunoştea adevărata cauză a slăbiciunii extreme a acestor penitenţi.

42. *Ce har:* Strigătul acesta de mare recunoştinţă pentru Dumnezeu, care i-a acordat acest înalt har de a întîlni un prieten scump aici în Purgatoriu, deci aflat pe calea mîntuirii. Sufletul care vorbeşte este acela al lui Forese Donati, mort în anul 1296, concetăţean şi prieten al lui Dante. Cei doi poeţi au schimbat, în perioada *traviamentului* lui Dante, sonete quasi triviale, încărcate de ironie şi sarcasm.

46. *Scînteia:* Scînteia glasului auzit a dat naştere flăcării cunoaşterii lui Forese Donati.

49 „Ah, nu lua-n seamă rîia blestemată
ce-mi argăseşte şi-mi despoaie pielea,
se tînguia, nici carnea mea uscată,

52 ci-ndură-te şi-mi potoleşte jelea,
spunîndu-mi umbră dacă eşti, deşartă,
şi cine sînt şi duhurile-acelea?

55 „O, faţa ta, ce-am lăcrămat-o moartă,
aceleaşi lacrimi mi le stoarce-amare,
şi-acum că-n ea pecetea foamei poartă.

58 Ce doruri, spune-mi, vă usucă-atare?
Nu-mi cere-ntru mirare să vorbesc,
căci rău vorbeşti cînd alt necaz te doare."

61 Şi dînsu-atunci: „Din sfat dumnezeiesc
pogoară-n pom virtuţi ce ne frămîntă,
şi-n apă vreri, ce-atare ne sluţesc.

64 Şi toată gloata care-n lacrimi cîntă
şi lăcomia fără saţ spăşeşte,
prin post şi sete se preface sfîntă.

67 Pofta de pîne şi de vin ne-o creşte

49. *Rîia:* Pielea lui Forese, chinuit cumplit de foame, părea asemenea aceleia a unui rîios. El vorbeşte acum cu umilinţă adresîndu-se lui Dante, pătruns de conştiinţa păcatului său. Îl întreabă, cu o mare sete de a afla, despre el, despre Virgiliu şi Staţiu, călăuzele lui Dante.

55. *O, faţa ta:* Terţina zugrăveşte profunda tristeţe a lui Dante de a-şi vedea prietenul tinereţei atît de chinuit aici în Purgatoriu.

58. *Vă usucă:* Vă aduce într-o astfel de stare de extraordinară slăbiciune.

60. *Rău vorbeşti:* Dante declară că ar vorbi rău, atît timp cît nu ar fi aflat răspuns la această chinuitoare întrebare: care este cauza slăbiciunii cumplite a penitenţilor din cercul al şaselea.

61. *Şi dînsu-atunci:* Răspunsul lui Forese este clar şi cel care putea să fie presupus. Apa şi fructele pomului au primit din partea divinităţii o asemenea putere, care-i face pe lacomi să slăbească.

64. *Gloata:* Suferind de chinul foamei şi al setei, ceata lacomilor penitenţi se purifică.

mirosul dulce care-n pom adastă
și rîul scurs ce frunza-i răcorește.
70 De fiece rînd cînd ne-nvîrtim pe coastă
ne paște chin: dar mai curînd plăcere
s-ar cere a-i zice, nicidecum năpastă,
73 căci înspre pom ne poartă-aceeași vrere
ce pe Hristos îl întări pe cruce,
cînd pentru noi se răcori cu fiere."
76 „Forese, grăii, de cînd ai prins a-ți duce
făptura către-o viață mai curată,
cinci ani s-au perindat pe la răscruce.
79 Ori de putința de-a greși-ți fu luată
'nainte să te-ajungă suferința
ce ne cunună cu cerescul tată,
82 cum de-ți ajunse-n brîna-aceasta ființa?
Eu jos la poale te vedeam în minte,
pe unde-o viață îți aștepți căința."

68. *Mirosul:* Mirosul suav al fructelor pomului și apa care izvorăște din stîncă, răspîndindu-se în frunzișul lui, ascut și mai mult arzătoarea, irealizabila dorință de a bea și de a mînca.
70. *Ne-nvîrtim:* Se înțelege deci că pe cornișe, pe brîul acesta, pomii încărcați cu fructe sînt numeroși pentru a reîmprospăta mai mult chinul foamei și al setei.
71. *Chin:* Nu chin ci plăcere ar trebui să fie numit acest mod de a ispăși, menit să aducă pînă la urmă purificarea completă.
74. *Pe cruce:* Sufletele sînt împinse spre chinul mereu reînnoit de același dor, de aceeași voință de a suferi, care l-a făcut pe Isus Cristos, murind pe cruce, să pronunțe dureroasele cuvinte *Eli, Eli, lamma sabactani* (Doamne, doamne, de ce m-ai părăsit), prezente în textul italian.
76. *Grăii:* Sensul terținei este următorul: n-au trecut cinci ani de la moartea lui Forese Donati.
80. *Suferința:* Buna suferință este aceea care topește putința de a greși, căința sinceră și profundă.
82. *Brîna-aceasta:* Brîul al șaselea al Purgatoriului.
83. *Jos la poale:* Unde se află cei din Antepurgatoriu, care, pocăindu-se doar în ultima clipă, stau pentru fiecare an cu care au întîrziat de la pocăire, cîte o sută, în compensație. Nedumerirea lui Dante este clară: cum de a putut ajunge atît de repede aci, în acest al șaselea cerc al Purgatoriului, prietenul său Forese Donati.

85 „M-aduse-a bea, răspunse el, 'nainte
pelinul dulce-al caznelor haine
Nellina mea cu plînsul ei fierbinte
88 Prin rugi smerite și-ntradins suspine
mă smulse văii unde-aștepți pe plită
și mă scăpă de-atîtea alte cline.
91 Mi-e văduva de Domnul îndrăgită
cu-atît mai mult cu cît nu-i alta-a vrea
și-a ști ca dînsa-a se purta cinstită.
94 Căci pe la sarzi, Barbagia-adăpostea
femei mai rușinoase oarecum,
decît Barbagia-n care plînge ea.
97 O, frate scump, ce-aș mai putea să-ți spun?
O vreme văd ce va veni, cumplită,
și de pe-acum s-a așternut la drum,
100 cînd fi-va din amvon pecetluită
purtarea-acelor doamne florentine
ce umblă-n tîrg cu țița dezvelită.
103 Au fost cîndva păgîne, saracine,
să aibă lipsă spre-a umbla-mbrăcate
de-opreliști scrise sau de legi divine?

87. *Nellina mea:* Nella este soția credincioasă a lui Forese. Rugăciunile ei fierbinți, plînsul ei izvorît dintr-o mare și sinceră durere i-au scurtat durata timpului din Antipurgatoriu („văii unde-aștepți") și l-au eliberat și de ispășirea în primele cinci cercuri („cline").
93. *A ști ca dînsa:* Făcînd elogiul fidelității unice a Nellei, iubită pentru aceasta și în ceruri, Forese schimbă tonul, trecînd la o violentă invectivă împotriva moravurilor femeilor florentine.
94. *Barbagia:* Sălbatică regiune din Sardinia, vestită pe vremea lui Dante pentru moravurile nerușinate, pentru desfrînarea femeilor de acolo. Dar mai nerușinate sînt femeile unei alte Barbagia mai vestite, Florența.
100. *Amvon:* Nu numai prin denunțarea desfrînării, pe care vor putea-o face de pe amvon predicatorii, dar și prin unele măsuri ecleziastice, care puteau avea și putere de lege.
103. *Saracine:* Nici barbarele, nici musulmancele („saracine") n-au avut nevoie de măsuri de ordin eclesiastic („legi divine") ori laice („opreliști scrise"), pentru a umbla îmbrăcate cum se cuvine.

De-ar fi să ştiţi, femei neruşinate,
ce vă găteşte pronia cerească,
v-aţi pune de pe-acuma pe urlate.
Căci de va fi ce-am zis să se-mplinească,
vă veţi căi nainte ca s-ajungă
pe-obraji de prunc tuleiele să crească.
Grăieşte-acuma şi sfiala-alungă;
nu singur eu, cum vezi, ci-ntreaga ginte
priveşte-n jos la umbra ta prelungă."
„Fores, am zis, de ţi-ai aduce aminte
cum am trăit pe lume-n desfătare,
şi-acuma gîndul te-ar munci fierbinte.
Din ea m-a smuls, mai ieri, cu-ndemînare
acesta-aici, pe cînd ieşea rotundă
surata lui — şi-am arătat spre soare.
El m-a purtat prin bezna grea şi-afundă
pe urma lui, cu carnea ce-mi fu dată,
spre cei ce-n moarte ca-ntr-un puţ se-afundă.

107. *Găteşte:* Marile nenorociri care s-au abătut asupra Florenţei de-a lungul anilor.

110. *Vă veţi căi:* Dacă puterea de a prevedea viitorul aici, în Purgatoriu, nu este o amăgire, atunci femeile Florenţei vor avea motive de a plînge amarnic mai înainte de a deveni tineri copiii de leagăn de azi. Nu se ştie precis la ce serie de fapte face aluzie Dante. Poate la acea serie de calamităţi care s-a abătut asupra Florenţei după 1300: jafuri, incendii, omoruri, lupte civile, foamete, ciumă etc.

113. *Nu singur eu:* Nu numai Forese ci o întreagă ceată de penitenţi şi-au dat seama de faptul extraordinar că Dante este viu, văzîndu-i umbra proiectată pe stîncă.

116. *Cum am trăit:* Aluzie foarte clară la perioada aceea florentină de rătăcire morală *(traviamento)*, la schimbul de sonete triviale.

119. *Acesta-aici:* Din această viaţă plină de păcate l-a scos Virgiliu, care acum îi este călăuză.

120. *Surata lui:* Sora soarelui, luna.

122. *Cu carnea:* Cu trupul, fiind deci viu.

123. *Ca-ntr-un puţ:* Infernul, în care moartea este într-adevăr fără sfîrşit, pentru că damnaţii din negrele lui prăpastii nu vor mai învia niciodată la viaţa cerească.

M-a dus apoi, cu mintea-i luminată,
să-nconjur, rînd pe rînd, aceste cline,
pe muntele ce drumul drept v-arată.
Făgădui tovărăşie a-mi ţine
cît timp nu voi fi sus la Beatrice;
de-atunci încolo va fi ea cu mine.
Virgil e cel ce-atare vorbe-mi zice,
şi-l arătai; iar cestălalt e duhul
pe care vrînd spre ceruri să-l ridice
se scutură şi creasta, şi văzduhul."

124. *Cu mintea-i:* Virgiliu va fi totdeauna simbolul luminos al raţiunii umane.

125. *Aceste cline:* Brînele muntelui Purgatoriului care îi purifică pe penitenţi.

128. *Sus:* Pe culmea Paradisului pămîntesc, în vîrful muntelui Purgatoriului, unde va avea loc marea întîlnire cu Beatrice.

131. *Cestălalt:* Staţiu, pentru care, terminîndu-şi ispăşirea, s-a cutremurat muntele Purgatoriului.

CÎNTUL XXIV

Al şaselea ocol: Lăcomia. Bonaginuta da Lucca, Papa Martin al IV-lea, Ubaldino della Pila, Bonifazio Fieschi, Gentucca, Corso Donati. Exemple de lăcomie pedepsită.

Nici mersul vorba şi nici vorba-avîntul
nu ni-l slăbeau; vorbind umblam zoriţi,
precum corabia cînd o-mpinge vîntul.

3. *Corabia:* Încă o dată este reluată comparaţia cu nava împinsă de vînturile favorabile.

Iar morții, bieții, ce păreau pieriți,
văzînd că-s viu, din gropile scobite
și-nfipte-n țeastă mă priveau uimiți.
Iar eu urmînd cu cele-ntîi rostite
grăii: „El urcă mai încet se pare,
din cauza ei, a umbrei amintite.
Ci spune-mi de Piccarda, frățioare,
și fă din gloată-un nume să răsune,
de-i vrednic vreunul de-amintit sub soare."
„O, sora mea, ce nu-i putință-a spune
de-a fost frumoasă-ori mai degrabă bună,
cu Domnu-ajuns-a-n cer să se cunune.
Cît despre ei nu-s rînduieli să pună
opreliști vrerii de-ai numi ori frînă
cînd foamea-n ei atare se răzbună.
Acesta-aici — și-l arătă c-o mînă —
e Bonagiunta; iar cealaltă față,

4. *Iar morții:* Umbrele morților din jur erau atît de slabe încît păreau că ar fi murit a doua oară.

5. *Din gropile scobite:* Ale ochilor pierduți, fără strălucire, în fundul capului.

8. *El urcă:* Pentru a se bucura de tovărășia lui Virgiliu, Stațiu, care ar putea să se înalțe direct în Paradis, își întrerupe ascensiunea, preferînd să-i însoțească „încet" pe cei doi poeți călători pe ultimele ocoluri care au mai rămas de străbătut în Purgatoriu.

10. *Piccarda:* Sora lui Forese Donati, pe care acesta o pomenește cu cuvinte pline de duioșie, se afla în Paradis. (Interesantă exprimarea păgînă existentă în textul italian: „înalt Olimp", pentru a defini Paradisul creștin.)

17. *Opreliști:* Răspunde celei de a doua întrebări a lui Dante, arătînd că legile Purgatoriului nu interzic cunoașterea și numirea duhurilor, cu atît mai mult, cu cît ele nu pot fi cunoscute fără a fi chemate pe numele lor, dată fiind deformarea chipurilor pe care o acordă slăbiciunea extremă.

20. *Bonagiunta:* Bonagiunta Orbicciani, din orașul Lucca, trăia încă prin anul 1296. Poet, aparține așa-zisei școli de „tranziție" dintre Școala siciliană, primul curent literar italian, și Dulcele stil nou, al cărui maestru este însuși Dante Alighieri. În *De Vulgari Eloquentia* (I, 13), Dante critica aspru artificialitatea poeziilor sale, lipsa de inspirație și stilul bombastic. *Cealaltă față:* Duhul și mai slab în corpul aparent este Martin al IV-lea, care mai înainte de a fi fost ales papă (1281—1285) a avut o importantă funcție eclesiastică în orașul Tours.

ce-i dintre toate mai vîrtos hapsînă,
biserica ținu pe lume-n brață;
din Tours a fost și-aici prin post plătește
țiparii scumpi și-a mustului dulceață."
Și alții o seamă-mi înșiră firește,
din cîți se dară-n trai nesăbuinții,
dar n-ai fi zis că fapta-i necăjește.
Pe Ubaldin bătîndu-și geaba dinții
mi-l arătă și Bonifaciu care
hrăni pe mulți cu cîrja-oblăduinții.
Pe ser Marchese îl văzui, ce-aoare
avu prilej cu mai puțină sete
să bea-n Forli și tot n-avu-mbuibare.

24. *Țiparii:* Papa Martin era foarte lacom și mîncarea lui preferată erau țiparii pescuiți în lacul Bolsena (lîngă Viterbo), fierți în vin. Era atît de cunoscută această lăcomie a sa, încît pe mormînt i s-a putut scrie: „*Gaudent anguilla*" (Se bucură țiparii), pentru că a murit devoratorul lor.

25. *Înșiră:* Spre deosebire de Infern, duhurilor din Purgatoriu le este plăcut să fie pomenite, avînd speranța că, amintite de Dante pe pămînt, vor putea primi rugăciuni din partea oamenilor și deci perioada lor de penitență în Purgatoriu se va scurta.

28. *Ubaldin:* Ubaldino della Pila, nobil toscan, fratele cardinalului Ottaviano della Pila, pomenit în *Infern* (Cîntul X., v. 120), și tatăl arhiepiscopului Ruggieri, pe care îl roade în eternitate Ugolino della Gherardesca în faimosul episod din *Infern* (Cîntul XXX, v. 14 și urm.).

29. *Bonifaciu:* Bonifacio dei Fieschi, nepot al vestitului papa Inocențiu al IV-lea, el însuși arhiepiscop al Ravennei (1274—1294). Mare mîncăcios, a hrănit bine și pe alții mulți cu ajutorul „cîrjei" sale arhiepiscopale.

31. *Marchese:* Marchese degli Orgogliosi din Forli, podestà în Faenza, unul dintre cei mai mari bețivi ai Italiei vremii.

34 Ca omul ce priveşte pe-ndelete
şi-alege-apoi, făcui cu cel din Lucca,
ce mai vîrtos poftea să mi se-arete.
37 Mi se părea că bîiguie „Gentucca“
şi-obrazul supt îi tremura pe unde
mai aprig chinu-i mistuia năluca.
40 „O, duh ce dornic mă priveşti, n-ascunde,
grăii spre el, dorinţa ta adîncă;
alină-ţi doru:-întreabă şi răspunde.“
43 „Copilă-i sus şi văl nu poartă încă,
prin care-ţi va fi dragă-a mea cetate
în care azi cu pietre unii-aruncă.
46 La ce-ţi vestesc tu ia aminte, frate,
şi dacă vorba-mi ţi-a trezit uimirea,
va spune fapta cine-avu dreptate.
49 Ci spune-mi, tu eşti cel ce-n vers simţirea

35. *Cel din Lucca:* Dante şi-a ales dintre toţi să vorbească, după ce i-a preţuit bine, pe colegul de breaslă, pe poetul Bonagiunta Orbicciani, care dealtfel şi el părea mai doritor decît ceilalţi să vorbească cu poetul călător.

37. *Gentucca:* Numele murmurat de poetul luchez va fi fost poate al unei femei din Lucca, care a străbătut viaţa marelui poet atunci cînd acesta, în preajma vîrstei de cincizeci de ani, se afla în Lucca. Aluzia este vagă, voit enigmatică, dar această evocare este plină de poezie.

38. *Pe unde:* Cuvîntul murmurat de Bonagiunta îi ieşea prin gură, acolo unde sufletele lacomilor simt mai puternic senzaţiile de foame şi de sete, sînt mai chinuite de păcatul lăcomiei.

43. *Văl nu poartă:* Această copilă care nu poartă încă vălul celor măritate este Gentucca, a cărei prezenţă în viaţa lui Dante îl va face pe poet să iubească oraşul Lucca, hulit de unii. (Ne amintim că Dante însuşi îl stigmatizase în versurile din Cîntul XXI al *Infernului*, ca un oraş al hoţilor.)

48. *Fapta:* Atunci cînd Dante (în 1315) va fi în Lucca, faptele vor arăta adevărul profeţiei lui Bonagiunta.

49. *Tu eşti:* Bonagiunta întreabă dacă el este, într-adevăr, Dante Alighieri, poetul creator al noului curent literar prin canţona *Donne ch'avete intelletto d'amore*.

şi-n rime noi şi-o cîntă, cînd grăieşte:
O, voi, ce ştiţi cum naşte-n piept iubirea?“
52 „Eu unu,-am zis, cînd dragostea-mi vorbeşte,
ascult la ea şi după-a ei porunci
simţirea-mi prinde-aripi şi zămisleşte.“
55 „O, frate, văd, răspunse el atunci,
că eu, Notarul şi Ghittone-am fost
în dulcele stil nou doar nişte prunci,
58 pe lîngă tine; căci condeiul vost
se ţine strîns de cel ce-a poruncit,
cum niciodată n-a făcut al nost.
61 Şi chiar de alţii s-ar trudi-nzecit,
noi osebiri n-ar izbuti să vază.“
Şi-aici tăcu, părînd că-i mulţumit.

52. *Am zis:* Terţina aceasta magnifică este însăşi definirea realismului în artă şi ea nu va dispare niciodată din conştiinţa creatorilor literaturii. Scopul artei constă în perfecta corespondenţă între conţinut şi formă, între sentiment şi expresie. A fi sincer, a nu imita pe altul, a transfigura realităţile şi sentimentele proprii, a reuşi să spui lucrurile cu un stil original, iată caracteristicile noii şcoli poetice, al cărei cel mai de seamă reprezentant este însuşi Dante. Şi aceste caracteristici sînt fundamentale pentru orice creaţie care stă sub semnul realismului. Şi ele au fost pe deplin realizate în această capodoperă nemuritoare care este *Divina Comedia*.

56. *Notarul:* Este Giacomo (Iacopo) da Lentini, notar al regelui Frederic al II-lea, mort către anul 1250. Aparţine Şcolii siciliene şi este şi creatorul sonetului în forma sa actuală. *Ghittone:* Guittone del Viva din Arezzo (1230—1294), reprezentant al aşa-zisei şcoli de tranziţie. A scris mult, şi în unele poezii ale sale găsim oglindite evenimente ale vieţii contemporane a Italiei. Este considerat şi ca inventatorul gamei muzicale în forma ei modernă.

57. *Dulcele stil:* În italieneşte, *Il dolce stil nuovo*, Dulcele stil nou, caracterizare care de la acest vers al lui Dante a pătruns şi a rămas pentru totdeauna în istoria literară a lumii.

58. *Condeiul:* Cu putere de sinteză, Bonagiunta accentuează şi el trăsăturile fundamentale ale noii şcoli literare prin contrast cu şcolile literare ale trecutului, caracterizate prin imitaţie şi convenţional.

63. *Mulţumit:* Într-adevăr, merita să fie mulţumit, pentru că realizase o atît de clară şi rapidă sintetizare artistică a caracteristicilor celor două şcoli literare.

64 Precum cocorii ce pe Nil iernează
pornesc în stol cu-aripa larg întinsă
și-n șir prelung grăbiți se-ndepărtează,
67 la fel și gloata, de canon împinsă,
întoarse fața și porni ușoară
din slăbiciune și dorință-aprinsă.
70 Și precum cel ce simte-n mers povară
rămîne-n urmă intradins și cată
să-și simtă iar suflarea-n piept ușoară,
73 la fel Fores se dezlipi de ceată,
lăsînd pe cei pe care Domnu-i iartă
și mă-ntrebă: „Te-oi mai vedea vreodată?"
76 „Nu știu, grăii, cîți ani mi-s scriși de soartă,
dar n-am s-ajung în pragul mîntuirii
'naintea vrerii ce spre el mă poartă;
79 căci locu-n care fui sortit trăirii
din zi în zi de bine-i despuiat
și pare-anume că-i menit pieirii."
82 „Te du, grăi. Pe cel ce-i vinovat

64. *Precum:* O altă excepțională comparație luată de Dante din lumea păsărilor migratoare.

69. *Dorință:* Umbrele erau ușoare la mers, fiind împinse de o mare dorință de a ispăși, dar și fiindcă erau foarte slabe.

70. *Și precum:* Dante, observatorul atent al vieții, notează cu precizie detaliile fugii unui om și încercarea de a potoli oboseala.

75. *Vreodată:* În aceste cuvinte este exprimată toată dragostea de prieten a lui Forese Donati. În ele exista, implicit, încrederea în mîntuirea lui Dante și speranța de a-l revedea, și după moartea lui fizică, aici, pe brînele muntelui Purgatoriului.

78. *'Naintea vrerii:* Dorința lui Dante de a fi în Purgatoriu va fi mai rapidă decît moartea. N-o să se întoarcă așa de repede în Purgatoriu cum îi este dorința. Explicația acestei dorințe de a părăsi viața cît mai de grabă o dă terțina următoare, încărcată de accente întunecate, care descrie decadența progresivă a Florenței („locul sortit" trăirii lui Dante).

82. *Cel ce-i vinovat:* Cel mai vinovat de toate relele Florenței este Corso Donati, fratele lui Forese. Acesta a fost căpetenia Negrilor și marele vinovat de toate vărsările de sînge din orașul de pe Arno. Ver-

îl văd tîrît de coada unei fiare
spre valea-n care nimeni nu-i iertat.
85 Gonește fiara pas de pas mai tare,
îl calcă în copite și se zbate
pînă ce-l lasă trunchi și mădulare.
88 N-au mult a se-nvîrti aceste roate,
grăi privind spre ceruri, și deplin
ai să pricepi ce-am spus de jumătate.
91 Te las de-acum; mai mult nu pot să vin
cu tine-n rînd, căci ne zorește cerul
și timpu-i scump pe-acest tărîm divin."
94 Cum lasă-n urmă-adesea cavalerul
pe călăreți și-al oștilor puhoi,
ca primu-n luptă să-și încerce-oțelul,
97 la fel și el se depărtă de noi,
lăsîndu-mă cu cei ce lumii-i fură
maeștri fără seamăn amîndoi.
100 Iar cînd departe fu-ntr-așa măsură,

surile terținei fac aluzie la moartea tragică a lui Corso din anul 1308, cînd, tîrît de un cal, în fuga lui de cavalerii catalani aflați în serviciul Signoriei florentine, a fost ucis de aceștia.

84. *Valea:* Infernul, unde legendele narau că sîngerosul Corso Donati ar fi fost tîrît de propriul său cal.

85. *Gonește fiara:* Chiar în traducere, versurile își au păstrat marea lor forță plastică, redînd prin ritmul lor fuga vertiginoasă a calului înnebunit.

88. *Roate:* Cerurile, a căror rotire pe orbite măsoară timpul. Nu vor trece mulți ani și profeția lui Forese, care nu este atît de clară pentru Dante, va deveni foarte limpede pentru oricine.

92. *Ne zorește cerul:* Orice picătură de timp este prețioasă în Purgatoriu, iar Dante merge prea încet, încărcat cu povara trupului real.

94. *Cavalerul:* Imaginea din aceste versuri este eroică și militară, ea poate a fost inspirată lui Dante de participarea sa la luptele de la Campaldino.

98. *Cei ce:* Virgiliu și Stațiu.

100. *Iar cînd:* Sensul terținei este următorul: Cînd Forese s-a îndepărtat atît de mult încît ochii lui Dante îl urmăreau cu greu, așa cum mintea lui urmărise cu greu cuvintele lui, profeția lui nu prea clară."

încît din ochi îl petreceam în zare,
cum gîndul vorba-i petrecea pe gură,

îmi apăru, belşug de rod şi floare,
un alt copac înfipt în brîu, străjer,
de-ndată ce cotirăm pe cărare.

Şi pe sub el, cu braţele la cer,
strigau mulţimi către coroana deasă,
ca pruncii lacomi cînd degeaba cer,

rugîndu-se şi cel rugat nu-i lasă
s-atingă lucrul mult dorit, ci-l saltă,
ca să le-aţîţe pofta nesăţioasă.

Lăsară-apoi coroana lui învoaltă,
dezamăgiţi, iar noi ne-am tras spre cel
ce-atîtea rugi şi plîns stîrnea deolaltă.

„Păşiţi la deal şi vă feriţi de el:
mlădiţă-i ruptă dintr-un pom ce-i sus
şi-a fost de Eva pîngărit.“ Astfel

grăi din pom un glas de vînt adus,
şi drept aceea-cîteşitrei, ca fraţii,
pieptiş pe coastă să urcăm ne-am pus.

„Să v-amintiţi, striga, de blestemaţii
născuţi din nori, ce beţi, de dau în groape,
s-au luat la trîntă cu Teseu, spurcaţii.

108. *Ca pruncii:* Tabloul de *genre*, luat din viaţa de familie cu delicate trăsături realiste. Desigur că şi Dante s-a putut juca, în felul acesta, cu copiii săi.

116. *Mlădiţă:* Vocea misterioasă din pom declară că aceasta este numai o mlădiţă a pomului cunoaşterii Binelui şi Răului, din al cărui fruct a muşcat, păcătuind, Eva.

122. *Născuţi din nori:* Începe seria exemplelor lăcomiei pedepsite. Cei născuţi din nori sînt Centaurii, fiii lui Ixion şi ai unui nor care luase înfăţişarea zeiţei Junona (cfr. *Infernul*, Cîntul XII, v. 56). Fiind chemaţi la nunta lui Piriton şi a Hipodamiei, au mîncat şi au băut dincolo de orice măsură. Îmbătîndu-se, au încercat să răpească femeile care se aflau la ospăţ, dar au fost învinşi de eroul elen Teseu.

Şi de iudei ce-au lăcomit la ape,
de nu-i împinse Ghedeon la luptă
cînd la Madian se coborî-n hîrtoape.“

Astfel umblînd pe lîngă coasta-abruptă
noi pilde ascultam de lăcomie,
ce cu pedepse pe măsură-nfruptă.

Şi-ajunşi apoi la larg, către cîmpie,
privind tăcuţi întinsul fără hat,
băturăm paşi mai mulţi decît o mie.

„La ce umblaţi voi singuri fără sfat?“
strigă o voce şi zvîcnii cu teamă,
ca mînzul cînd tresare-nspăimîntat.

Privii pe sus să ştiu ce glas ne cheamă,
dar n-am văzut sclipind mai roşu-n foc
nici sticlă-ncinsă, nici oţel şi-aramă,

de cum sclipea cel ce ne-oprise-n loc.
„Pe-aici, grăi, croieşte brîul scară
şi către pace făureşte scoc.“

Lumina lui mi-era pe ochi povară

124. *Şi de iudei:* Ghedeon, luptător iudeu împotriva Madianiţilor, a ales pentru luptă numai pe acei soldaţi care, ajungînd însetaţi pe malul unui rîu, au băut apa cumpătat, sorbind-o din palmele adunate căuş, şi nu s-au aruncat în genunchi, să soarbă cu lăcomie. Aşa a ales din zece mii de luptători numai trei sute, dar cu ajutorul lor a învins pe duşmani (cf. *Judecătorii*, VII).

128. *Ascultam:* Înaintînd pe poteca brînei, cei trei poeţi ascultau mai departe vocea misterioasă care continua să înşire exemple de lăcomie pedepsită.

135. *Ca mînzul:* Imagine cu totul potrivită pentru a arăta sentimentul de surpriză pe care îl încearcă cineva, interpelat pe neaşteptate, în timp cel el este cu totul absorbit în gînduri.

138. *Sticlă-ncinsă:* Comparaţia ni-l arată pe Dante prezent şi lîngă minunaţii meşteri sticlari ai ţării sale ori lîngă topitorii metalelor. O altă similitudine luată din realitate şi viaţă pentru definirea unor fiinţe sau stări „supranaturale“.

139. *Cel ce ne-oprise:* Este îngerul înfrînării poftelor, îmbrăcat în roşu, care este şi paznicul scării ocolului următor.

142. *Pe ochi povară:* Orbit de puternica lumină care iradiază de la înger, Dante îşi urmează călătoria numai cu ajutorul auzului.

și mă pornii după poeți arare,
ca cel ce pașii după-auz măsoară.
145 Și-așa precum a dimineții boare
adie primăvara-mbălsămată,
cu dulce iz de iarbă și de floare,
148 la fel simții pe fruntea mea pătată
aripa lui, precum un vînt fugar,
stîrnind parfum de-ambrozie curată.
151 „Ferice cei ce-s miruiți cu har,
grăia, astfel că-ndestularea gurii
n-ațiță-n ei mistuitor pojar,
154 ci-i ține-n frîu la marginea măsurii."

145. *Și-așa precum:* Terținele care urmează sînt de o rară suavitate, într-adevăr de primăvară, amintind adierile înmiresmate ale lunii mai.
149. *Aripa lui:* Bătaia aripelor îngerului șterge de pe fruntea lui Dante cel de al șaselea *P.*
151. *Ferice:* Îngerul parafrazează cea de-a patra fericire evanghelică.

CÎNTUL XXV

Urcarea la cel de al șaptelea ocol. Zămislirea ființei omenești. Cel de al șaptelea ocol: Desfrînarea. Exemple de castitate.

1 Al zilei ceas nu-ngăduia zăbavă,
căci soarele lăsase ziua-n Taur
și-n Scorpion mărita noapte.-În grabă,

2. *Taur:* Soarele trecuse de meridianul Purgatoriului („al zilei ceas"), pe care îl lăsase în constelația Taurului, iar meridianul nopții se afla în constelația Scorpionului. Cele două constelații sînt diametral opuse pe firmament. Toată această parafrazare astronomică, de multe ori, cum s-a văzut, dragă lui Dante, pentru a spune că era ora două în după-amiaza zilei de 12 aprilie 1300.

4 precum cel care străbătînd coclauri
nu șade-n loc cînd îi dă ghes trebuința,
orice-ar vedea, nici să-l plătești cu aur,
7 la fel urcam și ne dădeam silința
pe rînd să trecem pasul prin ponor
ce-a sta deolaltă nu-ți dă-n mers putința.
10 Și precum dornic să se-avînte-n zbor
întinde-aripa puiul de lăstune
și iar o-ndoaie, mut și temător,
13 așa și eu simțeam îndemn de-a spune
și vorbele îmi tremurau pe buză,
dar nu-ndrăzneam gîndirea-n grai a pune.
16 Cu toată graba dulcea-mi călăuză
„Ci trage-odată arcul încordat,
mă agrăi, și spune, să se-auză!"
19 Deschisei gura-atunci, încuviințat,
și „Cum slăbește, -am întrebat, părinte,
un trup ce n-are lipsă de mîncat?"
22 „De Meleagru de-ți aduci aminte

8. *Pe rînd:* Strîmtoarea, pe care urmau cei trei poeți, era atît de îngustă încît nu puteau urca alături, ci numai unul după altul.
10. *Și precum:* Comparația este, ca totdeauna cînd Dante o ia din lumea păsărilor, grațioasă și extrem de adecvată. Ea ne explică, cu mare finețe psihologică, tot respectul pe care Dante îl arată marilor poeți latini, dorința lui puternică de a le vorbi, dar și teama de a nu-i tulbura.
14. *Pe buză:* Poate mișcarea buzelor gata să rostească cuvintele întrebării, poate o ridicare a mîinii care ar fi indicat dorința de a fi ascultat.
17. *Arcul încordat:* Lui Virgiliu nu i-a scăpat, călăuză atentă cum a fost totdeauna, marea dorință a lui Dante de a vorbi. Metafora cu arcul întins, încordat pînă la fierul săgeții, arată că el știe că Dante aproape a atins limitele răbdării.
20. *Cum slăbește:* Dante își exprima o mare nedumerire: cum pot slăbi sufletele care, nefiind corporale, nu au nevoie de hrană.
22. *Meleagru:* Personaj mitologic pomenit de Ovidiu în *Metamorfoze* (VIII, 445 și urm.). Ursitoarele îi sortiseră să trăiască atîta timp cît îi va trebui unui tăciune să ardă în foc. Auzindu-le, mama lui Meleagru a scos tăciunele din flăcări, l-a stins și l-a ascuns. Mai tîrziu, cuprinsă

și cum s-a stins ca jaru-ntr-o suflare,
n-ai irosi, grăi, 'n zadar cuvinte.
25 Iar în oglinzi de-ți amintești cum sare
și chipul tău, cînd sari, a bună seamă
acestea toate ți-ar părea ușoare.
28 Dar ca să curme foamea ta prin hrană
e Stațiu-aici și eu îl rog s-aline
și să-ți întindă untdelemn pe rană."
31 „De-i lămuresc cărări și vreri divine,
răspunse el, cînd ești și tu de față,
e numai fiindcă vreau s-ascult de tine."
34 Și mie-apoi: „De-ai să culegi povață
din roadele cu care-n gînd te-nfrupt,
a mele vorbe-ți vor fi far prin ceață.
37 Perfectul sînge ce nicicînd nu-i supt
de vine tot și prisosește-atare,
cum prisosesc la mese vin și frupt,

de o puternică ură împotriva propriului copil care-i ucisese doi frați, a aruncat tăciunele în foc, și acesta, consumîndu-se, a adus și moartea lui Meleagru. Adică, vrea să spună metaforic Virgiliu, omul se poate consuma și din alte motive, nu numai din pricina lipsei de hrană.

26. *Chipul:* Dacă te-ai gîndi cum se mișcă imaginea, chipul omului, în oglindă la orice mișcarea a sa, n-ai mai pune o asemenea întrebare.

30. *Rană:* Puternica dorință a lui Dante de a ști, de a cunoaște natura structurală a umbrelor. Se poate ridica întrebarea: de ce nu a vorbit Virgiliu ci Stațiu, rugat de autorul *Eneidei*. La această întrebare, unii comentatori au răspuns că Dante nu putea să pună în gura poetului păgîn expunerea doctrinei privitoare la zămislirea omului și a sufletului, care aparținea lui San Tommaso d'Aquino. De aceea va vorbi Stațiu, care, după Dante, este creștin.

31. *De-i lămuresc:* Cu multă reverență, Stațiu declară că în fața unui geniu cum este Virgiliu, ar trebui să tacă, dar el va vorbi totuși, avînd drept scuză faptul că el nu poate spune nu dorinței lui Virgiliu.

37. *Perfectul sînge:* Majoritatea versurilor acestui cînt doctrinar stau sub semnul concepției tomiste asupra zămislirii trupului uman și a încolțirii sufletului. Acest „sînge perfect", partea cea mai pură a sîngelui, destinată, cum se va vedea, zămislirii, e păstrat așa cum este, ca un supliment de hrană și băutură care prisosesc la masă.

40 din inimă își trage-n voi vigoare,
(ca și cel'lalt ce-a face vine-i dus),
spre-a zămisli umane mădulare.
43 Și, mistuit, scoboară-n părți ce nu-s
prea vrednice de nume; iar apoi,
în picuri cade-n vas firesc depus.
46 Într-acel loc se-mbină ca-n altoi
și unul pate, iar cel'lalt lucrează,
virtuți avînd de unde-i stors în noi.
49 Și-mpreunat cu celălalt creează,
încheagă-ntîi și viață dă, vădită,
materiei însăși ce-i fu dată-n pază.
52 Virtutea creatoare,-nsuflețită,
(ca-n lumea vegetală, cu-osebirea
c-acolo-i scop și-n om e isprăvită)
55 lucrează pînă-ajunge zămislirea
să miște și să simtă; făurește
puteri apoi, căci zace-n ea pornirea.
58 Se-ntinde, frate, ori în larg zvîcnește

40. *Din inimă:* Acest sînge curat, prisoselnic, capătă de la inimă posibilitatea de a procrea toate organele omenești.

43. *Mistuit:* Din nou mistuit, acest „sînge perfect", coboară în organul masculin („părți ce nu-s prea vrednice de nume").

45. *Vas firesc:* Acest vas firesc pe care picură sîngele perfect este matricea femeii.

46. *Se-mbină:* Sîngele bărbatului se amestecă cu acel al femeii și încep să acționeze, sîngele femeii suferind acțiunea procreatoare a celui bărbătesc, mai activ, pentru că a coborît dintr-un loc atît de perfect cum este inima bărbatului procreator.

50. *Încheagă:* Din sîngele amestecat, din actul creativ, ia naștere o materie gelatinoasă, coagulată, necesară vieții.

52. *Virtutea creatoare:* A sîngelui masculin, care a devenit suflet vegetativ („lumea vegetală"), dar cu această deosebire că, în plante, e un „scop" (nu s-a împlinit), pe cînd la om ajunge la ultima fază, la desăvîrșire.

55. *Lucrează:* Acea parte activează apoi atît de mult, că devine ca o „ciupercă a mării" (în textul italian), probabil ca o meduză gelatinoasă, care capătă mișcare și simț și apoi începe să formeze organe pentru simțurile al căror corp generator este.

virtutea ce-i din inimă solie,
de unde firea trupu-ntreg păzeşte.
Dar cum din fiară-ajunge om să fie
tu nu vezi încă; şade-aici pricina
ce-mpinse-un înţelept în erezie,
cînd sufletul i-l despărţea doctrina
de ce numea «posibila raţiune»,
căci nu vedea pe unde-i rădăcina.
Culege adevăr din ce ţi-oi spune
şi află că-ntr-un făt, cînd e-mplinit
al creierilor cheag, cu repejune
şi bucurie Cel din veci slăvit
se-ntoarce către-a firii măiestrie
şi suflă-ntr-însa duh, învrednicit
s-atragă-n el, în propria lui tărie,
puterile găsite-n plăsmuiri,
făcînd un suflet ce-a trăit să ştie
şi-a se simţi. Şi ca să nu te miri,
vezi soarele cum se preface-n vin

59. *Virtutea:* Virtutea creatoare paternă se întinde şi se dezvoltă acum în întreaga fiinţă nouă.

61. *Dar cum:* Cum fetusul, care nu are decît suflet vegetativ şi senzitiv, devine din animal („fiară"), fiinţă raţională.

63. *Un înţelept:* Aluzie la filozoful Averoes, care deosebea puterea intelectuală de suflet, pentru că nu-i găsea locul într-un organ special creat pentru ea.

67. *Culege adevăr:* Adevărul este cel afirmat de Staţiu, contrar doctrinei lui Averoes.

70. *Cel:* Dumnezeu, de îndată ce într-un fetus au apărut creierii, bucuros că natura a produs o atît de înaltă capodoperă, se întoarce către acesta şi-i insuflă un nou suflet (cel raţional). Această putere a noului suflet atrage pe celelalte două care acţionează deja (cel vegetativ şi cel senzitiv) şi formează împreună un suflet întreit, care *trăieşte* (cel *vegetativ*), *simte* (cel *senzitiv*) şi poate *dispune*, poate raţiona, poate să se reflecte în sine însuşi (sufletul *raţional*).

77. *Vezi soarele:* Pentru ca să nu se mire Dante de spusele lui Staţiu, cum un suflet întreit se contopeşte cu unul singur, îi evocă, printr-o minunată comparaţie, puterea razelor solare care, în fuziune cu sucul viţei de vie, generează un element nou, vinul.

cînd s-a unit cu-a viţei însuşiri.
Iar cînd Lachesis nu mai toarce in,
de carne se desprinde, luînd cu sine
puteri umane, dar şi foc divin.
Rămîn ca mute celelalte-n tine;
ci amintirea, mintea şi voinţa
se-ascut cînd sînge nu mai curge-n vine.
Dar sufletul nu-şi curmă năzuinţa;
el cade jos pe-un mal, între hotare,
şi-acolo află care-i e sentinţa.
Cînd locul hărăzit îl împresoară,
putere vie-n jur iradiază,
aşijderea ca-n trup odinioară.
Şi-aşa precum cînd oglindeşte-o rază
văzduhul greu de nori şi de furtună
în curcubeu şapte culori aşază,
şi aerul din preajma lui se-adună

79. *Lachesis:* Una dintre Parcele care torc firul vieţii.

80. *Se desprinde:* Sufletul care se desface de trup, după moarte, duce cu sine atît „puteri umane" (partea naturală, deci senzitivul şi vegetativul), cît şi „foc divin" (adică sufletul raţional).

82. *Ca mute:* Facultăţile senzitive (auzul, văzul, pipăitul) sînt acuma, după moarte, „mute", pentru că organele generatoare au dispărut odată cu carnea trupului, dar celelalte facultăţi, cele intelectuale (memoria, voinţa), au devenit mai vii, mai active, după moarte, fiind despărţite de trupul care le era de multe ori o frînă.

85. *Dar sufletul:* Sufletul după moarte se precipită pe malurile unuia din cele două fluvii, Acheronul (unde se adună sufletele care vor merge în Infern), sau Tibrul (unde se adună acelea care vor merge în Purgatoriu). De abia pe ţărmurile acestor fluvii, sufletul va cunoaşte care îi este calea hărăzită, spre mîntuire sau spre damnaţie.

88. *Cînd locul:* De îndată ce a ocupat un loc determinat (în Infern sau în Purgatoriu), radiază din suflet în spaţiul înconjurător o putere creatoare, un corp aerian, care îl conturează, făcîndu-l vizibil, aidoma corpului material de pe pămînt.

92. *Greu de nori:* Aşa cum aerul încărcat de ploi care reflectă în ele razele soarelui devine vizibil, împodobit cu mii de culori, la fel aerul din jurul sufletului capătă forma pe care el, sufletul, o imprimă prin facultatea lui unică.

în forma dată prin puteri divine
de duhu-ajuns, și-i face-n jur cunună.
97 Apoi ca para ce de foc se ține
urmîndu-l pretutindenea orbește
și-ntruchiparea după duh se-aține.
100 Și fiindcă el printr-însa se vădește,
îi zicem umbră; și dintr-însa-apoi
pornesc simțiri și chiar și văz pornește.
103 Printr-însa rîdem sau vărsăm șuvoi
de lacrimi grele și suspine-amare,
ce-a bună seamă-ai auzit la noi.
106 Ea-și schimbă chipul după cum ne doare,
ne-mbucură sau arde-un simțămînt
și drept aceea te-ai mirat atare."
109 Ajunși la cel din urmă-așezămînt,
o luarăm către dreapta pe cărare,
căci alte griji ne urmăreau în gînd.
112 Acolo coasta slobozea vîlvoare,
și-un vînt din mal ce se urca-n tărie

97. *Ca para ce de foc se ține:* Noua întrupare, acest nou trup fictiv, aerian, care urmărește sufletul ca flacăra focul care a generat-o. Așa cum spune un comentator (Pompeati): „Pentru deosebirea cu totul scolastică între flacără și foc, trebuie să ne amintim că *flacăra*, după știința aristotelică, era forma pe care aerul o primea de la foc".

102. *Chiar și văz:* Cel mai important dintre simțuri.

108. *Te-ai mirat atare:* Iată, în sfîrșit, răspunsul la întrebarea lui Dante, după șaptezeci și cinci de versuri de abstractă doctrină tomistică; versuri care ni-l arată cu rămășițe ale scolasticei medievale, ale doctrinei abstracte a doctorilor Bisericii, semn al limitelor sale explicabile prin epoca în care a trăit, dar pe care a depășit-o de atîtea ori, fiind unul dintre cei mai înaintați oameni ai vremurilor și lumii sale. (Deci slăbiciunea umbrelor lacomilor se explică prin aceea că *umbra*, corpul lor aerian, dă expresie vie poftelor, dorințelor, pe care sufletul le încearcă.)

109. *Cel din urmă:* Ultimul ocol, cel de al șaptelea, în care se văd umbrele desfrînaților.

112. *Acolo coasta:* Peretele muntelui aruncă flăcări pe care un vînt, suflînd de pe cornișe, de pe marginea brînei, le respingea înapoi, lăsînd doar un mic spațiu pe care puteau înainta cei trei poeți.

din nou spre munte-o-mpingea să zboare.
115 Mergeam la rînd pe latura pustie
și cînd de gol eu mă feream cu teamă
și cînd de coasta ce-mprăștia vipie.
118 Grăi Virgil cînd mă văzu: „Înhamă
privirea ta și-n jurul tău o-mplîntă,
căci lesne cazi de nu bagi bine seamă".
121 „În mila ta, părinte, mă-nveșmîntă",
din foc atuncea auzii cîntînd
și m-am întors să văd cine cuvîntă.
124 Prin flăcări umbre-ntrezării umblînd
și drept aceea-mi împărții privirea
cătînd la ele și la pași, pe rînd.
127 Iar cînd sfîrși, pe-un singur glas oștirea
strigă din foc: „Eu nu cunosc bărbat",
pornindu-și iar în șoaptă tînguirea,
130 și iar strigînd: „În codru Diana-a stat

118. *Grăi Virgil:* Avertismentul lui Virgiliu îl face atent pe Dante de cele două pericole, al căderii în gol și al focului arzător. El poate, desigur, să aibă și un sens alegoric.

121. *În mila ta:* În text, în latinește: „*Summae Deus clementiae*" (Dumnezeu al celei mai înalte bunătăți). Imn cîntat de catolici, prin care se cere păstrarea castității trupului, cu totul potrivit să fie intonat aici de cei păcătoși cu trupul.

124. *Umbre:* Dante este atras cu atît de mare forță de vederea acestor suflete care merg în flăcări purificîndu-se, încît abia mai poate privi la locul pe unde merge, între foc și abis.

128. *Bărbat:* În text: „*Virum non cognosco*" (nu cunosc bărbat). Așa cum s-a întîmplat în fiecare ocol, sufletele penitenților strigă exemple de virtute contrarie păcatului care se ispășește în respectiva zonă. Această primă pildă de castitate este a Fecioarei Maria, ale cărei cuvinte amintite aici le-a rostit atunci cînd îngerul i-a vestit că ea îl va naște pe Mîntuitorul creștin. De observat că sufletele desfrînaților cîntă încet imnul, în timp ce pildele de castitate le clamează cu voce tare.

130. *Diana:* Un alt amestec de elemente de mitologie cu cele creștine în acest de al doilea exemplu de castitate. Zeița lunii și a vînătorii, Diana, simbol într-adevăr pur al castității, îndrăgostită numai de pădure și de vînătoare, a gonit-o pe una din nimfele sale, Elice, care își pierduse castitatea, sedusă fiind de Jupiter însuși (Ovidiu, *Metam.*, II, 401 și urm.).

și-alungat-a nimfa, cînd tăria
veninului Venerei a gustat".
133 Apoi din nou slăveau statornicia
și totodată fericita ginte
ce n-a spurcat prin faptă cununia.
136 Astfel, socot, vor colinda-nainte
cît timp în brațe îi va-ncinge focul;
cu-atare griji și-atare chin fierbinte
139 se-nchide rana și se zvîntă locul.

132. *Veninului Venerei:* Iubirea.

135. *N-a spurcat:* Taina căsătoriei, care nu a fost pîngărită de bărbații și de femeile invocate în exemplele de castitate.

138. *Atare griji:* Felul chinului și faptul că alternează imnul cu exemplele de castitate.

139. *Rana:* A păcatului desfrînării.

CÎNTUL XXVI

Ce de-al șaptelea ocol: Desfrînarea. Cele două cete de desfrînați. Exemple de desfrîu: Sodoma și Gomora, Pasifae, Guido Guinizelli, Arnaldo Daniello.

1 În timp ce-n șir pășeam pe mal cu greu
și-nvățătorul mă-ndemna zicînd:
„Adu-ți aminte-n mers de sfatul meu",
4 simțeam de-a dreapta mîndrul soare-arzînd,

3. *Sfatul:* De a fi foarte atent la drumul periculos, la marginea prăpastiei și la amenințarea flăcărilor. Este însă și sfatul rațiunii umane (simbolizată de Virgiliu), care-l avertizează pe om.

și către-apus lumina lui cea clară
azuru-n alb îl prefăcea bătînd;
7 cu umbra mea făceam mai roș să pară
măritul foc; și fu de-ajuns ca ei
să mă zărească cum mergeau prin pară.
10 Porniră dar, cu-nvederat temei,
de mine-a cuvînta, zicînd: „Nu pare
să fie umbră după boiul ei".
13 Vreo cîțiva-apoi, pe cît erau în stare,
se-ndepărtară-ngrijorați de turmă,
păzind să nu se-abată din vîlvoare.
16 „O, tu, ce-n mers te ții-ntradins în urmă,
cinstind pe cei ce-ți sînt în drum făclie,
sloboade glas și setea mea o curmă.
19 Răspunsul tău nu-mi va sluji doar mie,
căci frații mei sînt mai setoși de el
decît de apă inzii prin pustie.

7. *Mai roș:* Din cauza umbrei proiectate de Dante pe paravanul de flăcări, acestea par și mai roșii. Observația acestui fenomen atrage atenția surprinsă a umbrelor, desigur neobișnuite să vadă un om călătorind viu prin Purgatoriu. Și această terțină este de un realism și precizie de observație atît de vii, încît se poate uneori exclama că Dante a făcut în realitate această extraordinară călătorie.

12. *Umbră:* Corp aerian, aparență, ca în cazul unui penitent.

15. *Vîlvoare:* Sufletele aveau o mare grijă de a nu ieși dincolo de limitele focului în care se purificau, pentru a nu-și întrerupe nici măcar pentru o clipă ispășirea.

16. *În urmă:* În Purgatoriu toate umbrele se grăbesc întru ispășirea păcatelor, deci nu-l puteau ofensa pe Dante acuzîndu-l de indolență, ci își găsesc explicația rămînerii în urmă, considerînd-o ca un semn de respect arătat celor care îl preced.

18. *Setea:* Sufletul care se adresează lui Dante este ars de focurile ispășirii dar și de setea de a cunoaște cauza miraculoasei treceri prin Purgatoriu a unui om viu.

21. *Inzii:* Toate sufletele din jur sînt mai însetate să audă răspunsul lui Dante decît ar fi însetați de apă rece un indian sau etiopian (absent în traducere), locuitori ai unora dintre cele mai toride țări din lume.

22 Cum nu străbat prin trupul tău de fel
luminile, de parcă moartea încă
nu te-ar fi strîns la sînul ei?“ Astfel
25 grăi un duh şi setea lor adîncă
voiam s-adap, dar mintea mea fu prinsă
de-un zgomot surd, parcă ieşit din stîncă.
28 Veneau la mijloc, pe cărarea-ncinsă,
mulţimi spre-acestea şi-am rămas uimit
privind la ele cu suflarea stinsă.
31 Din două părţi se-mbrăţişau grăbit
şi iarăşi despărţite de surghiun,
piereau în foc pe brîul povîrnit,
34 aşa precum în şir prelung şi brun
se pipăie furnicile-n ţărînă,
părînd că-ntreabă dacă drumu-i bun.
37 Şi cît ce mîna şi-o desprind din mînă,
n-apucă bine-a se propti-n picior,
că ceata-ajunsă mai tîrziu pe brînă;
40 „Sodoma şi Gomora“ strigă-n cor
şi- „Intrat-a-n vacă — ceilalţi — Pasifea,
ca taurul s-o-ntîmpine-n pripor“.

26. *Voiam s-adap*: Dante se pregătea să răspundă întrebării.
29. *Mulţimi*: Alte cete de desfrînaţi, invertiţi, păcătuind împotriva naturii.
31. *Se-mbrăţişau grăbit*: Sufletele desfrînaţilor schimbă în grabă şi în bucurie un sărut simbolic, care este cu totul opus săruturilor voluptuoase pe care desfrînaţii şi le dădeau pe pămînt.
34. *Aşa precum*: Terţina este un tablou realist de surprindere directă a naturii, una din cele mai izbutite comparaţii din întreaga *Divină Comedie*.
40. *Sodoma şi Gomora*: Păcătoşii împotriva naturii strigau exemplele faimoaselor cetăţi de lîngă Marea Moartă, distruse prin focul ceresc drept pedeapsă pentru desfrîul locuitorilor lor.
41. *Pasifea*: Ceata de desfrînaţi cu trupul, dar care nu s-au abătut de la legile fireşti ale naturii, strigau exemplul Pasifaei. Această soţie a legendarului rege al Cretei, Minos, pentru a-şi satisface patima ei monstruoasă pentru un taur, a intrat într-o vacă de lemn şi după bestiala împreunare a dat naştere Minotaurului (cf. *Infernul*, Cîntul XII, v. 12).

43 Apoi, precum cocorii spre Rifea
se-avîntă sau spre calde ţări, mînaţi
de ger aceştia şi de-arşiţă-aceia,
46 la fel şi-aici, de cazna lor purtaţi,
unii se duc, iar alţii vin, şi cîntă,
şi strigă fiştecare cu nesaţ.
49 Iar cei ce mă-mbiaseră „cuvîntă“,
din nou mi se-apropiară pe cărare,
părînd setoşi să afle ce-i frămîntă.
52 Şi-a doua oară pricepînd ce-i doare,
grăii spre ei: „O, umbre-ncredinţate
că veţi găsi la cer cîndva iertare,
55 nu mi-am lăsat nici crude, nici uscate
a mele oase pe pămînt, ci-n piele
şi-n carne mi le-aduc înveşmîntate.
58 Spre-a nu fi orb m-avînt în zbor spre stele
şi-o doamnă-n cer îmi dobîndeşte harul;
de-aceea viu străbat tărîm de jele.

43. *Rifea*: Munţi pe care geografia medievală îi aşează într-un loc nedeterminat, în nordul Europei. Dar trebuie arătat că această comparaţie a lui Dante, care vrea să arate că cetele de desfrînaţi pleacă în direcţii opuse, are un caracter care nu corespunde integral realităţii: cocorii nu emigrează niciodată în căutarea gerului.
47. *Cîntă*: Imnul *Summae Deus clementiae*.
48. *Strigă*: Exemplele de virtute ori de desfrînare care convin caracteristicii propriilor păcate.
53. *O, umbre-ncredinţate*: Este o constatare dar şi o urare din partea lui Dante adresată penitenţilor din acest cerc, care au certitudinea de a atinge cerul.
55. *Crude*: Dante le declară acestor suflete că el nu a murit nici tînăr, nici bătrîn („nici *crude*, nici *uscate*“ nu şi-a lăsat mădularele, oasele pe pămînt), ci că străbate viu, în carne şi oase, în trup real, pămîntean, şi nu în aparenţa corpului fictiv, aerian, ţările de dincolo de mormînt.
58. *Spre-a nu fi orb*: Spre a nu rămîne în orbire, în întunecarea minţii, dar şi în bezna păcatelor şi a patimilor încercate pe arcul existenţial.
59. *O Doamnă*: Desigur Beatrice, şi nu cum interpretează unii comentatori, Fecioara Maria.
60. *Viu străbat*: Trupul muritor dar viu, în al cărui veşmînt Dante îndeplineşte extraordinara călătorie.

Ajungă Domnul să v-aline-amarul
şi-n cerul larg, ce mai vîrtos se-mparte,
v-adăpostească spre-a-i gusta nectarul,
ci-mi spuneţi voi, ca să vă-nscriu în carte,
ce neam sînteţi şi-n dosul vost tăpşanul
ce umbre-l scurmă pînă hăt-departe?"
Nu stă altminteri năucit mocanul
cel necioplit, şi de uimire tace
cînd e s-ajungă la oraş, sărmanul,
de cum şedeau şi umbrele buimace;
dar lepădînd uimirea lor, de care
ştiu lesne cei aleşi să se dezbrace,
„Ferice tu, ce ca s-ajungi iertare,
dintîiul duh rosti dintr-un oftat,
foloase tragi din jalnica-nchisoare.

61. *Amarul*: Amarul, supremul dor al sufletelor din Purgatoriu este acela al înălţării la ceruri, al ascensiunii în Paradis.

62. *Cerul larg*: Acest cer este Empireul, cel mai vast dintre toate cerurile *Divinei Comedii*. El este şi cel mai plin de iubire, acolo fiind sediul fericiţilor şi a divinităţii creştine.

64. *În carte*: Cronicarul fidel vrea să transmită celor de pe Pămînt ştiri de la cei care locuiesc acum pe muntele Purgatoriului.

67. *Nu stă altminteri*: Terţina oglindeşte realist mirarea unui locuitor al munţilor care, necioplit şi sălbatic, coborînd de pe crestele solitare, rămîne uimit de înfăţişarea unui oraş care freamătă de mulţimi active, cu ziduri şi palate bogate, cu înalte biserici, cu pieţe şi statui.

72. *Ştiu lesne cei aleşi*: Uimirea în sufletele mari se stinge totdeauna în grabă, pentru că aceste suflete alese îşi explică repede cauza fenomenelor, fiind şi mai experimentate cunoscătoare ale lumii şi ale vieţii decît munteanul atunci coborît din solitudinea înălţimilor.

75. *Foloase tragi*: Pentru a putea trăi şi muri demn, în stare deci să cucerească mîntuirea, Dante încearcă, în aceste zone fabuloase, o excepţională experienţă. Într-adevăr, acesta este scopul didactic, mărturisit de atîtea ori, al *Divinei Comedii*. Dar capodopera a îmbarcat experienţa şi sufletul întregii omeniri din veacul de mijloc, fixînd-o pentru eternitate în versurile sale nemuritoare ce se afla sub semnul înalt realist al celor mai depline cunoaşteri a omului care ieşea din noaptea Evului Mediu spre soarele luminos al Renaşterii.

Mulţimea ce ne-ncalcă s-a spurcat
de vina pentru care, triumfînd,
«regină» Cezar se-auzi chemat.
De-aceea fug «Sodoma»-n cor strigînd
şi-adaugă-arsurii, cum ţi-a fost vădit,
ruşinea lor, mustrîndu-se pe rînd.
Păcatul nostru-a fost hermafrodit;
şi fiindcă-n pofte-am întrecut măsura
şi n-am urmat ce-n lume-i legiuit,
strigăm pe nume cît ne-ţine gura
pe-aceea care-n vacă s-a ascuns
şi-aşijderi ei spurcatu-şi-a făptura.

78. *Regină*: În timpul triumfului său asupra galilor, lui Cezar i s-ar fi strigat *regina*, ca o aluzie asupra păcatului de sodomie, împotriva naturii, care ar fi unit pe Cezar cu Nicomede, regele Bitiniei. Dealtfel chiar un istoric serios ca Suetonius povesteşte *(Vita Julius Caesaris*, 9), că tot în timpul paradei triumfului, chiar soldaţii lui Cezar ar fi întat despre marele învingător un cîntec cu aluzii directe la ruşinoasa, nvertita prietenie dintre acesta şi Nicomede: *Gallias Caesar subegit, Nicomedes Caesarem*; *Ecce Caesar nunc triumphat, qui subegit Gallias*; *Nicomedes non triumphat, qui subegit Caesarem* (Cezar a supus Galia, Nicomede pe Cezar, iată că este dus în triumf Cezar care a supus Galia dar nu triumfă Nicomede care l-a supus pe Cezar). Este însă clar că Dante n-a crezut în existenţa acestui păcat al lui Cezar, pe care nu l-ar fi aşezat, în topografia morală a *Divinei Comedii*, în nobilul castel al Limbului, unde se află cele mai alese spirite ale antichităţii, ci l-ar fi plasat desigur în cercurile infernale, în care sînt damnaţii desfrînaţi împotriva naturii. (S-a văzut că el nu s-a sfiit să-l aşeze acolo pe iubitul său maestru, căruia îi arată dealtfel atît respect, pe Brunetto Latini.)

80. *Arsurii*: Pedepsei arderii în flăcări, aceşti păcătoşi îi adaugă o altă mare pedeapsă, aceea a arsurii ruşinii.

82. *Hermafrodit*: Păcat bisexuat, aşa cum fiul lui Hermes şi al Afroditei, Hermafrodit, s-a contopit cu o nimfă într-o singură fiinţă bisexuală.

83. *Măsura*: Umbrele cetei în care se află vorbitorul şi care au urmat, ca animalele, instinctele fără de frîu.

86. *Pe-aceea care-n vacă*: Este Pasifae, care s-a împreunat cu un taur.

Ne ştii deci vina,-acum că ţi-am răspuns.
Dar despre noi şi fiecare-aparte
n-aş şti să-ţi spun şi nici nu-i timp de-ajuns.
Doar despre mine pot să-ţi spun în parte:
sînt Guido Guinizelli după nume
şi sînt aici căci m-am căit în moarte."
Precum feciorii oropsitei mume,
ca s-o păzească de Licurg, săriră,
aşa şi eu, dar nu ca ei anume,
cînd spusele-i de „tată"-mi pomeniră
de-al meu şi-al celor mult mai buni ca mine,
ce-au plîns iubirea-n dulce vers pe liră.
Şi-ngîndurat, strivind în piept suspine,

88. *Ne ştii*: Acum Dante cunoaşte cauza pentru care ei strigă, cîntă, se sărută cînd se întîlnesc.

89. *Despre noi*: Cine sînt cele mai importante umbre din această ceată de penitenţi.

90. *Nu-i timp*: Coboară noaptea.

92. *Guinizelli*: Este poetul Guido Guinicelli sau Guinizelli, ghibelin, mort în exil la Verona în anul 1276. El poate fi considerat ca iniţiatorul Dulcelui stil nou, avînd marele merit de a fi dus poezia italiană înainte, dincolo de imitaţia provenţalilor, îmbogăţind-o tematic cu argumente şi meditaţii filozofice în jurul nucleului central al sentimentului iubirii.

94. *Feciorii*: Toante şi Euneu, fiii Hipsipilei. Aceasta avea în grija sa pe Ofelte, fiul lui Licurg, regele Nemeei. Lăsîndu-l pe iarbă pentru a arăta izvorul Langia grecilor (cf. *Purgatoriul* Cîntul XXII), Ofelte a fost muşcat şi ucis de un şarpe. Licurg a condamnat-o la moarte pe Hipsipile, dar cei doi fii ai săi au sărit şi-au scăpat-o. În drumul care o ducea spre locul de chin. Ce aceeaşi grabă se repezise Dante să-l strîngă în braţe pe poetul Guinizelli, dar flăcările îl împiedicaseră.

97. *„Tată"*: Dante îl recunoaşte astfel pe Guinizelli nu numai ca maestru al său, dar şi al tuturor poeţilor contemporani, reprezentanţi ai Dulcelui stil nou.

100. *Şi-ngîndurat*: E atît de puternică impresia pe care i-a făcut-o întîlnirea cu Guinizelli, maestrul său în poezia scrisă *in volgare* (italieneşte), încît nu mai poate vorbi ci numai să-l privească lung şi plin de admiraţie („îi sorbeam privirile senine").

nu m-apropiam, căci mă temeam de para,
dar îi sorbeam privirile senine.
Apoi, cînd dorul nu-mi mai fu povară,
găsii cuvinte ca să-i spun că-s gata
să-i fac pe voie, orice-ar fi să-mi ceară.
„Făptura ta", răspunse el, lăsat-a
prin cîte spui, atare urme-n mine,
că Lete însăşi nu le-ar şterge pata.
Dar dacă vorba nu-ţi încalci, fă bine
şi spune-mi cum de nu mă ţii de rău
şi-atîta drag îmi dovedeşti, creştine?"
„Mi-eşti drag, răspuns-am, pentru cîntul tău
ce-n limba noastră va fi-n veci slăvit
cît va să ţină obiceiul său."
„O, frate,-acesta, cuvîntă grăbit
şi-mi arătă un duh ce sta tăcut,
în graiul nost mai meşter s-a vădit.

101. *De pară*: Se temea de bariera flăcărilor.

103. *Povară*: Cînd s-a săturat de atîta intensă privire. Se simte toată puternica dorinţă a lui Dante de a-l vedea cît mai mult şi mai bine pe acela pe care îl considera iniţiatorul celor dintîi poezii într-adevăr artistice ale literaturii italiene.

104. *Găsii cuvinte*: Acele cuvinte care îţi iau orice îndoială formează un jurămînt.

108. *Lete*: Rîul aflat, cum se va vedea, în Purgatoriu terestru şi ale cărui ape aduc uitarea. Nici măcar după ce apele fluviului Lete îi vor purta uitarea, nu va putea să nu-şi amintească Guinizelli graţia extraordinară pe care o are Dante de a străbate viu regiunile lumii de dincolo.

111. *Atîta drag*: Care este cauza marei dragoste pe care tu juri că mi-o porţi?

114. *Obiceiul său*: În textul italian: *„modernul uz"*. Uzanţa de a scrie versuri *in volgare*, în italiană, în limba poporului şi nu în latina pe care o foloseau cărturarii. Se face manifestă în acest Cînt o altă ipostază a multiformei personalităţi a marelui poet, care se demonstrează şi ca un critic literar, ştiind să surprindă, cu mare şi fină intuiţie, caracteristicile artei unui scriitor.

115. *Acesta*: Este poetul provenţal Arnaldo Daniello, care a trăit în a doua jumătate a secolului al XII-lea.

118 Nu-i nimeni altul azi mai priceput
în vers și-n proză; lasă proștii-a spune
că cel din Limousin l-ar fi-ntrecut.
121 Nu pe-adevăr pun preț, ci pe minciune
și nu țin seamă, judecînd, nici unii
de artă, de-a ei legi-ori de rațiune.
124 La fel făcut-au cu Guitton străbunii,
din gură-n gură dîndu-i proslăvire,
pîn' ce-adevărul pus-a cap minciunii.
127 Și-acum, de ceru-ți slobozi-nvoire
să urci către lăcașul de lumine,
lui Crist ce-i stareț sus în mănăstire,
130 să-i spui un «Tatăl nostru» pentru mine;
de-ajuns ne e, căci nu ni-i dat mijloc
pe-acest tărîm să ne spurcăm cu vine."
133 Apoi pe altul vrînd să lase-n loc,
ca peștele cînd se cufundă-n apă,
așa și el pieri-nghițit de foc.
136 Văzînd astfel m-am apropiat c-o șchioapă
de cel 'nainte arătat, spunîndu-i
c-aștept cu drag cuvîntul să-și înceapă;

120. *Limousin*: Cel din Limousin este un alt vestit trubadur, Gerard de Bornelh (1175—1220).

121. *Pe-adevăr*: Faima, renumele, care de multe ori nu corespunde fondului adevăratului merit.

122. *Judecînd*: Unii, deci, își stabilesc, își întăresc părerea despre meritele unui scriitor, mai mult din faima acestuia, decît din ascultarea regulelor poeticii ori ale bunului simț literar.

124. *Guitton*: Poetul Guittone d'Arezzo (cf. *Purgatoriul*, Cîntul XXIV, v. 56 și urm.).

129. *Stareț*: Cristos stareț al unei mînăstiri ar putea fi interpretat ca lipsă de respect religios. Dante are asemenea îndrăzneli, de multe ori.

132. *Acest tărîm*: Purgatoriul.

135. *El pieri*: Comparație surprinsă cu mare artă din realitatea imediată.

136. *M-am apropiat*: Terțina este grațioasă și afectată în tonalitate, amintind arta atinsă de prețiozitate și uneori de artificial a trubadurului Daniello.

139 drept care duhul se rosti la rîndu-i:
„Atît de dulce m-agrăiești și blînd
că nu mă-ndur să tac cînd vorba-mi jindui.
142 Eu sînt Arnaut ce plîng și cînt mergînd;
mă uit scîrbit la viața-mi irosită
și viitorul mă-ncălzește-n gînd.
145 Și-acum te rog, pe vrerea-ndrituită
ce-n sus te mînă, de-al meu plîns de jele
aminte-adu-ți la vremea potrivită."
148 Pieri apoi în focul pus să-i spele.

139. *Se rosti*: Toate cuvintele spuse de Daniello sînt în original în limba provențală, ceea ce demonstrează întinsele cunoștințe ale lui Dante în această arie lingvistică.

144. *Viitorul*: Viitorul fericit al înălțării către Paradis.

147. *La vremea potrivită*: Atunci cînd Dante se va reîntoarce pe pămînt să se roage pentru el.

CÎNTUL XXVII

Cel de al șaptelea ocol: Desfrînarea. Trecerea poeților prin flăcări. Urcarea către Paradisul pămîntesc. Ultimele cuvinte ale lui Virgiliu.

1 Precum atunci cînd primu-i foc petrece
pe locu-n care se sfîrși Hristos,
în timp ce Ebrul pe sub cumpeni trece

1. *Precum atunci*: O altă abstractă perifrază astronomică pentru a arăta că seara cobora în Purgatoriu. Primul foc al soarelui, răsăritul, primele-i raze vibrează la orizontul Ierusalimului („locu-n care se sfîrși Hristos"), atunci cînd deasupra fluviului spaniol Ebro strălucește constelația Cumpenei. În India, definită prin fluviul Gange, ale cărui ape erau fierbinți sub semnul soarelui aflat la amiază, iar pe muntele Purgatoriului, aflat cum se știe la antipodul Ierusalimului, soarele era spre apus.

4 iar Gangele pe sub zenit, setos,
sta soarele; era-n amurg, cînd blînd
un înger sfînt ni se ivi voios.
7 Şedea pe mal, ferit de foc, cîntînd
„Ferice cei cu inimă curată",
cu-n glas mai viu ca-l celor vii părînd.
10 Apoi: „În foc să v-azvîrliţi pe dată
căci drum pe culme fără el nu-ncape;
şi nu fiţi surzi la ruga-n vers cîntată".
13 Astfel grăi cînd ne văzu pe-aproape;
şi pricepînd, simţii fiori în spate,
ca omul dus de viu ca să-l îngroape.
16 Cu palmele la cer împreunate
cătam la foc şi frămîntam în minte
făpturi pe rug de flăcări încleştate.
19 Spre mine-atunci poeţii luară-aminte

6. *Un înger*: Îngerul castităţii, paznicul celui de al şaptelea ocol.

8. *Ferice*: În latineşte, în original: „*Beatti mundo corde*" (Fericiţi cei cu inima curată), cuvinte care definesc cea de a şasea fericire evanghelică (Matei, V, 8).

10. *Apoi*: Îngerul castităţii vesteşte trecerea obligatorie prin flăcările purificatoare. Este prima dată cînd Dante va fi supus unui chin direct în călătoria sa.

15. *Ca omul dus*: Pentru a arăta marea spaimă de care este cuprins Dante îşi reaminteşte de îngrozitorul chin medieval, numit *propaginatio* (cf. *Infernul*, Cîntul XIX, v. 50) şi care consta din a îngropa oamenii de vii şi cu capul în jos.

16. *Cu palmele*: Umanitatea gesturilor lui Dante emoţionează şi astăzi tot atît de puternic ca în urmă cu sute de ani.

18. *Făpturi pe rug*: Înaintea lui Dante se ridică acum uriaşele ruguri pe care au putut să ardă atîţia contemporani ai săi, ai omului veacului de mijloc, în care chinurile şi moartea erau atît de numeroase, date de stăpînitorii cruzi ori de înalţi clerici intrasingenţi. (Să nu uităm că el însuşi fusese condamnat la arderea pe rug.) În aceste versuri, Dante a închis maestru un vast tablou al Evului Mediu.

19. *Poeţii*: Cele două călăuze, Virgiliu şi Staţiu.

şi: „Doar de chin să tremuri se cuvine
şi nu de moarte, zise-al meu părinte.
22 Adu-ţi aminte! De te-am dus cu bine
pe Gherion, acum că-i ceru-n joc
şi Domnu-aproape, te-ndoieşti de mine?
25 Fii-ncredinţat că chiar de-ai zace-n foc
o mie ani, tot n-ai rămîne chel
şi-un fir de păr nu ţi-ar sări din loc.
28 Iar de socoţi că umblu să te-nşel,
cu mîna ta alungă rea-credinţa
şi-mpinge poala hainei către el.
31 Pătrunde-n foc şi măsură-ţi voinţa:
să nu te temi!" Ci eu, pe gînduri dus,
de piatră stam, deşi-mi vorbea conştiinţa.
34 Cînd mă văzu neînduplecat şi-ursuz
grăi mîhnit: „Pricepe că-ntre tine
şi Beatrice zidu-acesta-i pus".

21. *De moarte*: Vrînd să învingă umana frică a lui Dante în faţa traversării zidului de foc, Virgiliu îi aminteşte că el nu putea să moară în această călătorie pe care o hotărîse o voinţă superioară, divină.

22. *Adu-ţi aminte*: Repetînd, Virgiliu vrea să-i amintească din cîte primejdii l-a scăpat, amintindu-i îndeosebi pe cea mai grea (coborîrea în gol şi în profunzimea prăpastiei infernale pe spinarea monstrului Gerion (cf. *Infernul*, Cîntul XVII, v. 1).

30. *Poala hainei*: Virgiliu, pentru a-l convinge pe Dante de afirmaţiile sale, care pot părea neverosimile, îl îndeamnă la o probă simplă.

31. *Pătrunde-n foc*: Îndemnul lui Virgiliu este din ce în ce mai persuasiv.

33. *Deşi-mi vorbea*: Împotriva conştiinţei care-l îndemna să asculte de Virgiliu, sigura şi credincioasa lui călăuză, acela care nu-l înşelase niciodată.

36. *Zidu-acesta*: Ultimul obstacol între Dante şi Beatrice este zidul flăcărilor. Este limpede că Virgiliu a păstrat în final argumentul decisiv, acela care-l va hotărî ferm pe Dante să înfrunte marea primejdie a flăcărilor pentru a afla dincolo de ele pe înalta, nemuritoarea sa iubită.

Precum murind Piram uită de sine
la numele Tisbeei ce-i fu sfîntă,
cînd dudul rodi boabe de rubine,
așa și eu, cînd vrerea mea fu-nfrîntă,
privii spre el, la numele ce-n minte
și-n inimă de-a pururea îmi cîntă.
„Să stăm, dar?“ zise bunul meu părinte,
clătindu-și fruntea și zîmbind, cum faci
cu-n prunc cînd poama-l face iar cuminte.
'Naintea mea intră în foc dibaci,
iar Stațiu ce stătuse la mijloc,
intră al treilea și ne fu urmaci.
Abia pătruns m-aș fi zvîrlit pe loc
în fier topit ca să mai gust răcoare,
așa ardea pîrdalnicul de foc.

37. *Piram*: Este o povestire (Ovidiu, *Metam.*, IV, 145) care a avut o largă circulație în Evul mediu. Doi tineri îndrăgostiți din Babilon și-au dat întîlnire în afara orașului, lîngă un dud. Venită prima, fata Tisbe este gonită de o leoaică înfuriată. În fugă, îi cade vălul care o înfășura și pe care îl sfîșie leoaica. Tînărul Piram, văzînd urmele leoaicei și vălul sfîșiat, se înjunghie. Revenind la locul întîlnirii și găsindu-și iubitul în agonie, Tisbe se ucide și ea. Sîngele tinerilor a făcut să devină roșii și să rămînă de atunci astfel colorate fructele dudului sub al cărui frunziș a avut loc tragedia. Deci așa cum Piram în agonie, auzindu-se strigat de Tisbe, a deschis ochii, învingînd forța morții, la fel, la auzul numelui iubit al Beatricei, Dante se hotărăște să-și învingă marea spaimă și să străbată arzătorul zid al flăcărilor.

45. *Cu-n prunc*: Terțina îl arată pe Virgiliu blînd și înțelegător față de purtarea ca de copil fricos și încăpățînat a lui Dante. Așa cum poți să convingi pe un copil să facă un lucru cu ajutorul unui fruct frumos și gustos, așa a fost convins Dante cu ajutorul celei mai înalte făgăduințe, a vederii Beatricei.

46. *Intră în foc:* Virgiliu intră primul în foc, urmat de Dante. În urma lor va merge Stațiu, care pînă atunci umblase între Virgiliu și Dante. Această schimbare de poziție este indicată de majoritatea comentatorilor drept o împiedecare a unei eventuale fugi a lui Dante, omul care nu ar fi putut îndura extraordinara dogoare a flăcărilor.

50. *Fier topit*: În italienește: „sticla topită“. (Să ne amintim cît de maeștri au fost și sînt italienii în arta cristalului și a lucrării sticlei, pentru a ne explica frecvența acestei imagini în *Divina Comedie*.)

Ci domnul meu spre-ndemn și-mbărbătare
de Beatrice îmi vorbea zicînd:
„Pare că văd privirea ei în zare“.
Un glas prin foc ne îndemna cîntînd,
de cea parte și pe urma sa
ajuns-am locul unde urci curînd.
„Veniți, voi, cei aleși“, se auzea
țîșnind din miezu-unei lucori atare,
că nu puteam nici să mă-ntorc spre ea.
„Se lasă seara și lumina moare;
nu vă opriți, ci pînă-i ziuă încă,
grăi apoi, cătați la deal cărare,“
Suia pieptiș o curmătură-adîncă
de partea unde razele tîrzii
umbreau pămîntu-n fața mea. Prin stîncă
abia-apucarăm treptele-a sui,
cînd, după umbra ce-mi pieri din față,
simțirăm că sfîrșește înc-o zi.

52. *Domnul meu*: Virgiliu.

53. *Beatrice*: Pentru a-l încuraja pe Dante care suferea îngrozitor din cauza flăcărilor Virgiliu îi vorbește mereu de Beatrice, spunîndu-i că este atît de aproape încît i se văd parcă ochii. (Ochii aceia divini, care îi străluciră lui Virgiliu mai intens decît luceafărul cînd femeia iubită de Dante coborîse în Infern pentru a-l ruga pe marele poet latin să fie călăuză sigură iubitului rătăcit în pădurea păcatelor.)

55. *Un glas*: Glasul care se aude dincolo de zidul de foc este al îngerului păzitor al ultimei scări, aceea care urcă spre Paradisul pămîntesc.

59. *Miezu-unei lucori*: Lumina în care este învăluit îngerul este atît de intensă încît ochii lui Dante nu-i pot îndura strălucirea. Comentatorii s-au întrebat dacă acest ultim paznic al Purgatoriului a șters ultimul *P* de pe fruntea lui Dante. Poetul nu o scrie. Majoritatea interpretărilor afirmă că trecerea prin flăcările purificatoare a fost de ajuns să șteargă ultima inițială a păcatului.

62. *Nu vă opriți*: Coboară întunericul, și ascensiunea în Purgatoriu, se știe, este interzisă în timpul nopții.

64. *Suia pieptiș*: Ultima scară urca de la apus la răsărit în așa fel că soarele proiecta umbra lui Dante drept în față.

68. *Umbra ce-mi pieri*: Umbra lui Dante s-a „stins“ (în text), nu se mai vede, semn sigur că soarele a apus la orizont.

Și pîn' s-ajungă-a se-neca în ceață
cuprinsul zării și din hat în hat
puterea nopții să-l cuprindă-n brață,
din cîte-o treaptă ne făcurăm pat,
căci muntele prin însușiri născute,
și vrerea, și putința ne-a curmat.
Cum odihnesc și rumegă tăcute
căprițele ce-n zori de zi cutează
să urce creste, pînă nu-s păscute,
și zac la umbră-n soarele de-amiază,
păzite toate, capră, ied și mioară,
de-un baci proptit în bîtă ce veghează;
și ca ciobanul ce-nnoptează-afară
cu turma laolaltă, fiecum,
ca nu cumva s-o-ncalce-n somn vreo fiară,
așijderea ședeam și noi, precum
o capră eu și ei precum păstorii,
cuprinși de stînci ce coborau în drum.
Puțin zăream din tainița strîmtorii,
dar îndeajuns ca să mă uit la stele
și să le văd sclipind pe cer ca sorii.

71. *Cuprinsul zării*: Terțina descrie cu mare eficacitate plastică coborîrea nopții peste munte.
74. *Însușiri*: Însușirea Purgatoriului de a nu îngădui ascensiunea în timpul nopții a înfrînt forțele poeților și voința urcării.
76. *Rumegă*: Începe un tablou de o rară frumusețe, desprins cert din realitatea vieții păstorilor din munții Italiei, care amintește îndeaproape simplitatea clară și luminozitatea tablourilor pictorului Giotto.
86. *Ei*: Virgiliu și Stațiu.
87. *Cuprinși de stînci*: Adăpostiți în scocul strîmt al scării de piatră prin ai cărei pereți verticali se vedea numai o fîșie luminoasă din cerul înstelat.
90. *Ca sorii*: Unii comentatori au interpretat acest vers în sensul că, urcînd pe cel mai înalt munte din lume, Purgatoriul, Dante s-ar fi apropiat de stele și le-ar fi văzut în felul acesta mai mari. Este însă limpede că acest fenomen de intensificare a luminozității stelelor sus pe munte există și că el poate fi explicat prin puritatea atmosferii în acele zone înalte și nu printr-o infinitezimală apropiere de astre, care raportată la distanțele enorme nu însemnează absolut nimic.

Și-astfel pierdut, privind mereu la ele,
mă prinse somnu,-un somn ce ca prin sită
îți cerne-n gînd cîte-or fi bune-ori rele.
Și-n ceasul cînd din răsărit ivită
veșmîntă creasta cu sclipiri de nea
Venera-n veci de focul ei robită,
văzui în vis, frumoasă, pe-o vîlcea,
o tînără copilă cum adună
mănunchi de flori și cîntul ei zicea:
„De vrea pe nume cineva să-mi spună,
sînt Lia eu și mîinile-mi perindă
floare de floare ca să-mi fac cunună
și să mă plac cînd m-oi uita-n oglindă;
cît timp Rachel, surioara, ostenește
de luciul ei nicicînd să se desprindă.
Ea ochii să și-i vadă îndrăgește,
eu flori s-anin în păr și să colind;
ei văzul, mie fapta-mi folosește."
Lucorile ce tainic dor aprind
în cei care se-ntorc din pribegie,
cînd mai pe-aproape le-ntrevăd albind,

92. *Somnu*: Era un somn ale cărui vise aveau să se întîmple la trezire.
96. *Venera*: În original „*Citerea*". Venus fusese numită astfel pentru că se născuse din spuma mării, ale cărei ape scăldau insula Citera. Aci este vorba de planeta Venus. Deci cînd spre răsărit apare luceafărul de dimineață (în zori), Dante a avut un Vis. Așa cum se știe, potrivit credinței medievale, visurile dinspre dimineață erau profetice (cf. *Infernul*, Cîntul XXVI).
101. *Lia*: În *Biblie*, Lia este fiica lui Laban, sora Rachelei, și amîndouă soțiile patriarhului Iacob. Ea simbolizează viața activă, iar sora ei pe cea contemplativă („ei văzul, mie fapta-mi folosește").
109. *Lucorile*. Întîile lumini ale dimineții. Cu atît mai dragi acelora care au rătăcit în lume și acum se întorc în țară, fiind foarte aproape de ea. Se simte încă o dată puternica nostalgie dar și speranța de a se repatria a marelui exilat pe nedrept.

112 goneau departe noaptea sinilie
şi-aşijderea şi somnul meu. Sării
văzînd că-s treji cei ce-mi erau făclie.
115 „Din dulcea poamă ce-o rîvnesc cei vii
şi-o cată cu nesaţ şi-nfrigurare,
sortit ţi-e azi să guşti şi să te-mbii."
118 Virgil fu cel ce se rosti atare
şi-n lumea-ntreagă n-a mai fost nicicînd
un dar menit să-mbucure mai tare.
121 Atîtea doruri mă-ndemnau pe rînd
să urc pe culmi, încît simţeam că-mi cresc
la fiece pas aripi de şoim. Şi cînd
124 ajuns-am gîfîind să biruiesc
suişul lung, Virgil rosti chemare,
poftindu-mă din ochi să mă opresc
127 şi: „Fătul meu, osînda trecătoare
şi cea de veci ţi-am arătat, grăi;
mai mult a-ţi da, prin mine, nu-s în stare.

112. *Goneau*: Versul anunţă înfrîngerea întunericului şi reluarea ascensiunii.

114. *Ce-i ce-mi erau făclie*: Într-adevăr versul acesta amplu descrie ridicarea marilor poeţi latini ca două gigantice statui pe piedestalul format din treptele ultimei scări.

115. *Poamă*: Credem că acest fruct nu poate fi decît înţelepciunea, cunoaşterea prin experienţă, care asigură adevărată fericire. Cuvintele lui Virgiliu i-au adus cea mai mare bucurie lui Dante. Aceste cuvinte înaripează picioarele lui Dante dîndu-i aproape putinţa zborului.

124. *Ajuns-am*: Am ajuns pe culmea Purgatoriului, în mirifica grădină a Paradisului pămîntesc.

125. *Virgil rosti*: Virgiliu va pronunţa ultimele sale cuvinte adresîndu-se cu nesfîrşită dragoste discipolului pe care l-a călăuzit pînă aici.

128. *Cea de veci*: Virgiliu sintetizează marea lor călătorie de pînă aici. El l-a călăuzit prin Infern (osînda „cea de veci"), prin Purgatoriu („osînda trecătoare").

129. *Nu-s în stare*: Virgiliu declară că din acest loc el nu-i va mai putea fi călăuză. Raţiunea umană, al cărui simbol este poetul latin, nu a crezut în Paradisul creştin. De aici înainte va fi călăuză raţiunea divină.

130 Cu truda minţii te-am adus aci;
de-acum plăcerea va să-ţi dea povaţă,
căci ai scăpat de cazne şi stihii.
133 Priveşte raza ce-ţi străluce-n faţă,
copaci şi iarbă, crini şi stînjenei,
ce fără sad pe-acest pămînt prind viaţă.
136 Pînă-or veni frumoşii ochi, ce grei
de rugi şi lacrimi îmi dădură-nsemnul,
poţi să te plimbi ori să te-aşezi de vrei.
139 N-ai a-aştepta nici vorba mea, nici semnul:
căci cugetul ţi-e liber, drept şi bun
şi-ar fi greşit să nu-i asculţi îndemnul:
142 asupra-ţi domn pe tine te-ncunun."

130. *Cu truda minţii*: Şi versul acesta sintetizează asprul drum străbătut de cei doi poeţi.

131. *Plăcerea*: Voinţa lui Dante îi va fi călăuză acum cînd a ieşit din drumurile grele şi strîmte al Infernului şi Purgatoriului.

133. *Priveşte*: Terţina descrie frumuseţea vie, naturală, a unei grădini înflorite, sub lumina soarelui. Este Paradisul pămîntesc, în care toată vegetaţia se naşte spontan, fără mîna omului, ca pe pămînt. În realitate este vorba de o descriere strălucitoare a unei grădini de pe pămînt, încă o dovadă a luminosului realism al *Divinei Comedii*, operă printre primele din lume în care natura intră ca temă.

136. *Frumoşii ochi*: Ai Beatricei, pe care Virgiliu îi evocă încă o dată întocmai cum i-au strălucit în tenebrele Infernului. Aşa şi-a început el cuvintele pe care i le-a spus lui Dante în prologul Infernului, aşa le termina acum, în strălucirea Paradisului pămîntesc, cu evocarea luminoşilor ochi ai Beatricei.

139. *Nici vorba mea*: Ca un părinte mîndru de fiul său care a ajuns la o deplină maturitate şi cunoaştere, Virgiliu îi afirmă libertatea, putinţa deplină de a se considera stăpîn pe el însuşi.

142. *Te-ncunun*: Ultimele cuvinte ale lui Virgiliu afirmă solemn facultatea discipolului de a fi un cunoscător al lumii şi existenţei. Pentru aceasta, el îl încunună simbolic cu coroana mitrată a imperatorilor ca domn asupra propriei sale voinţe şi fiinţe.

CÎNTUL XXVIII

Paradisul pămîntesc. Pe malurile rîului Lete. Matelda. Originea apelor și a vîntului în Paradisul pămîntesc.

Dorind să bat cu pașii mei întinsul
pădurii dese și să-i simt strînsoarea
prin care ziua își cernea cuprinsul,

n-am zăbovit, ci, părăsind cărarea,
pornii încet pe pajiștea-nflorită
ce prin văzduh îmbălsăma suflarea.

Și-o boare dulce,-egală, potolită,
cu freamăt lin de vînt suav, arare
se legăna pe fruntea me gîndită,

iar frunzele se-nfiorau ușoare
și se-aplecau pe unde-n veci cel sfînt
și vajnic munte-ntinde umbre-n zare;

2. *Pădurii dese*: Pădurea aceasta a Paradisului pămîntesc, verde și înflorită etern, este o reprezentare realistă a faimoasei *pineta* din Ravenna, pe care de atîtea ori va fi străbătut-o Dante în pelerinaj meditativ, în ultimii ani ai vieții sale. Ea se opune cu totul pădurilor Infernului: prima, întunecată, a păcatelor, cea de-a doua, atît de contorsionată și stranie, a sinucigașilor.

3. *Își cernea*: Frunzișul veșnic verde al pădurii paradisiace tempera marea strălucire a soarelui.

4. *N-am zăbovit*: Virgiliu îl lăsase doar stăpîn deplin pe sine însuși.

5. *Pornii încet*: Aci, în această magică incintă, trebuia s-o aștepte pe Beatrice și de aceea mersul său este încet. Dar și din dorința de a vedea, cu toate amănuntele, un atît de frumos peisaj.

7. *Boare dulce*: Un alt element al naturii, o adiere ușoară contribuie la completarea minunatului tablou desprins din natura cea mai pămîntească, care poate primi atributul de divină, prin marea ei frumusețe.

10. *Iar frunzele*: Frunzele se plecau ușor în bătaia adierii spre apus, acolo unde cade prima umbră pe care soarele o aruncă dimineața.

dar nu-ntr-atît se-nfiorau de vînt,
ca păsările ce prin ram săltau
să nu-și urmeze măestritul cînt;

ci dimpotrivă-n vers voios slăveau
lumina pură, zorilor stăpînă,
prin frunzele ce-n foșnet le-ngînau,

așa precum din ram în ram se-ngînă
pădurile de zadă pe la noi,
cînd Eol, zeul, pe Sciroc îl mînă.

Și tot mergînd, cu pași înceți și moi,
intrai în codru-afund și către vale
pierdui cărarea ce ducea-napoi,

cînd fără veste mi-apăru în cale
un rîu ce-n mers, cu măruntele unde,
culca pe mal de-a stinga iarba moale.

Din cîte ape limpezi curg oriunde,
nici una nu-i, și nu grăiesc minciună,
ca ea de clară, căci nimic n-ascunde,

13. *Dar nu-ntr-atît*: Nu-și părăseau prea mult frunzele poziția dreaptă, nu se întorceau la suflarea vîntului pentru a tulbura cîntul păsărilor.

15. *Măestritul cînt*: Tot meșteșugul lor, toate artele, și-l arătau păsărelele în vîrfurile arborilor Paradisului pămîntesc, adică zburau, săreau, dar mai ales cîntau.

18. *Le-ngînau*: Freamătul frunzelor întovărășea cîntecul vesel al păsărilor. Freamătul acesta al frunzelor paradisiace se aseamănă cu acela al pădurii de pini de lîngă Ravenna, cînd Eol (zeul vînturilor), dă drumul din peșteri unuia dintre supușii săi, vîntul numit Sirocco. Deci iată cu totul demonstrată afirmația reprezentării realiste a Paradisului pămîntesc, prin cristalizarea în versuri într-adevăr simfonice a faimoasei *pineta* din Ravenna.

22. *Cu pașii înceți*: Terțina amintește de altă rătăcire a lui Dante într-o altă pădure. Dar cîtă deosebire între aceea a Infernului și pădurea de pe culmea muntelui Purgatoriului.

26. *Un rîu*: Un alt puternic element natural, descris cu o rară măiestrie, este acest rîu, ale cărui unde apleacă ușor ierburile crescute înalt pe maluri.

31 deşi se scurge-ntunecată, brună,
sub veşnici umbre colindînd, prin care
nici soare bate şi nici noaptea lună.
34 Cu paşii stam, dar ochii mei cărare
îşi făuriră ca să vadă roată
minunea ninsă-a crengilor în floare,
37 pe cel'lalt mal, pe unde, dintr-o dată,
îmi apăru, ca uneori un gînd
ce-alungă tot din mintea tulburată,
40 o doamnă-nsingurată ce cîntînd,
din darurile-mbălsămate-a firii,
floare de floare culegea pe rînd.
43 „O, doamnă, tu, ce-n razele iubirii
făptura-ţi scalzi, de-i drept că ochii sînt
oglinzi curate ce dau glas simţirii,
46 fii bună,-am zis rostindu-mă-n cuvînt,
şi-apropie-te ca să-ţi cunosc lumina
şi vorba să ţi-o desluşesc din cînt.
49 Căci mi-aminteşti, cum stai, de Proserpina,
cînd maica ei îşi rătăci odorul

31. *Brună*: Toate apele de pe pămînt, chiar cele mai limpezi, tot ar fi părut că sînt tulburi, în comparaţia cu aceasta care străbate pădurea edenică, deşi ea curge în eternitate sub înalţii arbori, fără să fi fost atinsă vreodată de lumina soarelui sau a lunii.

36. *În floare*: Ramurile înflorite cu care se împodobeau în Italia porţile caselor în prima zi de mai, simbolizînd primăvara.

40. *O doamnă*: Această frumoasă tînără, culegătoare de flori, este (aşa cum va numi-o Beatrice mai departe (Cîntul XXXIII, v. 19) Matelda. Nu există încă o precizare relativă la semnificaţia reală ori simbolică a personajului. Totuşi cei mai mulţi dintre comentatori o socotesc drept o tovarăşă încă din viaţă a Beatricei, ori figura feminină cîntată de Dante în *Canţonierul* său sub numele de Pargoletta.

43. *Razele iubirii*: Toată reprezentarea Mateldei arată o femeie îndrăgostită. care-şi trădează intensitatea sentimentului prin ochi. Versurile acestea pot aminti spontaneitatea unora dintre cele mai realizate poezii ale Dulcelui stil nou.

49. *Proserpina*: Fiica zeiţii Ceres, răpită de zeul Infernului, Pluton, pe cînd culegea flori la poalele muntelui Etna şi dusă în Infern, unde avea să-şi piardă tinereţea.

şi ea, sărmana, îşi pierdu grădina."
52 Precum se-nvîrte-n dans cu binişorul
copila, lunecînd pe nesimţite
şi-abia-şi desprinde de pămînt piciorul,
55 la fel şi ea prin ierburi smălţuite
în alb şi roş, plecîndu-şi ochii cum
şi-i pleacă-n jos fecioarele smerite,
58 ruga-mi plini şi se-apropie în drum
de mal astfel, încît din cînt deplină
puteam şi vorba-i desluşi acum.
61 Iar cînd ajunse unde malu-nclină
şi unda spală ierburi moi, puzderii,
îmi dărui privirea ei senină.
64 Nu cred în ochi să-i fi sclipit Venerii
un foc mai viu cînd nimeri în ea
săgeata trasă împotriva vrerii.
67 Din cel'lalt mal înaltă-mi surîdea,
în mîini cu mărgărite şi sulfine
ce cresc pe munte prin virtutea sa.
70 Trei paşi sta rîul între ea şi mine,
dar Helespontul încălcat cu jale
de Xers ce-n frîu trufia lumii ţine,

52. *Precum*: Cele trei terţine următoare contribuie măiestrit să întregească portretul atît de graţios al unei tinere fete frumoase, plină de modestie şi pudoare.

61. *Unde*: Pe malul rîului unde ierburile sînt legănate de undele apei.

64. *Venerii*: Nici Venus, zeiţa frumuseţii şi a iubirii, nu a avut o mai mare lumină în ochi atunci cînd a fost străpunsă cu săgeata dragostei pentru Adonis, de către fiul ei, Cupidon.

67. *Surîdea*. Putem crede că dintr-un asemenea fragment literar care descrie splendoarea unei fete graţioase, surîzătoare, în mijlocul unei naturi edenice, s-a putut inspira un mare pictor al Renaşterii, Sandro Botticelli, în *Primavera*.

71. *Helespontul*: Strîmtoarea Dardanelelor. Aci a azvîrlit un pod de vase Xerses, regele perşilor, în anul 480 î.e.n., pentru a trece în Grecia, unde avea să fie zdrobit la Salamina. Dealtfel şi podul de vase avea să fie distrus de valurile mării pe care atunci, furios, Xerses a pus să fie bătută cu vergile.

73 n-a fost să rabde, cînd curgea de vale,
mînia lui Leandru mai fierbinte
de cum pîrîul ce-mi şedea în cale.
76 „Străini sînteţi, ea începu-n cuvinte,
de locu-ales drept leagăn omenirii
şi poate faptul c-am zîmbit 'nainte
79 vă dă prilej să vă lăsaţi uimirii;
dar fie ca din ñeguri să vă scoaţă
cuvintele de laudă-ale Psaltirii.
82 Iar tu, ce m-ai rugat şi-mi stai în faţă,
întreabă-mă: nu pune lacăt gurii,
căci am venit ca să-ţi aduc povaţă."
85 „Şi apa,-am zis, şi foşnetul pădurii
îmi zdruncină credinţa dobîndită
de locu-ales drept leagăn al naturii."
88 „Am să-ţi arăt, răspunse ea grăbită,
ce pricină cu taina ei te coace
şi-am să destram credinţa ta greşită.
91 Cel de-i în cer şi doar pe el se place

74. *Leandru*: Al doilea exemplu este dat după Ovidiu (*Heroides*, XVII), unde se povestește despre un tînăr din Abidos îndrăgostit de Hero, o tînără din Sestos, localități aflate față în față pe un țărm și pe celălalt al Helespontului. În fiecare noapte Leandru trecea strîmtoarea înot pînă cînd, într-o mare furtună, s-a înecat. Această ispravă de a trece Dardanelele înot a efectuat-o și romanticul poet englez Byron, vestit înotător. Deci Leandru nu ura atîta Helespontul cît ura Dante micul pîrîu de trei pași lărgime care îl despărțea de Matelda.

77. *Locu-ales*: Este Paradisul, primul cuib al lui Adam, primul leagăn al omenirii.

81. *Ale Psaltirii*: Psalmul acesta (XCII, 4), care începe cu cuvîntul *Delectasti* (mă-nveselește doamne cu lucrul mîinilor tale), ar explica rațiunea surîsului Mateldei care exultă în fața frumuseților Paradisului pămîntesc. În realitate, fără nici un simbol, Matelda reprezintă o fată tînără care se bucura, fără nici un semn alegoric, în fața marilor frumuseți ale naturii.

86. *Zdruncină credința*: De la Stațiu (cf. *Purgatoriul* Cîntul XXI, v. 43), Dante aflase că Purgatoriul nu este supus perturbațiilor atmosferice. Atunci cum curg apele acestui rîu și cum bate vîntul care face să freamăte minunata pădure.

91. *Cel*: Dumnezeu care este singur, fiind el singurul perfect.

făcu pe om să fie bun din fire
şi-i dete locul drept zălog de pace.
94 Dar scurt răstimp gustă din fericire:
din vina lui schimbat-a el, prosteşte,
pe loc de chin lăcaşul de iubire.
97 Şi ca străfundul ce din jos mocneşte
cu tulburări ce-şi află-n vreme price
şi mînă aburi cînd arşiţa creşte
100 să nu-l atingă ori prin rău să-i strice,
fu muntele făcut astfel să poată,
ferit de ploi, spre slăvi să se ridice.
103 Ori, de văzduhul se-nvîrteşte roată
cu primul cer, cît timp în mers lungimea
acestei roţi nu-i frîntă-ori dezlegată,
106 mişcarea lui izbeşte înălţimea
ce-a tot desprinsă se ridică-n vînt
şi cîntă codrul, freamătă desimea.
109 Iar plantele ce-astfel lovite sînt
virtuţi împrăştie-n boarea care-adie,
iar ea zvîcnind le-mprăştie pe pămînt;
112 ţărîna-apoi, de are-n ea tărie
şi-i dăruită din înalt cu soare,

93. *Zălog*: Ca un zălog, ca o anticipare a păcii, a beatitudinii eterne, Dumnezeu a dat omului Paradisul pămîntesc, dar Adam păcătuind a fost alungat din Paradis.

101. *Fu muntele făcut*: Muntele Purgatoriului fiind creat inițial pentru a purta pe culmea lui Paradisul, nu era supus perturbațiilor ce se petrec pe pămînt.

103. *Ori*: În timp ce, după sistemul ptolemaic, pămîntul e imobil, aerul se rotește cu primul mobil, cu cel mai înalt și mai îndepărtat cer de pămînt („primul cer"). Dacă această rotire a aerului, antrenată de rotirea cerurilor, nu este întreruptă în nici o parte, ea atinge atunci creasta Purgatoriului, care se înalță în aerul pur al înălțimilor, făcînd să freamăte pădurea edenică.

109. *Iar plantele*: Aerul acesta, dacă atinge o plantă în Paradis, este pătruns de marea ei forță germinativă pe care va răspîndi-o apoi pe întregul pămînt. Această putere va da apoi naștere, după felul solului, la variate feluri de arbori și de flori.

iveşte pomi şi cîte sînt să fie.
115 De-aţi şti acestea nu v-ar fi mirare
că fără sad către lumini se-avîntă
şi creşte viţă sau răsare floare.
118 Şi află-aşijderi că pădurea sfîntă
seminţe de tot soiu-adăposteşte,
cum pe la voi nicicînd în lan se-mplîntă.
121 Iar apa ce-o zăreşti nu se hrăneşte
din nori ce-n ploaie-s preschimbaţi pe dată,
ca orice rîu ce scade ori sporeşte,
124 ci din fîntîna ce-i din veci durată;
şi-atîta-i scris din ceruri să-mprumute
cît să reverse-n două părţi deodată.
127 Pe-aicea curge-avînd în ea virtute
de-a şterge amintirea celor rele,
pe cînd dincolo-a celor bune-o ascute.
130 E Lete rîul ce-i făcut să spele,
iar celălalt Eunoè; ci-ntîi,
ca să-ţi priască, va să guşti din ele.
133 Nici una nu-i la gust ca cea dintîi;
ci vreau acum, ca să pătrunzi în miez,
cu înc-un dar, vorbind, să te mîngîi,
136 chiar dacă setea ţi-am răzbit; şi crez
că-ţi va fi drag să-l ai într-ajutor,
deşi, ce-i drept, făgada nu-mi păstrez.

115. *De-aţi şti*: Ştiind cum se răspîndeşte cu ajutorul aerului această minunată putere germinativă.
121. *Iar apa*: După ce a explicat originea vîntului în Paradisul pămîntesc, Matelda explică acum pe aceea a apei (a rîului Lete), arătînd că ea nu este produsă de condensarea vaporilor.
124. *Fîntîna*: Apa este a unui izvor etern din care îşi trag obîrşia două rîuri opuse.
128. *De-a şterge*: Un rîu are virtutea de a şterge amintirea păcatelor, celălalt întăreşte amintirea faptelor bune. Primul se numeşte Lete şi celălalt Eunoe.
132. *Din ele*: Apele celor două rîuri nu au *efecte*, adică nu-l fac pe om demn să urce la ceruri dacă nu bea din amîndouă.

139 Cei ce-n Parnas cîntau cuprinşi de dor
un veac de aur, leagăn fericirii,
pe-aici s-au vrut pesemne-n gîndul lor.
142 Pe-aici fu pur părintele-omenirii;
aci-i nectarul îndrăgit de zei
şi-aici e pururi primăvara firii."
145 Şi ea sfîrşind, către poeţii mei
eu m-am întors şi-un zîmbet le-am surprins
de-aceste vorbe izvodit în ei.
148 Apoi tot doamna ochii-n mreji mi-a prins.

139. *Cei ce-n Parnas*: Poeţii din antichitate, care au visat şi au cîntat vîrsta de aur a omenirii, poate că, profetic, au intuit Paradisul pămîntesc.
143. *Nectarul*: Nectarul pomenit de poeţi e poate apa acestor rîuri care străbat Paradisul.
146. *Un zîmbet*: Cei doi poeţi, Virgiliu şi Staţiu, reprezentanţi ai acelei continuităţi despre care vorbise Matelda, îşi exprimă prin zîmbet mulţumirea de a fi fost printre vestitorii profetici ai unui adevăr viitor.

CÎNTUL XXIX

Paradisul pămîntesc. Mereu pe meleagurile rîului Lete. Procesiunea mistică.

1 Cum cîntă-n taină cînd iubeşte fata,
la fel, urmînd, grăi şi ea-n cîntare:
„*Beati, quorum tecta sunt peccata*".

1. *Cîntă:* Cîntecul Mateldei este al unei tinere îndrăgostite.
3. *Beati:* „Ferice de cei cu păcatele iertate", cuvinte ale psalmului XXXII, urare pentru Dante şi probabil şi pentru Staţiu care, bînd din apele rîului Lete, aveau să uite curînd chiar şi amintirea păcatelor.

Ca nimfele cînd rătăcesc fugare
sub bolţi de umbră prin păduri, cătînd
lumina-n crîng sau pe sub crengi răcoare,
la fel porni pe mal în sus, şi-n rînd
cu ea-am purces de latura cealaltă,
măruntul pas cu pas mărunt ţinînd.
Cu-al ei şi-ai mei o sută laolaltă
de paşi n-am mers, cînd apa-n drum coti
şi-n răsărit ne înturnă deolaltă.
Scurt timp păşirăm pe cărări pustii,
cînd doamna întorcîndu-se-a chemare
„Ascultă şi priveşte“, m-agrăi.
Şi iată dintr-o dată o lucoare
scăldă pădurea-n raze şi lumine,
încît crezui c-a fulgerat în zare.
Dar fiindc-un fulger cît o clipă ţine,
pe cîtă vreme ea sporea-n beteală,
„Ce poate fi?“ mă întrebam în mine.
O melodie, lunecînd domoală,
umplea văzduhul şi cu rîvnă-atunci
mustrai în gînd a Evei îndrăzneală,
căci unde ceruri se plecau şi stînci,
ea singură şi proaspăt zămislită
n-a vrut s-asculte-a Tatălui porunci,
ce-altminterea, de-ar fi urmat smerită,
încă demult sûprema desfătare,
de multă vreme, mi-ar fi fost sortită.

4. *Ca nimfele:* Cît de aeriene sînt versurile acestea care reprezintă toată graţia mersului Mateldei. În acelaşi timp, comparaţia luată din lumea păgînă a antichităţii, chiar în incinta Paradisului pămîntesc, ni-l arată o dată mai mult pe Dante ca pe un precursor al epocii moderne a Renaşterii.

7. *Porni:* Matelda cu paşi mărunţi.

24. *A Evei îndrăzneală:* De-a fi gustat din pomul cunoaşterii Binelui şi Răului şi de a fi fost astfel alungată din Paradis.

27. *Porunci:* N-a vrut să asculte poruncile divine, a vrut să cunoască totul şi s-a lăsat ispitită de ademenirile şarpelui.

Şi cum păşeam gustînd cuminecare
din darurile veşniciei ninse,
rîvnind tot alte bucurii sub soare,
în faţa noastră ca un foc se-aprinse
văzduhu-întreg sub bolta de verdeaţă,
şi grai şi cînt din zumzet se desprinse.
De veghi şi foame-am îndurat în viaţă
de dragul vostru, muze-n veci preasfinte,
silit vă cer drept plată-acum povaţă.
Izvoarele din Helicon m-alinte
şi-Urania cu corul ei mă-nveţe
s-aştern în vers ce-i greu de spus şi-n minte.
Căci şapte pomi de aur, o mîndreţe,
părea că văd prin întrepusul loc
ce sta-ntre noi şi crengile răzleţe;
dar cînd pe-atîta m-apropiai de foc,
că ce-i departe şi simţirea-nşală
din ce-i al lui nu mai pierdea de loc,
virtutea ce te scoate din muţeală
mă lămuri că-s sfeşnice aprinse

38. *Muze:* Muzele păgîne sînt invocate încă o dată în decorul Paradisului creştin pentru a-l ajuta pe Dante la marea probă de a reda în versuri extraordinara viziune pe care o are aici. Cuvintele care însoţesc invocarea muzelor şi care îl arată pe Dante suferind de foame, de ger, veghind mereu pentru a fi putut să rămînă credincios poeziei, sînt de un mare interes autobiografic. Ele îl reamintesc pe Dante exilatul, rătăcitor la atîtea curţi ale seniorilor vremii, pe omul care a simţit amarul pîinii străinului şi urcarea atît de grea a scărilor altuia. Ele sînt cuvintele care definesc mai bine decît oricare altele marea luptă a poetului pentru realizarea înaltei sale creaţii de artă.

40. *Helicon:* Munte în Beoţia, sediul muzelor, din care izvorau apele inspiraţiei poetice, Aganippe şi Ippocrene.

41. *Urania:* Muza astronomiei şi deci a tuturor lucrurilor cereşti. Începe o descriere minunată a felului în care Evul Mediu, teologal şi creştin, concepea reprezentarea supranaturalului.

48. *Ce-i al lui:* Nu pierde nimic dintr-al său din cauza depărtării, adică poate fi văzut bine, în toate detaliile sale.

49 *Virtutea:* Puterea de adîncime.

şi-„Osana" ruga ce-o-auzeam domoală.
52 Sclipeau deasupra-n vîlvătăi încinse,
mai limpezi decît razele de lună
în miez de noapte din înalt prelinse.
55 Uimit atunci, spre călăuza bună
privii şi-aşijderi faţa lui, frumoasa,
uimiri părea în ochii-adînci c-adună.
58 Se-ntoarse-apoi privirea mea, setoasa,
spre razele ce se mişcau mai moale
de cum păşeşte-n mersul ei mireasa.
61 Strigă fecioara-atunci de peste vale:
„De ce priveşti doar spre lumini cu-ardoare
şi nu te uiţi şi-n urma lor pe cale?"
64 Văzui atunci urmîndu-le popoare,
înveşmîntate într-un alb de nea,
cum n-a mai fost atare alb sub soare.
67 Ca-argintul apa-n stînga mea sclipea
şi-obrazul stîng mi-l răsfrîngea din ape,
precum oglinda, de priveam în ea.
70 Şi-ajuns pe-un loc de unde nu-i să-ţi scape
nimic din văz, căci numai rîul, el,
punea zăgaz, şezui să văd de-aproape:

53 *Razele de lună:* Candelabrul din procesiunea mistică şi care lumina mai intens decît luna în momentul maximei ei luminozităţi.

56. *Şi-aşijderi:* Este ultima privire a lui Virgiliu, una dintre cele mai pline de umanitate figuri ale literaturii lumii.

59. *Spre razele:* Sînt cele şapte sfeşnice pomenite în *Apocalipsul* lui Ioan, simbolizînd arderea şi lumina sfîntului duh. Înaintarea lentă a candelabrelor este comparată, ciudat, cu eleganţa şi pudoarea mersului tinerelor căsătorite de curînd. Acesta este în întregime Dante Alighieri, poetul Evului Mediu creştin, care şi-a smuls însă materia de artă din lumea şi din viaţa vie care îl înconjurau.

61. *Fecioara:* Matelda.

68. *Mi-l răsfrîngea:* Sub lumina sfeşnicelor, apele rîului Lete se luminează şi-l oglindesc pe Dante.

70. *Şi-ajuns:* Cînd a ajuns la locul în care, între el şi procesiunea mistică, era numai lărgimea rîului, Dante şi-a oprit paşii.

73 şi-un şir de flăcări înscriind tighel
pe cer văzui, lăsînd în urmă şire,
cum lasă dîra trasă de penel;
76 iar pe deasupra, prin văzduh, subţire,
în dulci culori de nimb şi curcubeu,
din şapte dîre scobora sclipire.
79 Mai lungi în zare decît văzul meu
se întindeau; iar între margini ţin,
pe cît socot, cam zece paşi mereu.
82 Şi sub atare mîndru cer senin
venea o ceată de bătrîni cinstită,
doi cîte doi, încununaţi cu crin.
85 Şi toţi cîntau: „Fii pururi preamărită
între femei şi pentru-a tale daruri,
fecioară sfîntă,-n veci de veci slăvită".
88 Trecînd apoi, cînd iarăşi peste valuri
putui să văd mîndreţea de grădină
şi flori, şi ierburi ce creşteau pe maluri,
91 cum naşte-n cer lumină din lumină,
la fel văzui în urmă patru fiare,
purtînd cununi din frunză de verbină

73. *Flăcări:* Flăcările candelabrelor lăsau în urma lor aerul pictat, ca un penel de pictor care lăsa urme de culoare şi lumină pe un tablou.

77. *Curcubeu:* Arcul soarelui este curcubeul iar cingătoarea lumii este hallo-ul *(nimbul)* care o înconjoară de multe ori.

78. *Şapte dîre:* Cele şapte feţe sînt cele şapte culori ale spectrului solar.

83. *Bătrîni:* Aceşti bătrîni vrednici de cinste semnifică cele douăzeci şi patru de cărţi ale *Vechiului Testament*. Întreaga procesiune reprezintă istoria bisericii lui Cristos de la originele sale şi se desfăşoară ca un preludiu dramatic în aşteptarea coborîrii din cer a Beatricei, femeia iubită de Dante dar şi simbolul înalt al raţiunii divine.

88. *Trecînd apoi:* După ce ceata de bătrîni a trecut şi florile şi iarba n-au mai fost călcate.

92. *Patru fiare:* Cele patru fiare luminoase simbolizează cele patru Evanghelii creştine, încununate cu verde (simbol al eternităţii învăţăturii evanghelice), avînd şase aripi (simbol al repeziciunii în care s-a răspîndit doctrina creştină), şi cu ochii pe penele aripelor (simbol al agerei vederi divine).

şi şase-aripi pe spate fiecare,
cu pene numai ochi, încît de-n viaţă
ar mai fi Argus, i-ar avea atare.
Nu zăbovesc să le descriu la faţă
şi fără rost să risipesc terţine,
căci alte taine va să scot din ceaţă.
Citeşte-l însă pe-Ezechil, creştine,
căci el văzu venind din nord, departe,
cu vînt şi foc cumplitele jivine.
Aşa erau cum le descrie-n carte
şi doar la aripi după Ioan m-am luat;
altminterea nimica nu-i desparte.
Iar la mijloc, pe două roţi purtat,
un car măreţ, sărbătoresc venea
şi prins în ham un leu întraripat.
Aripile întinse sus ţinea
şi-o dîră-n mijloc, iar de lături trei
fugeau în zbor; nici una-n mers lovea.
Mai sus urcau spre cer ca ochii mei;
ce-avea de vultur era aur tot,

96. *Argus:* Paznicul mitologic al nimfei Io, cel cu o sută de ochi.

100. *Ezechil:* Cele patru fiare sînt descrise şi de Ezechil în prima sa carte (I, 4) şi de Ioan în *Apocalipsul* (IV, *8*), cu o diferenţă doar relativă la numărul aripilor (la Ezechil sînt patru, iar la Ioan, urmat de Dante, şase).

107. *Un car:* Un car triumfal, care simbolizează biserica creştină, sprijinită pe două roţi: *Vechiul* şi *Noul Testament*, sau cele două ordine călugăreşti; franciscani şi dominicani.

108. *Un leu întraripat:* În original, un „grifon“, animal fabulos, cu capul de vultur şi trupul de leu cu aripi. El simbolizează prin cele două naturi ale sale pe Isus Cristos, om şi Dumnezeu, care este conducătorul bisericii creştine.

110. *O dîră-n mijloc:* Grifonul înaintează astfel de-a lungul dîrei mijlocii din cele trasate în aer de cele şapte candelabre, lăsînd într-o parte şi-alta cîte trei dîre luminoase.

113. *Era aur:* Natura de vultur a grifonului este de aur, semnificînd divinitatea, iar natura de leu îl reprezenta pe om şi este albă amestecată cu roşu, chiar culorile cărnii trupului omenesc.

iar restul alb şi roş ca de scîntei.
Nu carul ce-a purtat pe Scipiot
sau pe August la Roma în cetate,
ci însuşi carul tras de Feb, socot,
n-a fost c-acesta; mîndrul car ce-a toate
fu ars la ruga Terrei, cînd pe loc
şi tainic Zeus împărţi dreptate.
Trei doamne-n dreapta se prindeau în joc
şi dintre ele, una roşie-atare
că n-o puteai deosebi de foc.
Avea cealaltă de smarald culoare
şi-n verde mădulare-ntreţesute,
iar cea de-a treia trup de nea şi floare.
Cînd doamnei albe îi cereau s-ajute,
cînd celei roşii, după-al cărei cînt,
jucau în horă, cînd domol, cînd iute.
De-a stînga patru-n purpuriu veşmînt,
de cea mai mîndră îndrumate, care
avea trei ochi, dansau cu pleata-n vînt.
Şi doi moşnegi în urmă pe cărare

115. *Nu carul:* Un car triumfal mai frumos nu i-au dat romanii nici lui Scipione Africanul, învingătorul lui Hanibal, nici lui August, împăratul. Ba, nici carul care purta în mitologie soarele pe cer nu poate fi socotit mai frumos. Încă o dată este evocat aici episodul lui Phaeton care, ca să aibă o dovadă că este într-adevăr fiul Soarelui, a cerut de la tatăl său îngăduinţa de a conduce pe bolta cerului carul lui de foc. Abătîndu-se din drum şi apropiindu-se prea mult pe pămînt („Terra“), era gata să-l ardă şi să-l pustiască dacă, la rugăciunea sa, Zeus nu l-ar fi trăsnit pe nefericitul Phaeton.

121. *Trei doamne:* Simbolizează cele trei virtuţi teologice: una roşie *(Caritatea)*, una verde *(Speranţa)*, şi cea de a treia, mai albă ca zăpada, *(Credinţa)*.

130. *Patru:* Alte patru doamne care stau în stînga carului sînt cele patru virtuţi cardinale: *Dreptatea*, *Tăria*, *Cumpătarea* şi *Prudenţa*. Aceea care dădea ritmul dansului, avînd trei ochi, este Prudenţa. De reamintit că în timp ce cele trei virtuţi teologale sînt proprii numai creştinilor, cele patru virtuţi cardinale sau morale puteau fi proprii şi păgînilor.

133. *Doi moşnegi:* Cei doi moşnegi reprezintă *Faptele apostolilor* (Luca), şi *Epistolele* (sfîntul Pavel).

veneau, deosebiţi la-mbrăcăminte,
ci-asemeni la cinstita-nfăţişare.
136 Unul din ei părea după veşminte
că ucenic i-a fost lui Hipocrat,
cel hărăzit dureri şi răni s-alinte;
139 cel'lalt altminteri se purta îmbrăcat
şi spada lui zvîrlea sclipiri atare,
că fiind departe totuşi m-am speriat.
142 Alţi patru-apoi, umili la-nfăţişare
văzui, şi-n urmă un bătrîn blajin,
venind ca-n somn, cu faţa gînditoare.
145 Aceştia şapte cu ceilalţi din cin
purtau veşminte deopotrivă dalbe,
dar fără-a fi încununaţi cu crin,
148 ci trandafiri şi-mpurpurate salbe,
că şi de-aproape-ai fi putut să juri
că ard din sus de-a lor sprîncene albe.
151 Şi din străfundul tainicei păduri,

137. *Ucenic:* Unul, Luca, părea după veşmînt a fi discipol al lui Hippocrat, întemeitorul medicinii în antichitate, vindecător al oamenilor, „făpturile cele mai dragi ale Firii" (în text original).

139. *Cel'lalt:* Sfîntul Pavel, care, mai înainte de a se converti, fusese un vajnic războinic, iar cuvintele sale din *Epistole* erau tăioase ca o spadă, în lupta dusă pentru apărarea credinţei.

142. *Alţi patru:* Alţi patru moşnegi, care reprezintă, la rîndul lor, cele patru cărţi ale *Epistolelor canonice* ale lui Petru, Iacob, Ioan şi Iuda, *umili* la înfăţişare, pentru că respectivele scrieri erau mai puţin realizate în conţinut şi formă, şi mai reduse cantitativ.

143. *Un bătrîn:* Acest alt singur moşneag reprezintă *Apocalipsul* Sfîntului Ioan, ultima carte a *Noului Testament.*

144. *Ca-s somn:* Faţa bătrînului părea inspirată ca de visul unor profeţii extraordinare, cum sînt într-adevăr cele cuprinse în *Apocalips.*

145. *Aceştia şapte:* Cei şapte ultimi bătrîni, ca şi ceilalţi douăzeci şi patru, erau îmbrăcaţi în alb, dar ei erau încoronaţi cu flori roşii, în timp ce cei douăzeci şi patru erau încununaţi cu crini. Albul simbolizează *Vechiul Testament*, care credea în venirea lui Cristos, iar roşul este simbolul arzător al *Noului Testament*, simbol al carităţii pe care Mîntuitorul creştin a predicat-o lumii.

cînd ceata-ajunse peste drum de mine,
tună adînc şi demnele făpturi
154 şezură-n loc cu prapuri şi lumine.

153. *Tună:* La tunetul profund, la acest semnal, întreaga procesiune se opreşte chiar în dreptul lui Dante.

154. *Lumine:* Sînt luminile celor şapte candelabre care deschiseseră procesiunea.

CÎNTUL XXX

Paradisul pămîntesc. Apariţia Beatricei. Dispariţia lui Virgiliu. Mustrările Beatricei.

1 Cînd Ursa, zic, din cerul Empireu —
ce nu cunoaşte-apus, nici răsărit,
nici alt zăbranic, doar păcatul greu
4 şi care-acolo tuturor vădit
le-arată drum, precum a noastră-arată
corăbiilor cărarea-n asfinţit —
7 şezu pe loc, mulţimea-adevărată.

1. *Ursa:* Dante compară cele şapte candelabre ale procesiunii cu constelaţia Ursei Mari (Carul Mare). Dar această constelaţie spirituală nu are nici început nici sfîrşit. Aparţinînd Empireului, ea nu poate fi întunecată de nimic altceva decît de urmările păcatului originar. În timp ce Ursa (Carul) din cerurile reale călăuzeşte pe corăbieri spre porturi, constelaţia spirituală a candelabrelor conduce aici întreaga procesiune a bisericii.

7. *Mulţimea-adevărată:* Sînt cei douăzeci şi patru de bătrîni, reprezentarea cărţilor sfinte, care totdeauna au spus adevărul. Ei, care au profetizat biserica creştină, se întorc acum spre simbolul ei, carul triumfal tras de grifon, ca spre propria lor pace, însetaţi cum au fost de îndeplinirea unei astfel de dorinţe arzătoare: unirea bisericii creştine pe pămînt.

ce sta-ntre ea și-ntre Grifon, spre car,
cătîndu-și pace se-nturnă deodată;
10 și-un glas, părînd că-i pus de cer stegar,
„Mireasă din Liban“ strigă-ntreit,
iar ceilalți cîntu-i însoțiră-arar.
13 Precum cei drepți se vor scula grăbit
la marea judecată-aleluind
în voci de slavă trupul regăsit,
16 așijderea din carul sfînt lucind
văzui o sută *ad vocem tanti senis*
de soli ai vieții veșnice ieșind.
19 Și toți strigau „*Benedictus qui venis*“;
și flori zvîrlind și-urmînd în vers cîntarea
„*Manibus o date lilia plenis*“.
22 Cum vezi adesea-n zorii zilei zarea
sclipind trandafiriu spre răsărit,

10. *Un glas:* Glasul unui bătrîn din cei douăzeci și patru și care reprezintă minunata carte a Bibliei, *Cîntarea cîntărilor*, unul dintre cele mai frumoase imnuri de iubire ale lumii.

11. *Mireasă:* Sînt cuvinte din *Cîntarea cîntărilor:* „Vino din Liban mireasă“ („*Veni sponsa da Libano*“). Chemarea este înălțată spre Beatrice.

14. *Aleluind:* În ziua Judecății universale, morții își vor redobîndi trupurile și deci și glasurile.

17. *Ad vocem:* „La glasul unui astfel de bătrîn“, care rostise vorbele de chemare din *Cîntarea cîntărilor*.

18. *Soli:* Solii vieții veșnice sînt îngerii care apar din carul triumfal.

19. *Benedictus:* „Binecuvîntat tu cel care vii“, cuvintele adresate lui Isus cînd a intrat în Ierusalim în Dumineca Floriilor.

21. *Manibus:* „Împrăștiați crini cu mîinile pline“. Este un emistih luat din Virgiliu (*Eneida*. VI, 883). Îngerii cerurilor creștine spun cuvintele poetului păgîn poate ca o ultimă dovadă de înaltă dragoste și admirație din partea lui Dante către marele său maestru, de care se va despărți, peste cîteva clipe, pentru totdeauna.

22. *Cum vezi adesea:* Două terține admirabile ale descrierii aurorii, ca un fundal luminos, menit să ne pregătească pentru marele eveniment al apariției Beatricei. Ca o ramă pentru încadrarea minunatului chip al iubitei sînt îmbinate toate aceste elemente accesorii ale tabloului luminos și plin de mișcare.

iar ceru-n jur albastru ca cicoarea
25 și mîndrul soare răsărind umbrit,
astfel încît prin aburii ușori
'l-îndură ochiul contemplînd vrăjit,
28 la fel aici, dintr-un vîrtej de flori
de îngeri azvîrlite-n sus, ce lin
cădeau în jur ca picurii din nori,
31 pe vălu-i alb cu frunze de măslin
văzui o doamnă-n verde-nveșmîntată
și pe sub verde-n roșu de carmin.
34 Și duhul meu, ce-atîta vreme înceată
n-a fost să-i șadă-nfiorat-nainte,
cu inima de dor cutremurată,
37 simți amarnic cum se-aprinde-n minte,
și nu prin văz, ci prin puteri ascunse,
văpaia veche-a dragostei fierbinte.
40 Și cînd în ochi virtutea ei pătrunse,
virtutea-naltă, nesecat izvor,
ce din pruncie cu-al ei har mă unse,
43 spre domnul meu privii încrezător,
ca pruncul care-n poala mamei vine
să-i ceară, cînd i-e teamă, ajutor,

31. *Alb:* Cele trei culori care o îmbracă pe această doamnă, al cărui nume nu a fost pronunțat încă dar pe care îl bănuim în toată neliniștea lui Dante, simbolizează cele trei virtuți teologale.

34. *Duhul meu:* De multe ori în acea poveste de dragoste, primul roman de iubire european, care este *Viața nouă*, Dante descrie marea tulburare pe care i-o aducea totdeauna vederea Beatricei. Răsună aici accentele iubirii de adolescență din *Viața Nouă*, după atîția ani, (zece), cîți trecuseră de la moartea femeii iubite.

38. *Nu prin văz:* Mai înainte ca ochii s-o fi văzut, Dante, printr-o tainică putere care emana de la Beatrice, a simțit întreaga, covîrșitoarea forță a iubirii.

42. *Din pruncie:* Așa cum se narează în *Viața Nouă*, Dante se îndrăgostise de Beatrice cînd avea numai nouă ani.

43. *Privii:* Dante se întoarce către Virgil, aproape înspăimîntat de covîrșitorul sentiment pe care îl încearcă, pentru a i se mărturisi și a afla ajutor.

46 poftind să-i spun: „Nu-mi mai rămîne-n vine
netulburat un strop de sînge, tată;
străvechiul foc îl recunosc în mine".
49 Dar vai, Virgil, lumina mea curată,
pierise-n zări, Virgiliu, scump părinte,
cui m-am lăsat spre mîntuire-odată.
52 Şi-atunci nici raiul ce-mi şedea-nainte
n-a izbutit de pe-al meu chip s-alunge
durerea grea şi lacrima fierbinte.
55 „Fiindcă Virgil te-a părăsit, nu plînge,
grăi din car, nu plînge, Dante, încă;
de alte răni vărsa-vei stropi de sînge."
58 Ca amiralul ce din proră-aruncă
sau de la pupă-ndemnuri către-ai lui
şi navelor le-mparte-n rînd poruncă,
61 aşa şi eu de-a stînga-n car văzui,

48. *Străvechiul foc:* Sînt dintre cele mai frumoase versuri de iubire ale literaturii şi, în această mărturisire a sa, ca un suprem omagiu de admiraţie, Dante a întrebuinţat literal cuvintele din *Eneida* (IV, 23), pe care Didona le adresează surorii sale spre a-i împărtăşi dragostea pentru Enea. *„Agnosco veteris vestigia flammae"*.

49. *Virgil:* Cele două terţine sînt pătrunse de marea durere a lui Dante de a fi fost părăsit de Virgiliu. De mai multe ori este repetat numele maestrului iubit, ca un semn al deplinei recunoştinţe, admiraţie şi dragoste pentru acela care-i fusese maestru literar şi călăuză sigură în prăpastiile Infernului sau pe înălţimile muntelui Purgatoriului.

52. *Nici raiul:* Dante, poet catolic, face o afirmaţie de o rară îndrăzneală. Întreaga frumuseţe a Paradisului creştin nu l-a putut mîngîia de marea durere de a-şi fi pierdut călăuza iubită, pe marele poet latin Virgiliu.

56. *Dante:* Pentru prima şi ultima dată este pomenit numele lui Dante în *Divina Comedie*. Şi îi este adresat de aceea pe care a iubit-o din copilărie şi care îi va face curînd cele mai aspre mustrări, pătrunse de cea mai naturală umanitate. Este clar că, dincolo de orice simbol, Beatrice are aici comportamentul psihologic al unei femei îndrăgostite, întristată şi jignită chiar, de purtarea lipsită de credinţă a iubitului.

58. *Ca amiralul:* Atitudinea Beatricei autoritară îl umple de mîndrie nemărturisită pe Dante.

cînd fui strigat pe numele ce-n rime,
deşi n-aş vrea, sînt nevoit să-l spui,
64 ascunsă-ntîi de-a florilor mulţime
pe doamna ce, de peste rîu, din jos,
mă ţintuia privindu-mă cu-asprime.
67 Deşi un văl încins în jur frumos
cu frunzele Minervei ascundea
obrazul ei de ochiul meu setos,
70 cu trupul drept ca o regină sta,
şi-urmîndu-şi vorba precum cel ce zice
şi-abia la urmă spune tot, grăia:
73 „Priveşte-mă! Sînt eu, sînt Beatrice!
Cum îndrăznit-ai să te urci pe munte?
Au nu ştiai că-i omu-aici ferice?"
76 Nu izbutiră ochii mei s-o-nfrunte
şi-n jos privii, atare grea ruşine
oglinda apei îmi vădea pe frunte.
79 Cum pruncul aspră propria mamă-şi ţine,
aşa şi eu, căci dragostea e-amară

62. *Numele:* Dante îşi cere iertare de la cititor pentru introducerea numelui său în poemă, dar el a trebuit să-l scrie, fiindcă a vrut să refere în întregime toate cuvintele Beatricei.

68. *Frunzele:* Frunzele Minervei sînt acuma de măslin (pomul consacrat acestei zeiţe), fiind în acelaşi timp simbolul păcii, pe care atît de mult o dorise Dante.

70. *Ca o regină:* „*Regalmente*" (în original). Acest atribut adaugă o altă notă majestuoasă şi mai autoritară atitudinii Beatricei, care fusese deja comparată cu un amiral în exercitarea funcţiunii sale.

73. *Sînt eu:* Beatrice repetă ironic acest „sînt eu" pentru a-l ruşina şi mai mult pe Dante păcătosul, aflat acum în prezenţa ei, care fusese înalta şi curata lui dragoste.

74. *Cum îndrăznit-ai:* Sensul în original este ironic. Cum ai binevoit să te urci pe scara sfîntă a Purgatoriului pentru a ascende în Paradis, tu care, prin păcatele tale, nu eşti demn de fericirea de aici.

77. *Şi-n jos privii:* Pline de umanitate simplă şi de realism sînt aceste versuri care îl arată pe Dante privindu-şi ruşinat chipul oglindit în apele rîului Lete.

80. *Dragostea e-amară:* Severitatea mamei, mustrarea ei, porneşte totdeauna din dragoste.

cînd pedepseşte îndrumînd spre bine.
82 Tăcu apoi; şi îngerii cîntară
„La tine, Doamne, mi-e nădejdea toată",
dar ruga să sfîrşească n-apucară.
85 Precum zăpada ninsă şi-ngheţată
Italiei i se-adună în spinare
prin codrii verzi, de vînturi reci suflată,
88 şi cură-apoi ca ceara-n lumînare
cînd se topeşte, picurînd în sine,
de suflă ţara-n care umbra moare,
91 la fel fui fără lacrimi şi suspine
cît nu cîntară cei ce-n glas urmează
acordurile sferelor divine.
94 Dar cînd văzui că-n cînt ei lăcrămează
de mila mea, nici de-ar fi spus anume:
„De ce-l cerţi, doamnă, -n loc să-l iei în pază?"
97 Îngheţul strîns în pieptul meu de brume
topindu-se, din mine cu durere
zbucni năvalnic ca un rîu în spume.
100 Ci dînsa neclintită-n privighere,

83. *La tine:* Îngerii încep să cînte primele versete ale psalmului XXXI: *„In te speravi Domine"* („În tine, Doamne, mă încred"), pînă la cuvintele: *pedes meos* (picioarele mele, în text), ca un semn că Dante nu şi-a pierdut speranţa în mîntuire. Îngerii plini de compătimire imploră îndurare pentru Dante.

86. *În spinare:* Coloana dorsală a Italiei sînt munţii Apenini.

90. *Ţara:* Ţara în care umbra moare este Africa, unde, în anumite zile ale anului, cînd soarele este la zenit, corpurile aproape că nu mai proiectează umbre, soarele fiind (la ecuator) cu totul perpendicular asupra lor. Acest limbaj metaforic semnifică următoarele: Aşa cum vîntul îngheţat de nord îngrămădeşte zăpada în brazii ce acoperă Apeninii şi apoi, cînd vîntul cald al Africii suflă dinspre sud şi transformă zăpada în apă, aşa şi el, Dante, rămas îngheţat la mustrările Beatricei, se va topi în lacrimi, auzind cuvintele psalmului din care înţelege că acelor făpturi perfecte, care sînt îngerii, le este milă de el.

92. *Cei:* îngerii.

93. *Acordurile:* Armonia cîntului îngeresc este aidoma cu muzica generată de mişcarea sferelor cereşti.

100. *Neclintită:* Atitudinea Beatricei este aceeaşi, severă.

din car de sus, de unde sta senină,
spre îngeri se rosti cu precădere:
103 „Voi staţi de strajă-n veşnica lumină,
încît nici somn, nici noapte nu vă fură
ce-ascunde-n lume-a Domnului grădină.
106 Nu pentru voi, ci pentru-a lui făptură
grăiesc, căci vreau ca muta lui durere
să fie cu păcatul pe-o măsură.
109 Nu numai mulţumită-acelor sfere
ce fiştecărui hotărăsc destin
precum pe boltă steaua lui o cere,
112 ci şi prin harul ce-i fu dat din plin
şi car' din nori atît de-nalţi coboară
că nu-i putinţă să-l zăreşti deplin,
115 acesta-n tinereţe-avu comoară
de-atari virtuţi, încît cu-ndemn spre bine
minuni putea să săvîrşească-n ţară.
118 Ci locul nemuncit, în mărăcine,
pe-atît se-ndeasă cînd e rea seminţa,
pe cîtă-i vlaga care zace-n sine.
121 Un timp, cu chipul meu mi-am dat silinţa
să-l cîrmuiesc; şi ochii-mi neîncetat
i-au fost toiag şi i-au păzit credinţa.
124 Dar tînără, cînd Domnul m-a chemat

103. *Voi staţi:* Terţina defineşte atributele eterne ale îngerilor.

107. *Muta lui durere:* Dante, care plînge dincolo de rîul Lete, să ştie că pocăinţa şi durerea trebuie să fie potrivite şi tot atît de mari ca şi păcatul.

109. *Sfere:* Nu numai prin influenţa constelaţiei sub care s-a născut dar şi prin graţia divină (care este atît de înalt asupră-ne că vederile noastre nu-i pot fi vecine), Dante a avut atît de mari daruri naturale, încît ar fi fost în stare de cele mai nobile fapte.

118. *Ci locul nemuncit:* O observaţie ascuţită în realismul ei. Cu cît darurile naturale sînt mai mari, dacă ele nu sînt cultivate pe calea cea bună, se vor întoarce cu atît mai mult spre rău şi se vor utiliza spre a face răul, în toată puterea lor, îngust orientată.

121. *Chipul meu:* Răsună aici accentele *Vieţii Noi* şi a iubirii înalte, călăuzitoare, a Beatricei pentru Dante.

şi pe-alt tărîm de viaţă-am poposit,
s-a rupt de mine şi-alteia s-a dat.
Cînd trupul meu în duh s-a împlinit
sporind în frumuseţi şi judecată,
iubirea lui treptat s-a ofilit
şi căi greşite a-nceput să bată,
urmînd năluci făţarnice de bine,
ce-adesea mint făgăduinţă dată.
Zadar cerşii milostiviri divine;
zadar în vis cu lacrime durute
i-am apărut; lui nu-i păsa de mine.
Căzu astfel, încît n-a fost s-ajute
pe lume leac; şi-atunci m-am străduit
să-i deslușesc mulţimile pierdute.
La poarta celor morţi am clopotit
şi lăcrămînd cerui oblăduirea
poetului ce paşii i-a-nsoţit.

125. *Alt tărîm:* Cînd Beatrice avea douăzeci şi cinci de ani, şi-a schimbat viaţa, trecînd în aceea de dincolo de moarte.

126. *Alteia:* Simţim toată vibraţia de îndrăgostită a Beatricei, care suferea şi astăzi, în viaţa ei veşnică, în apoteoza ei de simbol al raţiunii divine, de a fi fost uitată de Dante care, după moartea ei, s-a îndreptat către alte femei pămîntene.

129. *S-a ofilit:* Un alt vers pătruns de profundul regret al îndrăgostitei.

130. *Căi:* A urmat căile păcatului, falsele aparenţe ale unui bine trecător.

134. *În vis:* N-a fost de nici un folos faptul că i-a apărut în vis pentru a-l rechema pe dreapta cale.

136. *Căzu astfel:* Se rătăcise, se înfundase într-atît în lumea păcatelor, încît ultimul remediu a fost acela de a-i arăta Infernul („mulţimile pierdute"), pentru ca să vadă cu proprii lui ochi pedepsele îngrozitoare şi eterne ale celor păcătoşi.

141. *Poetului:* În marea ei dragoste, în dorinţa de a-l îndrepta pe iubit pe dreapta cale, Beatrice nu a pregetat să coboare ea însăşi în Infern pentru a-l ruga pe Virgiliu să-i fie călăuză lui Dante, rătăcit în pădurea păcatelor.

Fărîme s-ar preface-orînduirea
de veci, de-ai bea din Lete şi suspinul
căinţei care-aduce izbăvirea
nu şi-ar plăti prin lacrime tainul."

142. *Orînduirea:* S-ar sfărîma o lege divină dacă cineva (în cazul acesta Dante) ar bea din apele rîului Lete, fără să nu se căiască atît de tare şi să nu plătească cu lacrimi amare răscumpărarea.

CÎNTUL XXXI

Paradisul pămîntesc. Mărturisirea lui Dante. Scufundarea în apele rîului Lete. Beatrice se dezvăluie.

„O, tu, ce-aştepţi de peste rîu, îmi zise
ţintind cu vîrfu-a vorbei spadă-n mine,
ce şi cu muchea-amar mă nimerise,
e drept ce spun? Vorbeşte;-atare vine,
urmă zicînd, cu mărturia ta
să se-mpreune-i drept şi se cuvine."
Atare foc în piept mă dogorea
şi-atare cazne mă munceau profunde,
că dam să zic, dar vorba nu ieşea.

1. *Rîu:* Lete.

2. *Vîrfu:* Dante compară vorbele Beatricei cu o spadă ce pînă acum, vorbind despre el cu îngerii, lovise numai cu tăişul („cu muchea"). Acum însă, fiindcă-i se adresează direct lui, vorbele Beatricei sînt o spadă ce loveşte mai adînc şi mai dureros, fiindcă loveşte cu vîrful.

4. *E drept:* Insistă pentru a-l face pe Dante să vorbească, să se mărturisească şi prin vorbe nu numai prin lacrimi.

9. *Dar vorba:* Dante era atît de ruşinat că nu putea vorbi.

Răbdă puţin şi-apoi: „Ce ai? Răspunde,
căci amintirea-a- ce-a fost rău şi fierea
n-ai lepădat-o-într-aceste unde.
Şi teama, şi ruşinea, şi durerea
atare „da" stîrniră-atunci din mine,
că spre-a-l pricepe îţi slujea vederea.
Precum se frînge-un arc cînd de la sine,
de-ntins ce e, zvîcneşte din strînsoare,
şi-n semn săgeata nu ţinteşte bine,
aşa şi eu de sub poveri amare
zbucnii în lacrimi şi suspine grele,
dar glasul nu răzbea prin trectăoare.
Şi dînsa-atunci: „Pe drumul vrerii mele
ce te-ndemna să îndrăgeşti cu sete
un Bun suprem, cum altul nu-i sub stele,
ce gropi aflaşi, ce lanţuri sau perete
să-ţi ţie pasul, -ncît nădejdii tale
să-i pui pe-veci lăcată şi pecete?
Şi ce ispite-ori înlesniri în cale
la chip ţi se-arătară mai de soi,
încît într-una să le dai tîrcoale?"
Oftai o dată din rărunchi şi-apoi
abia găsii întru răspuns cuvînt,
iar buzele îl îngînară moi:

12. *Unde:* El nu putuse uita, nefiind încă scufundat în undele rîului Lete.

14. *Da:* Groaza de a nu răspunde Beatricei şi ruşinea mărturisirii păcatelor l-au făcut să spună un „*da*" afirmator al tuturor acuzaţiilor Beatricei, atît de stins, încît a trebuit să fie înţeles cu ochii, după mişcarea buzelor, altfel neputînd fi auzit.

16. *Un arc:* Aşa cum o prea încordată arbaletă rupe coarda şi arcul, frîngîndu-se, aşa se prăbuşeşte Dante sub povara fricii şi remuşcării, izbucnind în hohote de plîns, semn al profundei căinţe, dar fără a putea vorbi.

25. *Ce gropi:* În italieneşte „*fossi*" (şanţuri). Sînt amintite aici şanţurile care împiedicau intrarea într-un castel medieval.

29. *La chip:* Aluzie la femeile iubite de Dante după moartea Beatricei, dar şi la alte desfătări pămîntene.

„Deşarte bunuri, i-am răspuns, m-au frînt
cu-nşelătoare bucurii, de-ndată
ce trupul tău se prefăcu-n pămînt."
„Zadarnic, zise,-ai fi-ncercat vreodată
s-ascunzi ce-ai spus, căci vina ta, fireşte,
ştiută-i sus de dreapta judecată.
Dar cînd cel rău smerit se spovedeşte,
tocila sus, la curţile măririi,
decît s-ascută, mai vîrtos toceşte.
Ci ca să guşti ruşinea pocăirii
şi să te-arăţi mai tare altădată
cînd va să simţi imboldurile firii,
alungă plînsul şi-ai s-auzi de-ndată
ce căi să baţi s-ar fi căzut anume
călăuzit de carnea mea-ngropată.
Nimic mai mîndru n-ai aflat în lume,
nici în natură, nici în scris sau artă,
ca trupul meu ce zace azi sub hume.
Ori dacă el îţi fu răpit de soartă,
au ce plăceri, din cîte jos desfată,
te-au prins în mreji cu nada lor deşartă?
Erai dator la cea dintîi săgeată
a celor pieritoare s-o porneşti

36. *Trupul tău:* Atunci cînd Beatrice a murit.

39. *Ştiută-i sus:* La Dumnezeu, care vede totul.

41. *Tocila sus:* O altă imagine luată din lumea meşteşugarilor contemporani. Roata tocilarului care ia acum tăişul spadei în răspăr pentru a-l toci, pentru a nu mai lovi atît de tăios şi dureros pe cineva care a făcut totale şi pline de sinceră căinţă mărturisiri.

49. *Mîndru:* Frumuseţea fizică a Beatricei era deci desăvîrşită. Ea nu putea găsi nici un termen de comparaţie pe lume.

51. *Trupul meu:* Frumosul trup fusese o temniţă pentru sufletul care acum triumfă în ceruri. Beatrice vorbeşte cu o rece indiferenţă despre înfăţişarea-i pămîntească, cu totul altfel decît Francesca da Rimini, pe care, şi în eternul uragan infernal, o durea felul în care îi fusese smuls frumosul trup.

56. *A celor pieritoare:* Beatrice nu mai era acum o falsă, o pieritoare plăcere.

pe urma mea ce mă-nălțam curată;
să zbori spre cer, nu jos să zăbovești
slujind drept țintă vreunei fete, or
firavelor deșertăciuni lumești.
Un pui golaș se prinde-n laț ușor;
dar pasărea mai vîrstnică n-așteaptă
să tragi cu arcul, ci se-avîntă-n zbor."
Cum stau copiii rușinați și-n șoaptă
cu ochii-n jos, mărturisesc, simțind
că-i arde-amarnic remușcarea dreaptă,
așa și eu; iar ea: „Dacă-auzind
te-neacă-amaru,-atunci ridică barba,
ca mai vîrtos să-l simți în piept privind.
Pe-un brad mai lesne îl smucește oarba
vîntoasă cînd o-mpinge vijelia
din nord sau din regatele lui Iarba
de cum eu însumi mi-am smucit bărbia;
iar cînd prin barbă vru să zică-obrazul,
simții ce-otravă-i scurge-n grai mînia.
Într-un tîrziu, cînd ridicai grumazul,
văzui că ceata nu mai zvîrle flori,

58. *Să zbori:* Avîntul, zborul sufletului lui Dante către cele mai înalte valori.
59. *Vreunei fete:* Aluzie la acea *Pargoletta* (copila), care poate fi întîlnită în *Rimele* lui Dante, simbol al iubirilor trecătoare.
61. *Un pui:* O pasăre tînără, fără experiență, cade foarte repede în cursă, dar uneia mature, zadarnic i se întind curse sau se trag în ea săgeți, că nu poate fi prinsă. Comparația are o finalitate clară, și Dante este desigur pasărea „cu pene mari" (în original), care s-a lăsat prea ușor prinsă în laț.
68. *Ridică barba:* Ironia Beatricei a atins un punct culminant, amintindu-i lui Dante că nu mai este un biet copil fără experiență, ci, dimpotrivă, un bărbat pe deplin maturizat.
72. *Iarba:* Iarba, rege al Libiei, la a cărui curte avea să vină Didona (*Eneida*, IV, 196 și urm.). Deci mult mai greu și-a ridicat privirea Dante spre Beatrice decît ar fi smuls din rădăcini un stejar un vînt uriaș, care ar fi suflat în Alpi sau din sud, din regiunea Libiei.
77. *Ceata:* Îngerilor care nu mai aruncă flori.

ci-și gustă-n tihnă, contemplînd, extazul.
Iar ochii mei sfioși și temători
văzură-n car pe doamna ce privea
spre mîndra fiară, leul zburător.
Sub vălul ei, de peste rîu, părea
că-n frumusețe își întrece ființa,
precum trăind frumoasele-ntrecea.
Și ca urzica mă-nțepă căința,
urîi pe cea mai scumpă din ispite
și-mi blestemai în gînd nesăbuința.
Mă încolțeau atari mustrări cumplite,
că-nvins căzui; și cum, doar ea o știe,
ce pricină fu celor pătimite.
Apoi, cînd mă trezii din lîncezie,
văzui deasupra-mi fata și: „De poală
să mi te prinzi!" striga cu duioșie.
Mă cufundase-n rîul care spală
și mă trăgea călătorind pe ape,
ușoară ca suveica pe urzeală.
Ajuns apoi de sfîntul mal aproape,
„*Asperges me*" atît de blînd cîntară,
că nu să-l scriu, dar nici în gînd nu-ncape.
Prinzîndu-mi capu-n mîna ei ușoară,

81. *Mîndra fiară:* Grifonul, care era și vultur și leu cu aripi.
84. *Trăind:* Cea de odinioară, cea de pe pămînt. Beatrice, care în timpul vieții fusese atîta de frumoasă încît le putuse întrece în splendoare pe toate celelalte femei.
85. *Urzica:* Expresie nu prea... ortodoxă, îndrăzneață (ca și în textul original), pentru a arăta durerea provocată de sincera căință.
89. *Că-nvins:* Mustrările aspre ale Beatricei, profunda căință încercată îl fac să cadă leșinat.
92. *Fata:* Matelda. Trezindu-se din leșin, Dante se vede scufundat în apele rîului Lete și tras la vale de Matelda, care umbla pe fața apei ușoară ca o suveică.
98. *Asperges:* Cuvinte ale psalmului LI: „*Asperges me*" („spăla-mă-vei"), care se cîntă cînd cineva este aghezmuit pentru iertarea păcatelor.
99. *Nici în gînd:* Armonia insuperabilă a cîntului îngerilor nu poate fi redată nici în scris nici în gînd.

copila mi-l scufunse pînă cînd
fui nevoit să sorb din unda clară.
Mă scoase-apoi, şi ud, şi picurînd,
mă-mpinse-n hora mîndrelor fecioare,
ce-n braţe mă cuprinseră pe rînd.
„Pe lume nimfe, stele-n cer surioare
sîntem şi Beatricei i-am fost date
drept slujnice-nainte să coboare.
La ea te-om duce; dar în ochi, curate,
luminile ca să-i înduri şuvoi,
trei altora te-om da, mai învăţate.“
Cîntînd astfel mă-mpinseră apoi
către Grifon şi mă orbi sclipirea
iubitei mele ce privea spre noi.
Grăiră-atunci: „Să nu-ţi mai cruţi privirea:
două smaralde-n faţă-ţi stau, comoară,
din cari cîndva te-a săgetat iubirea“.
Şi doruri mii, ca arşiţa de vară,
legară atunci pe-ai mei de ochii ei
ce neclintiţi priveau din car la fiară.

104. *Fecioare:* Mîndrele fecioare sînt cele patru virtuţi cardinale care îl întăresc pe Dante.

106. *Stele:* Cele patru stele ale căror lumini Dante le văzuse reflectîndu-se pe faţa lui Cato, paznicul Purgatoriului (cf. *Purgaoriul*. Cîntul I, v. 37 şi urm.). Ele au fost hărăzite să fie slujnice („*ancelle*“) şi ale Beatricei (aici simbolizînd adevărul divin revelat), chiar mai înainte ca Beatrice să se fi născut.

109. *La ea:* Virtuţile cardinale îl vor purta pe Dante spre Beatrice, dar, spre a putea îndura intensitatea luminii ochilor ei, el va trebui să fie pregătit de virtuţile teologale.

111. *Trei altora:* Sînt cele trei virtuţi teologale (Credinţa, Dragostea, Speranţa) singurele care îi pot releva omului raţiunea divină (Beatrice).

113. *Grifon:* Lîngă Grifon se afla Beatrice, care privea spre Dante.

116. *Smaralde:* Ochii extraordinar de frumoşi ai iubitei, a căror strălucire este descrisă de atîtea ori în *Viaţa nouă*.

118. *Şi doruri mii:* Cît de profundă şi simplă este umanitatea *Divinei Comedii*, chiar sub vălurile cele mai alegorice.

Ca soarele-n oglinzi, zvîrlind scîntei,
la fel Grifonul, dovedindu-şi firea
de şoim şi fiară, strălucea în ei.
Nu-i greu, creştine, să pricepi uimirea
ce m-a cuprins cînd pricepui că fiara
nu ea mişca, ci numai nălucirea.
Şi-n timp ce-uimit mă desfătam în para
acelor ochi ce tot mai vie-aprind
de dînşii setea cînd le simţi povara,
prin felul lor că-s mai de neam vădind,
mi se-arătară alte trei fecioare,
pe muzica-ngerească dănţuind.
„O, lasă, Beatrice, să pogoare
frumoşii ochi spre cel ce ca să-i vadă
drum lung bătut-a, se rugau cu-ardoare.
De dragul nostru vălul tău desnoadă,
ca să-ţi zărească zîmbetul senin
şi-a doua-ţi frumuseţe să-ntrevadă.“
O, freamăt pur de veşnice lumini!
din cîţi trudiră în Parnas odată
sau se-adăpară din izvor divin,

124. *Uimirea:* Dante observă un lucru într-adevăr miraculos. În ochii Beatricei se răsfrîngea imaginea alternantă a Grifonului, cînd trupul de leu, cînd capul de vultur, în timp ce el, simbolica fiară care trage carul triumfal al Bisericii, rămîne mereu nemişcat.

129. *Setea:* De a privi-o mereu pe Beatrice şi reală şi ca simbol.

131. *Alte trei:* Triada virtuţilor teologale, care aparţineau unui „neam“ mai înalt erau de un rang superior, deasupra celor cardinale.

135. *Drum lung:* Cît a străbătut Dante prin lumea Infernului şi a Purgatoriului.

139. *O, freamăt pur:* Dante îşi întrerupe povestirea printr-un strigăt de uimire, care, într-adevăr, poate fi considerat drept un înalt imn adus Beatricei şi frumuseţei ei revelate. Nimeni, nici unul dintre poeţii care sub semnul trudei de a crea beau din apele purtătoare de inspiraţie ale Parnasului, n-ar fi în stare să redea cu ajutorul vorbelor extraordinara frumuseţe a Beatricei cînd şi-a dezvăluit faţa. Numai armonia cerului unită cu splendoarea Paradisului pămîntesc ar fi putut reda o palidă imagine a frumuseţii dumnezeeşti a iubitei.

142 cîţi n-ar vădi c-au mintea tulburată,
de te-ar cînta aşa cum mi-ai părut,
de sferele cereşti îmbrăţişată,
145 cînd vălul ţi-ai desprins şi te-am văzut?

CÎNTUL XXXII

Paradisul pămîntesc. Somnul lui Dante. Acvila, vulpea şi zmeul. Desfrînata şi uriaşul

1 Cu-atîta înverşunare mă munceam
s-adap de ani nepotolita sete,
că surd şi orb, şi fără grai păream.
4 Duram în jur de nepăsări perete,
căci ochii mei de zîmbetul rîvnit
în taină erau dornici să se-mbete.
7 Ci cînd spre stînga m-am întors, silit
de glasul celor trei ce cuvînta:
„De ce ţii ochiul într-atît ţintit?“
10 virtutea-ascunsă care văzu-ţi ia

2. *Sete:* Trecuseră zece ani de la moartea Beatricei (1290), şi setea lui de a o contempla în relevarea desăvîrşirii sale este pe măsura anilor care au trecut.

4. *Perete:* Ochii lui Dante priveau fix numai chipul iubitei ca şi cînd ar fi avut un perete în dreapta sau stînga spre a nu-şi putea întoarce privirea din direcţia Beatricei.

6. *Să se-mbete:* Simţind puterea de neînvins a vechii iubiri.

9. *Ţintit:* Prea fix privea Dante pe aceea pe care nu o mai văzuse de zece ani, întîlnită acum aici în glorie şi absolută frumuseţe.

cînd de la soare ochiu-întorci încins,
orbì aşijderi şi vederea mea.
13 Apoi, cînd cu puţinul m-am deprins
(şi zic „puţin“ pe lîngă multul foc
din care cu de-a sila m-am desprins),
16 văzui glorioasa oaste la mijloc,
cu soarele şi sfeşnicele-n faţă,
de-a dreapta-n drum urnindu-se din loc.
19 Precum cotesc cu flamurile-n braţă
ferindu-se sub scut cei dinainte,
iar grosul oştii aşteptînd învaţă,
22 la fel oştirea-mpărăţiei sfinte
trecu de tot, fără s-apuce-n car
nici oiştea din cruce să se clinte.
25 Fecioarele la roţi veniră iar
şi-apoi Grifonul trase arca-agale,
fără-a-şi clinti un singur păr măcar.
28 Păşeam cu doamna ce m-a scos din vale
şi Staţiu lîngă roata care-nscrie
la cotitură mai mărunte-ocoale.

11. *Ochiu-întorci:* Ochii lui Dante, care o priviseră însetat, îndelung, pe Beatrice, mai strălucitoare decît soarele în extraordinara ei frumuseţe.

13. *M-am deprins:* Cînd s-au deprins ochii lui Dante ca să poată cuprinde străluciri mai puţin orbitoare decît lumina intensă a ochilor Beatricei.

16. *Glorioasa oaste:* Oastea sfîntă, alaiul cu care venise Beatrice spre a-l întîmpina pe Dante, se întoarce spre răsărit.

19. *Precum:* Terţina şi comparaţia îl amintesc pe Dante luptător la Campaldino.

24. *Oiştea:* Oiştea carului triumfal, care încă nu se mişcase.

25. *Fecioarele:* Cele şapte tinere care reprezintă virtuţile cardinale şi teologale.

26. *Arca:* Carul bisericii.

28. *Doamna:* Matelda.

29. *Roata:* Dante şi Staţiu urmează urma roţii din dreapta, aceea care descrie un arc mai mic („mai mărunte-ocoale“), fiindcă, aşa cum s-a văzut, carul şi întregul alai s-au întors spre dreapta.

31 Și străbătînd pădurea-n veci pustie
din vina Evei, ce-a plătit amar,
pășeam purtați de-o dulce melodie.
34 Să fi tot mers cît bate-n zbor sprințar
de trei ori drum săgeata-azvîrlită,
cînd Beatrice scoborî din car
37 și-ntreaga ceată murmură grăbită
„Adam", un pom încercuind, ce floare
nici rod n-avea, nici creangă înfrunzită.
40 Coroana lui pe-atît sporea-n vigoare
pe cît urca; și-n inzi atari coroane
prin codrii lor ar fi stîrnit mirare.
43 „Mărire ție că nu guști, Grifoane,
din pom, căci cei ce nu-și răzbesc dorința,
ș-împlîntă-n pîntec ei de ei piroane."
46 Astfel strigau slăvindu-i umilința
cei dimprejur, iar fiara îmbinată:

31. *Pădurea:* Pădurea, pustie după alungarea primilor oameni, a Paradisului pămîntesc.

35. *Săgeata:* Înaintaseră în pădure o distanță egală cu bătaia a trei săgeți.

38. *Pom:* Este pomul cunoașterii Binelui și Răului, din Paradis, din pricina căruia au fost alungați Adam și Eva. I se dă și o interpretare alegorică, de către majoritatea comentatorilor, care văd în el reprezentarea legii morale a omenirii, a monarhiei universale etc.

40. *Coroana lui:* Uriașul arbore se prezintă ca o piramidă răsturnată.

41. *Inzi:* Și indienii, în a căror țară cresc arborii cei mai înalți, s-ar fi mirat de extraordinara coroană a pomului din Paradis. Simbolul pentru Dante, susținător al monarhiei în tratatele sale ca și în *Divina Comedie*, arată că autoritatea imperiului trebuie să fie deasupra tuturor celorlalte.

43. *Grifoane:* Grifonul, care îl reprezintă pe Isus Cristos, a respectat arborele autorității imperiale. Trebuiesc amintite cuvintele sale: „Dați Cezarului ce este al Cezarului". (Dante folosește un alt prilej pentru a-și afirma încă o dată justul său principiu cu privire la neamestecul bisericii în domeniul puterii temporale.)

47. *Fiara îmbinată:* Este Grifonul, care are două naturi, de leu și de vulturi.

„Așa păstrezi virtuților semința".
49 Se-ntoarse-apoi spre oiștea purtată
și-o trase lîngă pomul fără roadă,
cu ea din ea lăsînd-o strîns legată.
52 Precum la noi cînd soarele-și deznoadă
luminile împletindu-le șuvoi
cu razele aprinse-n cer de Iadă
55 plesnesc copacii-n muguri cruzi și-apoi,
veșmînt de flori îmbracă, străveziu,
pînă ce-i încă primăvara-n toi,
58 la fel bătînd în roz și vioriu
culori aprinse, reînnoindu-și straiul,
măritul pom ce se-nălța pustiu.
61 N-aș ști să spun ce imn cîntă alaiul,
căci doar o parte-am ascultat; nu știe
pămîntu-atare cîntec, numai raiul.
64 Viclenii ochi de-ar fi să-i pot descrie
cum adormiră fermecați de zeu,

48. *Așa:* Iată și mai precis afirmat principiul respectării autorității laice. Autoritatea eclesiastică nu trebuie să-l atingă, imperiul fiind primul fundament al justiției.

50. *Și-o trase:* Este foarte revelatoriu simbolul acestei terține care arată că la umbra pomului ce reprezintă imperiul, însuși Isus a tras și a lăsat acolo carul Bisericii.

52. *Cînd:* Primăvara, cînd lumina soarelui se amestecă cu aceea a constelației Peștilor, mai înainte ca soarele să treacă constelația Berbecului, planetele își reînnoiesc culoarea, pline de seve. Așa s-a colorat și pomul din Paradis, pînă atunci atît de uscat, cu flori trandafirii și violete, care își au poate și ele simbolurile lor, nedefinite încă precis de comentatori. (Unirea bisericii cu imperiul va genera înflorirea genului uman.)

61. *Să spun:* Imnul pe care îl cîntă procesiunea mistică este atît de supraomenesc armonic, că Dante nu-i poate îndura suavitatea și cade prins de somn.

64. *Viclenii ochi:* Dante mai face încă o dată aluzie la povestea din *Metamorfozele* lui Ovidiu (I, 668 și urm.). Argus, cel cu o sută de ochi, fusese pus de Junona s-o păzească pe nimfa Io, iubită de Jupiter. Mercur, trimis de Jupiter, îi cîntă lui Argus povestea dragostei dintre Pan și nimfa Siringa. Argus este cuprins de somn și apoi ucis de Mercur.

plătind cu moartea somnu-n trîndăvie,
67 ca pictorul după model, și eu
aș zugrăvi cum adormii pe plai;
ci alții zugrăvească-n locul meu.
70 Destul c-atunci cînd lin mă deșteptai,
simții deasupra mea sclipind lucoare
și-un glas strigînd: „Te scoală! Ce mai stai?"
73 Precum aduși să vadă măru-n floare,
l-al cărui rod și îngerii poftiră
și care-n cer așterne sărbătoare,
76 cei trei apostoli frînți de somn săriră
la glasul ce din morți știu să-nvie
pe alții, ce mai trainic adormiră,
79 și-aflară uimiți că Moise și Ilie
pieriseră din loc și că Hristos
schimbase strai urcîndu-se-n tărie,
82 așa și eu, de unde stam, de jos,
văzui deasupra mea pe doamna care
pe mal m-a dus cu pasu-i mlădios.
85 Plin de-ndoieli, grăii dintr-o suflare:
„Și Beatrice?" „N-o zărești ușoară,
șezînd la umbra pomului în floare?
88 Nu vezi, grăi, ce nimfe o-mpresoară?

69. *Ci alții:* Vers obscur, care în textul italian ar însemna ca să încerce alții, deoarece el nu este în stare, să descrie felul în care a trecut de la veghe la somn.

73. *Măru-n floare:* Este Isus Cristos, la a cărui schimbare la față, cei trei discipoli, Ioan, Petru și Iacob, au asistat treziți de glasul care le spunea: „Sculați-vă și nu vă temeți". Glasul acesta este al lui Isus Cristos, care a izbutit să rupă un somn mai greu decît al apostolilor, atunci cînd l-a chemat din morți, inviindu-l, pe Lazăr.

79. *Moise:* Moise și Ilie asistaseră și ei la transfigurarea lui Isus Cristos, dar apoi dispăruseră, iar Isus nu mai era așa cum apăruse în clipa transfigurării, îmbrăcat în alb, ci în veșmintele sale obișnuite. Comparațiile lui Dante sînt complicate, contorsionate, obositoare chiar, în acest fragment alambicat.

83. *Doamna:* Matelda, mereu tînără și surîzătoare.

85. *Îndoieli:* Crezînd că Beatrice a dispărut.

Ceilalți porniră după car prin chei
și-un cînt mai dulce pasul lor măsoară."
91 Nu știu de-a spus mai mult, căci ochii mei
ca-n stele-n Beatrice se pierdură
și tot ce-i simț pieri sub vraja ei.
94 Pe gol pămînt ședea, pe sub răsură,
de straja lîngă arca înnodată
de cel cu două firi într-o făptură.
97 Fecioarele făceau în juru-i roată,
cu-atari lumini în mîna lor, că-n van
s-ar fi căznit orișice vînt să bată.
100 „Puțin vei sta în crîng, căci cetățean
de veci am să te fac, pe urma mea,
în Roma-n care-i și Hristos roman.
103 De-aceea-n slujba lumii care-i rea
privește-acum la car și negreșit
ce vezi să scrii, cînd te-i întoarce-n ea."
106 Astfel grăi; iar eu ce stam smerit
la poala ei și-a rugilor plăcute,
și gînd, și ochi spre car am ațintit.
109 Nicicînd din cer nu s-a lăsat mai iute
din nouri groși un fulger, pogorînd
cînd cerul ploi de prin străfund asmute,

90. *Mai dulce:* Un cînt mai dulce decît acela care-l adormise pe Dante.

91. *Căci ochii mei:* Pentru Dante nu mai există nimic altceva. El o privea numai pe Beatrice.

96. *Două firi:* Dubla, biforma fiară simbolică, Grifonul.

97. *Fecioarele:* Virtuțiile o înconjoară pe Beatrice, purtînd în mîini lumini care nu puteau fi stinse de nici un vînt, oricît de puternic.

100. *Crîng:* Pădurea Paradisului terestru.

102. *În Roma:* Beatrice îi făgăduiește lui Dante beatitudinea Paradisului, spunîndu-i că alături de ea va fi cetățean al Romei celeste. Chiar și Isus Cristos este un mare cetățean roman. La Dante a fost totdeauna profund sensul latinității.

105. *Să scrii:* Beatrice îl îndeamnă pe Dante să observe cu atenție și, la întoarcerea sa pe pămînt, să descrie tot ce a văzut, pentru a oferi astfel un îndreptar întregii lumi.

de cum pe pom o acvilă zburînd,
ce chiar și scoarța i-o smulgea cu fiere,
nu numai flori și mugurul plăpînd.
Izbi apoi în arcă cu putere
și ea-nclină ca nava pe furtună,
cînd valul mușcă-n ea pînă ce piere.
O vulpe-apoi culcuș ca-n văgăună,
în car văzui cum își făcea atare,
părînd flămîndă, dar de hrană bună.
Ci dojenind greșelile-i murdare
stăpîna o-alungă și ea fugi
cît o țineau plăpîndele picioare.
Pe-același loc, prin crengile pustii,
se-ntoarse-apoi acvila iar și-n arcă
lăsă și fulgi, și pene cenușii.
Ca dintr-un piept ce focul și-l descarcă,
țîșni atunci din cer un glas strigînd:
„Ce rea povară duci, sărmană barcă!"
Văzui pămîntu-n două-apoi crăpînd
și dintre roți, mai negru decît dracul,

112. *O acvilă:* „Pasărea lui Jupiter" (în original). Acvila simbolizează aici autoritatea imperială (a romanilor), care a persecutat Biserica, dar rupe și scoarța pomului. Deci persecuțiile împotriva Bisericii au dăunat și Imperiului. (Este admirabilă terțina navei surprinsă de furtună.)

118. *O vulpe:* Reprezintă ereziile care au încercat să pătrundă în sînul Bisericii. Ea este pusă pe fugă de Beatrice, simbol al teologiei, deținătoarea adevărului. Ce plastic este ultimul vers al terținei care arată slăbiciunea extremă a acelui animal.

122. *Stăpîna:* Beatrice.

125. *Acvila:* Revenind în înaltul arborelui, acvila, simbol al Imperiului, lasă o parte din penele sale în cadrul Bisericii. Aluzia la apocrifa donație a împăratului Constantin, care se afla la originea puterii temporale a Papilor, cu toate relele ei urmări (cf. *Infernul* Cîntul XIX, v.115 și urm.).

129. *Ce rea povară:* Un glas din ceruri subliniază nocivitatea donației: „Ce grea povară duci, sărmană barcă!"

ieșind un zmeu și coada-n car vîrînd.
Și ca și viespea cînd își trage acul,
smuci și el din coada-îmbîrligată,
rupînd din car, și-apoi pieri gonacul.
Iar ce rămase se umplu pe dată,
precum se umple de neghină-un plai,
de fulgi lăsați cu tîlc și judecată.
Tot caru-apoi pe sub pufosul strai,
și roțile, și-oiștea legată,
se-ascunse-n pripă, cît ai zice „vai".
Și-astfel schimbat, măritul car pe dată
porni să-ntindă țeste de cornută,
un cap de colț și-n frunte trei deodată,
cu două coarne-n mijloc, ca de ciută,
iar celelalte cîte-un corn de frunte:
nicicînd n-a fost dihanie mai slută.
Înfiptă bine, precum stînca-n munte,
ședea pe el o tîrfă,-o căzătură,
rotind priviri ce parcă vreau să-nfrunte.
Și lîngă ea, de teamă că i-o fură,
stătea-n picioare un uriaș în zale
și cînd și cînd se sărutau pe gură.
Iar cum din ochi îmi tot dădea tîrcoale
poftind dezmăț, ibovnicul temut

132. *Un zmeu:* În textul italian, un dragon, un balaur care este prefigurarea demonului și care smulge din carul Bisericii părți ce pot simboliza schismele și dezbinările.
138. *De fulgi:* Carul, deci Biserica, s-a acoperit repede de penele acvilei, așa cum se acopere un cîmp roditor de ierburi nocive („neghină"). Intenția împăratului Constantin fusese foarte bună și curată, dar papii nu trebuiau să accepte intromixtiunea în domeniul puterii temporale. În marea ei lăcomie de îmbogățire, Biserica s-a transformat cu repeziciune, ajungînd, în terținele următoare, un oribil monstru, descris și în *Apocalips*, cu șapte capete care simbolizează cele șapte păcate capitale.
149. *O tîrfă:* Cuvîntul este tot atît de aspru și în italienește. El reprezintă curia papală, ajunsă în vremea lui Dante la o mare corupție.
152. *Un uriaș:* Uriașul l-ar reprezenta pe Filip cel Frumos, regele Franței, cel care a transferat sediul curiei papale la Avignon.

o biciui din creştet pînă-n poale.
157 Apoi mînios şi de-ndoieli zbătut
dihania dezlegă şi după sine
o trase-astfel, că numai codrul scut
160 făcu din ramuri între ei şi mine.

156. *O biciui:* Desfrînata, simbolizînd curia papală, nu uită poate menirea şi originea ei şi mai încerca uneori să-şi întoarcă privirile spre fiii ei, creştini, reprezentaţi aici prin Dante. Dar este împiedicată şi biciuită de uriaşul care îl simbolizează pe reprezentantul puterii lumeşti, în voia căruia, curia paplă, desfrînată, s-a lăsat. Desigur că în acest act al bisericii trebuie să se vadă şi o aluzie directă la episodul palmei pe care a primit-o, la Anagni, Papa Bonifaciu al VIII-lea (cf. *Purgatoriul*, Cîntul XX, v. 85 şi urm.).

158. *Dihania:* Apoi uriaşul desprinde carul Bisericii, transformat acum într-o *dihanie* monstruoasă, şi-l duce în pădure, departe. (Aluzie la strămutarea curiei papale la Avignon.)

Ca un alt scriitor al Apocalipsului, Dante a găsit din nou cele mai aspre cuvinte pentru a biciui, chiar aici, în înălţimea Paradisului pămîntesc, coruptele moravuri ale Bisericii şi ale papalităţii din vremea sa.

CÎNTUL XXXIII

Paradisul pămîntesc. Profeţia Beatricei. Purificarea lui Dante în apele rîului Eunoè.

1 *„Deus, venerunt gentes"* rînd pe rînd
fecioarele începură tînguios
o dulce psalmodie, lăcrămînd;

1. *Deus, venerunt gentes:* „Dumnezeule, popoarele au venit", începutul psalmului LXXIX, în care este deplînsă nimicirea Ierusalimului. Aici, prin analogie, distrugerea carului care reprezintă Biserica coruptă.

2. *Fecioarele:* În original „cînd trei, cînd patru". Cîntau prin alternanţă, cînd trei fecioare (virtuţile teologale), cînd patru (virtuţile cardinale).

4 iar Beatrice le-asculta de jos,
şi suspina, ca Vergura-n mijlocul
suratelor sub crucea lui Hristos.
7 Apoi cînd celelalte-i dară locul
să spună ea, se ridică-n picioare
şi zise, roşie în obraji ca focul:
10 „Puţin va trece şi-oi pieri în zare,
precum aşijderi, adevăr zic vouă,
puţin şi iar mă veţi vedea, surioare."
13 Pe urma lor porni apoi prin rouă,
şi doamna, eu şi Staţiu, după dînsa,
cînd dintr-un semn ne porunci şi nouă.
16 Puţin umblă aşa cum spun; n-ajuns-a
nici zece paşi să-nscrie-n iarbă, cînd
privirea ei privirea mea străpuns-a
19 şi:-„Apropie-te de mine, zise blînd,
ca să pricepi cuvîntul meu ce-njgheabă
şi de-ascultat să te găteşti în gînd."
22 După ce pasul i-am ajuns în grabă,
„Acum, grăi, că eşti cu mine, frate,
de ce stai mut? Cutează şi întreabă".
25 Cum cei în care glasul nu răzbate
cînd stau de vărbă cu mai-marii lor,
şi vorbele rostesc pe jumătate,
28 aşa şi eu cu glas şovăitor

5. *Suspina:* Beatrice, care se arată tot atît de îndurerată de starea de corupţie a Bisericii pe cît fusese Fecioara Maria la picioarele crucii pe care fusese răstignit Isus Cristos. *Vergura:* Fecioara Maria

7. *Celelalte:* Cele şapte virtuţi, care se lamentaseră cu privire la corupţia Bisericii.

9. *Roşie:* Se înroşise de indignare împotriva vinovaţilor de decăderea Bisericii.

10. *Puţin:* Sînt cuvintele pe care le-a spus Isus Cristos ucenicilor săi, vestindu-le moartea şi învierea. Rostite de Beatrice, ele sînt o aluzie directă la transferarea curiei papale la Avignon şi apoi la revenirea ei în Roma.

14. *Doamna:* Matelda.

27. *Pe jumătate:* Neavînd curaj, rostesc vorbele doar pe jumătate.

grăii: „Madonă, ia-mă tu în pază,
căci bine știi de ce mă sting de dor".
31 Și dînsa: „Vreau și mintea mea veghează
să te dezvăț de teamă și sfială,
spre-a nu vorbi ca cei ce-n somn visează.
34 Să știi că vasul spart de zmeu înșeală:
a fost și nu-i; dar vinovatul creadă
că-n cer tertip nu intră-n socoteală.
37 Nu va fi pururi fără-urmaș să șadă
cel ce lăsat-a fulgi și pene-n car,
făcînd din el dihanie-ntîi și pradă.
40 O spun căci văd neîndoios și clar
o zodie pe cer cum se petrece,
și-n cale nu cunoaște stăvilar,
43 cînd un cinci sute cu un cinci și-un zece

35. *A fost:* Biserica, reprezentată prin car, nu mai exista decît de formă.

36. *Că-n cer tertip:* În Italia ca și în Grecia, există o veche superstiție după care dacă un asasin izbutea să mănînce o supă pe mormîntul victimei sale, atunci scăpa de răzbunare. (Traducerea românească n-a păstrat cuvintele *suppe*, echivalînd sensurile). Sensul poate fi acesta: răzbunarea divină nu are a se teme de nimic și de asta să fie convinși cei care sînt în culpă (simbolicul uriaș și tîrfa, adică suveranii, puternicii pămîntului și curia papală care li s-a prostituat).

38. *Cel ce:* Vulturul, acvila, care este simbolul autorității imperiale. Dante declară că tronul imperial nu va rămîne vacant, va veni cineva să restabilească autoritatea imperială. Încă o dată găsim aici inclusă speranța lui Dante în legătură cu întoarcerea sa în patrie, legată de restabilirea autorității imperiale, pe care el o văzuse în Enric al VII-lea.

39. *Dihanie:* Monstrul și prada uriașului a fost, așa cum s-a văzut în Cîntul precedent, carul care reprezintă Biserica.

40. *Văd:* Începe profeția Beatricei, care vestește venirea unui mîntuitor al Bisericii romane.

43. *Cinci sute:* Una dintre cele mai discutate enigme ale *Divinei Comedii* și căreia încă nu i s-a găsit o soluție definitivă. Mulți comentatori văd în aceste cifre, reprezentate prin cifre romane, 500 (D), 5 (V), 10 (X), cuvîntul DUX, (duce, conducător), pe care este clar că Dante îl vede în persoana lui Enric al VII-lea de Luxemburg. În orice caz, trebuie amintit aici și de acel copoi „*veltro*" (cf. *Infernul* Cîntul I, v.100), menit să alunge și să ucidă pînă la urmă lupoaica cea rea.

trimis de cer pe tîrfă va s-omoare
și pe uriașul ce cu ea petrece.
46 Obscură poate vorba mea îți pare,
ca Temis și ca Sfinxul care șade,
căci pune-n gînd priceperii zăvoare.
49 Dar faptele ți-or fi-n curînd Naiade
și limpezi-vor tîlcu-ascuns în parte,
dar fără-a cere turme-n schimb ori roade.
52 Înscrie-n minte cîte-ți spun și-mparte
cuvîntul meu și celor vii, de-o viață
ce nu-i decît o goană către moarte.
55 Iar cînd vei scrie,-aminte ia și-nvață,
să nu uiți pomul despuiat la rînd
de două ori de floare și verdeață.
58 Oricine-i smulge verdele veșmînt,
prin fapta lui pe Dumnezeu hulește,

44. *Tîrfă:* În textul italian „tîlhăroaica", este curia papală, atît de coruptă în contemporaneitatea lui Dante.

45. *Uriașul:* Regele Franței, Filip cel Frumos.

47. *Temis:* Fiica lui Uranus și a Terrei, zeița justiției, dădea răspunsuri de cele mai multe ori foarte obscure (cfr. Ovidiu, *Metam*, I. 348). *Sfinxul:* Monstru mitologic, care ucidea pe călătorii din preajma Tebei, neputincioși în a-i deslega o enigmă. Cînd ghicitoarea îi va fi descifrată de Oedip, Sfinxul se va omorî. (Ovidiu, *Metam.* VII, 759.)

49. *Naiade:* Așa cum a arătat un comentator englez, Dante a citit probabil într-un manuscris al *Metamorfozelor* lui Ovidiu în loc de Laiades (fiul lui Laios, care era Oedip), Naiades, și din această lecțiune eronată decurge atribuirea darului profetic Naiadelor, zeițele apelor curgătoare. Versurile următoare precizează că este vorba de Oedip, deoarece în urma dezlegării enigmei Sfinxului, zeii adverși au trimis pe cîmpiile Tebei un balaur care să le devoreze turmele și să le pustiască holdele. Sensul terținei este acesta: în curînd faptele vor adeveri vorbele Beatricei, obscure acum, în legătură cu venirea acelui dux, duce.

53. *Viață:* Viața pămîntească, trecătoare, care este în realitate numai o goană după moarte. Se definește în această terțină, încă o dată, înalta finalitate didactică a *Divinei Comedii* pentru umanitatea medievală.

56. *Pomul:* Arborele care reprezintă monarhia universală.

57. *Două ori:* Probabil aluzie la acvilă (care reprezenta pe împărații romani persecutori) și la uriaș (regele Franței).

ce pentru sine-l zămisli preasfînt.
61 Cinci mii de ani dintîiul om, ce-orbeşte
mușcă din pom, rîvni pe cel ce vina
prin chin răscumpără dumnezeiește.
64 Eşti adormit de nu-nţelegi pricina
ce-ndeasă-n vîrf coroana lui cu spor
şi-atît de sus i-a ridicat tulpina.
67 De nu ţi-ar fi ca rîul Elsei, nor
în jurul minţii cîte sînt deşarte,
şi ca Piram la dud plăcerea lor,
70 chiar și din cele ce-ai văzut în parte
s-ar fi căzut să-ţi fie tălmăcită
oprelişte a ce judecata-mparte.
73 Dar fiindcă văd că mintea ţi-e-mpietrită
şi-nceţoşată, încît stai stingher
şi te orbesc cu vorba mea-nsorită,
76 de-n scris nu poţi, în gînd măcar îţi cer
s-o porţi cum poartă pelerinii-n drum
toiagu-ncins cu frunze de palmier."

60. *Preasfînt:* Dumnezeu, care a creat, după concepţia lui Dante, monarhia pentru a reprezenta pe lume ideea de justiţie.

61. *Dintîiul om:* Adam avea 930 de ani cînd a murit şi a stat în Limb alţi 4302 (cfr. *Paradisul*, Cîntul XXV, v. 119 şi urm.). Atîţia ani a aşteptat Adam pe Mîntuitorul („cel ce vina prin chin răscumpără dumnezeieşte").

64. *Pricina:* Temeiul, motivul pentru care arborele acesta a crescut aşa răsturnat este clar = ca să nu fie atins.

67. *Rîul Elsei:* Un rîu al Toscanei, ale cărui ape calcaroase învăluiau cu o crustă dură lucrurile scufundate în ele.

69. *Piram:* Aşa cum sîngele lui Piram (cfr. *Purgatoriul*, Cîntul XXVII, v. 37) înroşise dudele albe, tot aşa plăcerile zadarnice au pătat, au întunecat mintea lui Dante.

72. *Judecata:* Din punct de vedere moral ai fi putut să-ţi dai seama de dreptatea divină care opreşte atingerea pomului.

78. *Toiagu-ncins:* Este toiagul pelerinului de la Sfîntul Mormînt, încununat cu frunze de palmier. Sensul este acesta: dacă nu-ţi sînt clare cuvintele mele, du-le chiar aşa adumbrite cu tine pe pămînt, spre a dovedi trecerea ta prin Paradis, aşa cum toiagul pelerinilor dovedea trecerea lor prin locurile sfinte ale Ierusalimului.

79 Şi-am zis atuncea: „Tot aşa precum
păstrează ceara semnul cînd se-mplîntă,
la fel ce-ai spus păstrez în gînd de-acum.
82 Dar cum de vorba-ţi mai presus se-avîntă
de mintea mea, şi eu, pe cît mă zbat,
tot mai puţin pricep din ce cuvîntă?"
85 „Ca să cunoşti că şcoala ce-ai urmat
şi-a ei doctrină îndeajuns nu sînt
ca să pricepi cuvîntu-mi luminat
88 şi ca să vezi că drumul vostru strîmt
departe e de calea-adevărată,
precum departe-i cerul de pămînt."
91 Şi-am zis atunci: „Nu-mi amintesc vreodată
să fi păşit pe căi streine ţie
şi nici conştiinţa nu mi-o simt pătată".
94 „De amintirea ţi-a rămas pustie,
grăi zîmbind, din cîte-s praf şi scrum,
măcar de Lete-aminte-n gînd să-ţi fie.
97 Căci precum focu-i dovedit de fum,
uitarea ta aşijderi nu dezminte
greşala vrerii ce te-a scos din drum.
100 Dar vreau cuvîntul meu de-aci-nainte
să ţi se-arate gol la-nfăţişare,

80. *Păstrează ceara:* Prin această comparaţie, Dante vrea să arate cît de atent a ascultat şi cît de fidel va reproduce el vorbele Beatricei.

82. *Mai presus:* Dante întreabă, în definitiv, de ce Beatrice îi vorbeşte atît de obscur.

86. *Doctrină:* Pentru ca el să vadă diferenţa între ştiinţa umană şi cea divină.

96. *Lete:* Bînd din apele rîului Lete, Dante uitase şi amintirea păcatelor.

98. *Uitarea ta:* Chiar faptul uitării unui păcat este dovada însăşi a păcatului. Dacă n-ar fi fost păcătos, apele rîului nu ar fi avut ce să-l facă să uite. De celelalte lucruri care n-au fost păcate, sufletul, chiar dacă a băut din Lete, îşi aminteşte.

101. *Gol:* Cuvintele Beatricei vor fi de acum înainte clare, foarte simple, pentru a fi înţelese de Dante, a cărui vedere este mărginită, nedeprinsă încă cu adevărurile divine.

ca să-l pricepi cu zgrunțuroasa-ți minte."
Măritul soare strălucea mai tare,
păşind mai lin în crucea zilei, roată,
ce schimbă ceasul după loc şi zare,
cînd doamnele tusşapte dintr-o dată,
(cum şade cel care-i trimis iscoadă
cînd urme-ori veşti în calea lui s-arată)
se-opriră-n loc pe-un mal umbros, să şadă
sub ramuri verzi cum în adîncul lor
ascund în Alpi pădurile de zadă.
Şi-n fața lor, țîşnind dintr-un izvor,
ca Tigrul şi-Eufratul, pe-o colină,
două pîraie se-mpărțeau cu dor.
„O, glorie-a minții omeneşti, lumină,
ce apă-i asta ce-n izvor s-adună
şi se desparte lunecînd pe clină?"
„Te roagă de Matelda şi-o să-ți spună"
grăi şi-atunci, cum cel ce vrea s-arete
că n-a greşit şi nici n-a spus minciună,
fecioara zise: „Eu ți-am spus, poete,
mai multe chiar şi sînt încredințată
că amintirea n-ai pierdut-o-n Lete".
Şi doamna mea: „I-e mintea tulburată
de alte griji ce amintirea-nşală
şi-adesea te lipsesc de judecată.
Eunoè la poale-ți curge: spală-l

104. *Crucea zilei:* Soarele se afla la meridian. Era amiază.
111. *În Alpi:* Versuri smulse din peisajul italian şi din realitate.
113. *Tigrul:* Geografia medievală afirmă existența unui izvor comun pentru fluviile Tigru şi Eufrat.
115. *O, glorie:* Beatrice.
121. *Fecioara:* Matelda, care răspunde că ea îl lămurise pe Dante cu privire la toate fenomenele din Paradisul pămîntesc (cfr. *Purgatoriul*, Cîntul XXVIII).
125. *Alte griji:* Grija mai mare pe care o avusese Dante poate că fusese chiar ea, Beatrice, şi dumnezeeasca ei apariție.
127. *Eunoè:* Rîul amintirii Binelui.

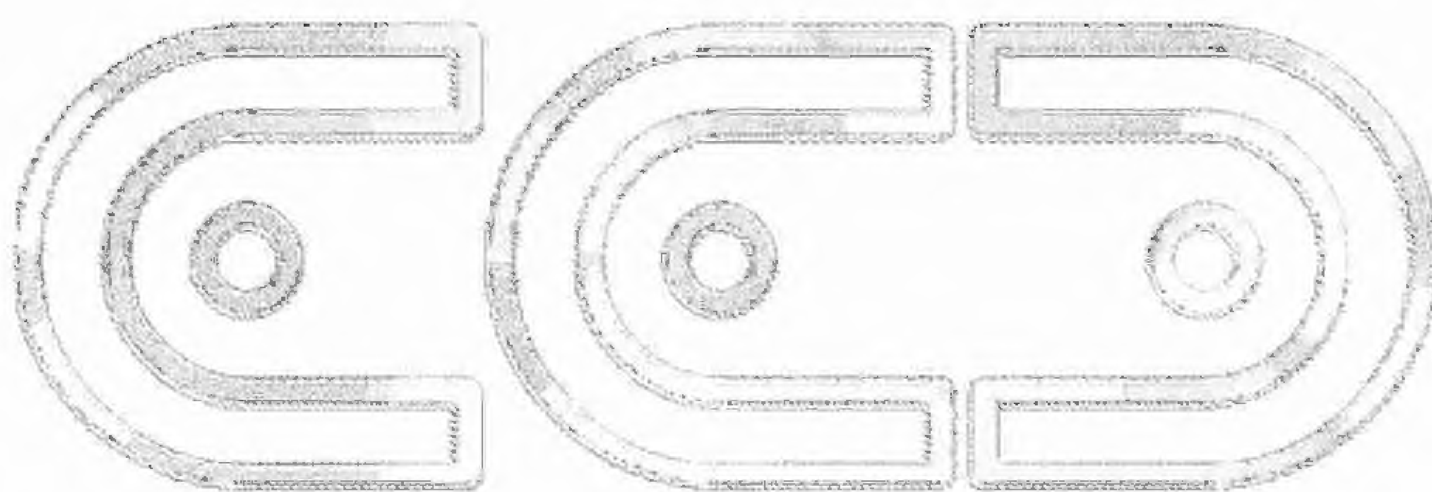
după-obicei în apă şi trezeşte
virtutea minții lui din amorțeală."
Ca sufletul ales ce nu tînjeşte
a-şi face vrere din porunca-altui
cînd dintr-un semn dorința lor ghiceşte,
la fel frumoasa cînd aproape-i fui
porni şi dulce-i picură din gură
cuvînt spre Stațiu: „Vino-n urma lui".
O, de-aş avea cu vrerea pe-o măsură
şi loc de-ajuns, eu aş cînta în parte
nesațul meu şi dulcea băutură.
Cum însă-i împlinită a doua carte
şi meşteşugul cere-n scris hotare,
de ele nu pot trece mai departe.
M-am ridicat din unda sclipitoare
mai proaspăt în adîncul ființei mele
decît un mugur ce-a-nfrunzit sub soare,
curat şi dornic de-a urca la stele.

128. *După-obicei:* Aşa cum este obişnuită Matelda, şi probabil nu numai cu Dante îndeplineşte această acțiune ci şi cu alte suflete.
129. *Lui:* Virtutea lui Dante, amintirea, în cazul acesta, a binelui. El uitase răul dar nu cucerise încă deplină amintirea binelui.
134. *Dulce:* Într-adevăr, Matelda este una din cele mai grațioase figuri feminine din *Divina Comedie.*
138. *Nesațul meu:* Din apa rîului Eunoè, Dante ar fi băut mereu, fără a se sătura.
139. *A doua carte:* Cea de a doua cantică, a Purgatoriului.
140. *Meşteşugul cere:* Arta, simetria şi armonia, atît de caracteristice creației lui Dante, îl împiedecau să se lungească mai mult în descrieri, acum cînd cea de a doua cantică, *Purgatoriul*, cu toate paginile şi versurile, este gata pe deplin. Acest miracol de simetrie şi sinteză luminoasă a fost subliniat în repetate rînduri, de la împărțirea atît de armonioasă a capodoperei în cînturi simetrice, pînă la numărul egal de versuri, pînă la expresiile cele mai lapidare, mai concentrice, care stau sub semnul într-adevăr al unui „frîu" al artei *(„lo fren dell'arte")*.
143. *Mai proaspăt:* Întreaga terțină stă sub semnul purității şi al reînnoirii.
145. *Stele:* Aşa cum se ştie, toate cele trei cantice se termină cu cuvîntul plin de lumină *stele*, ca un simbol al sufletului omenesc care aspiră totdeauna spre cele mai înalte idealuri.

CUPRINS

PURGATORIUL

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

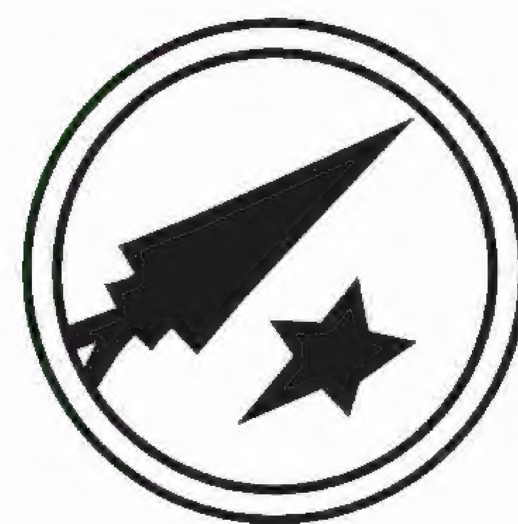

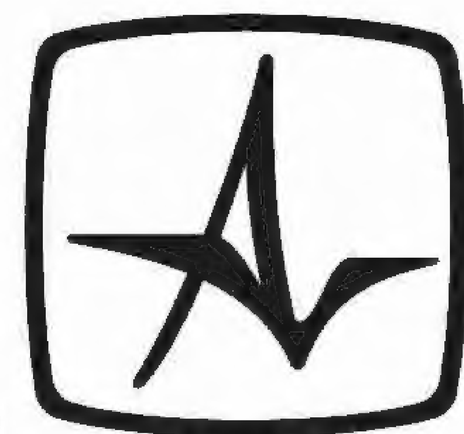

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

